

3. Kongemagt, kirke og kernefamilie – 1000 - 1300

Middelalderens historie

1. Kristendommen og kirken – kristningen af Skandinavien
2. Slægt, venner, kongemagt og kirke – konflikter i 1100- og 1200-tallet
3. Slægt, kernefamilie og fæstebønder

Landkort: 5. 1200-tallets klostre, fæstninger og købstæder. 6. Valdemar Sejrs Østersøherredømme o 1220. 7. Østersøhandelen fra Slesvig til Novgorod

Kort oversigt: Middelalderens historie 1000-1300

1. Kristningen af Skandinavien

Harald Blåtand (ca 950- ca 985) var ikke den første skandinaviske konge, der lod sig døbe. Allerede tidligere i konflikterne med frankerkongen Karl den Store var nordiske fordrevne konger og stormænd blevet døbt og gået i alliance med udenlandske herskere for selv at sikre sig støtte til at vende tilbage. Men det er karakteristisk, at først når den lokale fyrste lod sig døbe, skete der en samfundsforandring, hvor kongen sikrede den ny kirke og dens missionsarbejde. I 1060'erne var Danmark og Norge som kongeriger blevet kristnet og havde endelig fået en kirkelig organisation med bispedømmer og sognekirker. Det svenske område kom senere med, men de områder, der lå tæt på Danmark og Norge (Västergötland, Småland, Östergötland) havde allerede fungerende bispedømmer fra 1000-tallet. Det var især den angelsaksiske kirke, der fik betydning for kristningen i Danmark og Norge. Engelske missionsbisper spillede en central rolle for de danske og norske konger. De forsøgte at frigøre sig fra den missionsvirksomhed, der var tilknyttet ærkebispens i Bremen-Hamburg – og som var underlagt den tysk-romerske kejser. I en kortere periode under Knud den Store var den nordiske kirke sandsynligvis underlagt ærkebispens af Canterbury, men det endte med, at de kristne i Norden blev underlagt

ærkebispens i Bremen-Hamburg. Omkring 1060 blev den endelige opdeling i bispedømmer i det danske rige gennemført og i 1104 fik området sin egen ærkebisp med sæde i Lund. På samme måde var kongemagtens udvikling og byernes tilblivelse præget af kontakterne til England, hvor Nordsøimperiet under Sven Tveskæg og Knud den Store i en længere periode skabte grundlag for øget handel og fred. Med konflikterne efter Knuds død (1040) om herredømmet i Danmark og Norge gik Nordsøimperiet i opløsning, men da var de tre kongeriger: Danmark, Norge og Sverige blevet etableret som selvstændige, men ikke klart adskilte enheder med hver sin hersker. Nu var det mere kontrollen med jord og ressourcer, der betød noget i forhold til den plyndrings- og gaveøkonomi, der havde domineret vikingetidens samfund. Handelsmæssigt var der stadig tale om en omfattende handel mellem øst og vest fra Hedeby/Slesvig til Gotland gennem Østersøen og ad de russiske floder mod syd og øst. De politiske kontakter mellem fyrstefamilierne i Danmark, Sverige, de slaviske områder og de russiske byer Novgorod og Kiev var tætte. Vestpå var der også forbindelse til de nordtyske byer og til England og de Nordatlantiske øer. De sidste var i høj grad knyttet til det nyskabte norske kongedømme, der stadig havde interesser i Nordengland og

Skotland og som i 1200-tallet også kom til at omfatte Orkneyøerne, Færøerne, Island og Grønland.

2. Slægt, venner, kongemagt og kirke – konflikter i 1100- og 1200-tallet

Med kirkens etablering og konsolidering sikrede de lokale herskerfamilier sig et nyt felt for deres magtudøvelse. Kirker og klostre blev gennem gaver og ejendomsret til skov, jord og vandløb vigtige dele af de ressourcer en magtgruppe kunne beherske, og det blev vigtigt for herskerfamilierne at besætte biskops- og abbedembederne.

Kongemagten havde rådighed over indtægter fra byerne og fra de mange landområder, der var kongelig ejendom. Hertil kom indtægter fra bøder og afgifter, - og fra ledingsafløsningen, som de ledingspligtige storbønder betalte, når der ikke var udbudt leding.

Møntvæsenet, der var organiseret som i England var også vigtigt for kongen. Der var tvungen brug af lokale mønter ofte med begrænset varighed, når man skulle købe og sælge på markederne, hvadenten det var på det store Skånemarked, eller når det var på markedsdagene på byernes torve.

Tvangsveksling til udenlandske mønter var en del af systemet og sikrede kongen ekstraintægter. Til gengæld sørgede kongens fogeder for markedsfreden og for købmændenes sikkerhed.

De mange lokale storbønder havde kontrol med den lokale retshåndhævelse på herredstingene og havde stor indflydelse på landstingene, men også kongen og hans fogeder havde stor indflydelse her.

Kongemagten var i flere perioder usikker og forskellige grupper af storbønder søgte at sikre sig del i de ressourcer kongemagten rådede over. Kongerne blev valgt på landstingene – eller på forsamlinger af ledingens ledere – og det gav usikkerhed og alliancer mellem de forskellige herskergrupper og den kongelige slægts forskellige medlemmer. Ved et kongevalg var det en koalition af interessenter – kongen,

herskerfamilier og deres venner, der overtog magten.

Efter Sven Estridsøn (konge 1047-1076) fulgte en række sønner af ham, der alle havde efterfølgere, som kunne kræve tronen.

Niels (1104-1134) var den sidste af Svenssønnerne, der blev konge og med ham fulgte en periode med opgør mellem de store stormandsklaner.

Baggrunden var, at Niels' søn Magnus i 1131 dræbte Knud Lavard (søn af Erik Ejegod), der var fyrste for abodritterne i Holsten og som samtidig var kongens repræsentant i Sønderjylland med Slesvig som hovedby.

Ved hans drab blev en række stormandsfamilier og deres venner alvorligt udfordret sammen med den tyske kejser, som Knud havde været underlagt. Ved en slag i Fodevig i Skåne 1134 blev på det nærmeste hele den ledende herskergruppe omkring Niels og Magnus nedslagtet af en rytterhær under Erik Emune. Og der fulgte nu en borgerkrig indtil 1157, hvor sejrherren Valdemar den Store blev enekonge støttet af Skjalm Hvides efterfølgere (Hviderne). Ærkebisp Eskil fra Lund hørte ikke til den sejrende herskergruppe og måtte gå i eksil i en periode.

Han blev senere erstattet af Absalon, der tilhørte den sejrende klan og som allerede i 1158 blev biskop i Roskilde.

Den ny konge skabte sammen med sine alliancepartnere en korstogsflåde, der i årene frem stykke for stykke erobrede den sydlige Østersøkyst med slaviske folkeslag fra Travefloden i Holsten til Wislafloden ved Danzig. I 1168 erobredes Rügen og her oprettedes kirker og området kom under Roskilde-bispen. Mens de vendiske fyrster sværgede troskab til Valdemar.

Både Valdemars efterfølger Knud og hans søn Valdemar Sejr fortsatte kortogserobringerne – tilslut i 1210-erne var det Estland og områderne ved den finske bugt, der var i centrum for bestræbelserne. Ærkebisp Andreas Sunesen fra Lund spillede en vigtig rolle i denne sammenhæng og søgte at sikre

både kongens og kirkens kontrol med missionsaktiviteterne i det baltiske område. I denne sammenhæng gik både Valdemar den Store og Knud ind i Skt.Knudsgildernes sammenslutning og prøvede også ad denne vej at sikre sig kontrol med Østersøhandelen og de baltiske kyster.

Det feudale system med lensherre og vasal blev nu en del af det danske kongerige. Valdemar Sejrs sønner fik som hertuger kontrol og indtægter fra de områder de blev lensherrer for. Især fik det betydning at Sønderjylland og Halland blev udskilt som hertugdømmer.

Med Valdemar Sejrs tilfangetagelse af oprørske nordtyske fyrster 1221 og de senere tabte militære opgør mistede den danske konge en stor del af det område langs Østersøkysten, hvor de lokale fyrster ellers havde tilsluttet sig Valdemarernes magtområde.

Selvom der med Valdemar Sejrs efterfølgere atter fulgte en periode med borgerkrig og brodermord i kongeslægten, fastholdt den danske konge dog kontrollen med Estland og delvis med Rügen.

På baggrund af de mange konflikter i midten af 1200-tallet søgte kongen og magthaverne nye veje. Der blev oprettet et råd af herremænd, der fulgte kongen og som deltog i politikens udførelse og fastlæggelse. I 1282 aftalte herremændene og kirkefyrsterne med kongen en slags forfatning – en ”håndfæstning”-, der skulle sikre freden, og at landet skulle styres i fællesskab. Hvert år skulle kongen holde Danehof med sine rådgivere og herremændene, og retssikkerheden blev fastslået for herremænd og kirkefyrster.

I 1286 blev kong Erik Klipping så myrdet. Vi kender ikke morderne, men den ledende herremandsklan med Grev Jacob af Halland og marsk Stig Andersen blev udpeget og dømt fredløse af det følgende Danehof, hvor enkedronningen Agnes tog magten.

Det mindede om et statskup og dermed skiftede magten atter.

Det gav atter mange årtiers interne stridigheder. Erik Klippings to unge sønner Erik Menved og Christoffer efterfulgte faderen, - en formynderregering blev i mellemtiden ledet af enkedronning Agnes. Sønnen Erik Menved blev kort tid efter i 1287 kronet som konge, men moderen fortsatte sit styre indtil 1293, hvor hun blev gift på ny med en holstensk greve, og derefter holdt hun til på Lolland.

De fredløse mordere støttede sig på den norske konge og gennem flere år blev de danske byer og øer angrebet af norske styrker, mens formynderregeringen søgte støtte i både Sverige og hos Lübeck for at isolere nordmændene.

Både de nordtyske fyrster, Lübeck og de nordiske konger blandede sig aktivt i de danske forhold. Alliancer blev hele tiden nydannet og opløst.

Samtidig var ærkebispens af Lund blevet så magtfuld, at kirken nu kunne udfordre kongemagten. To ærkebisper forsøgte i sidste halvdel af 1200-tallet at bekæmpe og begrænse kongens styre. Ærkebisperne Jacob Erlandsen og Jens Grand havde begge forsøgt at sikre sig uafhængighed af kongemagten og brugte alle midler til at bekæmpe kongemagten, men begge måtte flygte og gå i eksil. Først ind i 1300-tallet kom det til fred mellem ærkebisp og konge.

Med Erik Menveds efterfølger Christoffer gik den danske kongemagt helt i opløsning omkring 1320. Det skyldtes ikke alene konflikterne med ærkebisperne og de fredløse fra 1286. For at finansiere lejetropper og støtte havde kongerne efterhånden fået pantsat så store dele af landet, at de ikke kunne opretholde deres magt og indtægter til at sikre den. Der opstod et egentlig magttrum uden kongemagt, hvor alene de mange panthavere – ofte tyske riddere og de holstenske grever dominerede.

Skåne kom i denne sammenhæng under den svenske kong Magnus Eriksson fra 1332, han blev støttet af ærkebispens af Lund og en gruppe pantherrer, men måtte selv betale en stor sum for at indløse panthaverne.

Først med Valdemar Atterdags indtræden på scenen i 1340 ændredes situationen, og kongemagten blev genetableret nu under helt andre betingelser.

3. Slægt, kernefamilie og fæstebønder

På flere måder var samfundet ved at ændre sig. Kirkens indflydelse skyldes i høj grad, at den selv fik ejendom og store ressourcer. Hertil kom, at kirken ved sine krav til befolkningen om at leve i "kristent ægteskab" stillede nye normer op for samliv og arv. Ved Laterankonciliet i 1215 vedtog den katolske kirke, at man ikke måtte gifte sig inden for det 4. led. Det betød fx at ægteskab mellem kusiner og fætre nu blev umuligt. For den jordejende del af befolkningen stillede det krav om opløsning af de slægtskabsrelationer, man normalt indgik for at sikre jordbesiddelsen til slægten. At det ikke lykkedes for kirken at gennemføre de nye bestemmelser med det samme, kan man se af landsskabslovene, der blev til i slutningen af 1100-tallet og i begyndelsen af 1200-tallet. De tillod stadig andre samlivsformer og gav lov til kvindelig arv, og lovene begrænsede fortsat den jord, man kunne skænke til kirken på sit dødsleje. På længere sigt blev det imidlertid kirkens regler for samliv, der blev de gældende. Vigtigere var det, at det nu var kirkens egne domstole, der bestemte over ægteskabslovgivningen og som også overtog tolkningen af arveregler mv. For de jordejende familier blev selve giftermålet derved meget vigtigt, - nu var der direkte tale om at et giftermål skabte alliance mellem to grupper af jordejende familier, og det måtte derfor udnyttes strategisk.

For størstedelen af befolkningen – dem uden ejendomsret til jorden, - havde de nye regler for samliv ikke den store betydning, men efterhånden fik kirkens normer og krav om kristent ægteskab indflydelse på den måde, man opfattede "uægte" børn på, og for de ugifte mødre som fødte dem.

Der var sket en vækst i landbrugsproduktionen perioden igennem. Hjulploven gav mulighed for yderligere opdyrkning af de fede lerjorde og møller og broanlæg øgede produktiviteten på samme måde.

Hvor man i vikingesamfundet stadig kunne skaffe sig ressourcer – slaver og gods – gennem plyndring og deltagelse i stormændenes flådetogter, var det nu mere ejendomsretten til jord og rådigheden over ressourcerne, der kunne sikre storbøndernes magt. Hvor der stadig var frie bønder med egen ejendomsret til jorden, blev de fleste frie bønder nu underlagt andre jordejere og det kom til at præge landsbyernes måde at være organiseret på.

Tidligere var landsbyerne ikke stationære – de flyttede rundt i et område – når affald og gødning var efterladt i tilstrækkeligt omfang flyttede man husene og bygningerne og opførte landsbyen i nærheden igen. Med kirke og kirkegård etableret ved storbønderens gård blev også landsbyen stationær. Det skabte en ny ejendomsstruktur med få selvejere og mange der levede i landsbyen og som dyrkede jorden. Over tid blev gårdene lige store og del af et landsbyfællesskab, - nu besat af fæstebønder på kontrakt, mens jordejerne – kirken, kongemagten og de nye adelsmænd flyttede ud til ofte befæstede storgårde og dermed forlod landsbyen. Samtidig forsvandt trællene helt fra Danmark og slavehandelen ophørte.

Fortælling 10: Om ”Nordens apostel: Ansgar” og kristningen af Norden

Kristningen af de nordiske lande var i middelalderen et omstridt politisk spørgsmål, - hvornår blev landenes befolkninger kristne? - hvem kristnede dem? – er de stadig kristne?

Det var ærkebispens i Hamburg-Bremen, der i 1000- og 1100-tallet forsøgte at forsvare og fastholde sin rolle som pavens repræsentant overfor biskoper og konger i de nordiske lande, selvom der fra 1104 blev oprettet et nordisk ærkebispedømme i Lund og selvom andre biskoper (ærkebispens af Köln fx allerede i 700- og 800-tallet, ærkebispens af Canterbury under Knud den Store) tidligere udøvede missionsarbejde i Norden.

Adam af Bremens beretning fra 1080erne og de mange pavebreve, der styrker ærkebispens af Bremens rettigheder fra 800-tallet til 1100-tallet, kan således delvist være konstrueret senere som del i denne magtkamp.

Her er de kilder, vi har, der kan belyse de første århundreder i kristningsprocessen med vægt på Ansgars missionsarbejde og Harald Gormsøns (Blåtand) døb o. 963.

Fra Island er der en tidlig og omdiskuteret kilde fra o. 1140 (Ares Islendingabok), der fortæller om en kristningsproces, der minder om Gotlands, og som er en del af den proces, hvor kristningen foregår som en overtalellesproces. Et uddrag af Guta-sagaen fra o. 1200 viser, hvordan man senere i middelalderen opfattede kristningsprocessen i vikingetiden som ret uproblematisk. Introduktionen kan hjælpe på vej til at besvare spørgsmålet:

Hvorledes foregik kristningprocessen i det nordiske område og hvilke kristningsstrategier anvendte kirken?

A. Introduktion til kristningprocessen

Problem: vores nutidige forestillinger påvirker vores fortolkning

Moderne danskere og de nyere nordiske historikere har – ofte uden at vi erkender det, været dybt præget af det opgør med den katolske kirke, der i alle de nordiske lande skabte en national protestantisk statskirke, der efterfulgte pavekirken ved reformationen i 1520erne og 1530erne.

Vores forestillinger om den senmiddelalderlige pavekirkes behov for finansiering (salg af afladsbreve mv.) og den senmiddelalderlige frelselære, som Luther gjorde oprør mod, gør det stadig vanskeligt for os at forstå, hvad kristningprocessen i den tidlige middelalder egentlig har indeholdt, og hvordan de første kristne i Norden tænkte. Og det har ikke gjort det lettere for almindelige danskere, at forstå de enkelte senmiddelalderlige menneskers kristne tros- og frelseforestillinger efter den sækularisering, der er sket i de nordiske lande siden 1800-tallet, og som helt har ændret

vores livssyn og forestillinger om, hvad der er menneskeligt og normalt.

Men der er også andre ”fejlkilder” i de forestillinger vi har med hjemmefra, når vi tolker middelalderens samfund.

Den nationale bevidsthed og dankhedsopfattelsen, der blev konstrueret i 1800-tallet, skabte et fjendebillede af ”tyskerne”, som besættelsen under 2.verdenskrig var med til at fastholde. Disse nationale opfattelser overføres let til middelalderen, hvis vi ikke tænker os om. For det første var der ikke tale om, at ”tyskerne” i vikingetiden og i middelalderen udgjorde et samlet samfund med eet folk. Sakserne, bayrerne, rhinboerne og friserne var forskellige folkeslag med forskellige fyrster, der alle talte germanske sprog, der lå tæt på det sprog, man talte i Sønderjylland – men som var ret forskellige fra de sprog, som de slaviske folk, der også dengang boede i det vi i dag vil kalde Nordøsttyskland, talte.

Kristningsstrategier: erobring og fredelig mission

Der var i vikingetiden og i middelalderen tale om to typer af kristningsprocesser som foregik samtidig.

Fra magthaverne i Frankeriget (omkr 790 – og senere fra det tysk-romerske rige (fra omkr 830) blev der iværksat en erobring af de nærliggende lande og folkeslag. Sakserne og friserne blev fx tvangskristnet under Karl den Store (død 814) ligesom de slaviske folk abodritter og vander senere blev tvangskristnet under Knud Lavard og Valdemar den Store i 1100-tallet.

Denne form for tvangskristning fik alvorlige samfundsmæssige virkninger både i form af undertrykkelse af de tidligere bærende samfundslag og høvdingefamilier, men også ofte i form af ødelæggelse af de dyrkede områder med de sårbare landsbysamfund. Det var derfor ikke tilfældigt, at nabofyrsterne til de store rigsdannelser selv overgik til kristendommen for at undgå tvangskristning og ødelæggelse.

Ved siden af erobring og tvangskristning foregik der imidlertid en egentlig fredelig omvendelse, hvor præster og munke fra etablerede institutioner i de kristne hjemlande oprettede nye kirker og klostre i de ”hedenske” områder.

Her skabte de efterhånden tilslutning til kristendommen, og de fik af og til magthaverne lokalt til at være med i denne proces. Her kom en del af støtten til kristningsarbejdet fra de gamle institutioner (klostre og domkirker), hvor munkene og præsterne oprindeligt kom fra, og som de stadig var i kontakt med.

I området syd for Skandinavien spillede angelsaksiske og irske præster og missionærer en stor rolle i kristningsprocessen i 700- og 800-tallet, og fra de klostre, de anlagde i Nord- og Mellemtyskland, udgik der i 800- og 900-tallet missionærer til områderne ved Østersøen og de skandinaviske lande.

Med vikingernes bosættelser i England, Skotland og Irland efter 800 fulgte der også direkte kontakt til kristne menigheder, og

både angelsaksiske og irske munke og præster spillede derfor en særlig rolle i kristningsprocessen i Norden.

Vi kender ikke meget til kristning fra øst, men kontakterne ad de russiske floder til Byzants har helt sikkert gjort det muligt for kristne missionærer fra øst-kirken at deltage i kristningsprocessen i Norden, men vi mangler kilder, der fortæller herom. Fra kirker på Gotland har vi fra 1100-tallet kalkmalerier, der direkte er præget af byzantinske forbilleder.

Med Sven Tveskægs og Knud den Stores erobring af England fulgte direkte engelsk indflydelse på den senere del af kristningsprocessen. Meget taler for, at det er ærkebispens af Canterbury, der organiserer missionsbisperne i Norden i denne periode. I 700- og 800-tallet var det især tvangskristningen i Nordvesttyskland – mod sakserne, friserne og slaverne, der fik betydning ind i det nordiske område. Det var fra syd (Frankeriget og senere Det tysk-romerske kejserrige), at truslen mod de nordiske høvdinge- og kongeslægter var alvorlig i 700-1000-tallet.

Men ikke desto mindre er det den fredelige omvendelse, der dominerede kristningsprocessen i de nordiske lande i forhold til naboområderne mod syd (slaverne og sakserne). Derfor er de tidlige beretninger fra 800-tallet om Ansgar, og Widukinds beretning fra 900-tallet vigtige, hvis vi skal forstå den proces, der i Sydsandinavien fører frem til kristnede nordiske samfund i slutningen af 1000-tallet.

Helgenlegender, heltehistorier og folkenes historie

Beretningerne vi har fra 800- og 900-tallet, er ofte præget af konfrontationen mellem nord og syd og mellem de ekspansive vikingesamfund og de andre vesteuropæiske samfund.

På den ene side har vi en række (i samtiden hurtigt glemte) fredelige beretninger om munke og præster, der uden større ressourcer søgte at prædike og omvende friserne,

danerne, nordmændene og svenskerne, og som ofte viser de mange problemer, der var for de første missionærer.

Det er beretningerne om *Willibrord*, *Bonifacius*, *Ansgar* og *Rimbert* – beretninger, der typisk er nedskrevet en generation efter det skete, som så omhandler de ”hellige” personer, der enten blev martyrer, eller som gennem deres arbejde, senere blev gjort til helgener. Det vil sige personer i himlen, man som kristen kunne henvende sig til for at sikre sin egen frelse.

Fra 1000- og 1100-tallet kommer der en række lokale helgener til, som vi kender fra legender, som skabes af de nye lokale kirker, og som kan omhandle personer, som havde lokal betydning, men som vi i dag ikke på anden måde kan finde frem til.

Fra Danmark kendes fx legenderne om *Niels* og *Thøger*. Fra Sverige er der en række helgener *Botvid*, *David af Munktorp*, *Eskil* og *Sigfrid*, hvor de fleste af dem er angelsaksiske missionærer, der kommer til Sverige og prædiker der i 1000-tallet.

Der opstod tidligt i den kristne verden en særlig genre – *hagiografien*, *helgenlegenden* – hvor den pågældende person er beskrevet gennem en række bestemte faser, der udvikler en helgen, der så er med til at sikre andres frelse. Den sikreste vej til frelse og helgenstatus var martyriet, hvor man direkte ofrede sit liv i troens tjeneste.

Beretningerne kan her været skrevet af en forfatter med direkte personlig viden om det menneske, der omtales – det er fx tilfældet med Rimberts beretning om Ansgars liv. De to blev venner og nært knyttede til hinanden. Men Ansgar blev ikke martyr, så hans helgenstatus blev derfor bestemt lokalt af den hamburg-bremiske kirke.

En helgenlegende kan også være konstrueret langt senere, så den alene passer til helgenlegendens krav uden at personens hverdagsliv eller historie findes i teksten, - det ses fx i Aelnoths beskrivelse af Knud den Hellige (død 1086) fra begyndelsen af 1100-tallet. Her er det Erik Ejegod og hans kongeslægt, der sikrer sig en ”martyr” i

slægten, så de selv ophøjes derved. Og paven er netop med til at støtte dette.

Andre beretninger om overgangen til kristendom er langt mere politisk præget, idet de tager udgangspunkt i de magtkampe, der foregik i samtiden, og hvor beretningerne er argumentation for en bestemt magtorden og for bestemte institutioners rettigheder. Disse tekster følger som med helgenbiografien også bestemte genrekrav. Det er fx *heltebiografien* – der henter sit mønster fra Suetons kejserskildringer – og som er opbygget i et dualistisk univers – de gode mod de onde fx. Fra Harald Gormsøns (Blåtand) tid kender vi fx til *Widukinds beskrivelse af Otto den Stores liv* tilegnet hans datter, abbedissen Matilde (omkr. 975), og som omtaler Haralds døb o. 963 og viser hvordan Otto (død 973) er som en (god) kristen fyrste.

Det kan også være en ”*folkenes historie*”, der med udgangspunkt i et bestemt folk, beskriver dets oprindelse og de helte – og helgener, der samler folket og skaber den samfundsmæssige sammenhæng og legitimerer magtudøvelsen gennem de folkelige institutioner, som fx tinget, kongen eller kirken, og som sikrer en bestemt kongeslægt dens magt. Det ses fx i Are Þorgilsson Froðes *Íslendingabók* om Islands oprindelse, altingets tilblivelse og islændingenes kristning.

Adam af Bremen – en central tekst

Af stor betydning for fortolkningen af kristianiseringen af Norden fik *Adam af Bremens omfattende fremstilling* fra 1080erne, der på mange måder prøver at vise Hamburg-Bremen ærkebispedømmet som Nordens vigtigste og bestemmende kristne missionsinstitution med ærkebispem som hele Nordens kirkefyrste.

Adams fremstilling inddrager mange af de tidligere fremstillinger og er et historisk set kompliceret værk, der har en klar tendens, der gør det vanskeligt at anvende det til andet end som forklaring på Bremer-kirkens aktuelle interesser i 1080erne, men fremstillingen viser også den viden man havde ved ærkebispesædet om de nordiske lande.

Ikke desto mindre bruges Adam af Bremens tekst af mange historikere, uden at de analyserer brugen af teksten kritisk. Michael Gelting har i en engelsksproget artikel vist, at det sandsynligvis var ærkebisp Bruno af Köln, der spillede den afgørende rolle ved Haralds kristning, og at Poppo var en af ærkebispens nære medarbejdere.

Andre historikere har påpeget, at Knud den Store organiserede de nordiske kirker med ærkebisp i Canterbury som leverandør af mange missionsbisper og med den angelsaksiske ærkebisp som overhoved. Det omtales næsten ikke hos Adam af Bremen. En undtagelse er hans omtale af Roskildebispen Gerbrand, der tages til fange af ærkebisp i Bremen, og som må underlægge sig ham. Adam af Bremen har også de første og ældste oplysninger om kristningen af Island (og om rejserne til Grønland) som findes på skrift, disse oplysninger diskuteres fx af den svenske historiker Harald Gustafsson i *Islands kristnande - en kritisk undersökning* s 18-38 i *Scandia* 77:2 (2010).

Folkenes historie: Saxo, Gutasagaen og Heimskringla

Senere middelalderhistorikere, der med udgangspunkt i en *folkenes historie* skabte magtmæssig legitimitet og sammenhæng findes fx i Roskildekrøniken, i Sven Aggesøns og Saxos ”Danmarkshistorier”, i Gutasagaen og i de islandske sagaer (med Heimskringla), - også her er der problemer med deres brug. De er blevet til i 1100- og 1200-tallet flere århundreder efter kristningsperioden og bygger på de mange senere myter og forklaringer, og de er set udfra samtidens problemer og opfattelser.

De ældre helgener i Norden: Ansgar og Rimbert glemmes og genopdages i 1800-tallet

Religiøst spiller de mange religiøse personer – helgener, apostle, kirkefædre – en rolle med fortællinger og legender, der viser vejen til frelse og som samtidig er koblet til magthavernes legitimitet.

Hvor det bliver *Knud-helgenerne* i Danmark (Knud Konge og Knud Hertug – se Fortælling 16), *Olav-helgenen* i Norge og *Erik-helgenen* i Sverige, der dominerer i 1200-tallets nordiske kirkeliv sammen med en lang række fælleseuropæiske religiøse skikkelser og helgener, var de tidligere missionærhelgener fra før år 1000 næsten nu blevet glemt og hentedes ikke frem mere.

Efter 1096 kommer korstogsideologien til at spille en væsentlig rolle også for kristningsprocessen, det er behandlet i *Fortælling 14 og 16*, og det betyder, at netop de mange nordiske kongehelgener får stor betydning.

Hvis man undersøger kalkmalerierne fra middelalderen findes de første missionærer derfor slet ikke her.

De kommer først frem igen i 1500-tallets humanistiske periode, hvor de eneste (sen-) middelalderlige kalkmalerier af Ansgar og Rimbert males i Skibby gamle kirke omkring 1520.

Senere dukker de atter frem i 1800-tallets nationale vækkelsesperiode, hvor især Ansgar – som ”Nordens apostel” nu får en plads som den første i en lang kæde af nationale skikkelser, - herunder også kongehelgenerne, der nu indgår i danskhed, svenskhed og nordiskhed.

Selv katolikkerne i Danmark genopfinder i 1800-tallet med religionsfriheden Ansgar, og bygger deres nye domkirke i København som Skt. Ansgars kirke i 1842.

Litteratur om kristningen og de første missionærer, Haralds dåb og helgener

Ulla Kjær: *Roskilde Domkirke. Kunst og historie*. Nationalmuseet/Gyldendal 2013.

Afsnittene: ”*En biskop i Roskilde*” (s 15-23) og ”*Stiftergrave og sidealtre*” (s 96-101)

omhandler missionsperioden under Harald Blåtand frem til med Knud den Store og drøfter Harald Blåtands mulige begravelse i kirken og hans eventuelle helgenstatus.

Michael Gelting: *Poppo's Ordeal: Courtier Bishops and the Success of Christianization at*

the Turn of the First Millennium, i *Viking and Medieval Scandinavia* 6, 2010, s. 101-133.

(se slutbemærkning i McGuire (2008) s 256)

Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*. Alfa 2008 er en kulturhistorikers analyse af de to former for kristningsproces.

Brian Patrick McGuire: *Det kristne Europas fødsel. Sankt Bonifacius*. Alfa 2014 giver en beskrivelse af kristningen af Mellem-Tyskland og den angelsaksiske missionsvirksomhed frem til omkring 800.

Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*. Gyldendal 1969 giver omhyggelige vurderinger af de forskellige kildetekster.

Inge Skovgaard-Petersen: *Oldtid og Vikingetid s 15-209* i Aksel E. Christensen m.fl. (red.): *Danmarkshistorie Bd 1. Tiden indtil 1340*. Gyldendal 1979.

Lars Hovbakke Sørensen: *En europæisk Danmarkshistorie fra oldtiden til i dag*. Gyldendal 2014 s 171-202 om den tidlige kristianisering.

Jesse Byock: *Island i sagatiden. Samfund, magt og fejde*. (Oversat ved Jon Høyen).

Reitzels Forlag 1999 beskriver s 189-93 kristningen af Island.

Sian Grønlie (ed): *Íslendingabók Kristni Saga*. Viking Society for Northern Research University College London 2006 har i sin indledning en gennemgang og fortolkning af de to tekster til kristningen af Island (*Íslendingabók* og *Kristni saga*), der her er oversat til engelsk.

Harald Gustafsson: *Íslands kristnande - en kritisk undersökning* s 18-38 i *Scandia* 77:2 (2010) kritiserer sagaerne som historisk kilde og tager udgangspunkt i Adam af Bremens tekst fra 1080erne.

Tue Gad: *Helgener. Legender fortalt i Norden*. København 1971. Gennemgår de helgenlegender, der anvendtes i nordisk middelalder, heri er nævnt de nordiske helgener der spillede en rolle i middelalderkirken (Poppo er fx ikke omtalt). Se i øvrigt litteraturhenvisningerne til de nyeste udgravninger i Jelling i *Fortælling 6* og om helgener og korstogene i *Fortælling 14, 16 og 19*.

B. Kildeoversigt og arbejdsspørgsmål - Kilder til Ansgar, til Harald Gormsøns dåb omkr. 963 og til Islands og Gotlands kristning

Kilde 1: Uddrag af Rimbart: *Vita Ansgarii* - Ansgars levned (o. 865-67)

Kilde 2: Teksten på den store *Jellingesten* (efter 965)

Kilde 3: *Widukind om Harald Gormsøns dåb*, Uddrag (fra omkring 975)

Kilde 4: Are Frode Þorgilsson : *Om Íslands Kristning* (kap VII i *Íslendingabók* fra o. 1140)

Kilde 5: Uddrag af *Adam af Bremen om Harald Gormsøns dåb* (fra o. 1085)

Kilde 6: Tamdrup Kirke (fra o.1200) – *Poppo's jernbyrd* og Haralds/Svens dåb

Kilde 7: Uddrag af *Saxo om Haralds kristning og død* og *Svends dåb* (fra o.1200)

Kilde 8: Uddrag af *Gutasagen om kristning* (fra o. 1200)

Kilde 9: Uddrag af *Snorres Heimskringla om Harald Gormsøns dåb* (fra o. 1230-40)

Spørgsmål til kilderne

Ansgar:

1) Læs Rimbarts beretning om Ansgars liv igennem – se hvor der sker ændringer i hans liv – hvilke syner/drømme får han og hvorfor? Hvordan kan man se at Rimbart selv har kendt Ansgar?

2) Undersøg Ansgars baggrund og hans første mission til Danmark – hvem deltager? Hvorfor sendes han afsted? Hvilke ressourcer er han i besiddelse af? Er missionen en succes?

3) Undersøg de senere missionsforsøg i det danske område – hvad opnår Ansgar og hvilke støtter har han i missionsprocessen? Find en alternativ forklaring på Ansgars succes med kong Horik hos Lars Hovbakke Sørensen.

Haralds dåb:

4) Hvordan foregår Haralds dåb ifølge Widukind? Hvordan beskrives Harald? Er der konflikt mellem kejser Otto og kong Harald? Hvem er Poppo? Hvem står bag ham – er han munk eller præst?

5) Hvordan foregår Haralds dåb ifølge Adam af Bremen? Er der konflikt mellem Otto og Harald?

Se nøjere på dateringen af konflikter mellem det tysk-romerske kejserrige under Otto den Store og Otto den Anden – hvornår er der angreb fra syd og eventuel besættelse fra kejserens folk af Sønderjylland? Passer det – med tidspunktet for Haralds dåb?

6) Hvilket billede skaber Adam af Bremen af Harald Blåtand i forhold til sønnen Sven? Hvorfor lægges Sven for had i Adam af Bremens tekst? (Se kildetekster om Sven Tveskæg i Fortælling 8, og Fortælling 11-kilde 3 og 4).

7) Hvordan kommer Poppo ind i Adam af Bremens tekst? Hvorfor er der to helt adskilte beretninger om Haralds dåb?

8) Undersøg historien om Poppo's jernbyrd – hvordan udvikler den sig fra Widukind, hos Adam af Bremen, hos Saxo, hos Snorre? Hvornår bliver "jernbyrd" fjernet som bevismiddel? – hvad kan man se på pladerne fra Tamdrup kirke? Hvorfor "forsvinder" historien om Poppo's jernbyrd efter 1200?

Kristningsprocessen - opsamling:

9) Hvordan foregår kristningsprocessen på Island (tekst 5) og på Gotland (tekst 8)? Er der konflikter mellem de kristne og de andre beboere i det nordiske område under kristningsprocessens forløb fra 700-1100?

10) Karakteriser den nordiske kristningsproces mellem fredelig overtalelse – tvangskristning?

Brug hertil almindelige Danmarkshistorier og Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*, og inddrag i denne sammenhæng korstogs ideologien og korstogene fra 1140'erne og frem (se Fortælling 16).

11) Sammenlign kristningen af Rygen-boerne og slaverne i Nordtyskland (fra 1100-1250) med kristningen af det danske område 700-1100.

Kilde 1: Uddrag af Rimbert: Vita Ansgarii - Ansgars levned (skrevet o. 865-67)

Teksten er skrevet på latin af munken Rimbert, der i en årrække kendte og arbejdede sammen med Ansgar og som efterfulgte ham som ærkebiskop i Hamburg-Bremen 865-888.

Der blev også udarbejdet en *Vita Rimberti* efter Rimberts død, begge blev opfattet og dyrket som helgener af Bremer-kirken. Begge var knyttet til klostret Ny Korvey. Teksten er kun overleveret i afskrifter fra 1200-tallet og er her^[1] oversat af^[2] P. A. Fenger (udgivet i 1910 med noter herfra) og den findes også i www.heimskringla.no. Den er senest oversat og kommenteret af Hans Olrik: *Ansgars Levned af Rimbert*. København (1910) 1926 med få rettelser i selve oversættelsen. Noter af Hans Olrik.

Forfatterens Fortale

^[1]De hellige og i Kristi Kærlighed højagtede Fædre og Brødre, som stride for Gud i

Corbies hellige Kloster, tilønskes det evige Livs varige Fred og Frelse i Herren over alle

Herrer af den højærværdige Ansgars Sønner og Disciple.(1)

^[L]^[SEP]Vi, som længe ved Guds Naade have haft den Glæde at være under den gode Hyrdes Stav, at undervises af hans Ord og Eksempel, at støttes ved hans Fortjeneste og Forbøn; vi maa vel endelig nu, da han har forladt os og vi ere ene tilbage, først og sidst tænke paa, hvor megen Anledning vi have til at sukke over os selv og til at prise ham salig. Thi han var en sand Gudsydker, der afholdt sig fra al ond Gerning og levede i enfoldig Ydmyghed, og derfor have vi ogsaa den faste Fortrøstning, at da han blev taget herfra, kom han ufortøvet til Gud, som han altid elskede med fuld Hengivenhed, og efter hvem hans Sjæl altid higede.

^[L]^[SEP]Vi glæde os derfor højlig i Troen over den Livets Krone, han har naaet, men vi forladede Stakler maa da ogsaa bede ydmygelig, at vi, som her paa Jorden maa savne en saadan Hyrde, maa finde Beskærmelse i den guddommelige Hjælp, som er herovenfra. Thi vi, som trænges paa mange Maader, føle dybt vort Tab og kunne nok mærke, hvor megen Aarsag vi have til at sørge over os selv. Da han levede, syntes nemlig intet at mangle os. Thi Konger ærede hans Hellighed, Kirkens Hyrder havde Ærbødighed for ham, Gejstligheden efterlignede ham, hele Folket beundrede ham, og medens alle prisede hans Hellighed og Retfærdighed, syntes ogsaa vi ærværdige og rosværdige som Lemmer paa det Legeme, hvis Hoved den gode var (2).

^[L]^[SEP]Men nu, da vi have mistet saa stor en Gave, sætte vi ikke vor Lid til nogen Værdighed hos os, hvorimod vi snarere med bævende Hjerte maa frygte for, at vi, som vi med vore Synder have fortjent, skulle begynde at udsættes for Ulvens Tænder. Thi Verden, som ligger i det onde (3), søger snarere at kuldkaste, hvad der er retfærdigt og helligt, end al bringe paa Fode, hvad der hører Gud til; og Djævelen, Menneskeslægtens Fjende, jo helligere og frommere han ser, at nogen fører sit Levned, desto mere har han travlt med at lægge al Slags Anstød for at nedbryde, hvad helligt er, og for med snedige Raad og onde Anslag at

rykke det bort, for at andre ikke skulle efterligne det. Vi sukke derfor under disse frygtelige Farer; men om vi end her i Tiden maa være bange for mangehaande onde Ting, saa tro vi dog, at den guddommelige Hjælp ikke skal mangle, skønt vi ere uværdige dertil. ^[L]^[SEP]Og derfor bede og begære vi ogsaa med et ydmygt hjerte af Eder, I fromme og hellige, at I ville komme os i Hu og værdiges at bede for os til Gud, at hans Barmhjertighed ikke nu maa forlade os, men at han, vor naadige hjælper, vil afværge alt ondt og være vor Tilflugt i Trængsel, han som aldrig slipper dem, som haabe paa ham. Idet vi derfor i Troen sætte vor Lid til hans Mildhed og grunde vort Haab paa hans Barmhjertighed, overgive vi til hans Visdom, hvad der skal hænder os, eller hvordan vi skulle blive bevarede i Fremtiden, og af ganske Hjerte, Sjæl og Sind prise vi og rose vi os af hans faderlige Naade, som dog for en Stund tilstod os at have en saa mægtig Beskytter. Ogsaa Eders Faderlighed bringe vi uendelig Tak, fordi det var ved Eders Godhed og med Eders Tilladelse, at vi have haft den Lykke at eje en saadan Fader.

^[L]^[SEP]Hvo, som vil træde i hans Fodspor, skal alt her paa Jorden ligesom leve i Himlen. Hvo der vil tage hans Lærdom til Hjerte, skal uden at tage fejl kunne gaa frem paa Guds Ords Sti. Hvo der agter paa hans, Paamindelser og Formaninger, vil stræbe at vogte sig for Fjendens Snarer.

^[L]^[SEP]Saa have vi da besluttet at udarbejde et Skrift til den hellige Faders Ihukommelse og deri anføre, ærværdige, hvorledes han har levet hos os, og hvad vi have faaet at vide om ham, for at I med os kunne faa Lyst til at prise Guds Miskundhed mod den salige Mand, og for at hans hellige Fromhed kunde blive et gavnligt Mønster til Efterfølgelse.

^[L]^[SEP]**Noter:** ^[L]^[SEP]

1) Tilskriften fortæller os, at Skriftet sendes fra Kannikerne i Bremen til Munkene i Corbie, det Kloster, der havde opfostret Ansgar. ^[L]^[SEP]Dette kaldes ogsaa Gammel Corbie eller "det gyldne" i Modsætning til det nye Corbeia eller Korvej, som blev anlagt i Saksland, og det laa i en Egn, hvis Natur var skøn, og

hvis Jordbund var frugtbar, i Picardie ikke langt fra Amiens ved Floden Somme, der hvor den optager Aaen Corbie; efter den havde det faaet sit Navn, men det glemte man senere og forklarede det som “cor beatum”, det salige Hjærte. ^[1]^[SEP]Klosteret blev stiftet under de “merovingiske” Kongers Forfaldsperiode ved Aar 660. Oprindeligt var det en Kongsgaard, men blev omdannet til Kloster af den fromme Dronning Bathilde, Enke efter Klodevig II; hun synes at have været en dygtig Kvinde, der var i Stand til at hjælpe sin Søn Klothar III med at styre Riget. ^[1]^[SEP]Til sit nye Kloster hentede hun Munke fra det berømte Luxeuil i Vogeserne, der var anlagt henimod Aar 600 af nogle britiske Munke eller Kuldéer med Kolumban i Spidsen, og herfra fik hun ogsaa en Abbed. Senere, da Benedikt af Nursias Munkeregel fortrængte de andre, blev ogsaa Corbie et Benediktinerkloster. ^[1]^[SEP]Klostrene var paa den Tid af største Betydning som Hjem for den inderlige Kristendomstiligelse og Midtpunkter for Kulturen; fra dem udgik Mænd til fjerne Egne og vilde Folk, for at bringe Evangeliet der, hvor Hedenskabet stod i sin hele Kraft, og af dem, der blev hjemme, var der mange, som ved deres Tale forstod at bestyrke de Folk i Kristendommen, som forlængst havde antaget den, men ofte med højst mangelfuld Forstaaelse; endvidere opdyrkede Munkene Landet trindt omkring, Skovene ryddedes, og hidtil øde Egne blev ved deres anstrengende Arbejde ofte forvandlede til frugtbare Marker; og indenfor Klostermurene fandtes Mænd, hvis Dag gik med at afskrive Bibelen og Kirkelæreres Skrifter, eller nogle, der førte Aarbøger og skrev berømte Mænds Levned. ^[1]^[SEP]Disse Henseender indtager ogsaa Corbie en fremragende Plads. Det var et aneligt Kloster med en større Hovedkirke, indviet til Apostlene Peter og Paulus (den sidste synes dog at være traadt helt i Skygge, saa at Peter alene bliver den egentlige Skytshelgen; det er vel ogsaa derfor, at Ansgar ser ham som sin Ledsager i sit Drømmesyn Kap. 2) og mindre Kirker, indviede til Apostelen Johannes og den første Martyr Stephanus; i “Ansgars Levned” (Kap. 3) omtales desuden et Kapel for Johannes Døberen. ^[1]^[SEP]Hertil sluttede sig Skolen (St. Peters Skole), som vistnok har været betydelig; man modtog her ikke alene de Børn, der med Tiden skulde være Munke, men ogsaa andre, og de blev oplærte i de Kundskaber, man den Gang kunde tilegne sig, og vistnok ogsaa i Kirkesang, som man siden Gregor den stores Tid lagde megen Vægt paa; Undervisningen synes at have været overdraget til de yngre Munke, vi ser saaledes Ansgar som ung at forestaa Skolen (Kap. 4). ^[1]^[SEP]Paa den Tid, da Ansgar begyndte sin Virksomhed i Corbie, blev dette Kloster udmærket ledet af Abbed Adalhard. Han var Karl den stores Fætter (hans Fader Bernhard var Broder til Pipin den lille), men forarget over sin mægtige Slægtnings huslige Liv (Karl havde netop forskudt sin Hustru Desiderata, Datter af Longobarderkongen Desiderius) søgte han Klosters Ensomhed; i Begyndelsen maatte den højbaarne Mand

nøjes med at være Havekarl, men siden blev han dog Abbed, hvilket han ogsaa fortjente paa Grund af sin Fromhed og Iver for Kristendommens Fremme, der var forenet med Evne til at styre. Hans Levnedsskriver, Paschasius Radbertus, som har været samtidig med Ansgar i Klosteret og senere blev dets Abbed, og som erhvervede sig et stort Ry som Theolog og derfor hører til dem, der har kastet mest Glans over Corbie, fortæller endvidere om hans smukke Ydre, milde Udtryk og en Holdning saa rank som Palmens, og om hans rige Veltalighed. ^[1]^[SEP]Det var derfor intet Under, at Karl den store drog ham til sig og benyttede hans Hjælp til vanskelige Hverv, særligt til at styre Italien som Formynder og Raadgiver for sin Søn Pipin; men hvor langt han end stundom var fjernet fra sit Kloster, havde han det altid i sine Tanker og udfoldede en lykkelig Virksomhed for i alle Maader at hæve og styrke det. (At Adam af Bremen tager fejl, naar han siger, at Tilskriften gælder Ny Korvej, fremgaar klart af Kap. 30, hvor der staar „Brødrene hos Eder og i Ny Korvej”).

^[1]^[SEP]2) Her menes det Samfund, som Præsterne ved et Bispesæde, Kannikerne eller Klerkene, som de kaldtes, dannede under Biskoppens Ledelse. Begyndelsen til dette munkeagtige Præsteskab var gjort i Oldtiden af Augustinus, men i Middelalderen fik det en fastere Form ved Biskop Krodegang af Metz, der stiftede det første egentlige Domkapitel. ^[1]^[SEP]Præsterne aflagde Munkeløfterne undtagen Fattigdomsløftet, boede i et fælles Hus (domus, deraf Domkirke), sov, spiste og bad sammen, og mødte alle i Kapitelstuen, hvor der hver Dag forelæstes et Kapitel af Skriften. ^[1]^[SEP]Ludvig den fromme gjorde denne Ordning til Lov for hele Frankerriget paa Forsamlingen i Aachen 816.

^[1]^[SEP]3) 1 Joh. 5, 19

Kapitel 1

Den hellige Ansgars Barndom, Opdragelse, Drømmesyn. Han bliver Munk

^[1]^[SEP]Den salige Fader Ansgars Fromhed og Gudsfrygt begyndte under den guddommelige Naade at vokse fra hans tidligste Alder og tog til i mangfoldige Dyder, Aar for Aar som han levede. Thi fra hans Barndom af blev han beaandet fra Himlen med aandelige Aabenbarelseser, og ved Guds Naade blev han besøgt herovenfra og ofte paamindet om, at han skulde bortvende sit Sind fra de jordiske og af ganske Hjerte hige efter de himmelske Ting.

^[1]^[SEP]Disse Aabenbarelseser havde han fortalt til nogle af os, som vare hans fortroligste Venner, dog mod det Løfte, at vi ikke maatte aabenbare det for nogen, saa længe han

levede. Efter hans Død have vi besluttet os til, til Guds Ære at indføre disse Aabenbarelsen i denne Bog, for at Læseren kan skønne, med hvilken Naade Herren optugtede sin Tjener fra hans første Barndom, og siden, da gode og rosværdige Gerninger fulgte efter, behagede at forherlige ham.1

^[L]_[SEP]Han fortalte nemlig, at i hans Barndoms Dage, da han var fem Aar gammel, døde hans meget gudfrygtige og fromme Moder, og at ikke længe efter sendte hans Fader ham i Skole for at lære at læse. Da han var sat i Skole, begyndte han, som sædvanligt i den Alder, at drive Børneleg med sine jævnaldrende og give sig mere af med Lediggang og Løjer end med at lære noget.

^[L]_[SEP]Men medens han i den barnlige Alder var hengiven dertil, bares det ham en Nat for, at han var paa et meget moradsigt og slibrigt Sted, saa at han ikke kunde komme bort derfra uden med stor Besværighed. Men ved Siden af det Sted var der en yndig Vej, paa hvilken han saa, at der gik en Kvindeskikkelse som en Dronning i herlig Prydelse og Ære og flere andre hvidklædte Kvinder, blandt hvilke ogsaa var hans egen Moder. Og da han genkendte hende, begyndte han at ville løbe hen til hende; men det faldt ham vanskeligt at komme ud af hint moradsige og meget slibrige Sted. Da nu denne Kvindeskare nærmede sig til ham, syntes han, at hun, der forekom ham at være de andres Frue, og som han var vis paa, maatte være den hellige Maria, sagde til ham: “Søn! vil du til din Moder?” Og da han svarede med stor Iver: ja, det vilde han gerne, tog hun atter til Orde og sagde: “Dersom du vil tage Del i vort Selskab, saa maa du vogte dig for al Forfængelighed og aflægge alle Børnestreger; thi vi kan slet ikke lide Forfængelighed og Lediggang, og hvo som finder Fornøjelse deri, kan ikke være i vort Samfund!”

^[L]_[SEP]Efter dette Syn begyndte han straks at opføre sig alvorligere, undgaa Omgang med de andre Dreng og beskæftige sig stadigere med Læsning, Betragtning og andre nyttige Ting, saa at hans Kammerater højlig maatte

forundre sig over, at han saa pludselig havde forandret sin Opførsel. Da han var vokset til, var bleven Munk hos Eder og befandt sig under Klosterskolen, indsneg sig dog lidt efter lidt den menneskelige Skrøbelighed, og han begyndte noget at kølnes i den Iver, han tidligere havde tilegnet sig.

^[L]_[SEP]Noter:

1) Om Ansgars første Aar og om hans Forældre vides saa godt som intet. Han har rimeligvis været en Franker fra Picardie og er født Aar 801. (Saaledes kan vi bestemme det med nogen Sandsynlighed. I Kap. 33 siges det, at han var i sit 64de Aar, da hans sidste langvarige Sygdom begyndte, og hans Død, ved vi, var den 3dje Febr. 865).

Hans Fødselsdag vides ikke, maaske har det været 9de September, som man gætter paa i Følge en Nekrolog fra Lund. Faderen har maaske været en anset Mand i Kejser Karls Tjeneste og har saaledes ofte opholdt sig i Hoflejren; herved kan det forklares, at Ansgar som Dreng har haft Lejlighed til at se Kejserens Magt, saaledes som vi læse i næste Kapitel. Efter Moderens Død bliver han sat i Corbies Klosterskole og opvoksede her som Elev, indtil han senere ombyttede Lærlingens Stilling med Lærerens. Hans Ophold her har vel været 806-23

Kapitel 6

Kejser Ludvig og Ansgar

Derefter hændte det sig, at en vis Kong Harald, som regerede over en Del af Danmark, blev af andre Konger i samme Land forfulgt med Had og Fjendskab og uddrevet af sit Rige.

^[L]_[SEP]Han søgte hans Højhed Kejser Ludvig personligt og bad ham hjælpe sig, at han kunde faa sit Rige igen. Kejseren beholdt ham hos sig og formanede ham baade selv og ved andre til at antage Kristendommen, for at der saaledes kunde være større Fortrolighed imellem dem; og det kristne Folk vilde da komme ham og hans Undersaatter villigere til Hjælp, naar man paa begge Sider dyrkede samme Gud.

^[L]_[SEP]Endelig fik han ham ved Guds naadige Hjælp omvendt til Troen. Han blev døbt, Kejseren selv holdt ham over Daaben og antog ham til Søn (1). Da Kejseren nu vilde sende ham hjem igen, for at han ved den Hjælp, han gav ham, kunde indtage sit Rige,

saa begyndte han med Flid at tænke paa, om han ikke kunde finde en hellig og from Mand, der kunde rejse med ham, og som kunde undervise ham og hans Folk i den saliggørende Lære til Bestyrkelse af Troen paa Herren og dens videre Udbredelse.

^[L]^[SEP]Fornævnte Kejser begyndte da ogsaa paa Herredagen at forhandle derom med Præsterne og sine øvrige tro Mænd og udsurgte alle nøje, om de ikke kunde tænke sig nogen, der var baade villig og værdig til at paatage sig en saadan Gerning.

^[L]^[SEP]Da de nu alle rystede paa Hovedet og sagde, at de paa ingen Maade vidste nogen, der var saa from, at han for Kristi Skyld vilde paatage sig en saa farlig Udvandring, — saa rejste sig den ærværdige Vale, som dengang var Abbed i Eders Kloster, og sagde til Kejseren, at han vidste dog i sit Kloster en Munk, som brændte af stor Iver for den guddommelige Tro og gerne vilde lide meget for Guds Navns Skyld. Han roste baade hans Lære og Levned og sagde, at han var vel skikket til denne Gerning, men føjede dog til, at han ikke vidste, om han var villig til at underkaste sig de Besværligheder, der vare forbundne med denne Udvandring.

^[L]^[SEP]Kort at fortælle: paa Kejsers Befaling bliver han kaldt til Hove. Abbeden baade meddelte ham, hvad der var forhandlet og sagt, og forestillede ham, hvad det var, han kaldedes til. Han svarede, at han var beredt til at tjene Gud i alt, hvad der paalagdes ham som en Lydighedspligt.

^[L]^[SEP]Han blev saa fremstillet for hans Majestæt, og da denne spurgte ham, om han for Guds Navns Skyld vilde følges med Harald for at prædike Evangeliet for de danske Folkefærd, svarede han med Fasthed: Ja! det vilde han. Og da Abbeden ogsaa kom med den Bemærkning, at han paa ingen Maade vilde paalægge ham denne Byrde som en Befaling, men dersom han gjorde det af eget fri Valg, saa var det ham kært, og saa gav han ham i Kraft af sin Myndighed Tilladelse dertil, saa svarede han, at han vilde alligevel og skulde udføre det i alle Maader (2).

^[L]^[SEP]Da han nu sagde det aabenbarlig, og det var blevet vitterligt for alle, som hørte til Abbedens Omgangskreds, begyndte mange at undre sig over, at han vilde gøre et saa daarligt Bytte: at han nemlig vilde forlade sit Fædreland og sine Paarørende og de Brødre, med hvilke han var opdraget og som holdt saa inderlig af ham, og i det Sted søge hen til fremmede Folkefærd og leve blandt ubekendte og Barbarer. Det var der mange, som lastede ham for og angreb ham med Bebrejdelser, og nogle stræbte at kalde ham tilbage fra sit Forsæt; men den Guds Mand forblev urokkelig ved det, han én Gang havde besluttet. Og naar saa Abbeden Dag efter Dag gik til Slottet, sad han hjemme, omgikkes ikke med nogen og udvalgte sig et ensomt Sted i en Vingaard, som laa tæt ved, og anvendte Tiden til Bøn og Læsning.

^[L]^[SEP]Der var den Gang ogsaa hos Abbeden en Broder fra Eders Kloster ved Navn Autbert. Da han saa, at Ansgar var meget bekymret og bedrøvet, og daglig sad dér i Enrum og ikke omgikkes eller talte med nogen, begyndte han at faa Medlidenhed med ham, og en Dag ilede han til det Sted, hvor han sad alene i ovennævnte Vingaard, og begyndte at spørge ham, om han da virkelig vilde paatage sig den Udvandring.

^[L]^[SEP]Han, som formodede, at han ikke spurgte saaledes af Deltagelse, men snarere som en Skelm, svarede: “Hvad kommer det Jer ved? forstyr ikke mit Sind ved en saadan Fritten!” Men han forsikrede, at der ingenlunde laa nogen Svig bagved, men at han kun vilde vide med Vished, om han havde i Sinde at blive ved sit Forsæt.

^[L]^[SEP]Da takkede han ham for hans Velvilje og svarede: “Man spurgte mig, om jeg for Guds Navns Skyld vilde drage til Hedningefolk for at prædike Kristi Evangelium. Dette Forslag vovede jeg ingenlunde at sige nej til, ja jeg ønsker af al Magt, at der maa gives mig Kraft til denne Vandring, og at ingen maa kunne rokke mit Sind fra dette mit Forsæt!” Da svarede ovennævnte Broder ham: “Ja saa kan jeg aldrig nænne, at du skal gaa alene; men jeg ønsker for Guds Kærligheds Skyld at

drage med dig, — kun at du kan skaffe mig Abbedens Tilladelse !”

^[1]_[SEP]Saa sluttede de da denne hellige Pagt med hinanden, og da Abbeden vendte tilbage, gik han til ham og lod ham vide, at han havde fundet en Stalbroder, som af fri Vilje vilde være hans Ledsager paa denne Rejse.

^[1]_[SEP]Abbeden spurgte ham da, hvem det var, og han nævnede Broder Autbert, studsede han derover som over et stort Under, da han aldrig havde troet, at han, som var af adelig Slægt i denne Verden og den Gang var hans fortrolige og efter ham selv havde mest at sige i hans Hus, kunde faa det i Sinde. Dog lod han ham kalde og spurgte ham ad; han svarede, at han ingenlunde kunde nænne, at Ansgar skulde gaa alene, men for Kristi Navns Skyld vilde han være ham til Trøst og Hjælp, naar det skete med hans og Brødrenes Minde. Hr. Abbeden svarede, at hans Tilladelse skulde han faa, naar denne Udvandring var efter hans eget fri Valg. Dog kunde han ikke anwise dem nogen af sit Tyende til at følge med for at opvarte og tjene dem, uden de kunde faa en eller anden til godvillig at gaa med dem.

^[1]_[SEP]Det gjorde den ærværdige Abbed ikke af Mangel paa Velvilje, men fordi det ogsaa paa den Tid blev anset for afskyeligt og uretfærdigt at tvinge nogen mod sin Vilje til at leve blandt Hedninger.

^[1]_[SEP]Noter:

1) Haralds Daab er en Begivenhed af saa stor Betydning for Danmarks Historie, at det vil være passende at se lidt paa de nærmere Omstændigheder ved den. Først maa vi da kaste et Blik paa de forviklede Forhold i Danmark paa den Tid, saaledes som vi kende dem fra de frankiske Aarbøger, der ogsaa er benyttede af Adam af Bremen. Efter at den berømte Kong Gudfred (Godofred) eller Götrik (saaledes kalder Saxo ham), der havde trodset Kejsers Karl den store og truet med at hjemsege ham i Aachen, var bleven myrdet, havde hans Brodersøn og Efterfølger Hemming straks sluttet Fred med Kejseren (811); Gudfreds Sønner, der ikke fik Del i Magten, flygtede til Sverig. Efter Hemmings Død (812) kom det til en voldsom Kamp mellem de to Grene af Kongeslægten; i et Slag faldt 10.940 Mand, deriblandt begge Partiers Overhoveder. Det sejrende Parti satte Harald og hans Broder Reginfred paa Tronen; men nu optraadte Gudfreds

Sønner med Hjælp fra Sverig, og efter flere Kampe, der kostede den ældste af dem Livet, enedes de med Harald, hvis Broder ogsaa var falden, saa at Landet blev delt mellem ham og dem; en af dem var Haarik, som senere omtales.

Haralds Del har vel været Sønderjylland; men hele denne Ordning viste sig ikke at være heldig. Allerede under disse Stridigheder havde Harald søgt Ludvig den frommes Hjælp, og han havde ikke været i Danmark ret længe, førend han følte sig truet og derfor igen søgte til Kejseren (i Compiègne), som tog sig af hans Sag. Gudfreds Sønner, der nærede Frygt for de mægtige frankiske Stridskræfter, turde ikke andet end byde Forlig.

Men Haralds Stilling har vel fremdeles været usikker, saa at han nu for tredje Gang søger Støtte hos Ludvig (826). Det synes efter en samtidigs (Ermoldus Nigellus') digteriske Skildring, at den danske Konge denne Gang skulde være draget ud af sit Rige væsentligst for at lade sig døbe, idet han var bleven stemt for Kristendommen af Erkebiskop Ebo af Rheims, der havde gæstet ham (se Noten til Kap. 12). Denne Fortælling er det ikke let at bringe i Samklang med Beretningen i "Ansgars Levned" ("Kejseren formanede ham"... "Endelig fik han ham omvendt"); han siges her at have søgt Krigshjælp og ved den Lejlighed ladet sig overtale til at modtage Daaben; paa den anden Side har han inden sit Møde med Kejseren rimeligvis stillet sig alt andet end ugunstigt overfor Kristentroen, uden dog derfor af sig selv at tænke paa at antage den.

De gamle frankiske Forfattere lægge stor Vægt paa Kong Haralds Daab; udførligst er den beskrevet af Abbeden Ermoldus Nigellus i 4de Del af et større Digt til Kejsers Ludvigs Forherligelse; han har maaske været til Stede selv og i alt Fald skrevet snart efter. Af disse Kilder ved vi, at Harald med Hustru, Søn og et meget talrigt Følge kom sejlene op ad Rhinen til Kongsgaarden Ingelheim, som Karl den store havde bygget i Nærheden af Mainz, og som var rigt smykket, blandt andet med Billeder af Karolingernes Sejre; her blev han vel modtaget af Kejseren og hans Hoffolk. Daaben fandt Sted i Albans-Kirken ved Mainz, rimeligvis i et særligt Daabskapel efter Skik og Brug; Kejseren selv stod Fadder til Harald og iførte ham den hvide Daabsdragt, paa samme Maade Kejsersinde Judith hans Hustru, Prins Lothar hans Søn og ansete Hofmænd hans Følge. Derpaa modtog de døbte kostbare Gaver; Harald fik saaledes en Purpurkaabe med Guldræmme og Ædelstene og et Sværd med gyldent Hæfte, som Kejseren selv havde baaret, tilligemed et Bælte; endvidere blev han smykket med Guldkrone, Kæde og Sporer. De nordiske Barbarer blev overøste med Rigdomme, som de aldrig havde drømt om.

Da dette var sket, deltog alle i den højtidelige Gudstjeneste; i festligt Optog drog man til Kirken (det synes at have været den Kirke, der hørte til Ingelheim);

de høje Hvælvinger, Billederne, der forestillede Hovedpunkterne i den bibelske Historie, Gudstjenestens Rigdom med Klokkeklang og Klerkenes Sang gjorde et mægtigt Indtryk paa Danskerne.

Efter at have opholdt sig ved Kejserhoffet en Tid drog Harald tilbage; i hans Følge var da Munkene Ansgar og Autbert (Ermoldus nævner ikke deres Navne, han har ikke anet, hvor berømt Ansgar skulde blive).

For at have en Støtte i vanskelige Tider modtog han et Len af Kejseren og stod saaledes i varigt Afhængighedsforhold til ham. I det følgende, Kapitel af "Ansgars Levned" siges det at være hinsides Elben, og denne Angivelse følges af Adam af Bremen; dette maa vistnok i Overensstemmelse med den øvrige Brug af dette Udtryk i vort foreliggende Skrift forstaas om Holsten, men dette strider mod de frankiske Aarbøger og Levnedbeskrivelserne af Ludvig den fromme, hvis Ord i denne Sag har mere Vægt. De taler kun om et Len i Frisland, Grevskabet Hriustri (Rüstringen, de lave Egne om Weserflodens Udløb), som han senere fik forøget med Dorstad, og efter Ludvigs Død fik han endnu Øen Walcheren ved Scheldes Udløb.

En Mulighed, som ikke kan benægtes, er det dog, at Forfatteren paa dette Sted ser det fra dansk eller hamborgsk Side; Udtrykket "hinsides Elben" indeholder i saa Fald intet urigtigt.

^[1]_[SEP]2) Vale er allerede omtalt som Broder til Adalhard og Fætter til Karl den store. Det var egentlig Ludvig den frommes Mistæksomhed, der bevirkede, at han blev Munk i Corbie, men han viste sig her at være paa sin rette Plads og blev derfor ogsaa efter Broderens Død Klosterets Abbed; Kejseren indsaa vel ogsaa det uberettigede i at nedværdige en saa dygtig og ædel Mand. Samme Aar (826) har han altsaa, som det læses i vort Kapitel, været hos Kejseren og skaffet ham Ansgar til at sende som Missionær.

Men det gode Forhold mellem de to Slægtninge vedblev ikke. Ludvig arbejdede paa at forandre sin tidligere Bestemmelse om sin Efterfølger, efter hvilken den ældste Søn Lothar skulde arve hele Kejserdømmet og de yngre Brødre Pipin og Ludvig kun have mindre Len; han lod sig nemlig paavirke af et Parti, der ønskede Riget delt ligeligt mellem Brødrene paa gammel germansk Vis. Dette Parti lededes af hans anden Hustru, den smukke Judith; hun vilde herved sikre deres Søn Karl (han var meget yngre end sine Halvbrødre) Del i Magten, som han ellers ikke kunde faa; men herimod rejstes den ivrigste Modstand af Kirkens Stormænd, som mente, at Kirkens Interesser maatte skades, naar ikke det romerske Rige bevaredes udelt: de vilde ikke se Karl den stores Værk brat tilintetgjort. Blandt dem indtog Vale en fremtrædende Plads, og de støttede Lothar, der naturligvis var misfornøjet med Udsigten til at faa langt ringere Magt. Det kom til aaben Kamp, men Lykken var denne Gang med Ludvigs Vaaben (830), Lothar blev tvungen til selv at fælde Dommen over sine Tilhængere, men

beholdt dog noget af sit tidligere Herredømme (Italien). Vale blev sat i Fængsel paa en Klippeø i Genevesøen, senere i det Kloster ved Loires Munding, hvortil ogsaa hans Broder Adalhard havde været forvist.

Men hans Mod til at kæmpe for sin Idé var ikke bleven brudt: da hans Parti tre Aar efter med Lothar og Ebo af Rheims i Spidsen atter rejste Oprørsfanen og denne Gang med Held, saa at den gamle Kejser ligefrem blev afsat, vendte han tilbage til Corbie. Da Ludvig efter denne Ydmygelse atter kom til Magten, blev han ganske vist afsat, men fik i Stedet for det rige Kloster Bobbio i Italien og døde 836, forsonet med Kejseren. At Vale her omtales som Ansgars Foresatte, medens Korvejs Abbed Marinus slet ikke nævnes, kan enten opfattes saaledes, at Ansgar igen er vendt tilbage til gl. Corbie, eller ogsaa saaledes, at Abbeden i Moderklosteret har været den korvejanske Abbeds overordnede, saa at han virkelig har kunnet kalde en Munk fra Nybygden i Saksland for sin Munk.

Kapitel 7

Rejsen til Danmark

^[1]_[SEP]Derefter blev de saa begge førte for Kejseren. Han glædede sig over deres Vilje og Lyst og gav dem Kirketøj, Kister, Telte, og hvad de ellers kunde trænge til, eller som syntes nødvendigt paa saa lang en Rejse. Han bød dem at drage med ovennævnte Harald og paalagde dem især at sørge for hans Tro, og ved gudelig Formaning stadig at styrke ham og hans Mænd, som var døbte med ham, at de ikke ved Djævelens Tilskyndelse skulde falde tilbage til deres forrige Vildfarelser. Tillige skulde de ved Ordets Prædiken flittig formane ogsaa andre til at antage den kristelige Tro. ^[1]_[SEP]Dermed lod Kejseren dem fare. De havde ingen Følgesvend, som kunde give dem en Haandsrækning, eftersom der ingen var af Abbedens Tyende, der frivillig vilde rejse med dem, og han ikke vilde nøde nogen dertil imod deres Vilje. Selv Harald, til hvem de havde været anbefalede, var endnu raa og ny i Troen og forstod ikke, hvorledes man burde behandle Præster. Ej heller hans Folk, som den Gang vare nyomvendte og ganske anderledes opdragne, brød sig stort om dem. Saa begyndte de da denne Rejse med Møje og Besvær og kom til Køl'n. Der havde den Gang hans Højærværdighed Erkebiskop Hadebold sit Sæde. Han mærkede nok, hvad de trængte til, og gav dem et ypperligt Fartøj, hvori de

kunde tage deres Gods om Bord, og hvori der var to Ruf, meget hyggelig indrettede.

[L] [SEP] Da ovennævnte Harald saa det, fik han Lyst til at blive hos dem paa det samme Fartøj, saa at han tog Ophold i det ene Ruf og de i det andet. Saaledes begyndte Fortrolighed og Velvilje at vokse mellem dem, og fra nu af viste Kongens Folk dem al den Omhyggelighed og Tjeneste, de kunde. Ved Dorstad steg de i Land, og gennem Frisernes Egne kom de til Danmark.(1)

[L] [SEP] Men fordi Kong Harald undertiden ikke kunde blive med Fred i sit Rige, saa gav ovennævnte Kejser ham et Len hinsides Elben, for at han kunde ty derhen, dersom det maaske blev nødvendigt for ham. De ovennævnte Guds Tjenere, der skulde være, hvor han var, havde saaledes deres Opholdssted snart imellem Kristne, snart imellem Hedninger. De begyndte at trænge paa med Guds Ord og bevæge, hvem de kunde, til at betræde Sandhedens Vej. Mange blev ogsaa ved deres Levned og Lære omvendte til Troen, og deres Antal voksede Dag for Dag, som lode sig frelse i Herren.

[L] [SEP] Drevne af guddommelig Kærlighed til at udbrede deres hellige Gudsdyrkelse begyndte de ogsaa med Flid at opspørge Drengene, som de kunde faa til Købs, og opdrage dem til Guds Tjeneste. Ovennævnte Harald betroede dem ogsaa nogle af sine, som de skulde drage Omsorg for og oplære. Og saaledes skete det, at de i kort Tid der fik en Skole oprettet paa 12 eller flere Drengene. De skaffede sig ogsaa, her og der fra, andre Tjenere og Medhjælpere, og Rygtet om dem og deres Fromhed begyndte under Guds Velsignelse at vokse og bære Frugt.

[L] [SEP] Da de saaledes et Par Aar eller længer havde været sysselsatte med dette hellige Forehavende, hændte det sig, at nysnævnte Broder Autbert fik en tung og besværlig Sygdom. Derfor blev han flyttet derfra til Ny Korvej, og da hans Kræfter sank Dag for Dag, døde han der, som vi tro, en salig Død ved Paaske Tid, saaledes som det i Forvejen havde været ham aabenbaret af Herren (2).

[L] [SEP] Noter:

1) Dorstad (Duerstede) var en stor frisisk Handelsstad ved Rhinen lidt ovenfor Utrecht; nu er den kun en lille ubetydelig By.

Her havde Kristendommen ved Willebrords Forkyndelse, der blev fortsat med Dygtighed af andre, faaet et fast Holdepunkt, og her gjorde Nordboerne, som søgte dertil i store Skarer for at handle, deres første Bekendtskab med den kristelige Lære og Gudstjeneste med dens mange Skikke. Da de saa Kristendommen nøje sammenknyttet med den overlegne frankiske Kultur, blev mange betagne af den, og inden Evangeliets Ord lød i deres Hjemstavn, lod mange sig døbe eller i alt Fald primsigne, d. v. s.: de forsagede Afgudsdyrkelsen, og Korsets Tegn blev gjort over dem (det kaldtes prima signatio).

Ogsaa i "Ansgars Levned" siges det baade om danske (Kap. 21) og svenske (Kap. 24), at de havde antaget Troen i Dorstad, og den kristne Kvinde Fredborg befaler døende sin Datter Katla at drage til denne By, fordi den har de mange Kirker og Præster (Kap. 17. — En gammel Krønikeskriver angiver Kirkernes Antal til 55; men selv om man heri indbefatter Smaakapeller, kan Dorstad dog næppe have haft saa mange).

[L] [SEP] 2) Man kunde ønske adskilligt flere Oplysninger om Ansgars Virksomhed ved Kong Haralds Side, end hvad vi finder her i "Ansgars Levned", hvor der blot fortælles, at han og Autbert omvendte mange og fik dannet en Skole, hvor de oplærte baade vordnede Drengene, som de havde købt, og frie Mænds Børn, som Kongen skaffede dem. (Det fortjener her at bemærkes, at Ansgars Skole ikke har været den første kristne Skole for danske Drengene. Det fortælles nemlig om Willebrord, Frisernes Apostel (død 739), at han paa en af sine Rejser kom til Danmark og blev vel modtagen af Kong Yngvin; men han mærkede snart, at det vilde være haabløst at søge at omvende Hedningerne. Dog købte han 30 Drengene, som han døbte og underviste) . Det er vel tvivlsomt, om de har faaet opført en Kirke; den vilde i saa Fald være den første danske. Ganske vist fortæller Saxo i sin 9de Bog, at Harald byggede en Kirke i Egnen ved Slesvig; men hans Meddelelser om disse Tider kan man ikke tillægge stor Vægt; derfor kan hans Ord i denne Sag ikke veje op mod alle andres Tavshed.

Ansgar har haft megen Modgang i sin første Missionsgerning. Ikke blot mistede han sin Medhjælper, som det berettes i "Ansgars Levned" (Autberts Død er vistnok 829), men ogsaa Haralds Skæbne og Adfærd maa have beredt ham Vanskeligheder.

Af Einhards Aarbøger ved vi, at Harald blev fordreven allerede Aaret efter, at han var vendt tilbage som døbt og som Kejserens Vasal; han fik da en Hær til Hjælp under Anførsel af de fleste saksiske Grever og Markgrever og nærmede sig Danmarks Grænser. Her kom det til Underhandlinger; men den Vaabenhvile, som man havde indgaaet, brød Harald ved at gøre

Indfald i sit tidligere Land og røve og brænde. Det lod de danske ikke gaa uhævnnet hen; uformodet overfaldt de Sakserlejren, erobrede den og jog Hæren paa Flugt. Derpaa sendte Gudfreds Sønner nogle Mænd til Kejseren for at forklare Aarsagen til det skete, byde Forlig og anmode Kejseren om selv at afgøre Sagen; det havde til Følge, at Harald blev genindsat. Men nogle Aar efter maatte han flygte for sidste Gang; hans Anseelse har vel været undergravet, og han vendte ikke mere tilbage, men blev i sit frisiske Len, som han fik forøget; her er han ogsaa død. I Saxos 9'de Bog fortælles der om ham, at han hensynsløs i sin Iver for Kristendommen nedrev de hedenske Helligdomme og fordrev Goderne; det er jo muligt, at dette forholder sig rigtigt, og at det har bidraget til at gøre hans Stilling saa uholdbar, som den viste sig at være. Endvidere fortælles der, at da han sidste Gang blev fordreven af sin Modkonge (Saxo lader det være Regner Lodbrog), faldt han fra Kristendommen; men det er meget tvivlsomt, om vor Historieskriver her har været rigtig underrettet.

Saa meget er vist, at det at være knyttet til Harald ikke blev til Gavn for Ansgar i hans Forkyndelse; efter Kejsere Bud har han vel fulgt ham overalt, men er saaledes ogsaa ved hans Landflygtighed bleven reven bort fra sin Missionsmark; da han derimod senere kom til Haralds Fjende Haarik, opnaaede han langt større Resultater.

Kapitel 8

Ansgars Kaldelse til Sverig og Drømmesyn derom

Imidlertid skete det, at der var kommet Sendebud fra Sverig til Kejser Ludvig, lovlig Ihukommelse. Blandt de andre Ærinder, de havde at forebringe, var ogsaa dette, at de underrettede den allernaadigste Kejser om, at der var mange af deres Folk, som længtes efter at an tage den kristelige Gudsdyrkelse, og at deres Konge ogsaa var meget villig til at tillade Guds Præster at opholde sig der, naar Kejseren blot vilde være saa naadig at sende dem duelige Prædikanter.

Da den fromme Kejser fik det at høre, blev han meget glad og begyndte atter at forhøre sig, om der var nogen, som han kunde sende til hine Egne, som kunde undersøge, om det Folk var villigt til at tage ved Troen, saaledes som Sendebudene havde forebragt ham, og som kunde begynde at bringe dem den kristelige Gudsdyrkelse. Saa foretog da hans Majestæt sig anden Gang at forhandle med samme Eders Abbed,(1) om der maaske

skulde findes nogen blandt hans Munke, som for Kristi Skyld vilde drage til hine Egne eller i alt Fald vilde opholde sig hos Harald, og i saa Fald han, som var hos ham, Guds Tjener Ansgar, kunde paatage sig dette Ærinde.

Derfra blev han paa Kejsere Befaling kaldt til Hove, og det blev ham betydet, at han uopholdelig maatte fremstille sig for Kejseren. Den Guds Mand anede nok, hvad man vilde ham, og begyndte af ganske hjerte at opflammes af Guds Kærlighed og at anse det for sin højeste Glæde, om han fik Lejlighed til at arbejde paa at vinde Sjæle. Skulde der ogsaa paa en saadan Rejse møde ham nogen Modgang og Møje, foresatte han sig i sin Sjæl at lide det med Taalmodighed for Kristi Skyld. Han nærede i sit Hjærte ingen Tvivl om, at det store Værk vilde lykkes; thi han trøstede ved et guddommeligt Syn, som Gud fordem i Naade havde forundt ham at se.

Paa den Tid nemlig, da han, som før omtalt, opholdt sig hos Eder og allerede syntes beaandet herovenfra ved tvende Syn, forekom det ham en Nat, at han var kommet til et Hus, hvor der stod flere Prædikanter, rede til at udføre Prædikeembedet.

Pludselig blev han i en Henrykkelse ført frem for dem, og han saa sig omskinnet af et umaadeligt Lys fra Himlen, klarere end en Solstraale; og da han undrede sig over, hvad det kunde være, lød der ogsaa en Røst til ham, ikke ulig den, som han havde fortalt, han havde hørt i det første Syn, (2) sigende: "Din Synd er forladt !" Han svarede, som vi tro, af Guds Aands Indskydelse: "Herre! hvad vil du, at jeg skal gøre ?"(3) og Røsten lød atter, sigende: "Gaa! og forkynd Hedningene Guds Ord!"

Dette Syn overvejede den Guds Tjener i sit Hjærte. Han blev glad og jublede i Herren, idet han indsaa, at det alt for en Del var opfyldt; hvad der havde været ham befalet; og for at hans Arbejde kunde blive udført i fuldere Maal, ønskede han ogsaa for de svenske at forkynde Guds Ord.

Noter: [1] [2] [3]

- 1) Abbed Vale.
- 2) Kap. 2
- 3) Omtrent de samme Ord sagde Paulus ved sit syn i Følge Fortællingen Ap. Gern. 22,11.

Kapitel 21

Missionen til Danmark bliver taget op paa ny
Saa snart vor Fader havde overtaget Bremer-Stiftet og saaledes allerede dengang havde Raad til at give noget bort, begyndte han paa ny i sin inderste Sjæl at brænde af Begærlighed efter i Danmark at arbejde, hvad han kunde, for Kristi Navns Skyld.

^[L]_[SEP]Derfor besøgte han jævnlig Haarik, som dengang var Enehersker i Danmarks Rige, og søgte ved Foræringer og ved at bevise ham alle de Tjenester, han kunde, at gøre sig gode Venner med ham, for med hans Tilladelse at kunne faa Magt til at udføre Prædikeemhedet i hans Rige. Thi alt imellem sendtes han til ham i kongeligt Ærende og udførte med Iver og Troskab, hvad der hørte til Fred og Forbund, og til Nytte for begge Riger.

^[L]_[SEP]Derved lærte ovennævnte Kong Haarik den, hellige Mands Troskab og Retskaffenhed at kende, begyndte højlig at elske og ære ham, betjente sig gerne af hans Raad og fik saadan Fortrolighed til ham i alle Ting, at han endog lod ham være med, naar han i Løndom forhandlede med sine Raadgivere om Rigets Anliggender. Ja skulde der sluttes noget Forbund mellem Folket i dette Land, nemlig Saksen, og hans Rige, vilde han ikke, at det skulde stadfæstes uden paa hans Ord; thi det, sagde han, kunde han ganske stole paa, hvad han baade kaldte godt og lovede for.

^[L]_[SEP]Da han saaledes havde vundet hans Fortrolighed, begyndte han ogsaa at overtale ham til at blive en kristen. Kongen hørte ogsaa villig paa alt hvad han fortalte ham af den hellige Skrift, og gav det den Ros, at det var meget godt og i Sandhed gavnligt, og sagde, at han glædede sig meget derved, og at han gerne vilde vinde Kristi Yndest. I Følge dette ønske begyndte vor hellige Fader rent ud at raade ham at bevise den Herre Kristus den Villighed, hvad der vilde være ham allerkærest, nemlig at tillade, at en Kirke blev

bygget i hans Rige, hvor en Præst til enhver Tid kunde være til Stede og udstrø Guds Ords Sæd og meddele Daaben til enhver, som vilde tage derimod.

^[L]_[SEP]Det indrømmede han med stor Beredvillighed og Glæde; og i en Søstad i hans Rige, som var meget skikket dertil og ligger nær ved disse Egne (Slesvig er dens Navn), hvor Købmænd kom sammen fra alle Kanter, tillod han ham at bygge en Kirke, indrømmede ham et Sted, hvor Præsten kunde bo, og gav tillige den Tilladelse: at hvem i hans Rige der vilde, maatte blive en kristen.

^[L]_[SEP]Da vor Herre og Biskop havde faaet denne Tilladelse, satte han straks i Værk, hvad han længe havde ønsket: han byggede der en Kirke til den hellige Guds Moder Marias Ære og indsatte der en Præst; og nu begyndte Guds Naade paa dette Sted at vokse og bære Frugt. Thi der var alt tilforn mange kristne, som havde været døbt enten i Dorstad eller i Hamborg. — blandt dem var nogle af de fornemste i samme By — og de vare glade ved, at der gaves deri Lejlighed til at udøve deres kristne Gudsyndyrkelse.

^[L]_[SEP]Mange andre, baade Mænd og Kvinder, fulgte deres Eksempel, forlode den overtroiske Afgudstjeneste, omvendte sig til Troen paa Herren og bleve døbt. Og der blev en stor Glæde paa det Sted (1) saa at endog Mennesker af dette Folkefærd (Sakserne) uden al Frygt, hvad før ikke lod sig gøre, og Købmænd baade herfra og fra Dorstad frit søgte til samme By, og det gav Anledning til, at der blev Overflødighed paa alt godt.

^[L]_[SEP]Og medens mange, som der vare døbt, levede længe efter, var der en utallig Mængde, som i deres hvide Daabsdragt derfra steg op til det himmelske Rige; thi de lod sig villig korse for at blive Lærlinge, hvorved de fik Lov til at gaa ind i Kirken og være til Stede ved de hellige landlinger, men de opsatte dog at annamme Daaben, idet de tænkte, det var bedst at blive døbt ved deres Livs Ende, for at de, rensede ved Salighedens Bad, kunde rene og ubesmittede Uden noget Ophold gaa ind gennem det evige Livs Døre.

Der var ogsaa mange syge hos dem, som naar de saa, at de forgæves havde ofret til Afguderne deres Frelse og vare opgivne af deres nærmeste tog deres Tilflugt til Guds Barmhertighed og lovede, at de vilde blive kristne, og som, naar de havde ladet Præsten hente og havde modtaget Daabens Naade, straks blev helbredede af den algode Gud. Saaledes voksede paa dette Sted Guds forbarmende Naade, og en Mængde af Folket blev omvendt til Troen paa Herren.(2)

Noter:

- 1) Ap. Gern.. 8, 8.
- 2) Med Missionen hos Danskerne synes det at være gaaet helt tilbage, indtil Ansgar traadte i Forbund til Haarik den gamle. Ganske vist siges det Kap.14, at han virkede i Danmark, og Adam af Bremen fortæller, at han trods sin Nød efter Hamborgs Brand fik sendt Forkyndere til Danmark (se Kap. 14, Anm. 1). Men da det her i Kap. 21 fortælles, at Forkyndelsen blev taget op paany, er der rimeligvis intet udrettet ved disse Forsøg, som heller ikke beskrives nærmere; Forholdene har ogsaa været ugunstige, Harald var fordreven for stedse, og det var jo rimeligt, at hans Fjende Haarik tillige var Kristendommens Fjende. Hvad der sikkert har hjulpet Ansgar nu, det var det Omslag i Stemningen mod de kristne Riger, der, pludselig viste sig; det synes for en stor Del at være bevirket derved, at Regner, Anføreren for de Normanner, der havde plyndret Paris samme Aar, som Hamborg blev ødelagt, snart efter at være kommen hjem til Danmark, pludselig styrtede til Jorden i Hallen, død i et Nu, medens han pralede af sine Røverier og Grusomheder; det vakte Skræk og Angst hos de fleste. Tilmed har Haarik vel følt det vanskelige i sin Stilling som Enehersker, da der i Reglen nok fandtes dem, der havde Lyst at være Kongsemner. Derfor søgte han Venskab med sin mægtige frankiske Nabo. Begyndelsen gjorde han ved at lade de kristne Fanger opsøge og sende dem tilbage, tillige med hvad der kunde opdrives af det røvede Gods, og i den følgende Tid var der Fred mellem Ludvig den tyske og Haarik. Des mere blev Lothars Lande plagede af Vikingerne, men om Haarik bærer Skyld for det, siges ikke af de frankiske Aarbøger, der er vor Kilde. Den Indflydelse, Ansgar vinder hos den danske Konge, er mærkværdig stor, og den er et Vidnesbyrd om, hvor betydelig og ædel en Mand han har været. Om Haarik som Følge af Ansgars Paavirkning ligefrem antog Kristendommen, er vanskeligt at sige; sandsynligvis har han dog ikke gjort det, da man ellers kunde vente at finde det fortalt med utvetydige Ord i vort Kapitel. Men hans Stilling til den har i det væsentlige været

som de svenske Kongers, maaske dog endnu gunstigere. Adam af Bremen siger ganske vist, at Ansgar gjorde Haarik til kristen, men det er næppe andet end Udtryk for hans Opfattelse af vort Sted. Slesvig eller Hedeby, hvor Ansgar fik Lov at bygge en Kirke, var ved sin Beliggenhed ved Slien efter Datidens Forhold en betydelig By, der drev megen Handel paa de danske Øer og i det hele paa Østersøens Kyster; tilmed laa der her en stor Kongsgaard. Kirken, som han fik opført, efter al Sandsynlighed den første danske Kirke, indviedes til Marias Ære; Kirken i Hamborg var nemlig helliget Frelseren og hans Moder, og det var almindeligt, at nye Kirker indviedes til den (eller de) samme som Moderkirken. Den Menighed, som Ansgar under disse forandrede Forhold fik dannet i vort Land, har vistnok ikke været lille. Den bestod, som det ses af vort Kapitel, dels af dem, der tidligere vare døbt i Hamborg af ham selv eller hans Klerke, eller som paa Handelsrejser i Dorstad havde modtaget Daaben, altsaa hovedsageligt Resterne af den tidligere Menighed, og dels de mange, som nu antog Kristendommen. Af dem lod nogle sig døbe, andre blev, som det hedder, Lærlinge og modtog Korsets Tegn d. v. s.: de blev primsignede og deltog derefter i Gudstjenesten, men selve Daaben opsatte de til deres Dødsleje ligesom saa mange i Oldkirken, f. Eks. Konstantin den store.

Kapitel 28

Den danske Kirke vokser under Forfølgelser

Imidlertid skete det ved Guds Dom, at ovennævnte Kong Haarik blev anfaldet af Vikinger, da nogle af hans Slægtninge vilde indtage hans Rige, og at han fik sit Banesaar. Med ham faldt ligeledes for Sværdet alle de Høvdinger i Landet, som før regnedes blandt Biskoppens fortrolige Venner. Da saa siden efter Haarik den unge var bleven Konge efter ham, var der nogle af de fornemme, han dengang havde om sig, og som havde været temmelig ukendte for Biskoppen, der begyndte at overtale ham til, at den Kirke, som var opbygget hos dem, skulde brydes ned, og den kristelige Gudsdyrkelse, som var kommet op der, skulde udryddes. De sagde, at deres Guder var vrede paa dem, og at derfor havde alle disse Ulykker ramt dem, fordi de havde optaget en anden og fremmed Guds Dyrkelse hos dem. Af den Aarsag var det, at Greven i ovennævnte By, Slesvig nemlig, — han hed Hove — som især var en Modstander af denne Gudsdyrkelse, ophidsede Kongen til at

udrydde den kristelige Tro. Han lod Kirken, som var bygget der, lukke og forbød sammesteds Udøvelsen af den kristelige Gudsdyrkelse. Derfor var det ogsaa, at Præsten, som var der til Stede, tvungen af den bitre Forfølgelse drog tilbage derfra.

^[L]_[SEP]Herover var Biskoppen bleven meget bekymret og overmaade bedrøvet, fordi han dengang ingen af de Venner havde hos Haarik den unge, som han før ved rige Gaver havde gjort sig forbundne, og ved hvem han kunde faa Konger til at rette sig efter Herrens Vilje. Da han derfor savnede menneskelig Hjælp, tog han, som han plejede, sin Tilflugt til den guddommelige. Og hans Haab slog ham ikke fejl; Herren trøstede ham nemlig med en aandelig Trøst i Sjælen, og han blev ganske vis paa, at det paa ingen Maade skulde gaa efter Kristi Fjenders Agt, og den Tro, som der havde faaet Indgang, gaa til Grunde.

^[L]_[SEP]Hvad Herren saaledes lod ham forstaa, gik ikke længe efter i Opfyldelse. Thi da han for denne Aarsags Skyld havde i Sinde at rejse til ovennævnte Konge, kom Herrens Naade ham i Forkøbet. Samme Konge forjog først nysnævnte Greve fra den omtalte By, saa at han aldrig mere kunde komme tilbage i hans Yndest, og sendte derefter af sig selv til Biskoppen sit Sendebud med det Ærende at bede ham, at han vilde sende sin Præst tilbage til hans egen Kirke, og forsikre ham, at han ikke mindre end Haarik den gamle ønskede at gøre sig værdig til Kristi Gunst og Biskoppens Venskab.

^[L]_[SEP]Og da derefter vor ærværdige Hyrde selv havde faaet Adgang til Kongen med Bistand af den berømmelige Grev Burkard, (som ogsaa før hos Haarik den gamle havde været ham til Hjælp i alle Ting, og som formaaede meget hos begge Konger, fordi han var deres nærpaarørende), blev han modtaget med saa stor Naade af Haarik den unge, at denne straks tilstod ham alt, hvad hans Formand havde tilladt, maatte ske i hans Rige til Kristendommens Tarv. Ja, han gav endog sit Samtykke til, — hvad der før syntes Hedningerne en Vederstyggelighed, at der maatte være en Klokke i Kirken. Ligeledes

skænkede han i en anden By i sit Rige, som hed Ribe, en Grund, hvorpaa en Kirke kunde bygges, og gav af sin kongelige Magt Tilladelse til, at en Præst dér maatte have stadigt Ophold.(1)

^[L]_[SEP]**Noter:** ^[L]_[SEP]

1) Den danske Kirke, der trivedes godt, faar ogsaa en Trængselstid, men den gaar ud af den med fornyet Livskraft.

Her staar i vort Kapitel, at den ældre Haarik overfalder af nogle Slægtninge, der vilde frarive ham Riget. Vi ved andetsteds fra, at det var hans Brodersøn Gudorm, der levede som Viking og nu vendte sine Vaaben mod sin Frænde. I tre Dage blev der kæmpet meget hidsigt; Forsøget paa at gribe Kongekronen kostede Gudorm Livet, men ogsaa Haarik den gamle og hele Kongeslægten faldt i Kampen; kun Drengen Haarik, der rimeligvis har været sin Navnes Søn eller Sønsøn, blev tilbage, og ham tog man da til Konge. Det var Aar 854.

Ansgar har nu haft vanskelige og strænge Dage, da hans gamle Velynder var falden, og den unge Konges Stilling til Kristendommen var en ganske anden. Haarik den unge har været svag og eftergivende hvorfor det ivrigt hedenske Parti; han har ladet sig lede af Kristenfjender, især Hove, der kaldes Greve d. v. s. Høvding i Slesvig, og det førte til, at Mariakirken blev lukket. Derimod er det næppe rigtigt, naar Adam og Saxo gør Haarik til en rasende og grusom Forfølger af de kristne.

Ligesom det ikke med Bestemthed kan siges om den ældre Haarik, hvor vidt han ligefrem antog Kristendommen eller ikke, saaledes findes der heller ikke helt troværdige Vidnesbyrd for Haarik den unges Kristentro. Adam af Bremen fortæller, at han antog Kristendommen og bød alle sine Undersaatter at følge efter. Den sidste Del af denne Efterretning lyder urimelig, det stemmer næppe med de daværende Forhold i Danmark; den første Del er i og for sig trolig, men meget paafaldende er det dog, at "Ansgars Levned" ikke omtaler det, skønt der var al Anledning dertil, og derfor maa det drages i Tvivl, at Haarik ligefrem er bleven kristen, ligesom Fortællingen i den store Olaf Trygvesøns Saga, om at Ansgar døbte ham, ikke har nogen Vægt i denne Sag.

Et godt Bidrag til Forstaaelsen af den danske Konges Holdning overfor Kristendommen have vi derimod i et Brev, den store Pave Nikolaus sendte Haarik i Ansgars sidste Leveaar (864).

Anledningen var, at den danske Konge, skønt udøbt, havde sendt Paven Gaver, der var overbragt af Biskop Salomon (og Præsten Nordfred), hvis Ærende til Rom jo var at søge Stadfæstelse for Ansgars Bispedømme. Nikolaus roste Haarik, fordi han har stillet sig gunstigt overfor Evangeliets Forkyndelse, men Brevets Hovedindhold er dog Bønnen om, Haarik vil omvende

sig helt og lade sig døbe, og Formaningen til at opgive Hedenskabet's djævelske Daarlighed og søge til den almægtige Gud og det evige Rige, der ikke er Forkrænkelighed underlagt. (se Tillæget, 1.) . Ved Haarik den unges Gunst fik Danmark nu sin anden Kirke. Ribe var ligesom Hedeby et af Jyllands Knudepunkter, og som den egentlige Vesterhavsby havde den stor Handel paa Frisland, især Dorstad, og andre Kystlande; den laa paa en Holm i Ribe-aaen, der endnu er dens Midte, og havde god Indsejling fra Havet. "Ansgars Levned" siger intet om den Præst, der blev indsat i Ribe. Men Adam af Bremen siger, at Ansgar betroede Kirken til Præsten Rimbart. Det er ikke

rimeligt, at han skulde være samme Person som den danskfødte Rimbart, som i Følge næste Kapitel blev sendt til Sverig — vistnok samtidigt eller snart derefter. Lige saa lidt kan han være den samme som Ansgars Efterfølger, dette Skrifs Forfatter, og Adams Ord tvinge heller ikke til denne Opfattelse. Imod det taler, hvad vi ved af "Rimbarts Levned", at denne stedse fulgte sin Lærer og ved hans Død endnu kun var Diakon. Enten maa der altsaa være tre Mænd af Navnet Rimbart, eller ogsaa maa den korte Beretning hos Adam hidrøre fra en Fejltagelse.

Kilde 2: Teksten på den store Jellingesten (efter 965)

Den store Jellingesten er placeret i Jelling – der er mere herom i Fortælling 6.

Den store Jellingesten har teksten på gammel nordisk:

"Haraldr kunungR bað gørva kumbl þósi æft Gōrm, faður sinn, ok æft Þōrvē, mōður sīna, sā Haraldr es sēR vann Danmark alla ok Norveg ok dani gærði krīstna."

Eller oversat:

"Harald konge bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og Thyra sin moder, den Harald som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne".

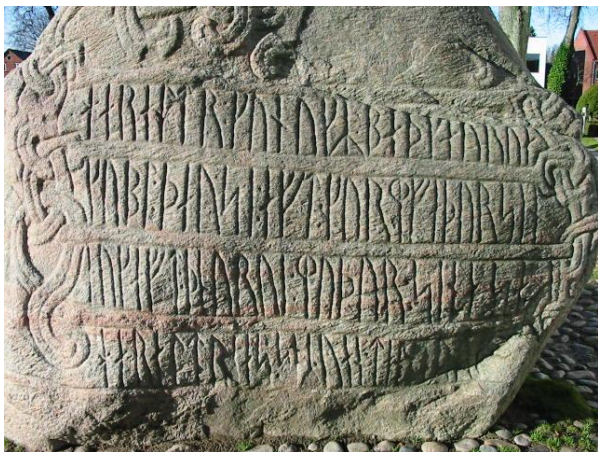

Fig. 1. Den store Jellingsten

Tekstsiden er placeret så runerne står i vandrette bånd, der læses som i en bog fra

venstre mod højre. Det er helt anderledes fra de andre lange runestensindskrifter. Se fx Fortælling 5 om Glavendrupstenen.

Fig. 2. Den store Jellingsten-kristusbilledet
Figur og ornamenter har været bemalet og har svaret til de malede manuskripter, der er kendt fra samtidens klostre og stormænd.

Der har ikke været diskussion af selve monumentets tilblivelse. Men den tidligere middelalderprofessor Aksel E. Christensen tog i sin undervisning teksten op til diskussion og foreslog som en af mulighederne, at omtalen af Harald selv kunne være tilføjet senere, - måske af Sven eller hans søn Knud.

Det er nemlig usædvanligt, at det er stenrejseren, der hylder sig selv, når mindet ellers er rejst til ære for Gorm og Thyra. For andre, der tilføjede ”..Harald osv.” ville det netop sikre en ”kristen” slægt for de to konger med det store monument, som selve stenen med de store relieffer udgjorde.

Kilde 3: Widukind om Harald Gormsøns dåb o.963, Uddrag (omkring 975)

Teksten er skrevet o. 975 på latin af munken Widukind af Korvey (født 925- død ca 1004). Teksten findes kun i senere afskrifter og er tilegnet Otto den Stores datter abbedissen Matilde. Widukind var tilknyttet klostret Ny Korvey, som havde tætte forbindelser til det nordiske område. Hans hovedinteresse ligger i det sachsiske og nordtyske område. Nordiske forhold behandles kun i begrænset omfang.

Her er teksten oversat til dansk af I. P. Jacobsen: *Widukinds Sachserkrønike*. København 1910.
Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*. Alfa 2008 vurderer teksten omhyggeligt s 93-97.

...Dannerne var fra gammel tid kristne, men tjente ikke desto mindre afguderne efter hedningeskik. Nu hændte det engang, at der ved et gilde, hvor kongen var tilstede, opstod en trætte om dyrkelsen af guderne, i det danerne påstod at Kristus nok var en gud, men at der også var andre guder, der var større end han, da de lod menneskene se langt større tegn og undere end Kristus. Herimod vidnede en klerk, der nu har viet Gud sit liv, en biskop ved navn Poppo, at der var en eneste sand Gud og fader og hans enbårne søn vor herre Jesus Kristus og den helligånd, medens afguderne var dæmoner og ikke guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han var ivrig efter at høre, men sendrægtig i at tale, spurgte ham nu, om han var villig til at bevise denne tro på sig selv, hvor til Poppo (1) uden tøven svarede ja. Kongen lod så klerken sætte under opsyn til dagen efter, og da det var blevet morgen, lod han et stort tungt stykke jern ophede og bød klerken bære det glødende jern for sin katolske tro. Den Kristi bekender greb uden vaklen jernet og bar det så længe kongen

bestemte, fremviste så sin hånd, der var uskadt, og overtjede således alle om den katolske tros sandhed. Derover omvendte kongen sig, besluttede at ære Kristus alene som gud og bød de folk, han herskede over, at forkaste afguderne, og han viste senere præsterne og guds tjenere skyldig ære. Men også dette må regnes din fader til ære (2), da det skyldes hans iver, at kirkerne og præstestanden er kommen til så megen ære i disse egne...

Noter, indsat af Henrik Adrian:

1) Poppo nævnes ellers ikke i teksten og vi ved kun, at han er biskop og præsteviet (klerk). Vi kender ikke til Poppo fra samtidige dokumenter. Han omtales i Thietmar af Merseburgs krønike (død 1018/19) og her svarer beretningen fuldstændig til Widukinds, bortset fra at Otto kalder Poppo til sig efter begivenheden og udnævner ham til biskop. Han nævnes af Adam af Bremen i et Skolion 20 og af Saxo.

2) Der er tale om Otto den Store, der således tilskrives stor betydning som støtte for de præster og munke, der missionerede i det nordiske område.

Kilde 4: Uddrag af Are Froðe Þorgilsson : Om Islands Kristning (kap VII i Íslendingabók)

Teksten er skrevet o. 1140 på norrønt islandsk af Are Frodi ("den vidende") Þorgilsson, der ved hjælp af andres beretninger nedskrev historien om Islands landnam og kristningen frem til de første biskopper. Are var født o. 1068 og havde kendt folk, der oplevede, at Altinget o. 1000 besluttede at alle skulle være kristne. Teksten er udgivet på dansk ved Finnur Jónsson, København 1930 (findes også på www.heimskringla.no). Den er udgivet i en engelsk oversættelse af Sian Grønlie (ed): *Íslendingabók Kristni Saga*. Viking Society for Northern Research University College London 2006 med omhyggelige noter og kommentarer.

Introduktion til det islandske samfund

Det islandske samfund opbyggede et særligt politisk samfundssystem med konfliktløsning gennem 4 ting med et overordnet Alting, der mødtes en gang om året på tingsletten i 2 uger. Her forhandlede de mange stormandsfamilier og høvdinge med hinanden og aftalte de løsninger, der skulle forhindre fejder og uroligheder.

Det er beskrevet i Jesse Byock: *Island i sagatiden. Samfund, magt og fejde*. (Oversat ved Jon Høyer). Reitzels Forlag 1999.

De mange sagatekster belyser disse særlige islandske sammenhænge. En saga "Kristendomssagaen" handler om kristningen af Island, og den er et godt kildemæssigt supplement til *Íslendingabók*. Den findes på

www.heimskringla.no i en dansk oversættelse af Fr. Winkel Horn^[1] (C. A. Reitzels Forlag, 1871-1876).

Jeg har til analyse og forståelse anvendt Sian Grønlies engelsksprogede historiske tekststudgave til både *Kristendomssagaen* og *Íslendingabók*.

Harald Gustafsson: *Islands kristnande - en kritisk undersökning* s 18-38 i *Scandia. Et nordisk Tidskrift* 77:2 (2010) har med udgangspunkt i Adam af Bremens oplysninger kritiseret denne fortolkning kraftigt og afvist den "nationale islandske myte" om kristendommens indførelse som et produkt af 1100-tallets historieskrivning, mens han påpeger at Adam af Bremens oplysninger er de første (og dermed ældste) om Islands og Grønlands kristning.

Tekstuddrag af kap VII i Íslendingabók

VII. Kong Olaf sön af Tryggve, sön af Olaf, sön af Harald hårfagre, fik kristendommen indført i Norge og på Island. Han sendte her til landet den præst, der hed Tangbrand (1); han underviste her folk i kristentroen og døbte alle dem, som modtog den. Men Hall på Sida Torsteinssön lod sig tidlig døbe, så og Hjalte Skeggesön fra Tjorsådal og Gizur den hvide, sön af Teit Ketilbjørnssön fra Mosfell, samt mange andre høvdinge. Men flest var dog de, som talte derimod og nægtede (at tage ved troen). Men da Tangbrand havde været her en vinter eller to, drog han bort; da havde han

dræbt 2 eller 3 mænd, som havde digtet nidvers om ham. Da han kom til Norge, fortalte han kong Olaf alt hvad der var overgået ham, og erklærede, at der var ringe udsigt til, at kristendommen vilde få indpas der i fremtiden. Olaf blev derover meget vred og truede med at ville lemlæste eller dræbe vore landsmænd, der da var i Norge. Den samme sommer kom til Norge Gizur og Hjalte og bevægede kongen til at lade dem [vore landsmænd] gå fri og lovede (til gengæld) påny at ville virke for, at man her skulde modtage kristendommen; de

erklærede, at de ikke kunde vænte andet end at det vilde lade sig gøre. Sommeren derefter drog de østerfra og (med dem) den præst, som hed Tormod; de kom til Vestmannaøerne, da der var gået 10 uger af sommeren og hele rejsen var gået godt; det sagde Teit, at den mand, som selv var der, havde fortalt. Da var det blevet vedtaget som lov sommeren i forvejen, at folk skulde komme til altinget, når der var gået 10 uger af sommeren (19. el. 20. juni), men indtil da var man mødt frem en uge tidligere. De tog straks til fastlandet og derpå til altinget, men bevægede Hjalte selvtolvte til at blive tilbage i Laugardalen, fordi han sommeren i forvejen var bleven dømt til 3 års fredløshed på grund af gudsbespottelse. Grundlaget derfor var, at han havde fremsagt følgende kvædning på lovbjærget:

*Gud(er) jeg ikke vil smæde, ^[1]_[SÉP]
Freyja mig tykkes en tæve.*

Men Gizur og de andre rejste, til de kom til det sted ved Ölfosssøen, der kaldes Vellandkatla; de sendte bud derfra til tinget om, at alle deres hjælpere skulde komme dem imøde, ti de havde erfaret, at deres fjender agtede at værge tingsletten for dem ved kamp. Men førend de red derfra, kom Hjalte ridende der og de, som var bleven tilbage med ham. Derpå red de ind på tingsletten; deres frænder og venner var i forvejen kommen dem i møde, som de havde ønsket. De hedenske mænd sluttede sig sammen fuldt bevæbnede, og det var så nær ved, at de vilde kæmpe, at man ikke kunde se nogen (anden) udvej (2). Men dagen efter gik Gizur og Hjalte til lovbjærget (3) og fremførte der deres ærinde. Det siges, at det overgik alt andet, hvor fortrinlig de talte. Men derefter skete det, at bægge parter, den ene efter den anden, nævnede vidner og meldte sig ud af retsforbindelsen med den anden, de kristne og de hedenske, og gik så bort fra lovbjærget. Da bad de kristne Hall på Sida, at han skulde fremsige den lov, der skulde følge med (gælde for) kristendommen. Men han fik sig

fritagen derfor hos dem, derved, at han for løn fik lovsigemanden Torgeir - men han var endnu hedensk - til at fremsige loven. Da folk nu kom til deres boder, lagde Torgeir sig ned og bredte en skindkappe over sig og lå (således) hele den dag og den følgende nat uden at sige et ord. Men om morgenen efter rejste han sig op og sendte bud omkring, at man skulde begive sig til lovbjærget. Da begyndte han, efter at folk var komne tilstede, sin tale og sagde, at han syntes at der var fare på færde, hvis ikke alle skulde have (leve under) en og samme lov i landet, og formanede på mange måder til, at det ikke skulde ske; han sagde, at det vilde føre til en sådan splid, at man tilvisse kunde gå ud fra, at deraf opstod sådanne kampe mellem folk, at det vilde lægge landet øde. Han fortalte om, at konger i Norge og Danmark (engang) havde haft ufred og kampe i lange tider med hinanden, indtil landets indbyggere sluttede fred indbyrdes mellem dem, hvad enten de vilde eller ej. Men deraf fulgte, at på stedet (kort tid efter) sendte de hinanden kostbarheder, og freden holdt sig så længe de levede - »og nu synes jeg det rådeligst, sagde han, at vi heller ikke lader dem råde, der stærkest vil gå imod hinanden, men lad os mægle således mellem bægge parter, at de hver for sig opnår noget efter deres ønske; lad os alle have en og samme lov og en og samme tro. Det vil blive sandhed, at når vi har revet loven itu, bryder vi også freden itu«. Han sluttede sin tale således, at begge parter gik ind på, at alle skulde have en og samme lov og den, som han vilde fremsige. Da blev det vedtaget som lov, at alle de, som i forvejen ikke var bleven døbt her i landet, skulde være kristne og tage imod dåben. Men angående börns udsættelse og nydelse af hestekød skulde den gamle lov (fremdeles) gælde, og man skulde have lov til at blote i al hemmelighed, hvis man vilde, men ifalde 3 års landflygtighed, hvis man fik vidner derpå. Nogle få vintre senere blev imidlertid dette hedenskab, som alt andet, fjærnet. Disse tildragelser, hvorledes kristendommen blev indført i Island, fortalte Teit mig (4). Men

Olaf Tryggvasön faldt den samme sommer efter Sæmund præsts fortælling. Da kæmpede han med Danerkongen Sven Haraldssön og Sveakongen Olaf den svenske Erikssön i Upsala, og Erik Hakonssön, som så blev jarl over Norge. Det var 130 år efter Eadmunds (5) drab, men 1000 år efter Kristi fødsel ifølge almindelig tidsregning.

Noter (ved Henrik Adrian):

1) Tangbrand er et flandersk eller nordtysk navn og der er tale om en missionær. Han bortvises i fredløshed efter de almindelige islandske regler for drab. Han er knyttet til den norske konge Olav Trygvesson, der sammen med Sven Tveskæg hærger England i 990erne

men som lader sig kristne og laver aftale med den angelsaksiske konge (Fortælling 8).

2) De to grupper – de kristne og de hedenske – optræder organiseret på altinget. Hver for sig truer de med at skabe deres eget lovfællesskab (som altinget indtil da er) og dermed splitte samfundet. Den normale islandske forsonings- og konfliktløsningsproces går derfor i gang. Se Byock s. 189-206.

3) Lovbjerget ligger på Altingssletten og her sad lovretten med de mange stormænd og deres hjælpere, og her kunne man fremsætte sine krav og ønsker.

4) Teit er Ares fosterfar eller opdrager fra han er 7 år gammel. Teit er søn af den første islandske biskop Isleif, der døde 1080. Are fulgte bisp Gizurr (også søn af Isleif) og blev præst og storbonde på Nordøstisland.

5) Eadmund, anglernes konge blev dræbt af vikinger o.870, nævnes i indledningen i *Islendingabók*.

Kilde 5: Uddrag af Adam af Bremen: om Harald Gormsøns dåb (senest o. 1085)

Adam af Bremen: Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum (De hamburgske ærkebispers historie) på latin fra omkring 1075 med senere tilføjelser (kaldt "Skolion") og et særligt etnografisk præget afsnit tilføjet senere (fjerdebog), der omhandler "En beskrivelse af Nordens øer" (skrevet ca 1075 i Bremen). Tilføjelsen Skolion 20 til Adams tekst er skrevet af Sigeberth af Gembloux (død 1112) og indsat efter Adams død i 1080erne.

Teksten findes oversat i Allan A. Lund: Adam af Bremens krønike. Wormianum 2000 s 99-116, der er kortere uddrag i Jørgen Bjernum: Kilder til vikingetidens historie. 2.udg. Gyldendal 1965 s 63-65, 72, en ældre oversættelse af P.W.Christensen fra 1862 er anvendt her (se også: www.heimskringla.no)

...Støttet til den guddommelige Bistand gav altsaa Kong Otto Folkene Lov og Ret, saasnt han var bleven fri for sine Brødres Efterstræbelser. Efterat han dernæst havde underkastet sig næsten alle de Riger, som efter Karls død havde løsrevet sig, greb han til Vaaben mod Danskerne, dem hans Fader iforveien have betvunget. Disse vare nemlig opsatte paa Krig, havde ved Hedeby nedsablet Ottos Gesandter tilligemed Markgreven og aldeles ødelagt den Saxiske Coloni. For i saa Henseende at hævne Skade trængte Kongen med en Hær strax ind i Danmark, og saasnt han havde overskredet de Danskes ved Slesvig tilforn opreiste Grændser, hærgede han med Ild og Sværd hele Landet lige op til det yderste Hav, der skiller Danskerne fra Normannerne, og som indtil denne Dag efter Kongens Seire kaldes Ottesund. Paa

Tilbageveien mødte Harald ham ved Slesvig og tilbød Slag. Efterat der paa begge Sider var stridt tappert, gik Saxerne af med Seiren, og de overvundne Danske trak sig tilbage til deres Skibe. Omsider enedes man om Fredsvilkaarene: Harald falder tilføie for Otto, modtager af ham sit Rige og lover at lade Christendommen gjælde i Danmark. Og med det Samme blev Harald selv døbt tilligemed sin Hustru Gunild og deres lille Søn, hvem vor Konge holdt over Daaben og kaldte Svend Otto.

^[1]_[SEP]Ved den Leilighed blev Danmarks paa denne Side Havet beliggende Deel, som Indbyggerne kalde Jylland, deelt i 3 Bispedømmer og underlagt Erke-Sædet i Hamborg. I Bremens Kirke gjemmes de kongelige Skrivelser, som udvise, at Kong Otto saaledes har eiet Danmark, at han endog

har bortgivet Bispestole. Af Romer-Sædets Gavebreve sees fremdeles, at Pave Agapetus, lykønskende Hamborger-Kirken med Hedningernes Frelse, ligeledes har indrømmet Adeldag Alt hvad der af hans Forgjængere Gregor, Nikolaus, Sergius og Andre er bleven tilstaaet Erkebispedømmet i Bremen. Tillige har han givet Adeldag sin apostoliske Fuldmagt til, i sit Sted at indvie Biskopper saavel for Danmark som for de øvrige Folk i Norden. Som en Følge heraf var da vor højsalige Fader den første, som indviede Biskopper for Danmark, nemlig Horit eller Hared for Slesvig, Livdag for Ribe, Regnbrandt for Aarhus. Til dem anbefalede han ogsaa Menighederne hinsides Havet i Fyen, Sælland og Skaane, samt i Sverrig. Dette skeete i Erkebispens 12te Aar. Og denne den himmelske Barmhjertigheds Begyndelse vandt en saadan Tilvæxt, idet Gud hjalp med, at fra hiin Tid af og indtil den Dag idag de Danskes Menigheder sees at flyde over af Frugtens Mangfoldighed iblandt Nordboerne.

^[L]_[SEP]Paa samme Tid skal den tappre Kong Otto ogsaa have lagt samtlige Slaver-Folk under sit Herredømme. I eet stort Felttog havde hans Fader tæmmet dem; men nu knyttede han dem ved sin egen Tapperhed saa fast til sig, at de, mod at beholde Livet og Fædrelandet, villig tilbød Seierherren Skat og Christendom, samt lod sig døbe, hver Hedning i hele Folket. Da først byggedes der Kirker i Slavenland. Men hvorledes det dermed gik til, ville vi henimod Slutningen faae bedre Leilighed til at omtale...

...Danskernes Konge Harald, udmærket ved Fromhed og Tapperhed, havde allerede for længe siden budt Christendommen velkommen i sit Rige; og den fastholdt han indtil Enden.

Tilføjelse (Skolion 20) til Adams tekst af Sigeberth af Gembloux (død 1112) – indsat efter Adams død i 1080erne.

[Aar 966 efter Herrens Byrd omvendtes Danskerne til Troen ved en vis Poppo, der i Folkets Paasyn bar paa et handskeformet Stykke Jern, som var glohedt, og dog skadte det ham ikke. Da Kong Harald saae det, kastede han Afguderiet og omvendte sig med hele sit Folk til den sande Guds Tilbedelse. Poppo forfremmedes til Biskop.]

Idet han saaledes styrkede sit Herredømme ved Hellighed og Retfærdighed, udvidede han tillige sin Myndighed over Normænd og Engelskmænd. Emund Eriksøn var dengang Konge i Sverrig; han stod i Forbund med Harald og var forekommende mod de Christne, som kom didhen. Jarl i Norge var Hakon; han blev for sin overmodige Fremfærds Skyld forjaget af Normændene, men af den ædle Harald gjenindsat i Herredømmet og gunstig stemt mod Christdyrkerne. Denne grusomme Hakon, der stammede fra Ingvar og var af Jetteblod, var den første, som gjorde sig til Konge over Normændene, medens de tilforn styredes af Jarler. Efter saaledes at have regjeret i 35 Aar, døde Hakon, efterladende sig som Thronarving Hartild, der sad inde med Danmark og Norge tillige.⁸⁾ — England forblev, som ovenfor anmærket, og som der er skrevet i de engelske Krøniker, efter Gudreds død, fra hans Sønner Anlaf, Sigtryg og Reinald at regne, henved 100 Aar i de Danskes Vold. Men derpaa sendte Harald sin Søn Haring med en Hær til England. Han undertvang Øen, men blev omsider forraadt og dræbt af Northumberlænderne.

^[L]_[SEP]Erkebisp Adeldag indviede Adskillige til Biskopper i Danmark; Navnene paa disse Mænd har vi fundet, men hvad for et Sæde de hver især beskikkedes til, har det ikke ret villet lykket os at komme efter. Grunden hertil er, efter min Formodning, den, at saalænge Christenheden var i sin raa Begyndelse, blev der ikke tilkjendt nogen Biskop et bestemt Sæde, men hver Biskop skred i sin Iver for at udbrede Christendom videre frem, saa de kappedes om at forkynde Guds Ord for deres Egne og for Fremmede

under Eet. Dette synes endnu den Dag i Dag at være Fremgangsmaaden hinsides Danmark, i Norge og Sverrig. Til Biskopper i Danmark indviedes altsaa: Hored, Livdag, Regnbrand; og efter dem Harig, Stærkulf, Folbrekt, Adelbrekt, Merka og flere Andre. Den ældre Odinkær skal af Adeldag være bleven indviet for Sverrig og der have røgtet sin Sendelse til Hedningerne med Dygtighed. Han var nemlig, eftersom vi høre, en samvittighedsfuld og lærd Mand i gudelige Sager, og desuden i

verdslig Henseende af høiadelig dansk Herkomst. Saaledes kunde han lettelig meddele Barbarerne et ønskeligt Indtryk af vor Religion. Blandt de øvrige Biskopper er vel næppe Nogen bleven saa navnkundig fra gammel Tid som Livdag i Ribe, der endog ved Jærtegn skal have vundet Berømmelse som Prædikant hinsides Havet, d. e. i Sverrig eller Norge.

Kilde 6: Tamdrup Kirke (o.1200) – Poppo's jernbyrd og Haralds/Svens dåb – 3 plader

I 1873 blev prædikestolen i Tamdrup Kirke i nærheden af Jelling sat i stand, og man fandt 23 lueforgylde kobberplader under malingen, som sandsynligvis havde tilhørt et "gyldent alter" fra romansk tid (o.1200). De fleste plader var kraftigt ødelagt og beskåret og de hørte til i en sammenhæng, som det var vanskeligt at rekonstruere. Pladerne kom til Nationalmuseet og er stadig udstillet i middelaldersamlingen.

7 plader hørte ikke til i den normale sammenhæng ved et gyldent alter. Der var her tale om plader, der gengav en historie, som på flere måder kunne svare til Poppo's kristning af Harald Gormsøn (Blåtand) /Sven Tveskæg.

Pladerne kan være fra et relikvieskrin, der indfattede dele af den hellige Poppo's rester og dermed en del af historien om Harald Blåtands – eller Sven Tveskægs dåb (tolkning afhængig af hvilke kilder, der har været kendt i Tamdrup kirke, da skrinet blev fremstillet).

Værket *Danmarks kirker – Tamdrup kirke* (Nationalmuseet) har hele fundhistorien og gennemgang af både plader og det samlede kildemateriale hertil – (teksten er fra 2002). Den findes på nettet ved at google Tamdrup kirke.

1. Bisp (Ærkebisp) og konge diskuterer

En (ærke)biskop med stav i hånden taler indtrængende til en stående konge med liljescepter. Den talende biskop har klippet "huen" af, der er en lyttende person bag ham, der kunne være Poppo.

2. Bisp viser jernhandsken frem

En bisp viser kongen på tronen med liljescepteret jernhandsken, inden den opvarmes.

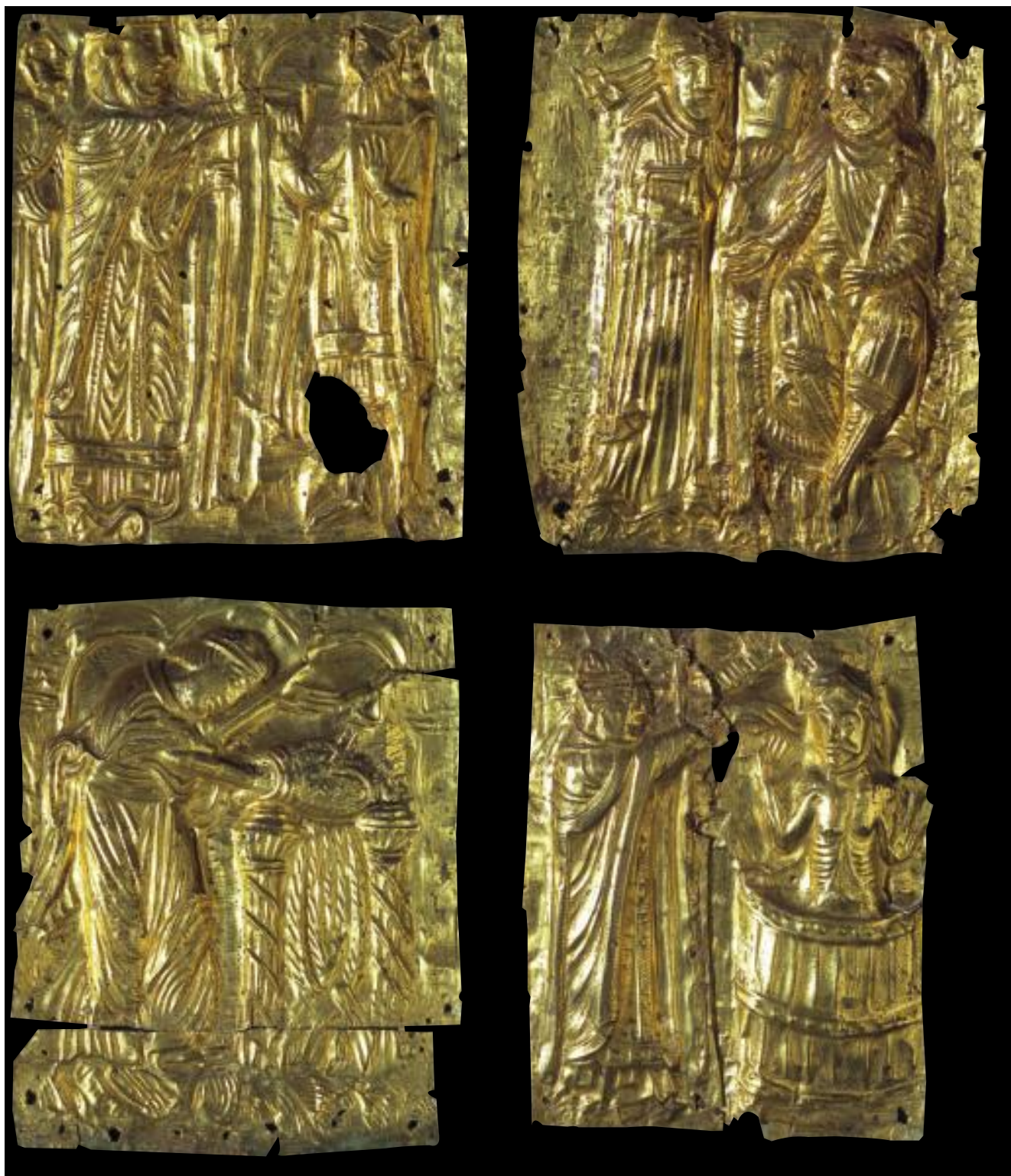
3. Jernhandsken opvarmes af ilden

(Poppo) – en gejstlig opvarmer jernhandsken i ilden mellem de to søjler, Guds hånd fra øverste højre hjørne kommer ud af skyen og skaber miraklet.

4. Kongen døbes af bispen

Kongen døbes i en tøndeformet beholder, som ofte vises i andre sammenhænge, kongen har nøgen overkrop og løfter hænderne i den typiske orantstilling (se s 73 i *Troens billeder*) og bispen er i fuld påklædning.

Tolkning delvis efter Lise Godfredsen og Hans-Jørgen Frederiksen: *Troens billeder. Romansk kunst i Danmark*. 2. udg. Systime 1993 s 231-33 og Niels Lund: "Harald Blåtands dåb", i tidsskriftet *Siden Saxo nr 1 2006*.

Plade 1-4 (1-2 øverst fra venstre til højre, 3-4 nederst fra venstre til højre)

Diskussion af Poppo og Tamdrup-pladerne

Den tidligere direktør for Nationalmuseet Poul Nørlund har i sin ”Gyldne Altre” (1926, genoptr. 1968 med Tage E. Christiansens kommentar) givet en omfattende tolkning og forsøg på analyse, der stadig anvendes. Han opdeler de mange plader i sammenhænge og udskiller 7 plader som historiske.

Diskussion heraf i Tage E. Christiansen: *De gyldne altre I. Tamdruppladerne*. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1968 (1969) s. 153-205 og Lene Dimidoff: *The Poppo Legend*, *Mediaeval Scandinavia* 6 (1973) s. 39-67, der begge analyserer kilderne til Poppo's historie.

Pladerne er også beskrevet kort i Harald Langberg: *Gyldne billeder fra middelalderen*. Nationalmuseets vejledninger 1976. Dengang i 1970'erne blev de gyldne altre på Nationalmuseet nyopstillet, og derfor udkom der en ny vejledning. Den nyeste vejledning fra Nationalmuseet med afsnit om Tamdruppladerne er Poul Grønder-Hansen: *Danmarks Middelalder og Renæssance*. Nationalmuseets Vejledninger 2002 s. 22-29.

En god tolkning og diskussion findes i Lise Godfredsen og Hans-Jørgen Frederiksen: *Troens billeder. Romansk kunst i Danmark*. 2. udg. Systime 1993 s. 231-33. Heri er gengivet de 7 plader kommenteret ud fra Poul Nørlund. Historikeren Niels Lund har i ”*Harald Blåtands dåb*”, i tidsskriftet *Siden Saxo nr 1* 2006 en kort gennemgang af kilderne, og hvad vi kan se på pladerne.

Både Michael Gelting: *Poppo's Ordeal: Courtier Bishops and the Success of Christianization at the Turn of the First Millennium*, i *Viking and Medieval Scandinavia* 6, 2010, s. 101-133 og Brian Patrick McGuire: *Da himlen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*. Alfa 2008 s. 93-105 diskuterer Poppo ud fra nyere synspunkter. Michael Gelting placerer som Niels Lund Poppo som missionsbiskop under Køln-ærkebispens Bruno, der var tæt knyttet til Otto den Store og han nydaterer Haralds kristning til o. 963.

Kilde 7: Saxo om Haralds kristning og død og Svends dåb (o.1200), uddrag

Findes på latin og oversat til dansk i Karsten Friis-Jensen/Peter Zeeberg: *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum/Danmarkshistorien* Bd 1 Gad 2005 (både latin/dansk).

En tidligere god oversættelse af Frederik Winkel Horn: *Saxo Grammaticus: Danmarks krønike*. (1898) er anvendt her. Den findes også på www.heimskringla.no.

Harald Blaatand

Da Gorm var død, var Harald ivrig efter at forøge det Riges Anseelse, han havde arvet efter ham, ved udmærkede tapre Bedrifter, og han sejlede derfor med en Vikingeflaade til østerledet og hærjede paa Havet dér rundt omkring....

Harald drog for den Sags Skyld til Halland, men saa fik han Bud om, at Tyskerne under Kejser Otto havde gjort Indfald i Riget. Da han var mindre ivrig efter at angribe et fremmed Land end efter at forsvare sit eget, foretrak han at sørge for Tingene hjemme frem for at kæmpe udenlands, som det havde

været hans Agt; han skyndte sig over Hals og Hoved tilbage til Jylland for at bringe de betrængte Jyder Hjælp. Da han kom did, var Kejseren uden Modstand draget igjennem hele Jylland, eftersom der ingen Konge var til at føre an, men da han havde naaet Limfjorden, som paa den Tid gjorde Vendsyssel til en ø, kunde han ikke komme længere, og efter at have kastet et Spyd i Vandet dér vendte han ikke blot om ad Ejderen til, men gjorde det saaledes, at det i højeste Grad lignede en Flugt. Som Følge af, at han kastede sit Spyd i Bølgerne for at efterlade et Minde om sig, kom Sundet til at

bære hans Navn, men al den Drabelighed han kom stormende med, faldt til sidst ud til ingenting. Harald forfulgte Resterne af Fjenden, som skyndte sig af Sted i Huj og Hast, angreb Ebbe, som førte Bagtroppen, og dræbte ham og dem, han traf paa. Imidlertid havde Styrbjørn, tilskyndet af sine Krigeres haanlige Opfordringer, letsindig betroet sin Skæbne til sine Stalbrødres Tapperhed, og havde med taabelig Dumdristighed uden at oppebie Kongens og hans Krigsfolks Tilbagekomst selv styrtet sig i Undergang. Han vovede nemlig overilet at indlade sig i Slag efter letsindig at have angrebet Svenskerne og faldt selv. Visselig maa hver den, som under vanskelige Omstændigheder mere retter sig efter andres letsindige Raad end efter, hvad hans egen Forstand siger ham, siges selv at byde Halsen frem for Fjendens Sværd.

Derefter gav Thyra sig i Lag med at grave en Grav og bygge en Forskansning fra Slesvig til Vesterhavet for at betrygge Landet imod hemmelige Indfald af udenlandske Fjender, og for yderligere at styrke denne Forskansning byggede hun oven paa den en Jordvold som det stærkeste Bolværk. Senere opførte Kong Valdemar og Danmarks Ærkebiskop Absalon, drevne af den samme Kjærlighed til Fædrelandet, oven paa den en Mur af brændte Sten for hellere at gjøre den gamle Vold i Stand ved Hjælp af en stærkere ny Bygning, da den forfaldt, end med Tiden at lade den helt falde sammen i sin Svaghed. De brugte nemlig den oprindelige Befæstning som Grundvold, fuldførte med Mandekløgt, hvad den brave Kvinde ufuldkomment havde begyndt, og gjorde Værket saa meget ypperligere, som de vidste, at de overgik hende i Snille. Hun, som havde en Mands Mod i sit Kvindehjærte, friede ogsaa Skaane, som kuedes af Svenskernes Herredømme, for den Byrde at betale Skat, og idet hun saaledes hist drev Fjenden tilbage med sin Vold og her med Vaaben, værnede hun med lige Styrke Landets Grænser til forskjellige Sider. Imidlertid døde Harald i Norge, og hans Søn Hakon blev nu ivrig opsat paa at fri sit Land

for den Skam, at Slægt efter Slægt maatte betale Skat; da han spurgte, hvad Kejseren havde taget sig for i Jylland, og haabede, at Harald for lange Tider vilde blive indviklet i Krig med Tyskerne, havde han endog den Dristighed aabenlyst at vægre sig ved at udrede Skatten, idet han satte større Haab og Lid til Sachsernes Vaaben end til sine egne Kræfter. Men efter at Striden med Kejseren var bleven bilagt, antog Harald den katholske Religion og skaffede saaledes sit Rige Fred med Gud og Mennesker, og friede saaledes, idet han gjorde det forfængelige Haab, Hakon havde fattet, til Skamme, sig selv fra Vildfarelse og sit Land fra Krig...

...Derefter døde Dronning Thyra Danebod, og Harald lod hende stede til Jorde med den største Pragt og begrave tæt ved Faderens Grav under almindelig Landesorg, thi der var ikke det Hus, hvor man ikke sørgede bitterlig over hendes Bortgang og mente, at ved hendes Død var hele Landets Velfærd gaaet til Grunde. Hvor nu Kirken staar, ser man de to Ægtefællers Grave, en paa hver Side af den.

...

...Harald udrustede nu hele Rigets Flaade for ikke at have for ringe Styrke rede til det store Værk, han havde for. Der var nemlig paa Jyllands Kyst bleven fundet en usædvanlig stor Sten, som han vilde smykke sin Moders Grav med, og den bød han skulde slæbes did af Flokke af Mennesker og øxne. Imidlertid var de, som sammen med Svend stod for Styret paa Flaaden, blevne lede og kjede af Haralds Herredømme, dels fordi han var gunstig stemt imod Kristendommen, dels fordi han lagde usædvanlige Byrder paa Almuen, og de formaaede og bestak da en Mand til snedig at forhøre sig hos Svend, om han skulde være villig til at gribe til Vaaben imod sin Fader og bemægtige sig Riget. Herved lod Svend sig forlede til at trakte efter at vinde Riget ved Fadermord; han takkede Sendemanden og svarede, at han med Glæde tog imod den Ære, Landet tilbød ham. Da han havde givet sit Samtykke, lagde de fornemste i Landet, idet de trygt stolede paa hans

Begjærlighed efter Kongemagten, som de nu var paa det rene med, dristig for Dagen, hvad de hidtil lønlig havde pønset paa; hvad de hidtil hemmelig havde higet efter, skred de nu virkelig aabenlyst til at sætte i Værk og udraabte strax paa Tinge Svend til Konge. Imidlertid gav Harald, som var optagen af Stenen, hans Folk trak, sig til ivrig at spørge en af sine Mænd, der kom fra Flaaden, om han nogen Sinde havde set Mennesker binde an med saa vældig en Blok. Hertil svarede Manden, at han nylig havde set Mennesker trække en Byrde, der var endnu større, og da Kongen blev ved at udfritte ham desangaaende, sagde han: "Jeg var nys Vidne til, at Danmarks Rige blev trukket fra dig, nu kan du selv afgjøre, hvad der var tungest at trække". Saaledes fik Harald, da han bejlede til en andens Ros for sit Forehavende, Budskab om, at hans Rige var blevet ham berøvet. Nu angrede Kongen, at han havde ladet Mennesker bøje Nakken under øxnes Aag, thi da han opgav sit Forsæt at lade dem slæbe Stenen og vilde have dem til at gribe til Vaaben i Steden for, fik han at mærke, at hans Krigsfolk var alvorlig forbitrede paa ham. Thi Hæren, som han havde plaget og beskæmmet med saa forsmædeligt Arbejde, vægrede sig nu ved at kæmpe for den, der havde givet den Aaget at bære, og hverken hans kongelige Magtsprog eller hans Bønner kunde formaa den til at frelse hans Liv, efter at han ved et skammeligt Magtbud havde bøjet alles Nakker. Nogle var der dog, som ikke delte den almindelige Mening, men under det almindelige Oprørs Storm viste Kongen den samme Hengivenhed, som de havde været vant til. Med deres Bistand søgte han ved Vaabenmagt at gjøre sin Søns Bestræbelser til intet, men Svend gjorde kraftig Modstand, og efter at være overvunden i et Slag flygtede han til Sjælland. Efter at have samlet Krigsfolk dér havde han lige saa krank en Lykke i et Slag til Søs, og da han nu havde mistet alle sine Krigsfolk hjemme, var der ikke andet for ham at gjøre end at søge udenlands for at bede om Hjælp. Han forlod altsaa Danmark og drog landflygtig til Julin,

der var helt fuldt af danske Krigsfolk, og som saa at sige var Moderskjødet for hans paalideligste Krigsstyrke. Svend lod sig imidlertid ikke nøje med at have krænkert den Ærbødighed, han skyldte sin Fader, ved at forfølge ham med sit Had, men for at vinde Almuen for sig tog han sig halsstarrig for med tøjlesløs Ugudelighed at gjøre det helt af med Religionen, uddrev al Kristendom af Landet, oplod Kirkerne for Offerpræsterne og besmittede atter Altrene med hedenske Ofre. Med en Hær af Danske og Slaver angreb hans Fader ham igjen ved Helgenæs' Kyst, og efter at have kæmpet hele Dagen havde han hverken sejret eller maattet fly. Saa bestemte de, da Hærene var trætte af at kæmpe, at de vilde tales ved næste Dag for at slutte Fred. Da Harald i Tillid til den forestaaende Overenskomst gik omkring, som om der var Fred og ingen Fare, og kom ind i Skovens Tykning, hvor han satte sig imellem Buskene for at forrette sin Nødtørft, blev han saaret med en Pil af Toke, der brændte af Begjærlighed efter at hævne den Uret, han havde tilføjet ham, og saaret blev han af sine Mænd ført tilbage til Julin, hvor han kort efter opgav Aanden. Hans Lig blev sendt til Roskilde og højtidelig jordfæstet i den Kirke, han selv nylig havde bygget, thi det utaknemmelige Fædreland, som hidtil ikke havde skjønnet paa, hvad der tjente til dets Bedste, fik nu, da det var for sent, øjnene op for sin fromme Konges gode Gjerninger og mente, at hvad det havde nægtet ham i levende Live, burde det fuldt ud yde ham nu, da han var død; det stræbte af yderste Evne efter at fejre hans Jordefærd med al mulig Pragt og viste al mulig Kjærlighed mod Liget af den Mand, som det i levende Live overmodigt havde hadet....

Svend Tveskæg

...Denne haarde Modgang drev Svend til at fatte Kjærlighed til Religionen; han vendte sine øjne bort fra Mørket og oplod dem for det saliggjørende Lys. Thi da han skjønnede, at han særlig for de to Forsyndelser, Fadermordet og Helligbrøden, var bleven

tugtet i fuldt Maal med to tilsvarende haarde Straffe, Fangenskab og Landflygtighed, fattede han from Ærbødighed for den saliggjørende Lære, han før havde ringeagtet, omvendte sit Hjerte til Gudsdyrkelse og sonede begge sine hæsle Misgjerninger med angerfulde Taarer, og efter i alle Maader at have fulgt Kirkens Forskrifter modtog han rettelig Daabens hellige Sakramente. Lige saa fordærvelig en Modstander, han før havde været af Kristendommen, lige saa stærk en Støtte blev han nu for den. Gud var da heller ikke sen til at lade sig formilde ved hans Anger og skjænkede ham i sin Naade hans fordums Lykke igjen, og da Erik døde efter at have været Konge i syv Aar, beredte Gud strax Vej for ham til Riget, førte ham fra Landflygtighed tilbage til Fædrelandet og skjænkede ham i Steden for hans fordums Armod den største Magt og Ære. Eriks Søn Olaf vendte nemlig tillige med sin Moder Sigrid tilbage til Sverige, hvor han blev og lod hende staa for Styret. Saaledes skete det næsten samtidig, at Svend bøjede sig for Religionen og kom i Besiddelse af sit Rige. Men for ikke ved sin Fromhed at tirre dem, hvis Kjærlighed han havde vundet ved Ugudelighed, og pludselig paadrage sig deres Had, skjulte han sin Guds frygtighed for Almenheden og lod den kun hemmelig komme frem. Følgen af disse forskjellige Rørelser i ét og samme Hjærte, den største Frygt og den inderligste Fromhed, blev, at hans Sind, som nølende droges til begge Sider, kom i den yderste Tvivlraadighed, thi paa den ene Side stormede Frygt for at miste Riget, paa den anden Side Frygt for at krænke Gud ind paa hans Hjærte og bragte det i dobbelt Fare; han frygtede for Guds Hævn, hvis han forkastede Religionen, og for Almuens, hvis han vedkjendte sig den. Da han i sit Hjærte grundig sammenlignede og overvejede disse to saa modstridende Følelser, indsaa han dog, at han burde frygte Gud mere end Mennesker. Han gik derfor hemmelig til de fornemste Mænd og søgte ved i Løndom at formane dem at faa dem til at antage Kristendommen, idet han røgtede

dette Prædikeembede saa godt, han i sin Vankundighed kunde, thi boglærd og kyndig i Kirkens Lære var han ikke. I den Grad drev hans Lyst til at grundlægge Religionen ham til at paatage sig en Lærers Gjerning, skjønt det baade skortede ham paa Snille og øvelse. Men det sunde Lægemedel, som det friske Hoved saaledes greb til, skjød de tørre og gjenstridige Lemmer fra sig, thi Folket, som elskede den gamle Tro, vilde ikke laane den ny lærvilligt øre, var led ved den fremmede Gudsdyrkelse og holdt ivrig fast ved den fra Fædrene nedarvede. Saa gav Gud for at forherlige sit Navn Kongen, der var opsat paa at udbrede Religionen, men ikke mægtede det, en udmærket forstandig og from og derhos overmaade boglærd Mand ved Navn Pope til Medhjælper ved dette herlige Arbejde. Paa det offentlige Ting, der holdtes ved den Havn, som kaldes Isøre paa Grund af den megen Is, der findes i den, gav Pope, da han ikke ved sin Tale kunde faa Danskerne til at antage Troen, ved et uimodsigeligt Tegn det sikreste Vidnesbyrd om, at det var sandt, hvad han forkyndte, og stadfæstede sin Læres Troværdighed ved et stort og helligt Jertegn. Han spurgte dem nemlig om de vilde lyde hans Formaninger, hvis de saa' ham tage gloende Jærn i Haanden uden at lide nogen Skade derved, og da alle svarede, at i saa Fald vilde de ganske sikkert lyde ham, bød han dem skaffe en gloende Jærnhandske, og den stak han Haanden i helt op til Albuen, bar den strax uforfærdet saaledes om iblandt dem alle og kastede den for Kongens Fødder, og saa viste han dem til alles ærefrygtfulde Forundring, at hans Haand i ingen Maade havde lidt Mén, men var ganske uskadt og uforandret. Ved dette underfulde Syn fik han dem, som ellers var ubøjelige, til at falde til Føje, og den Fare, han havde udsat sig for, blev saaledes ikke en Hindring for hans Formaninger, men en Prøve, der bestyrkede dem, thi ved den dristige Standhaftighed, hvormed han opfyldte sit Løfte, overvandt han jo visselig selve Naturen. Ved denne berømmelige Undergjerning bibragte han endog til evige Tider vort Folk

Kristendommen. En Følge heraf blev ogsaa, at Danskerne afskaffede den Skik at holde Tvekamp og besluttede, at de fleste Rettergangssager skulde afgjøres ved Jærnbyrd, idet de holdt for, at Sagernes Prøvelse rettelig burde henskydes under Guds Dom fremfor at henvises til Kamp imellem Mennesker. Til Løn herfor blev Pope af Ærkebiskop Adeldag i Bremen gjort til Biskop i Aarhus, hvortil han saa vel ved sit Liv som ved sine Gjerninger var overmaade værdig. Den samme Værdighed tildeltes Henrik i Slesvig, Lefdag i Ribe og Gerbrand i

Roskilde; i den Grad fremmede den gudfrygtige Konge med den nøjeste Overholdelse af Religionens Forskrifter Kristendommen ved at beskikke nye Præster og forherligede den ved at bygge Kapeller og Kirker. Hidtil havde de nævnte fire Hjemsteder for Gudsdyrkelsen maattet nøjes med Forstandere, der var hentede udenlands fra, og af Mangel paa Bisper tagne blandt Landets egne Børn havde det mere beroet paa Tilfældet end paa en fast Regel, hvem der kom til at beklæde Bispestolene.

Kilde 8: Uddrag af Gutasagen om kristning (o. 1200)

Gutasagaen er skrevet på gutnisk i 1200-tallet, den er bevaret i flere afskrifter og senere oversættelser (til tysk fra o. 1400 og til dansk fra 1600-tallet). En gutnisk tekst fra midten af 1300-tallet blev i 1650erne fundet i en landsbykirke på Gotland "mellem skarn som en vraget ting".

Teksten til sagaen var kendt og anvendt af Strelow i 1633 (se Fortælling 23).

Teksten her er oversat fra gutnisk til dansk af Lis Jacobsen: Guterlov og Gutersaga. København 1910. s 118-122.

Kap 3.

Siden kom Hellig-Olav Konge (1) flygtende fra Norge med skib og lagde sig i den havn, som kaldes Akergarn (2). Der lå Hellig Olav længe. Da fór Ormika af Heenhjem og flere mægtige mænd til ham med deres gaver. Ormika gav ham 12 væddere og andre klenodier. Da gav Kong Olav ham til gengæld to drikkekar og en bredøkse. Da tog Ormika ved kristendommen efter Hellig Olavs undervisning; og han byggede sig et bønnehus på samme sted, som nu Akergarns kirke står. Derfra fór Hellig Olav til Jerisleiv i Holmegård (3).

Kap 4.

Skønt guterne var hedenske, sejlede de dog med købmandsvarer omkring i alle lande, både i kristne og hedenske. Dér så købmænd kristne sæder i kristne lande. Da lod nogle sig kristne dér, og de førte præster med til Gulland. Botair fra Akebæk hed han, som først byggede kirke på det sted, som nu hedder "Kulstede" (4), Det ville landet ikke

tåle og brændte kirken, derfor kalder man endnu stedet for Kulstede. Efter den tid var der blot i Vi (5). Dér byggede han en anden kirke. Den kirke ville landet også brænde, da gik han selv op på kirken og sagde: "Vil I brænde kirken, da skal I brænde mig med". Han var selv mægtig, og hans kvinde var datter af den mægtigste mand, som hed Lakkair den Snilde. Han boede på det sted, som kaldes Stenkirke. Han havde størst magt på den tid. Han hjalp Botair sin maag og sagde: "Hærd jer ej til (6) at brænde den mand eller hans kirke, thi han står på Vi". Dermed fik kirken lov til at stå ubrændt. Den blev sat der med alle helgeners navn (7) på det sted, som man nu kalder Peters kirke. Det var den første kirke på Gulland som fik lov til at stå. Nogen tid efter lod Botairs svigerfar Likair den Snilde sig og sin husstand kristne og byggede en kirke på sin gård på det sted, som nu hedder Stenkirke. Det var den første kirke oppe i landets nordlige tredjedel (7). Efter at guterne havde set kristne mænds sæder, lyttede de til Guds bud og lærdmænds lære.

Og hele folket tog da ved kristendommen af fri vilje uden tvang, således at ingen nødede dem til kristendommen. Efter at alle var blevne kristne, byggedes den anden kirke i landet – i Allingebo. Den var den første i den midterste tredjedel. Senere blev den tredje kirke bygget i Fardhjem i den sydligste tredjedel. Fra dem øgedes alle kirker i Gulland. Thi mænd byggede kirker til større bekvemmelighed.

Kap 5.

Førend Gulland fik fast biskop, da kom til Gulland biskopper, som var pilgrimme til det hellige land Jerusalem, og som som fór hjem derfra. Den tid gik vejen mod øst gennem russernes land og Grækland til Jerusalem. De viede først kirker og kirkegårde efter *deres* opfordring, som lod kirker bygge. Men da gutterne havde omvendt sig til kristendommen, så sendte de bud til den øverske biskop i Linköping, fordi han var dem nærmest. Han skulle da efter vedtaget ret komme til Gulland og yde landet hjælp (8) på de vilkår: at biskoppen skulle komme fra Linköping til Gulland hvert tredje år med tolv af sine mænd, så mange og ej flere, som skulle følge ham gennem hele landet med bøndernes heste. Således skal biskoppen drage gennem Gulland med kirkevielser og tage sine ”gengærder (9) ” ; tre ”bord (10)” og ej flere, samt tre mark ved hver kirkeindvielse; ved alterets indvielse ”et bord” samt 12 øre, hvis alteret alene skal indvies; men er både alter og kirke uviet, da skal begge vies for tre ”bord” og tre mark penge. Af enhver anden præst (hos hvem indvielse ej finder sted) skal biskoppen tage gengærd ved sit komme samt tre ”bord” og ej mere. Af enhver præst, som ej gav gengærd i det år (fordi biskoppen ej kom), skal biskoppen tage løsen (11), efter som det er kirkerne tildelt (12). De som ej gav gengærd den gang, de skal give gengærd, når biskoppen kommer tilbage efter tre års forløb; men *de* skal da være fri, som gav gengærd forrige gang. Opstår stridsmål, som biskoppen skal dømme i, da skal de afgøres i samme Treding, hvor de

er opstået, fordi de mænd véd mest om sandheden, som bor nærmest. Bliver tvisten ikke afgjort (mens biskoppen opholder sig dér), da skal sagen henskydes til fælles møde (13) og ikke fra en treding til en anden. Opstår tvist eller stridsmål, som biskoppen er pligtig at dømme i, da skal man her på Gulland vente biskoppens komme og ikke fare over til Svearige, uden tvang driver dertil, og (det drejer sig om) så stor synd at provsten ikke kan løse (14). Da skal man fare over mellem Valborgmesse og Helgenes messe (15), men ej derefter om vintertid før Valborgmesse (16). Bøder til bispen er på Gulland ej højere end tre mark...

Noter (af Henrik Adrian):

- 1) Hellig Olavs rejse beskrives hos Snorre i Heimskringla – han tager fra Norge gennem Sverige til Novgorod (Holmsgård) og møder kong Jarisleiv og dronning Ingegerd (o. 1029). Ifølge Snorre har han tidligere opholdt sig på Gotland o. 1008 og fået skat og blevet anerkendt som herre.
- 2) Nu Skt.Olufsholm, der er rester af et Sct.Olavs kapel på stedet.
- 3) Novgorod
- 4) Gårdnavnet findes stadig
- 5) På Gotlands vestkyst ligger en naturhavn ved en høj klint, stedet var landingsplads i vikingetiden og tidlig middelalder og blev senere til Visby. Der kan have været et ”vi” – en offerplads på stedet.
- 6) Allehelgens kirke. Sct.Peters kirke er en del af en dobbeltkirke i middelalderens Visby.
- 7) Gotland var i middelalderen inddelt i tredjedele – ”tredinger”, - de kirker, der er nævnt, blev såkaldte ”fredskirker”, hvor en fredløs (der var dømt på Gutnlandstinget) kunne være i asyl i et vist antal uger uden at andre greb ind overfor vedkommende, indtil den fredløse kunne forlade landet eller betale sin bod.
- 8) I middelalderkirken var bispen den øverste lokale kirkemyndighed, han indviede og anerkendte altre og kirker (der blev malet indvielseskers ved bispens gudstjeneste) og han havde tilsyn med præst og kirkens udstyr. Gotland havde ikke eget bispesæde og blev knyttet til Linköping-bispen, som det her er beskrevet. Han havde et stenhus i Visby, som han rådede over, og hvor der også var plads til ydelser til bispen.
- 9) gengærd er betaling, afgift – det kan både være i penge og i naturalier.
- 10) ”bord” – der menes, at der gives måltid til bispen og hans følge, de kan altså højst være tre dage ved samme kirke.
- 11) erstatning for gengærd.
- 12) som det er fastlagt for hver kirke.

13) Gutnalkinget eller Landstinget, der er overordnet de tre Tredingsting.

14) dvs. løse synderen, give syndsforladelse og idømme bod, - der er en provst i hver Treding, der kan handle på bispens vegne.

15) Valborgsmesse er 1 maj, Helgenes messe er Allehelgensdag 1 november.

16) Mellem 1. maj og 1. november kan man rejse, om vinteren kan man først rejse efter 1. Maj.

Kilde 9: Uddrag af Snorres Heimskringla – Olav Tryggvasons saga (tekst fra o. 1230-40).

Den er skrevet på norrønt islandsk o. 1230-40, den oprindelige tekst er ikke bevaret, men der findes flere afskrifter, de ældste fra 1300-tallets begyndelse. Heimskringla er den norske kongeslægts historie og tilskrives islændingen Snorre Sturlason, der døde i 1241. Teksten er ofte blevet udgivet og rekonstrueret. Den seneste danske oversættelse er Snorre: Heimskringla. Oversat af Johannes V. Jensen og Hans Kyrre. I-III. Gyldendal 1948.

Teksten her er: Olaf Tryggvessøns Saga af Snorre Sturlassøn. Oversat af Dr. Fr. Winkel Horn. Gjennemset af Dr. Valtýr Guðmundsson. Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. København 1900. Den findes også på www.heimskringla.no.

Snorre forsøgte at sikre en kronologisk korrekt fremtilling af sine mange historier, men afsnittene om Olav Tryggveson og Harald Gormsøn passer ikke kronologisk med Otto den Stores aktiviteter. Teksten kan af forfatteren være tilpasset teksterne fra Widukind, Adam af Bremen og Saxo.

[1]
[SEP]

24. Kong Haralds hærudbud

Otto var dengang kejser i Saxland. Han sendte bud til Harald Danekonge, at denne skulle lade sig døbe og antage den rette tro sammen med det folk, han regerede over. I modsat fald — sagde kejseren — ville han drage imod ham med hærmagt. Derfor lod danekongen sit landeværn klargøre; han lod Danevirke forstærke og udrustede sine krigsskibe. Så sendte kongen bud til jarl Håkon i Norge, at denne skulle komme til ham tidligt om foråret med hele den hær, han kunne samle. Jarl Håkon udbød om foråret hæren i hele sit rige; han samlede en meget stor flok og drog med den hær til Danmark, hvor han opsøgte den danske konge. Kongen tog meget hæderfuldt imod ham. Der var mange andre høvdinge hos danekongen, der støttede ham med folk; han havde en meget stor hær.

[1] [SEP] 25. Kong Olav Tryggvasons kampe

Olav Tryggvason havde — som det før blev skrevet — været i Vendland om vinteren. Han drog om vinteren rundt til de herreder dér i Vendland, som havde hørt under dronning

Geira, men som havde unddraget sig al lydighed og skattebetaling. Dér hærgede Olav og dræbte mange folk; han brændte nogle folks ejendomme, vandt et stort bytte og underlagde sig områderne. Derefter drog han tilbage til sin borg.

Tidligt på foråret gjorde Olav sine skibe klar og sejlede derefter ud på havet. Han sejlede ind under Skåne og gik i land, men landets folk samlede sig og gik i kamp; Olav sejrede og fik et stort bytte. Derefter sejlede han østpå til Gotland; dér tog han et købmandsskib, der var ejet af jemter. De gjorde god modstand, men det endte med, at Olav ryddede skibet og dræbte mange folk og tog alt af værdi. En tredje kamp havde han på Gotland; dér sejrede kong Olav, og han vandt sig et stort bytte. Således siger Halfred Vanrådeskjald:

*Vi-øderen voldte
venders død og jemters
(farlig strid sig fyrsten
fordum tidligt lærte).
Drotten — den sværddjærve —
drev goter fra livet;*

*om skjoldstorm i Skåne
skjalden kan berette.*

^[L]_[SEP] 26. Kamp ved Danevirke

Kejser Otto samlede en stor hær; han havde folk fra Saxland, Frankland og Friesland. Fra Vendland fulgte kong Burislav ham med en stor hær, og i denne flok havde han sin svigersøn — Olav Tryggvason. Kejseren havde en stor rytterhær, men en endnu større hær af fodfolk; også fra Holtseteland havde han en stor hær.

Harald Danekonge sendte jarl Håkon med den hær af nordmænd, der fulgte ham, sydpå til Danevirke, for dér at forsvare landet. Således siges det i Vellekla:

*Horders herre førte
hæren frem til kampen;
kølen bar den kloge
— kløved' havet nordfra.
Jarlen krydsed' hjelmklædt
Jyllandshavet sydpå;
Dovre-drotten fór at
danekongen møde.
Kongen hilste krig'ren
(kommet dertil nordfra)
— bød den stolte stridsmand
stå ved Danevirke,
for mod fjenden sydfra
forsvar landet yde;
jarlen voldens vinter-
værn da opretholde.*

^[L]_[SEP] Kejser Otto kom med sin hær sydfra til Danevirke, men jarl Håkon forsvarede borgmurene sammen med sine folk. Danevirke er således beliggende, at to fjerde skærer sig ind i landet fra hver sin side af landet, og mellem fjordbundene havde danskerne bygget en stor borgmur af sten, træ og tørv; udenfor var der gravet en bred og dyb grøft, og ved portåbningerne var der kasteller. Der opstod en voldsom strid; dette omtales i Vellekla:

*Frem til stålets stormvejr
stridbart jarlen ægged';*

*folket ej det fristed'
fjendens hær at møde.
Vender, frieser, franker
freden brød ved volden;
bølgehestens hersker
hårdt i kampen trådte.*

^[L]_[SEP] Jarl Håkon satte tropper ved alle portåbninger, men den største del af hæren lod han stå langs med borgmurene for at forsvare, hvor som helst der blev angrebet; dér faldt mange i kejserens hær, og de fik ikke indtaget noget af borgen. Kejseren vendte da om og angreb ikke yderligere; således siges det i Vellekla:

*Brag af sværd mod brynjer
bredte sig i luften;
fjendeskarens skjolde
skåret blev i kampen.
Såre måtte saxer
sande nederlaget;
hærens høvding sådan
holdt den danske grænse.*

^[L]_[SEP] Efter denne kamp drog jarl Håkon tilbage til sine skibe og agtede at sejle nordpå — tilbage til Norge — men han fik ingen gavnlig vind; han lå da ude i Limfjorden.

^[L]_[SEP] 27. Kong Haralds og jarl Håkons dåb

Kejser Otto drog da med sin hær tilbage til Sle; dér samlede han en stor flåde og førte sin hær over fjorden til Jylland. Da Harald Danekonge erfarede dette, drog han imod ham med sin hær; det kom da til en stor kamp og til sidst sejrede kejseren, mens den danske konge flygtede til Limfjorden og ud på Morsø. Der drog sendebude imellem kongen og kejseren, og der blev aftalt fred og et forsoningsmøde; kejser Otto og den danske konge mødtes på Morsø. Så forkyndte den hellige biskop Poppo kristendommen for kong Harald; han bar glødende jern i sin hånd og viste kong Harald, at hånden ikke var forbrændt. Derefter lod kong Harald sig døbe sammen med hele den danske hær.

Kong Harald havde tidligere, mens han opholdt sig på Morsø, sendt besked til jarl Håkon, at jarlen skulle komme ham til hjælp; jarlen kom da til øen, ret som kongen havde ladet sig døbe. Kongen sendte da besked, at jarlen skulle opsøge ham, men da de mødtes, tvang kongen jarlen til at lade sig døbe. Jarl Håkon blev da døbt sammen med alle de mænd, der fulgte ham. Kongen overlod ham præster og andre lærde mænd og sagde, at jarlen skulle lade alle folk i Norge døbe. Så skiltes de; jarl Håkon drog ud til havet og afventede dér gunstig vind. Da den vind kom, som han mente kunne føre ham ud på havet, sendte han alle de lærde folk op i land og sejlede ud på havet; vinden kom fra vest og sydvest.

^[1]_[SEP] Jarlen sejlede østpå igennem Øresund og hærgede dér på begge sider; derefter sejlede han østen om Skanör og hærgede dér, og hvor han ellers kom i land. Da han kom øst for Göteskærene, lagde han til land og holdt en stor offerfest. Så kom to ravne flyvende, som skreg højt; da mente jarlen at vide, at Odin havde taget imod offeret, og at jarlen nu ville få god held til at kæmpe. Derpå brændte jarlen alle sine skibe; han drog op i landet med alle sine folk og de hærgede overalt. Så kom jarl Ottar imod ham; han regerede over Götaland. De mødtes i en stor strid, hvor jarl Håkon sejrede, men jarl Ottar faldt sammen med en stor del af sin hær. Jarl Håkon drog nu gennem begge Götalande — hærgende overalt, indtil han kom til Norge. Han drog derefter over land helt til Trondheim; herom siges det i Vellekla:

*Flygtende mænds fjende
fritted' svar fra guder;
gunstigt udfald gaves:
Gavnlig kampen syntes.
Ravne to sås trække
tværs henover himlen;
göter dermed dømtes
døden til ved jarlen.
Fyrsten hærskjold førte
frem, hvor ingen andre
svang i svundne tider
sværdet mod sin fjende.
Götalandets jorder
jarlen til fods krydsed';
aldrig hæraged' hære
helt så langt fra kysten.
Odin altid sejren
overgav til jarlen
(Håkons store styrke
støt af guder øges).
Asers slægtning slængte
slagne her i dynger;
ætters øder stammer
uden tvivl fra guder.*

^[1]_[SEP]

28. Kejser Ottos hjemfærd

Kejser Otto drog tilbage til sit rige i Saxland; han skiltes fra den danske konge i venskab. Det siges, at kejser Otto stod fadder til Svend — kong Haralds søn — og gav ham sit navn; han blev da døbt, så han hed Otto Svend. Harald Danekonge overholdt kristendommen helt til sin dødsdag...

Fortælling 11: Om Treenighedskirken i Lund

Du går hen ad smøgen Kattesund lige ved siden af Stortorget og Södergatan i Lunds gamle bydel og finder en lille italiensk restaurant, hvor du kan ”fika” eller spise en billig varm ret til ”lunch”, - og henne i hjørnet er der en trappe ned i kælderens – og her 4-5 m under dagens gadehøjde ligger så Lunds første kirke og en række efterfølgere. Du befinder dig dernede i 900-tallets sidste ti-år og videre frem i middelalderen. Værsgo’ og kik og se under jorden.

1. Udgravninger i Lund - og manglende dansk interesse

Området blev udgravet i 1970erne og 80erne, da man skulle modernisere de gamle huse i den indre by. Arkæologerne fandt en kirkegård fra vikingetiden og middelalderen med mange begravede mennesker, rester af flere kirker heriblandt den første trækirke fra 990erne. Der er i den overdækkede udstilling under jorden plancher og en lille video, der viser, hvordan kirke og by og de efterfølgende kirker har udviklet sig. Det er en udgravning, der ikke har sat sig spor hos danske historikere, de nævner den aldrig, måske fordi Skånes middelalderruiner ikke beskrives meget på dansk og oplysningerne når kun sjældent frem til danske historikere, der ”glemmer” de rester af fortiden, der ligger øst for Øresund udenfor det nuværende Danmark. På samme måde er det sket med de to ”trelleborge”, som svenske arkæologer har fundet rester af ved Borgeby (vest for Lund) og i byen Trelleborg på Skånes sydkyst. Men i selve Lund findes vigtige bygningsrester til den tidligste danske kongemagts historie under Sven Tveskæg og Knud den Store. Lund blev trods alt ”Metropolis Dania” – ærkebispebyen for kirkeprovinsen Danmark allerede i 1103. Det er arkæologen Maria Cinthio fra Kulturen i Lund, der har fortalt historien i den spændende bog: *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund*. Symposium Eslöv 2002.

2. Treenighedskirken og Lunds oprindelse

Da man skulle grave ud til nye bygninger i Kattesund fandt man rester af en stenkirke, som man udfra de middelalderlige

dokumenter kendte som ”Drotten, Salvator eller Treenighedskirken”.

Selve navnet ”Drotten” betyder på gammelt nordisk ”herren” – og svarer til Treenigheden, der er ”faderen, sønnen og helligånden” og ”frelseren” (Salvator).

”Drotten” bruges ofte som nordisk kirkenavn til centrale missionskirker og til den første kirke på stedet. Både domkirken i Roskilde og en af Visbys ældste kirker (Drotten) var viet til treenigheden.

Mange års udgravning afslørede derefter på stedet flere kirker, der havde afløst hinanden og man fandt mere end 2000 begravede mennesker på de ældste kirkegårde.

Den ældste kirke var en stavkirke, der var større end den samtidige ældste stavkirke i Jelling (smlgn. med Fortælling 6, Fig 7.). Den var oprindelig en stor aflang rektangulær træbygning med få gravsteder inde i kirken. Den indeholdt dog et stort gravkammer under kirkegulvet, som var konstrueret færdig, da koret blev opført henover, og på kirkegården udenfor fandt man en lang række begravelser, som var særligt udstyret.

I nærheden af Lund lå der tidligere en større ældre jernalder- og vikingeby Uppåkra. Den er nu delvist udgravet, og man har kunnet konstatere en værksteds- og handelsby af stor størrelse, der udviklede sig fra den romerske jernalder og helt ind i vikingetiden. Der har været tale om en bydannelse, der har haft central betydning for hele Skåne. Den ophørte med at fungere omkring år 1000, da netop Lund blev til.

Der, hvor man fandt den ældste kirke i Lund, kan man konstatere, at der ikke har været andre bebyggelser på området inden anlæggelsen af selve Lund. Lund er blevet til

på åben mark og selve stedet er ikke særligt egnet til by, fx mangler der rindende vand. Selve byen ligger 10 km fra kysten og kun 4 km fra Uppåkra, derfor må kongen (Sven Tveskæg eller Harald Blåtand) have haft en bestemt mening med at placere kirke, kongsgård og marked med møntsted her. Anlægget skal måske ses i sammenhæng med de mange anlæg, der ellers angiver kongens magt i denne periode (Trelleborgene, Jelling mv.) og byanlægget er måske rettet mod de gamle lokale magthavere i området, det vurderer arkæologen Maria Cinthio.

3. Skriftlige kilder til det ældste Lunds historie: - to runesten og to beretninger

Vi har ikke mange andre oplysninger om det ældste Lund, men her er en gennemgang af vores viden fra de skriftlige kilder. Der er to runesten fra selve Lund, der fortæller noget om stedet og en beretning fra omkring 1042 (Emmas mindetekst) og en anden fra 1075 (Adam af Bremens historie). Den sidste tekst har altid givet store problemer – se om dens tendens i Fortælling 10.

1. Lund 1 - stenen

Runestenen er dekoreret både med hedenske symboler og kristne kors og er over 4 m høj. Den blev i 1680 fundet i fundamentet af det nærliggende Allehelgens kloster og findes nu i Universitetsbibliotekets bygning. Den blev delvis ødelagt i 1700-tallet, men er senere sat sammen igen. Stenen stammer fra overgangen mellem 900- og 1000-tallet og viser, at magtfulde folk har støttet byens anlæggelse og kongen, og måske har de skænket jord til byen.

Tekst på Lunda-stenen 1 –

Runetekst : þu(r)[kisl : sun : i]sgis : biarnaR : sunaR : risþi : sti[no : þisi] : (u)(f)tiR : bruþr : sino : baþa : ulaf : uk : utar : lanmitr : kuþa

Normaliseret til gammelnordisk: Þorgisl, sun Æsgis BiarnaR sonaR, resþi stena þæssi æftiR brøþr sina baþa Olaf ok Ottar, landmænnr goþa.

Nudansk: Torgisl, søn af Asgeir Björn, rejste disse sten til minde om begge sine brødre, Olaf og Ottar, gode ”landmænd”.

(”landmænd” er en hæderstitel og angiver, at de ejer jord og har en fremtrædende placering i samfundet)

Kilde: wikipedia.se – opslag: Lundastenen 1

2. Lund 2 - stenen

Den anden runesten i Lund stammer fra o. 1000-1050 og er fundet i 1700-tallet i et stengærde nær Södergatan. I forbindelse med skandinavisme-besøgene mellem københavnske og lundensiske intellektuelle i første halvdel af 1800-tallet skænkede lundebispen Wilhelm Faxe runestenen i 1829 til den københavnske biskop Friederich Münter, der derefter murede den ind i porten til bispegården i Nørregade i København, hvor den stadig findes og kan ses.

Tekst på Lunda-stenen 2

Runeindskrift: tuki : let : kirkiu : kirua : auk : ...

Normaliseret til gammelnordisk:
Tóki lét kirkju gera ok ...

Nudansk:
Toke lod gøre (bygge) kirke og ...

Vi ved ikke præcis hvilken kirke runestenen er knyttet til, men der kom snart – inden 1050 - 8-9 kirker til i Lund. Og fra de arkæologiske undersøgelser ved vi, at der findes flere steder

med stenansamlinger, hvor runesten og/eller stenkors kan være rejst, da Lund blev anlagt, og de første trækirker bygget. Samtidig har man fundet ret store brønde i nærheden af den ældste Trinitatiskirke af træ, der kan være anvendt til de dåbshandlinger, der dengang var knyttet til missionsbispernes virksomhed. Først senere foregik dåbshandlingen ude i de enkelte sognekirker og blev da foretaget af sognepræsten her.

Adam af Bremen skriver omkring 1075, at Harald Gormsøn (Blåtand) føres til Roskildes Treenighedskirke. Det har historikeren Niels Lund i: *Harald Blåtands død*. Roskilde Museums Forlag 1998, sat spørgsmålstegn ved i sin korte fremstilling og kritik af Adam af Bremens tekst.

Men med fundet af den ældste trækirke med gravkammer kan Lund udgøre stedet for sønnen Sven Haraldsøns (Tveskægs) gravlæggelse omkring 1014-15, mener Maria Cinthio, ud fra den ældste tekst vi har om Svens død og begravelse:

3. Om Sven Haraldsøns (Tveskægs) gravlæggelse 1014-15. Emmas mindetekst - Beretning (ca 1042).

I en beretning fra 1042-43 skriver en munk i Flandern tilknyttet Emma, Knud den Stores dronning og daværende enke, - om Knuds far Sven Tveskæg:

”...hans lig blev efter at være bisat i York optaget af graven af en fornem engelsk kvinde, nedlagt i vellugtende urter og bragt over havet til danskernes havn. Der sendte kvinden bud til begge brødrene (det er sønnerne Knud og Harald) og lod meddele, at deres fars lig var ankommet, og at de hurtigst muligt skulle komme og modtage det og føre det til hvile med hædersbevisninger. Med endnu større hæderbevisninger gravlagde de ham i det kloster, som den samme konge havde ladet opføre til den hellige Treenigheds ære, på den gravplads han havde indrettet til sig.”

Der er diskussion om begravelsesstedet. De fleste danske historikere angiver Roskilde som gravsted. Maria Cinthio foreslår Lund.

Hele teksten er skrevet på middelalderlatin, tekstgrundlag, datering og latinsk tekst findes i M.Cl.Gertz: *Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Aevi vol.II* s 375-426 (København 1922, genoptr. 1970), afsnittet findes på s. 398 og er oversat herfra af Gertz 1896 til dansk, til svensk af Maria Cinthio, og rettet til og oversat til dansk af Henrik Adrian).

Den oprindelige trækirke blev omkring 1020-30 ombygget til en stor stenkirke med absis og tårn over koret, og der skulle have været et vesttårn efter engelsk tradition. Kirken blev udstyret med to store stensatte gravkamre, som minder om dem i Old Minster i Winchester, hvor Knud den Store holdt til og blev gravsat i 1035. Og her mener Maria Cinthio, at Sven senere – under Knuds styre – blev gravsat.

Det interessante er, at der i det vældige udgravningsfelt i midten af Lund, er fundet mange grave, der er præget af både slavisk og engelsk gravkultur. Den voksende bydannelse har tiltrukket mange udlændinge, der har været knyttet til både kirkerne og kongen. Der har været både kongsgård og møntværksteder – de sidste med engelske håndværkere. De engelske forbindelser er også beskrevet i senere skriftlige kilder.

4. Uddrag fra Adam af Bremen om Skåne og bisperne i Lund - Beretning (skrevet ca 1075 i Bremen).

Selvom Adam af Bremen (fra o. 1075) som tendens netop undertrykker den engelske tilstedeværelse, omtaler han flere steder, hvor de skånske missionsbisper kommer fra. Han fortæller om Sven Haraldssøn (Tveskæg):

”... Da Sven havde dræbt Krageben (Olav Tryggveson o. 1000) besad han to riger. Han bragte så afgudsdyrkelsen til ophør og lod ved lov kristendommen indføre i Norge. Så indsatte han også en mand ved navn

Godebald, der kom fra England, som biskop i Skåne. Denne skal af og til have missioneret i Sverige, men oftere i Norge...”. Senere oplyser Adam af Bremen ”...at Knud vendte sejrrig tilbage fra England og bevarede i mange år herredømmet over Danmark og England. På den tid overførte han mange biskopper fra England til Danmark. Af disse placerede han Bernard i Skåne...”

I et mere samlende kapitel om de nordiske lande og herunder om Skåne kommer hans tendens og malende beskrivelsesform frem:

”...Fra Sælland er der Overfart til mangfoldige Steder i Skaane; den korteste fører til Helsingborg, som ogsaa kan sees derfra.”

[Første Biskop i Skaane var Bernhard (1); saa kom Henrik og Egin. Skolie 110]

“Skaane er blandt alle danske Provindser den yndigste af Udseende; derfor har den ogsaa Ord for at være væbnet med Mænd, riig paa Afgrøde, udstyret med Handelsvarer, og — nu for Tiden — fyldt med Kirker. Skaane er to Gange saa stort som Sælland; det rummer nemlig 300 Kirker, medens Sælland kun skal have halv saa mange og Fyen en tredie Deel. Skaane er den yderste Deel af Danmark, og er ikke langtfra at være en Ø; det omgives nemlig paa alle Sider af Havet, den ene Arm af Fastlandet fraregnet, som mod Øst danner Grændsen mellem Sverrig og Danmark. Der er dybe Skove og steile Bjerge, som man nødvendigviis skal igjennem, naar man fra Skaane reiser til Gothland (2a), saa man veed ikke ret, enten man helst skal gaae udenom Faren tillands, ved at friste Lykken tilsøes, eller man skal foretrække Landeveien for Seiladsen.”

[Fra denne Ø var det, Longobarderne eller Gotherne først brød op. Den kaldes af Romernes Krønikeskrivere Skantia eller Gangavia eller Skandinavia. Dens Hovedstad

er Lund (2b), som Englands Overvinder, Knud, vilde gjøre til Londons Medbeilerske. Skolie 111]

“I denne samme Egn, nemlig Skaane, var hidtil ingen bleven ansat som Biskop; det var kun fra andre Stifter, en og anden Bisp undertiden kom derhen og tog sig af denne Kreds. Omsider kom Sællands Biskop Gerbrand til at styre den; først alene og dernæst i Forening med Biskop Aage. Men fornylig døde Aage, og da inddeelte Kong Svend (3) Stiftet Skaane i to Bispedømmer, eet i Lund, som han overdrog til Henrik (4), og et andet i Dalbo, som han gav Egin. Denne blev indviet af Erkebisen,

[For Svenskerne prædikede Lifdag, Poppo, den ældre Odinkær, Gothebald... (Resten ulæselig). Skolie 112]

hiin (5) derimod havde i forveien været Bisp for Orkney-Øerne og skal tidligere have været Kong Knuds Skriftefader i England. Med denne Konges rige Gaver kom han til Danmark, hvor han førte et overdaadigt Levnet. Ja, man skildrer ham endog som en Fyldevom, der med en saadan Lidenskabelighed hengav sig til Drukkenskabens Pest, at han omsider revnede og kvaltes. Ligedan skal det være gaaet Aage, saavel som flere andre.

Egin derimod var en boglærd og tillige saare kydsk Mand, som ikkun brændte af Nidkjærhed for Hedningers Omvendelse. Mange afgudiske Folkefærd vandt da ogsaa denne Mand for Christus, isærdeleshed de Barbarer, som kaldes Blekinger, samt Gothernes Nabofrænder paa Øen Bornholm. Alle disse siges ved hans Prædiken at have omvendt sig indtil Taarer, og at have lagt en saadan Anger over deres Vildfarelse for Dagen, at de strax sønderbrød deres Afgudsbilleder og kappedes om at lade sig døbe. Snart kom de endog og nedlagde for Biskoppens Fødder Alt hvad de eiede og havde, med den indstændige Bøn, at han ikke vilde forsmaa dette; men Biskoppen undslog

sig for at tage derimod og lærte dem for disse samme Pengemidler at opføre Kirker, understøtte Trængende og løskjøbe Fanger, som der i de Egne er mange af. Samme høihjertede Mand skal paa den Tid, da Christus-Forfølgelsen i Sverrig var allerhedest, ofte have gjæstet Menigheden i Skara (6) og de øvrige Troende, som savnede en Hyrde, for at trøste dem, der havde tilegnet sig Troen paa Christus, saavel som for standhaftig at prædike Guds Ord for de Vantro. Der sønderhuggede han ogsaa Freis berømte Gudebillede. Paa Grund af disse udmærkede Fortjenester blev den Guds Mand da ogsaa høilig æret af den danske Konge, som strax efter den fede Henriks Død satte ham til at styre begge Skaanes Bispedømmer: i Lund og i Dalbo (7).”

[Skaanes fornemste Stad, Lund, ligger ligesaa langt fra Havet som fra Dalbo. Skolie 113]

“Selv valgte Egin kort derpaa Lund til sit Sæde, med den Bestemmelse, at Dalbo skulde være et Domprovsti af Brødre, som efterlevede Klosterreglerne. Efter en hæderlig præstelig Virksomhed i samfulde 12 Aar bortvandrede den ædle Hr. Egin til Christus, netop som han var kommen lykkelig og vel hjem fra Staden Rom. Baade hans og den fyenske Biskops Død indtraf i selve vor Erkebiskops Dødsaar (8).”

Noter (ved Henrik Adrian)

1) Bernhard, tidligere nævnt engelsk missionsbiskop. Omtales af Saxo, der fortæller “.. at

Bernhard ligger i krypten i Lund” – Karsten Friis-Jensen og Peter Zeeberg: *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum*. Gad 2005 Bd 1 s 648-49

2a) Gothland er sandsynligvis Öst- og Väst-Götaland og ikke Gotland. Det er herfra og fra Uppland at det svenske middelalderlige udvikles, se Dick Harrison's beskrivelse i *Norstedts Sveriges Historia 600-1350* bd 2 (Stockholm 2009) s 119-35.

2b) Lund kaldes i begge tilfælde Lundona i teksten.

3) Svend Estridsøn (1047-74)

4) Henrik er missionsbiskop fra England – placeret af Knud den Store. Diskuter tendensen i fremstillingen af Henrik.

5) Egin er missionsbiskop udnævnt af ærkebisp i Bremen, diskuter tendensen i fremstillingen af Egin.

6) Skara var domkirkeby i Väster Götland og var et af de første kristnede områder Sverige.

7) Dalbo er Dalby kirke i Sydskåne nær Lund. Her blev der tidligt i 1000-tallet bygget en kirke med en kongsgård. Der er diskussion om Lund bispedømmes tilblivelse og Dalbys rolle, se Axel Bolvig:

Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid. Gyldendal 1992 s 101-104, Maria Cinthio er ikke enig med Bolvigs tolkning af Lunds opståen.

8) 1072

Om teksten

Adam af Bremen: *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (De hamburgske ærkebiskopers historie) på latin med senere tilføjelser og et særligt etnografisk præg afsnit tilføjet senere (fjerdebog), der omhandler ”En beskrivelse af Nordens øer” (skrevet ca 1075 i Bremen).

Tilføjelserne *Skolion 110-113* til Adams tekst er skrevet af Sigeberth af Gembloux (død 1112) og indsat i teksten efter Adams død i 1080'erne.

Findes oversat til klart nutidsdansk i Allan A. Lund: *Adam af Bremens krønike*. Wormianum 2000 s **204-206**, en ældre og vanskeligere læselig oversættelse af P.W.Christensen 1862 (findes også på www.heimskringla.no) er anvendt her.

Fortælling 12: Om Knud den Helliges gave til Lunds domkirke

Det ældste dokument vi kender fra middelalderen i Danmark er udstedt af Knud den Hellige til domkirken i Lund 1085. Dokumentet gav Lunds domkirke det finansielle grundlag og har derfor været vigtigt at bevare for bispen og kirkens ledere. Kong Knud blev året efter dokumentets udstedelse dræbt i Albani kirke i Odense under et oprør og senere gjort til helgen.

Kilde 1: Kong Knuds gavebrev til Lunds domkirke 1085

Der er tale om det ældste danske dokument, originalen er tabt (sandsynligvis i Stockholms slots brand i 1697), men var kendt forinden og er blevet beskrevet. Der var taget en lang række afskrifter, og der er en kopi fra 1140erne i Lund Domkirkes Dødebog, som svarer til originalen. Der har været diskussion om dokumentets ægthed, kirken forfalskede af og til dokumenter om ejendomsret, men historikerne i dag anerkender teksten som ægte.

Gavebrevet er opbygget med ”formler” – typiske afsnit og en fast rækkefølge svarende til dokumenter i de andre samtidige vesteuropæiske kongeriger. Gavebrevet har været beseglet med et segl, der viser kongen på sin tronstol (forsiden) og til hest som jæger (bagsiden). Denne form for segl anvendte både Vilhelm Erobreren og Knud den Store.

Teksten er på latin, oversættelsen kontrolleret og tilpasset af Henrik Adrian, opr. oversættelse af Lauritz Weibull i *Historisk Tidsskrift 9 Rk. Bd III* s 106 ff. og i *Danmarks Riges Breve/Diplomatarium Danicum 1.Rk Bd 2 nr 21* (1975/1963) (L.Weibull og Niels Skyum-Nielsen), nyere oversættelse af Thorkil Damsgaard Olsen s 261-63 og s 492-93 i Sigurd Kværndrup (red): *Antologi af Nordisk Litteratur 800-1300*. Samleren 1977.

Spørgsmål til teksten:

- 1) Hvilke befolkningsgrupper findes der i samfundet o. 1085?
Er der grupper som ikke nævnes i dokumentet?
- 2) Hvilke pligter og rettigheder har de?
Hvilke former for afgifter og ydelser findes i dokumentet?
- 3) I hvilke områder får Lunds domkirke rettigheder og jord?
- 4) Prøv at vurdere gavens størrelse og betydning for bispen i Lund og for kongen.
- 5) Hvad får vi ikke noget at vide om i teksten – sammenlign og undersøg forskellige historikers brug af gavebrevet.

TEKST: I den hellige udelelige treenigheds, - faderens, sønnens og den hellige ånds navn. Vi ønsker at bekendtgøre for alle Kristi troende, at jeg Knud IV, Kong Magnus' søn (1) efter at have overtaget styret af min fædrearv har skænket en brudegave til den

hellige Laurentii kirke, som er i Lund, - skønt den endnu ikke er fuldendt, - for at den i al evighed kan være det hellige, uplettede, værdige lam, som borttager alverdens synd, en hellig, uplettet, værdig brud (2). Vi har bekendtgjort, hvad og hvorledes denne kirkes brudegave er; og med disse vidner: bisperne Ricwald (3), Sven og Sigvard, hertug (jarl) Hakon, præsterne Arnold, Theodorik, Henrik og Gudskalk, stallerne (4) Alle, Hakon, Peder, Asser Aagesøn – ønsker vi under Guds beskyttelse, at dette skal stå urokket og fast. Den omfatter altså: Den jord, som Api Thorbjørns søn i Lund bødede for sin freds skyld (5). I Södra Uppåkra 4 ½ bol (6); i Store Uppåkra lige så mange bol, i Herrestad 8 bol; i Skälshög bol; i Flädie 5 ½ bol, som Hakon gav kongen, i Hilleshög ½, i Håstad 1 bol; i Unistad 1 bol; i Sketilljunga ½ bol; i Söfvestad 1 bol, som Skore betalte for sin fred, og en ½ bol i Karaby, som den samme Skore gav kongen for sin fred; i Brunslöf ½ bol, som kongen

indløste fra Thurgils Gunstens søn; fra Gudesbo herred i Sandby 1 bol; på Sjælland i Ramsø herred Øm 2 bol; i Sømme herred Tjæreby 2 bol; i Tune herred Vindinge 2 bol; i Horns herred i Skuldelev 1 bol; i Onsved 1 bol; i Smørumnedre 2 bol; i Lyngø herred Børstingerød 2 bol; i Jørlunde herred Tollerup (7) 1 bol; i Skænkelsø 1 bol; på øen Amager i Sundbyvester 5 bol; i Brøndby 3 bol; af den årlige afgift fra tofterne (8) i Lomma 3 mark; af samme afgift i Helsingborg 3 mark; af tofterne i Lund 21 mark.

- Hvis nogen overmægtig, af ædel såvel som af ringe byrd, de nulevende såvel som de kommende slægter, opblæst af genstridig frækhed og i strid med den hellige religions forskrifter vover at bryde dette dokument, skal han i al evighed være forbandet og være henvist til evindelig straf, dér hvor ormene ikke dør og ilden ikke slukkes. Hans bord skal blive foran ham til en snare, til gengældelse, til forsmædelse sammen med dem, som siger til Herren: Gå bort fra os, vi vil ikke vide dine veje (9). –

Hvad der tilhører den kongelige ret af de førnævnte gods, af hvilke somhelst retssager, der måtte være, skal tilhøre provsten og de øvrige brødre, som på det sted tjener Gud, med undtagelse af 3 bøder:

- Hvis nogen bliver fredløs, bøder han til kongen (5), skønt provsten og brødrene oppebærer hans gods;
- hvis nogen forsømmer leding, skal han bøde til kongen (10)
- vognheste (11) skal de ikke give, undtagen når kongen selv kommer.
- Givet i Lund den 21. Maj 1085, det 8. Indictionsår (12) i kong Knuds 5. Regeringsår under de førnævnte bispers nærværelse og med deres bekræftelse og under vor Herre Jesu Kristi ledelse, han som er velsignet i evigheders evighed. Amen.

Noter (af Henrik Adrian):

Gavebrevets fundhistorie og segl er beskrevet i *Diplomatarium Danicum 1.Rk Bd 2 nr 21* s. 43- 49 (1963) af L.Weibull og Niels Skyum-Nielsen.

- 1) Sven Estridsen – kaldes i datiden Sven Magnus
- 2) Lammet er kirken

3) bisperne kommer fra Lund, Roskilde og Slesvig

4) stallerne er betydende kongetjenere og magthavere

5) man køber sin fred af kongen – dvs. betaler en bod for den ugerning man har gjort fx drab. Drabsmandens slægtninge er forpligtet til at være med til at betale.

6) den latinske tekst bruger mansus, der svarer til bol og er en middelalderlig jordværdienhed. Det svarer måske i areal og værdi til en bondegård, men måleenheden er ikke præcist kendt i dag og diskuteres stadig.

7) Tollerup er forsvundet – der kendes en Tollerupgård i området.

8) Afgift fra kongens ret til afgift fra byområder – senere kaldet arnegæld eller midsommergæld.

9) Advarselsformel med fordømmelse

10) leding – flådetjeneste – kongen eller tinget kunne udskrive leding – hvert område (skipæn) måtte da stille med skib og bevæbnet mandskab og proviant.

11) også kaldet ”heste i redskud”, - det vil sige heste til vogntransport – når kongen drager rundt i landet skal bønderne skaffe transport til hird og mandskab.

12) den middelalderlige tidsberegning arbejder med indiktionsperioder på 15 år – siden 3 f.v.t.havde der i 1085 været 72 indiktionsperioder og 8 år – det giver 1085. Se Herluf Nielsen: *Kronologi*, DHFs håndbøger 1965, s 25-28.

Historikeres brug og tolkninger af gavebrevet

Gavebrevet er grundlag for mange historikeres fortolkning af middelaldersamfundet, og det giver en god introduktion til både, hvad vi kender til og kan afsløre det, som stadig er ukendt for os. Erik Arup (1926), Hal Koch (1964), Niels Skyum-Nielsen (1971), Aksel E.Christensen (1977), Ole Fenger (2002) og Erik Ulsig (2011) bruger dokumentet som grundlag for at redegøre for det ældste middelaldersamfund, og her kan du finde mange oplysninger om samfundets opbygning, klasser og kirkens og kongemagtens betydning. Hvis du selv vil arbejde videre med dokumentet har især Ole Fenger og Niels Skyum-Nielsen gode introduktioner.

1. Erik Arup: *Danmarks Historie Bd 1, 1926* (genoptr 1961) s (om Knud den Hellige) s 180-182.

2.Hal Koch: *Kongemagt og Kirke 1060-1241.* Bd 3 i Politikens Danmarks Historie. **1963** s 5-60, 70-81, spec s 76-78, segl s 74-75.

3. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave.* Munksgaard **1971** s 1-9 – analysen af Gavebrevet indleder hele fremstillingen og bruges som udgangspunkt.

4. Aksel E. Christensen: *Tiden 1042-1241* i Aksel E.Christensen m.fl. (red) : *Danmarkshistorie Bind 1.Tiden indtil 1340.* Gyldendal **1977**. Afsnittet om Knud den Hellige s 243-55, specielt om gavebrevet s 248-49.

5. Ole Fenger: "Kirker rejses alle vegne." *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bind 4* (2.red.udgave **2002**) s 77- 86. Kapitlet: *Samfundet i et gavebrev* gennemgår omhyggeligt dokumentet, og hvad det fortæller.

6. Erik Ulsig: *Danmark 900-1300. Kongemagt og samfund.* Aarhus Universitetsforlag **2011**. s 22-24

Fortælling 13: Om mønt, penge og møntsystem

Mønter kan fortælle meget om middelaldersamfundet. De første mønter fra det nordiske område var efterligninger af andre magthaveres mønter. For at forstå mønter og deres rolle i samfundet er det vigtigt at gå en omvej og tænke over, hvilken rolle penge spiller i samfundet. Det er vanskeligt med middelaldersamfundet og penge, –man kan ikke forstå penges – og mønters rolle i samfundet, ved at bruge vores eget samfund som model.

Derfor vil der først være en kort gennemgang af de møntfund, som vi har fra den ældste middelalder og vikingetiden – og derefter uddrag af skriftlige kilder, der fortæller om mønters brug.

Spørgsmål til tekst og kilder

Tekster og kilder

Spørgsmål til tekst og kilder

A. Indledning: Monopolmønt og værdimønt i vikingetiden og middelalderen

Kilde 1: Valdemar Sejrs 1234-mønt

Kilde 2: Uddrag af Rostockberetningen 1355 (nedskrevet kort efter)

Kilde 3: Uddrag af Sjællandske krønike 1355 (nedskrevet senest o. 1360)

1. Undersøg udfra introduktionen hvordan de forskellige møntsystemer fungerede i middelalderen:

- monopolmønt med varig mønt
- monopolmønt med årlig omveksling og afgift gennem køb af ny mønt med gammel mønt
- værdimønt

2. Hvad fortæller Rostockberetningen om hansekøbmændenes ønsker om møntsystemet?

3. Hvad fortæller de to kilder om Valdemar Atterdags møntpolitik omkring 1355?

A. Indledning: Monopolmønt og værdimønt i vikingetiden og middelalderen

Mønter fra vikingetiden og ældre middelalder

Først og fremmest er der i Norden fundet en lang række nedgravede skatte, der stammer fra vikingetiden og den ældre middelalder. De indeholder mønter og især sølv i ringe, armbånd og barrer. Mønterne stammer mange forskellige steder fra - både fra Vesteuropa (Frankeriget, England, Tysk-romerske rige) og fra Østeuropa og Orienten (Novgorod, Kiev, Byzants, muslimske riger i Mellemøsten og Iran).

Mønter og sølv har været anvendt til udveksling og gavegivning – og har været handelskapital for de købmænd, der rejste på langfart over Nordsøen, i Østersøen og på de

russiske floder til Sortehavet og Det kaspiske hav.

Ved at se på de forskellige skattefund – deres sammensætning og oprindelsesstedet for de mønter, som findes i dem, har vi fået en god forståelse af både udvekslingssystem, handelsruter og pengenes rolle i middelaldersamfundet.

Skatte er nedgravet i urotider – Gotlands centrale rolle

Først og fremmest må vi spørge, hvorfor kan vi i dag finde de mange forskellige sølv-og skattefund?

Forklaringen på fundene er, at de nedlagt for at sikre ejeren, så han senere kan finde frem til den værdi, der er blevet nedgravet. Hvor vi fra jernalderen kan have ofrede ”skatte”, der

har skullet være tak til guderne for sejr (som fx ved Hjortspringfundet – Fortælling 1), er der således nu tale om urotider eller situationer med usikkerhed, hvor ejeren så nedgraver sin skat for at skjule den – og så ikke senere kan finde den eller han omkommer og ikke kan fortælle om gemmestedet.

I Norden findes fra vikingetiden og den ældre middelalder langt de fleste skattefund med sølv og mønter på øen Gotland midt i Østersøen. Mere end halvdelen af alle mønter fundet i Norden i denne periode er fundet på Gotland.

Gotlands centrale placering i Østersøen på handelsvejene mellem øst og vest viser at øen har været et handelscentrum, der var i kontakt med de danske, norske og svenske handelssteder, de nordtyske, engelske, slaviske og baltiske anløbssteder og de russiske byer langs floderne mod øst og syd ned til Kiev og Konstantinobel.

Gotland var også udsat for plyndringstog og for konflikter, der kunne true den omfattende handel. Som handelscenter i Østersøen med de mange ligestillede og rige farmandsbønder var de også interesseret i en fast og varig mønt, man kunne stole på, når man var købmand. Efter de enorme sølvstrømme i vikingetiden tørrede ud fra både øst og vest blev der brug for sikre lokale betalingsmidler. Derfor blev der af selve landet Gotland præget mønter fra o. 1140, der opfyldte disse krav – og det var usædvanligt i den ældre middelalder. Det ældste svenske møntsystem i Östgötaland og Småland var derfor knyttet til den gotlandske mønt.

Gotland havde således en værdimønt allerede i 1100-tallet, der ganske vist efter 1250 havde en faldende sølvværdi, men som varede ved i gyldighed. Mønten blev anvendt i Østersøområdet, og der er mange møntfund, der viser dette.

Værdimønt – til skattebetaling og betaling for møntens brug

Penge optræder altid i forbindelse med en magtmæssig organisation, der kan kontrollere

udmøntningen og dens ensartethed. Den skal sikre at købere og sælgere bruger mønten til den værdi, der står på den (den nominelle værdi).

I en markedsøkonomi, hvor der er byttehandel kan det være svært at bytte varer, hvis man ikke har et almindeligt byttemiddel alle anerkender og kan bruge.

I vikingetiden brugte man især i handelen mod øst sølv og afvejede metalværdien af sølvet, som pris på de forskellige varer. Fra de mange fund kan vi se, at sølvringe og sølvbarrer betyder meget i de skattefund, der er gravet frem til ind i 1000-tallet, og der er ofte fundet små vægte med lodder sammen med de mange sølvbarrer. Der er også mange sølv mønter med i disse fund – ofte er det arabiske dirrhemer, men det kan også være sølv mønter fra Sachsen eller fra England. Ud af sammenhængen kan man i dag se, at disse mønter har indgået med deres sølvværdi i de betalinger, som er foregået på markederne i Skandinavien.

Hvis man har et pengesystem, der består af prægede mønter – som kongen garanterer møntværdien af, taler man om en ”værdimønt”. Man kan så regne med værdien direkte uden selv at kontrollere og veje, – det gør omsætningen lettere og giver kongen (eller møntherren) en lille fortjeneste, hvis han forringer metalværdien en smule i forhold til den pålydende (nominelle) værdi. Brugere af mønten betaler da en lille afgift for at have et sikkert værdifast betalingsmiddel. Og når kongen tvinger brugerne af mønten til at anvende den til skattebetaling, og hvis man har ret til at indfri sin skat og sin gæld hos andre med kongens mønt, så udvikles både markedsøkonomien og kongens mulige indtægtsgrundlag gennem skattebetaling. Metalværdien af mønten bliver derfor efterhånden mindre vigtig, så længe der er tillid til, at man kan anvende ”kongens mønt” til betaling af gæld og skat og den nominelle værdi accepteres som møntens værdi.

Der kunne opstå problemer, hvis møntherren manglede nok sølv til udmøntning eller ved handel mellem områder med forskellig mønt,

hvor der skulle ”veksles”. Her måtte man så anvende den gamle form for handel ved direkte at anvende metalværdien af mønten som værdimål, men det afviste møntherren, hvis han havde magt til det.

I stedet kunne man tvinge den udenlandske købmand til at ”købe” den lokale mønt af møntherren eller hans repræsentanter til en bestemt (over)kurs. Det gav også indtægter og ovenikøbet mere sølv til omsmelting og muliggjorde prægning af flere nye lokale mønter. Men det forudsatte stadig en central magt, der kunne sikre både markedsfred, købere og sælgere og fastholde, at man havde ret til at betale med ”kongens mønt”, når man havde gæld eller købte varer på markedet indenfor det pågældende møntområde.

Gave-og tributøkonomi afløses af varehandel

Allerede i vikingetiden var der i de nordiske lande opstået sammenhængende markedsystemer, hvor man handlede med ”varer”. Men der var stadig tale om en blanding af markedsøkonomi og gaveøkonomi – og tributbetaling. Varehandelen var med til at skabe de store strømme af slaver, luksusprodukter, våben og udstyr vi også kender fra vikingetiden. Allerede i 800-tallet kan man se, at det nordiske område var indblandet i en voksende varehandel mellem øst og vest. Varehandel betyder, at der er en ”pris” på de produkter og ydelser, som handles på markederne, – hvor prisen afhænger af udbud og efterspørgsel. I en gaveøkonomi er der ikke en pris på de forskellige produkter, der udveksles – her er det prestige- og magt, der indgår og fastlægger, hvad høvdingen får af sine undergivne, og hvad han belønner dem med. Den vigtigste grund til, at der opstod vareøkonomi, var at kongemagten eller andre magtfulde organisationer (bystyret, bispen, den lokale herremand) begyndte at opkræve skat og afgifter, – det tvang befolkningen til at skaffe sig indtægter (evt. fra markedet), så de kunne betale afgifter og skat. Det satte gang i brugen af mønt (penge) og skubbede til, at der

opstod en markedsøkonomi, der ikke alene blev udført som byttehandel med produkter, men hvor penge indgik som omsætningsmiddel og mellemed.

Monopolmønt eller det feudale møntsystem

I Vesteuropa – især i Frankerriget udstedte kongen i 800-tallet mønter, som man kunne bruge til at betale skat med, og hvad der var ligeså vigtigt, – man kunne med den pålydende værdi betale sin gæld til andre med mønterne.

Men derudover var kongemagten og møntherren (det kunne også være bispen eller en lokal stormand) blevet så magtfuld, at han kunne indføre en slags omsætningsskat ved hjælp af møntsystemet. Hvis store dele af varemarkedet fungerede med mønter som betalingsmiddel indførte de mere centraliserede samfund – som fx Frankerriget den såkaldte *monopolmønt*.

Monopolmønten var begrænset til et bestemt område og ofte til en fastlagt gyldighedsperiode. Hvert år fremstillede møntherren nye mønter – og de gamle blev efter en begrænset periode, – ofte et år, gjort ugyldige.

Mønterne fungerede således et år i markedsomsætningen og for at få den ny mønt, måtte man fx betale 5 gamle for at få 4 nye. Det betød en omsætningsskat på 20%, som køber og sælger året igennem tog højde for. Møntens gyldighed ophørte efter den korte omvekslingsperiode på ca en måned. Det betød at pengene ikke havde den vigtige funktion at være en værdimønt, man kunne ikke bruge mønten til værdiopbevaring over længere tid. Det betød at man måtte opbevare sine værdier på anden måde end i de lokale mønter – og møntskatte forsvandt fra området i den periode, hvor monopolmønten var kortvarig gyldig.

Derfor er der fundet få møntskatte fra Frankerriget i 800-tallet, mens der er fundet mange møntskatte med mange forskellige mønter fra det nordiske område i samme

periode. Her var det alene metalværdien af mønterne, der betød noget. I Danmark regner man med, at der fra ca 1060 og frem til ca 1300 var et monopolmøntsystem i brug i en stor del af tiden. I denne periode har vi således næsten kun danske mønter i møntfundene. Vi kender ikke præcist til gyldighedsperioden for hver mønt, men i forbindelse med Skånemarkedets funktion er der eksempler på årlige omvekslinger. Man kan se det både i de møntfund, der er udgravet – og som nu er registreret i meget stort omfang – og i de forskellige beskrivelser af møntens brug, som findes i skriftlige kilder.

Danske møntsteder

Der var forskellige møntsystemer i de forskellige landsdele med lidt forskelligt sølvindhold i mønterne. Møntmestrene kom oprindeligt fra England under Svend Tveskæg og Knud den Store. De holdt til i de store bispebyer: Lund, Roskilde, Viborg og Slesvig – men også i andre købstæder blev der ”slået mønt”. Ofte delte kongen og bispemøntindtægterne, og de optræder da begge på mønten.

Det blev med Skånemarkedets opståen i 1100-tallets sidste halvdel vigtigt for kongemagten, at kontrollere omsætningen her. Den ”skånske mønt” fik en højere sølvværdi og blev tvungent betalingsmiddel for de mange købmænd, fiskere og handlende, der dukkede op i efterårsmånederne, mens Skånemarkedet og det store sildefiskeri foregik. For at handle – og købe saltsild på markedet måtte købmændene fra hansenstederne veksle deres egne mønter til tvangskurs og bruge monopolmønten, der ovenikøbet i nogle perioder blev udskiftet årligt med nye mønter. Det er klart, at det pålagde befolkningen store byrder, når monopolmønten udvikledes til en skattemønt, der var pålagt vareomsætningen.

Der kom derfor i 1200-tallet nye løsninger og fx i 1234 gennemførtes en møntreform med ”varig mønt” og plovskat.

Kongen – Valdemar Sejrs – accepterede en varig mønt, men indtægterne skulle opretholdes gennem en møntskat, der blev pålagt efter jordejendom (plovskat), og hvor byerne måtte betale en særlig møntskat årlig. I resten af 1200-tallet udnyttede kongemagten møntsystemet så kraftigt, at det brød sammen i sidste halvdel af 1200-tallet.

Monopolmønten forsvandt fra det danske område i sidste halvdel af 1200-tallet ligesom udmøntningen af lokale mønter helt ophørte omkring 1330.

Varig mønt og værdimønt efter 1300

Før 1300 holdt man op med at bruge monopolmønt på Skånemarkedet, og nu blev det udenlandske møntsorter (ofte hanseatiske), der blev anvendt som omsætningsmiddel ved større handler. Kongen måtte da sikre sig indkomster på anden måde: – told, afgifter og fra 1400-tallets begyndelse afgifter af de skibe, der sejlede gennem Øresund (Øresundstolden). Med de hanseatiske byers vækst og udvikling i 1200- og 1300-tallet kom der nye krav til mønterne. Købmændene ønskede mønter med fast metalværdi. De skulle kunne bruges uden værdiforringelse, og uden at de pludselig blev mindre værd. Derfor stillede de hanseatiske købmænd krav om ”varig mønt” og aftalte fælles møntværdistørrelser, så man let kunne omregne fra en bys mønt til en anden bys. De hanseatiske mønter blev således gangbar valuta i Norden og Østersøområdet, og de danske, norske og svenske møntudstedere måtte tage højde herfor og begyndte af indrette den lokale mønt herefter.

Nu var det alene skillemønten (de små møntstørrelser), der forblev lokalt præget, mens de mere gangbare mønter med sølv- eller guldindhold blev anvendt i købmændenes, kirkens og fyrsternes større betalinger. Mønterne der var i brug kom nu fra hele Vesteuropa og havde typisk et sølvindhold, der angav værdien. Omkring 1400 blev der også præget guldmønter. I hverdagens omveksling og køb og salg var det stadig de lokale mønter uden højt

sølvindhold, der blev anvendt og accepteret som betalingsmiddel – og det gav stadig møntherren indtægter.

Kapitaldannelse?

Brugen af penge og kravet om sikre betalinger klarede hansekøbmændene ved, at de havde ”konti” hos hinanden og med jævne mellemrum betalte de mellemværender, der opstod mellem dem. Hansekøbmændene var gennem aftalerne mellem de mange hansestæder forpligtede til at betale deres gæld til hinanden, ellers kunne de miste deres borgerskab. Samhandelen skete uden et banksystem og afhang derfor af tillid, kendskab og tiltro til hinanden, når man i perioder lånte penge til hinanden på tværs af de mange hansebyer.

De kirkelige institutioner fik tidligt udviklet måder at overføre værdier fra et område til et andet. De mange korsfarerordener (Johannitterne fx) indsamlede store beløb og værdier som både blev anvendt lokalt, men som også blev sendt til ordenens hovedkvarter eller til Rom. Ligesom de lokale bisper betalte omfattende beløb til Rom og paven.

Den indsamlede kirkelige kapital blev i en del tilfælde anvendt af den lokale fyrste- eller kongemagt som lån, og dermed skete der en finansiering af både korstog og andre kongelige aktiviteter.

I 1200- og 1300-tallet opstod et system med pantsættelse af jord og ejendomsrettigheder, hvor herren til et område kunne pantsætte de ydelser, som han rådede over til en pantherre, der for en kontant betaling overtog de aftalte ydelser. Det kunne være både fæstebønders afgifter og ydelser og det kunne være de kongelige afgifter (bøder, skatter og afgifter). Dermed overgik kontrollen af et bestemt landområde til pantherren indtil pantsummen (lånet) blev tilbagebetalt.

Det var især nordtyske adelige og de store fyrster, der kunne påtage sig rollen som pantherrer. De besad kontanter i mønt i et omfang, så de kunne låne beløbene ud mod pant i ydelser og land.

Kieler Umschlag

Først i slutningen af 1400-tallet og i begyndelsen af 1500-tallet optrådte både købmænd og fyrster som långivere på et egentligt kapitalmarked, hvor der blev fastlagt en rente for udlån. Det skete ved det såkaldte ”Kieler omslag”. Her mødtes långivere og lånere en gang om året i Kiel i Holsten i januar måned for at aftale de nærmere betingelser.

I 1460erne kunne man fx låne penge til en rente på 10-15% p.a. og senere under 10%. Fyrster og adelige kunne således udstede pantebreve og gældsbeviser til at finansiere deres aktiviteter.

Men det er vigtigt at understrege, at man endnu ikke kunne handle videre med disse gældsbeviser – der var ingen banker eller købere til gældsbeviser. Gæld var stadig alene et direkte forhold mellem kreditor og debitor. Først langt senere – i 1600- og 1700-tallet opstod banker, hvor man kunne handle gældsbeviser, og hvor et egentligt kapital- og pengemarked derfor kunne udvikles. Men økonomisk betød muligheden for pantsættelse en udvidelse af den pengemængde, der var til rådighed for samfundet, og det kunne støtte en udvidelse af vare- og markedsøkonomien.

Som eksempel på de store beløb, der blev fremskaffet på denne måde og sat i omløb, kan man nævne den rige skånske adelsmand Oluf Stigsen Krognos, der i 1503 giftede sin datter bort. De samlede udgifter til brylluppet var på 2000 mark og svarede til 500 fæstegårdes årlige afgifter til herremanden, og da han samtidig byggede et fast stenhus på Bollerup, havde han ikke selv nok kontanter til at betale de mange ydelser. Han pantsatte derfor omkring 50 gårde og skaffede sig 5000 mark på denne måde i årene 1493-1504.

Litteratur

Erik Arup: *Danmarks Historie Bd IIA*, København 1932 s 254-58 (Om Kieler Umslag 1460-80)

Sture Bolin: *Ur penningens historia*. Stockholm 1962, her præsenteres det middelalderlige møntsystem for første gang i Norden, særlig s 126-32 (*Vid den feodala penningens rot*) og s 133-53 (*Skattpenning och plogpenning*). Han giver mange tolkninger af Danmarks middelalderlige møntsystemer.

Kirsten Bendixen: *Danmarks mønt*. Nationalmuseet 1967, s 34-35, forfatteren populariserer det "feudale møntsystem" s 99-104.

Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. Munksgaard 1971, anvender Bolins tolkninger.

Kai Hørby: *Dansk social historie 2: Samfundet i vikingetid og middelalder 800-1500* (1980) s 176-79, 216-17, Kieler omslag s 252. Anvender Bolins tolkninger.

Ole Fenger: "*Kirker rejses alle vegne*". *1050-1250. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 4* (1989/2002) s 328 viser 1234-mønten.

Keld Grinder-Hansen: *Kongemagtens krise – det danske møntvæsen 1241-ca 1340*.

Nationalmuseet 2000, er den seneste dybtgående analyse af det middelalderlige møntvæsens funktion og opløsning ud fra de seneste års mange møntfund.

Kilde 1: Valdemar Sejrs 1234-mønt

På møntens overside er der trykt ANNO DOMINI (med kongekrone i midten) og på bagsiden

Mønten er således præget 1234 og er den eneste ældre middelaldermønt med et årstal angivet. Kongekronen og bispehuen angiver, at både kongen og bispen har del i møntretten. Netop i 1234 afgiver Ribebispen sin møntret til kongen mod at få del i den plovskat, som er blevet pålagt bønderne. 1234-mønten er derfor sandsynligvis produceret i Roskilde eller Lund med forskellig prægning i øvrigt. Der er kun fundet 7 stk af 1234-mønten. Den seneste forklaring på 1234-mønten er, at Valdemar Sejr besluttede at overgå til stabil og varig mønt (og dermed fjerne de årlige periodemæssige møntombytninger) mod at der betales en møntskat evt. i form af plovskat, som det kendes fra perioden.

Mønten ses afbildet i

Ole Fenger: "*Kirker rejses alle vegne*". *1050-1250. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 4* (1989/2002) s 328. Find billed og tekst på nettet.

Historikeres fortolkninger:

Kirsten Bendixen: *Danmarks mønt*. Nationalmuseet 1967, s 34-35.

Gotlands middelalderlige møntudstedelse gennemgås i Kenneth Jonsson: *Hansatiden på Gotland i ett numismatisk perspektiv. Gotländsk Arkiv 1997* s 7-18.

Diskussion af den nyeste forskning findes i Keld Grinder-Hansen: *Kongemagtens krise – det danske møntvæsen 1241-ca 1340*. Nationalmuseet 2000 s 61-71

Kilde 2: Uddrag af Rostockberetningen 1355

Optegnelse af Rostocks stadsskriver om de forhandlinger, som rådsudsendinge fra Rostock har ført med kong Valdemar Atterdag om privilegier, om møntforhold og kongens forhold til kong Magnus af Sverige-Norge i sommeren 1355.

Der har været store vanskeligheder med at oversætte teksten, fordi man langt op i tiden har troet, at beretningen stammede fra året 1360. Det skyldes, at man i middelalderen ikke angav tiden ud fra dato, ugedag, måned og år – men ud fra den helgenkalender, som alle anvendte. De mange

angivelser med helgendage mv. giver derfor mulighed for, at teksten kan stamme fra årene: 1349, 1355, 1360 eller 1366.

En diskussion mellem især svenske historikere har nu givet sikkerhed for, at beretningen stammer fra 1355, og denne oversættelse tager udgangspunkt heri svarende til tekst og oversættelse i Danmarks Riges Breve/Diplomataricum Danicum (DRB/DD: 3 Rk. 4.Bd. nr 271, (1966)). Oversættelsen herfra er sammenlignet med Ellen Jørgensen: *Valdemar Atterdag. Udvalg af Kilder* (København 1911) s 63-64. Rettelser og noter er indsat af Henrik Adrian.

5. Onsdagen umiddelbart efter (=8 juli) indbød kongen nævnte råder til sit taffel, og efter måltidet talte han og bad dem om at give ham råd om en fælles mønt for riget, han ville slå til gavn for de forenede købmænd (4). I øvrigt blev vort ærinde med hensyn til ejendoms- og frihedsbrevene (5) berørt i overensstemmelse med jeres (6) opfattelse af sagen.
6. Fredagen (=10 juli) mødtes nævnte herrer rådmænd i det omtalte kloster og drøftede det tidligere omtalte. Om mønten sagde de, at det ikke stod til dem, hvilken mønt han ville slå eller bestemme i sit rige, dog mente de det tilrådeligt, at han slog en fælles mønt, som kunne vare ved, og som ikke steg eller faldt i værdi (7). Om frihedsbrevet enedes de alle

som en om, at de ville give 1000 mark lybske penninge for det, men hvis han ikke ville nøjes med det, men ville have mere, ville de føje 200 mark lybsk dertil.

Noter:

4) communis mercatoris=hanseskøbmændene - betegnelsen for "hansetænderne"

5) rådmændene skulle forhandle privilegier og rettigheder til ejendom med kongen, det er udkast til disse breve, der omtales

6) Rostocks byråds

7) mønten skulle have samme metalværdi som den lybske mønt og dermed kunne anvendes sammen med den lybske mønt, det ville skabe et system med værdimønt og ikke med monopolmønt. Dette system blev senere gennemført af dronning Margrete.

Kilde 3: Sjællandske krønike 1355

Flere afskrifter, uddrag, latin. Anonym forfatter – årene indtil 1359 er sandsynligvis skrevet af samme forfatter og skrevet senest omkring 1360. Teksten findes i Erik Kroman (udg.): Danmarks middelalderlige annaler. København 1980 s 131-32, oversættelse hos Ellen Jørgensen: Valdemar Atterdag. Udvalg af Kilder (København 1911) s 37-39. Den latinske tekst er gennemgået på baggrund af Ellen Jørgensens oversættelse. Den seneste oversættelse findes hos: Rikke Agnete Olsen (oversætter): Sjællandske krønike. Wormianum 1981 s 43-46.

1355. Kongen kom tilbage til Sjælland og mødte ved St. Hans (=24 juni) Sveriges konge i Helsingborg, hvor våbenhvile mellem rigerne blev aftalt. St. Olavs dag (=29 juli) var der en sammenkomst på Vrangstrup (16), hvor bøden for gerningen og den bøde, der er kongens ret, gøres dobbelt så stor som før. ...
...Fremdeles var der på Simons og Judæ dag(=28 oktober) møde på Vrangstrup, hvor kongen forhandlede med sine mænd om mønten. Han pålagde da også en skat, nemlig at man efter kvægtienden skulle betale 6

groter (19) af hvert gavngørende hoved til to terminer nemlig St.Nicolai dag (=6 december) og Kyndelmisse (= 2 februar). Han tilføjede også dette, at alle fæstebønder, hvem de end hørte til, skulle yde kongen 14 dages arbejde om vinteren og om sommeren på egen bekostning; men af kongens egne fæstere ligesom af kirkens og munkenes krævedes der arbejde uden grænse, og næppe fik de trætte lov til at hvile sig. De bønder, der ikke havde angivet deres kvæg, som de skulle, blev efter en undersøgelse straffede af fogederne.

Noter:

16) Vrangstrup ligger på Sjælland, her havde kongen en gård.

19) groter er en sølvmønt fra Tours, der da anvendes i Danmark.

Fortælling 14: Om slaget ved Fodevig 1134

Fodevig – Fotevik – ligger på Skånes syd-vestkyst og er den bugt, der dannes af Skanør-halvøen (Skåneøret) i sydenden af Øresund. Området var i middelalderen kendt for at rumme Skånemarkedet, og der voksede i senmiddelalderen efterhånden 2 købstæder op på Skåneøret: Falsterbo og Skanør.

Slaget ved Fodevig 1134 vender afgørende op og ned på magtforholdene i det danske rige. Kong Niels – er som en hel række tidligere konger søn af Svend Estridsen, og de mange mandlige efterkommere fra de mange dele af kongeslægten, i alliance med de mange forskellige stormanndsslægter, der med deres lokale tilslutning, hersker i de forskellige landsdele.

Det er Niels' – og hans søns Magnus' nordiske netværk, der går i opløsning med slaget.

Baggrunden for slaget skal findes i Magnus' mord på Knud Lavard 1131.

Det får flere af de store familieklaner til at vende sig mod Niels og Magnus, og det udløser den konflikt om kongemagten, der først med Valdemar den Stores enehærdømme i 1157 afslutter stridighederne.

Kilderne til slaget og dets direkte følger udgøres af fire beretninger. De dele af beretningerne, der direkte handler om Fodevig-slaget, er sat i kursiv.

Herefter er der en forskningsoversigt med tolkninger, som knytter sig til 1100-tallets og middelalderens danske samfund, hvor der er henvisninger til 10 forskellige historikers fortolkning. Det er således muligt at arbejde både med kilderne til begivenheden og de mange tolkningforslag- og forklaringer, der er knyttet til 1100-tallets samfund.

Kilder og forskningsoversigt til slaget i Fodevig 1134

Kilde 1: *Roskildekrøniken* (o.1138).

Kilde 2: *Sven Aggesøn*: Kortfattet historie om Danmarks konger (ca 1185).

Kilde 3: *Saxo*: Danmarks historien (ca 1200).

Kilde 4: *Knytlinge Saga* (o. 1250, Island).

Tekst 5: *Henrik Adrian*: Fortolkninger af det danske middelaldersamfund fra 1900 til i dag

Hvad fortæller kilderne om middelaldersamfundet – arbejd med kilderne

1. Hvem – hvilke grupper er der bagved konflikten?
2. Undersøg hvilken tendens forfatteren til beretningen har i sin analyse af konfliktens parter?
3. Sammenlign de fire beretninger – undersøg hvem de holder med og om de senere

beretninger har anvendt de tidligere beretninger?

4. Hvilke forhold i samtiden (da beretningerne blev skrevet) kan påvirke tendens og indhold?

5. Tag stilling til vidensteksten og vurder om den kunne være konstrueret anderledes?

6. Skriv din egen Danmarkshistorie om konflikterne i 1130erne frem til 1200.

Kilde 1: Uddrag af Roskildekrøniken. Anonym forfatter. Beretning fra omkring 1138

Teksten er skrevet på latin og findes i **M.Cl.Gertz (Udg): *Scriptores Minores Historiae Danicae medii Aevi I*** (Kbhvn 1917-18 s 3-33. Kildeteksten her er oversat af **Jørgen Olrik, Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse** [SEP] København, 1898 - denne tekstversion findes også på www.heimskringla.no. Den nyeste og lettest læselige oversættelse til dansk findes hos **Michael Gelting: Roskildekrøniken. 2.udgave.** Wormianum 2002 s 24-32.

Introduktion

I afsnittet ”*Forfatteren og hans tid*” giver Michael Gelting i sin oversættelse af Roskildekrøniken s 78-91 en omhyggelig analyse af tekstens tilblivelse, politiske baggrund og tendens. Det udbygges i artiklen: ”*Da Eskil ville være ærkebiskop af Roskilde*” s 181-229 i Hanne Sanders (red): *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv og kulturella mönster i Medeltidens Danmark.* (Centrum för Danmarksstudier 3. Makadam Förlag 2004).

Teksten er ifølge Gelting blevet til i Roskilde Domkapitel, mens Eskil var bisp her. På det tidspunkt ophævede paven ærkebispedømmet i Danmark og lagde det tilbage til Bremen-Hamburg ærkebispem. Der er tale om et forsvarsskrift for Eskils og dermed Roskildes interesse i selv at få ærkebispedømmet og demed blive kirkelig leder over det nordiske område. Det lykkedes imidlertid ikke at få ærkebispedømmet til Roskilde, men Eskil blev selv ærkebiskop i 1138 i Lund efter en voldsom strid.

”...Erik herskede i 8 år og fandt på mange ubillige og uretfærdige love(147). — Han havde 3 frillesønner: Harald(148), Benedict(149) og Erik(150), samt med sin ægtehustru den højbyrdige Knud(151). — I hans kongetids 5te år, i det år efter Herrens byrd 1100, den 15. Juli, blev Jerusalem erobret af de kristne. I sin kongetids 8nde år, i det Herrens år 1103, besluttede endelig Erik at drage til Jerusalem tillige med sin hustru Bodil(152); men da han kom til Cypren, døde han(153). Da hans død rygtedes, tog Danerne hans broder Nils til konge; han var en godmodig og enfoldig mand, men ingenlunde skikket til at herske(154). — I hans dage fandt

en stor forfølgelse af præsteskabet sted. I hans kongetids 20nde år(155) begyndte nemlig en vis Peder Bodilsøn, efter råd og tilskyndelse af sin kapellan Nothold, der senere blev bisp i Ribe(156), at rejse det krav til præsterne, at de, som havde hustruer, skulde sende dem fra sig, og at de, som ingen havde, aldrig måtte tage sig nogen(157). Dette krav kunde præsterne ikke stå imod, eftersom bisp Arnold allerede tyngedes af sin høje alder, og var syg; nogle blev lemlæstede, andre dræbte, andre jagte i landflygtighed, og kun få beholdt deres ejendom. — Arnold døde året efter dette bøndernes foretagende(158).

I hans sted satte kong Nils sin søn Magnus' kapellan Peder, som var en oplyst og boglærd mand, samt den mest veltalende og karakterfaste blandt alle de daværende bisper i Danmark. Han antog sig snart præsternes sag mod bønderne, og ikke blot befriede han dem fra denne nød, men fik endog sat igennem, at ingen lægmand skulde kunne rette klage mod en præst på de almindelige ting(159), men kun for den hellige synode(160), hvilket ikke tidligere var tilladt. — De formående præster satte bisp Peder megen pris på, men sin egen kirke(161) gjorde han ingen gavn; derimod prydede han sine gårde med sten-, og træhuse(162). Og skønt han således gjorde det sidste til det første, og det første til det sidste, idet han søgte sit eget og kejserens(163), så sagde han dog, at han vilde søge, hvad Guds var, hvis han blot engang fik ro og fred, så han kunde være sammen med Maria og Jakob(164). Og for nu i gerning at opfylde, hvad han i tanke og ord havde foresat sig, så lagde han huse og jorder til hellig Clemens' kirke(165), for at der kunde dannes et munkesamfund ved denne.

Men eftersom den gamle fjende altid ligger på lur og altid ser skævt til de retfærdiges gerninger, så udsåede han en så stor tvedragt blandt Danerne, at hverken præsteskab eller menighed har været stedt i større trængsel, lige siden kristendommen slog rod i Danmark. — Magnus, kong Nils' eneste søn, dræbte nemlig, på djævelens tilskyndelse, under en skrømtet fred, kong Eriks søn Knud, der var en kysk og mådeholden mand, udstyret med forstand og veltalenhed og alle gode egenskaber, i det Herrens år 1130(166). Af den grund vakte Knuds brødre, Harald og Erik, oprør mod kong Nils og hans søn Magnus, Og de stræbte på enhver måde efter at berøve Nils hans rige og kongenavn, og Magnus hans liv(167). Erik samlede så alle forrædere og ildgerningsmænd, kom over til Jylland og tiltog sig der kongenavn efter at have vundet en del af folket ved falske løfter. — Erik var nemlig yngre end Harald og langt mere veltalende end denne; en skændig mand, fuld af raseri og løgn(168). Da Harald hørte dette, begav han sig til kong Nils, eftersom han ikke vilde stå under sin yngre broder, dels for alderens skyld, dels på grund af den hob sønner, han havde (nemlig 12), dels endelig for sin umådelige rigdoms skyld, som han uretfærdigt havde røvet fra alle folk(169) — Kong Nils ilede nu til Jylland, og holdt mange slag med Erik. Denne blev slagen i dem alle, og flygtede til Slesvig(170). I det følgende år kæmpede de tilsøs ved Sejrø; kong Nils' søn Magnus blev her omringet af Eriks hær, fordi han troede, at det var hans fader, der var kommen først; mange fangedes, og endnu flere dræbtes; selv undslap han med nød og næppe med nogle få skibe(171). Men i det 3dje år drog kong Nils til Sælland med 100 skibe, og da den største del af folket tillige med bisp Peder var Nils god, måtte Erik flygte ved det første sammenstød, efter at det var kommet til kamp ved Værebro(172). Nils vandt sejr og hærgede derpå Roskilde(173).

Erik drog nu til Skåne og søgte hjælp dér; men Skåningerne forjog ham, og han tog så sin tilflugt til Norges konge Magnus, søn af kong Sivard(174), og bønfuldt ham om hjælp. Men denne, der meget vel vidste, hvad han vilde, tilsagde ham kun på skrømt fred og sikkerhed, og lovede at vise ham venlighed i alle ting(175). — Men da han først havde modtaget Erik tillige med nogle få ledsagere, så kom meningen af alt, hvad han havde talt i sit hjerte(176), tydelig frem ved selve begivenhedernes gang. Han berøvede nemlig Erik alt det gods, som denne havde bragt med sig, jog hans mænd bort, og befalede sine mænd at holde ham i lænker, og ikke kunde nogen udlænding komme ind til ham. Berøvet alt mærkede Erik nu, at hans liv var i største fare, og tog derfor sin tilflugt til snedige påfund. Han lod nemlig, som om han var syg, for ikke at blive ført til Konghelle(177); og åbenlyst drak og spiste han intet. Desuden sendte han bud til sine venner i Danmark, med bøn om, at de vilde mindes hans store velgerninger imod dem og derfor hurtig befri ham fra den truende død; han opgav dem også et bestemt tidspunkt. Følgen heraf var, at de netop til den aftalte tid kom derop med et skib, tog Erik ombord, medens vagterne lå og sov en rus ud(178), og flygtede til Skåne med ham, kun ledsaget af dronningen og en terne(179). Uagtet Skåningerne tidligere havde nægtet ham hjælp, modtog de ham nu alle endrægtigt efter fælles råd, ret som slagne af anger, og sagde, at de vilde leve og dø med ham. *Dengang var Asser ærkebisp; han var den første ærkebisp for Danmark, Sverige og Norge(180).* *Asser var en hæftig og pirrelig mand, ubehersket, uden fasthed: i rigets store forvirring stod han ikke som en mur for Israels hus(181), men vendte sig, hvorhen vinden blæste, ligesom et rør, der svajer for vinden(182).* *På den tid blev Lund efter Eriks befaling omgiver med en mur og en vold(183). — Kong Nils udbød imidlertid leding over de ham underlagte lande(184), og gav med stor*

omsigt den befaling, at alle gode mænd(185), den 4de Juni skulde give runde ved Skåne; ved denne tid fejredes i det år den hellige Pinsefest(186). Anden helligdag gik da mandskabet uforsigtigt i land, og uden at ordne deres sager forstandig; Erik kastede sig imod dem med sin hær(187) og tilføjede hele Danmark et ubeskriveligt og ubodeligt tab. Vé hint grufulde år og hin bitre dag, dødens dag, mørkets dag, fuld af jammer, tung af gråd! Vé hin dag, da Magnus dræbes, Danmarks blomst knækkes; han, den skønneste blandt de unge, kæk, og kraftig, en glad giver(188), forstandig, og en elsker af fasthed; Magnus dræbes, og med ham høvdinger(189) og 5 bisper, nemlig: Peder fra Roskilde, Thore fra Ribe, Ketil fra Vestervig(190), og Henrik, som var fordreven fra Sverige(191). — Adelbert(192) fra Slesvig fik i kampen et uhelbredeligt sår, og levede knap halvandet år derefter. En sjette bisp, nemlig Eskil, havde Erik 2 år før denne kamp ladet dræbe i kirken, mens han forrettede morgengudstjenesten(193); han var en såre skøn, forstandig og vellærd mand. Da nu kong Nils så, at nogle fangedes, andre lemlæstedes, andre dræbtes, og atter andre druknede i vandet, fik, han med nød og næppe fat på en hest og nåede ud til et skib tillige med Harald(194). Da han dernæst kom over til Sælland, søgte han efter ævne at sætte mod i sine folk. Derefter drog han til Jylland og satte her Harald over halvdelen af riget, idet han hædrede ham med kongenavn(195). Siden blev han skammelig svegen af Slesvigerne, skønt lejde var givet og bekræftet med éd, og troløst dræbt i staden Slesvig tillige med de stormænd, han endnu havde tilbage, den 25nde Juni i det nævnte år, i sin kongetids 31te år(196). Men Harald, som kendte hines svigefulde planer, og meget havde, frarådet kongen, at fæste lid til dem, foregav, at han skulde andensteds hen(197). Da Erik hørte dette, drog han til Slesvig og gav borgerne rige gaver for den skændige udåd. Her(198) indsættes nu Eskil(199) til bisp i Roskilde i steden for Peder; Nothold(200) trænges ind i Thores sted i

Ribe; Self(201) bliver Ketils efterfølger blandt Vendelboerne, og Illuge bliver Ulfkels eftermand i Århus, — Imidlertid dør den troløse Adelbjørn(202), Slesvigernes bisp, af sit nævnte sår, og efter ham indsættes Rike, Eriks kapellan(203). Efter at have tilendebragt alt dette, drog Erik til Skåne og tilbragte Julen der. Harald opholdt sig imidlertid i Jylland og støttedes af såre mange Jyder. Da Erik hørte dette, kom han pludselig over til Sælland, og under stærk frost satte han i stor hast herfra over til Jylland på et, skib; den følgende nat fangede han sin intet anende broder tillige med hans børn og hustru(204) i en by ved navn Skiping(205); Erik lod ham dræbe af bødlerne, og hans hoved begravedes af sognemændene dér fra byen i den yderste afkrog af kirkegården(206). Erik gjorde sig meget til af sin broders død; hans sønner lod han bringe til Skåne og holdt dem der i lænker lige til Avgust måned. Da lagde han onde råd op med Skåningerne og sendte dem til en ø, som kaldes Suer(207), hvor han lod dem alle dræbe, og ligene kaste i én og samme grav. Deres navne er disse: Sivard, Erik, Sven, Nils, Harald, Benedict, Mistivint(208) og Knud. Men Olaf(209) havde, da hans fader og brødre fangedes, blandet sig mellem tiggerne og pilegrimene(210), og således lykkedes det ham, iført nogle af deres klæder, at slippe bort og nå over til Sveriges konge Sverker, hvem han bønfuldt om hjælp. Da denne havde fået hele begivenhedernes følge at høre: hvordan hans fader og brødre var blevne dræbte, så antog han sig Olaf, i det håb, at der kunde komme noget godt ud af ham, og gav ham med stor velvilje i alle Eriks dage en del af sit rige til underhold(211). — Bjørn og Erik Diakon(212) havde Erik år før faderens død ladet drukne ved den borg, der ligger ved indløbet til Slesvig(213). Den tolvte søn Magnus var falden i slaget i Skåne(214) sammen med kong Nils' søn Magnus. Alle disse var Haralds sønner, og alle reves de bort af en tidlig død. — Alene Olaf er tilbage, et uhyre med mange hoveder(215).

NOTER (af: Jørgen Olrik 1898)

147) Denne efterretning forbavser noget, da alle andre kilder roser Erik som den folkekære konge. Erik må vel på lovgivningens område i nogen grad være trådt i Knud den helliges fodspor og således have givet nogle love, som har mishaget vor forfatter stærkt; men hvilke, ved vi slet ikke. Man kan jo tænke på forbedring af trællenes og de fremmedes stilling o. lign. ^{[L] [SÆP]}

148) Som senere fik tilnavnet Kesje (et spyd).

149) Om denne vides ellers intet. ^{[L] [SÆP]}

150) Den senere Erik Emune. ^{[L] [SÆP]}

151) Den senere Knud Lavard. ^{[L] [SÆP]}

152) Bodil var datter af Thrugot, Sven Estridsøns hirdjarl, der var stamfader til den bekendte stormandslæggt, hvortil de senere ærkebisper Asser og Eskil, og høvdingen Kristjern, samt krønikeskriveren Sven Aggesøn hørte. ^{[L] [SÆP]}

153) Erik døde på Cypren 10. Juli 1103. Bodil drog videre og nåede Jerusalem; hun døde på Oliebjerget. — I Eriks fraværelse var Harald Kesje sat til rigsstyrer; men han vakte ved sin voldsomhed folkets misnøje og blev forbigået ved kongevalget. ^{[L] [SÆP]}

154) Også andre kilder værdsætter Nils omtrent på samme måde. Nils har egentlig heddet Niklas eller Nikles. ^{[L] [SÆP]}

155) År 1123. ^{[L] [SÆP]}

156) Peder Bodilsøn var en sællandsk stormand, som også senere spillede en betydelig rolle, bl. a. efter Knud hertugs drab, som dennes hævner og Erik Emunes tilhænger. Senere understøttede han Roskildebispen Eskil (den senere ærkebisp) mod samme kong Erik. Han stiftede 1135, tillige med sin moder og sine 2 brødre, St. Peders kloster i Næstved. — Nothold blev bisp i Ribe 1134. ^{[L] [SÆP]}

157) Den kirkelige reformbevægelse, der krævede, at præsterne skulde leve ugifte (cølibat), var altså også nået til Danmark. 1123 i Langefasten afholdtes just det første almindelige Lateranmøde, på hvilket bl. a. også præsternes ægteskab fordømtes. — Om forfølgelsen har strakt sig udenfor Sællands grænser, ved vi ikke. ^{[L] [SÆP]}

158) Ejendommeligt er det at se bønderne, ledede af deres høvding Peder Bodilsøn, så ivrige for den kirkelige reform. — Arnold døde 1124. ^{[L] [SÆP]}

159) Herredstingene og landstinget. ^{[L] [SÆP]}

160) Provincialforsamlingen for Roskilde bispedømme, i hvilken bispen førte forsædet og dømte. — Allerede Knud den hellige havde, ifølge Sakse, unddraget indbyrdes strid mellem præster fra de almindelige tings afgørelse, og nu blev altså i Roskilde stift den bestemmelse sat igennem, at ingen klerk kunde dømmes af en verdslig domstol. Dette var et nyt og vigtigt skridt henimod præsternes uafhængighed. ^{[L] [SÆP]}

161) Der menes Roskildekirken. ^{[L] [SÆP]}

162) Også til verdslige bygninger anvendtes altså da sten som byggemateriale. — Gårdene bestod dengang sikkert af mange enkelte, ikke sammenbyggede huse, hvert til sit brug. ^{[L] [SÆP]}

163) Jfr. Matt. 22, 21. — Filipp. 2, 21. ^{[L] [SÆP]} 164) Både Maria (i modsætning til Martha) og Jakob (i modsætning til Esav) er allegorier på den stille indadvendte gudsfrygt i modsætning til den udadvendte verdslighed. ^{[L] [SÆP]}

165) Måske Clemenskirken i Slagelse. ^{[L] [SÆP]}

166) Knud hertug dræbtes 1131, 7. Jan., af Magnus, som under skin af venskab havde fået ham lokket over på Sælland (se herom H. Olrik, Danske helgeners levned). — At vor krønike, der er så hadefuldt mod Knuds hævnere, ikke har andet end lovord over Knud selv, må være os en borg for dennes uplettede karakter. ^{[L] [SÆP]}

167) Andre kilder, navnlig Sakse, giver en langt fyldigere fremstilling af begivenhederne efter Knuds drab. Knuds venner vilde begrave liget i Roskilde, men Nils nægtede dette, og det jordes så i Ringsted.

Dernæst drog de rundt og ophidsede folket mod Magnus; på et meget bevæget landsting ved Ringsted måtte Nils love at forvise morderen og rense sig selv for beskyldningen for meddelagtighed. Men Nils holdt ikke sit ord, og Erik valgtes så til konge på Ringsted landsting. Erik vilde dog ikke hyldes, før Knud var hævnnet, og drog over til Jylland (se den følgende sætning i teksten). ^{[L] [SÆP]}

168) Her mærker man ret partimanden. — Ifølge andre beretninger antog Erik ikke kongenavn i Jylland, men først efter sin hjemkomst til Sælland samme år (se lige nedenfor). ^{[L] [SÆP]}

169) Også andre kilder beretter om Haralds røveri (ud fra Haraldsborg ved Roskilde). ^{[L] [SÆP]}

170) Erik var på sit første Jyllandstog bleven slagen ved Jellinge på grund af Ribebispen Thores svig. Han drog så tilbage til Sælland, antog kongenavn, og drog atter til Jylland, hvor han kastede sig ind i Slesvig, i håb om hjælp fra den tyske konge Lothar. Denne drog også frem til Danevirke, men lod sig forsone, da det blev tilbudt ham, at Magnus (hvem Nils i mellemtiden sikkert havde gjort til medkonge) skulde blive hans lensmand. Mod sit løfte drog Lothar igen tilbage, og Erik måtte i vinteren 1131-32 udholde en hård belejring i Slesvig, afskåret fra tilførsel, som han var, på grund af den strenge frost. Endelig slap han dog ud af byen ved vårens frembrud og drog atter til Sælland.

171) Dette skete altså 1132. Derefter drog Erik til Jylland, hvor han dræbte bisp Eskil for alteret i hellig Margretes kirke ved Viborg; men derpå blev han slagen ved Onsild (ved Hobro) og måtte flygte; hans tilhænger Kristjern Svensøn var tidligere bleven slagen ved Rønbjærg (Vest for Skive). ^{[L] [SÆP]}

172) Mellem Slangerup og Roskilde. ^{[L] [SÆP]}

173) Borgerne i Roskilde, der delvis bestod af Tyskere, havde nemlig sammen med Erik kæmpet mod broderen Harald Kesje; denne flygtede fra sin borg (Haraldsborg), som borgerne jævnedes med jorden (1132). Harald hævnede sig nu grusomt på Tyskerne i Roskilde. ^{[L] [SÆP]}

174) Magnus, søn af Sigurd Jorsalfarer, var kommen på thronen efter faderens død 1130, men måtte dele den med sin faders broder Harald Gille. Magnus havde 1132 ægtet Knud Lavards datter, Eriks broderdatter, Kristina. ^[L]_[SEP]

175) Erik har vistnok nærmet sig mere til Harald Gille, end det behagede Magnus, der stod på en meget spændt fod med sin farbroder. Lidt senere søgte i al fald Harald hjælp hos Erik imod Magnus, og da var altså Erik og Harald gode venner. ^[L]_[SEP]

176) Genklang af skriftsteder, f. ex. Salme 15, 2. ^[L]_[SEP]

177) Konghelle var en anselig handelsstad med en kongelig borg, ikke langt fra Götaelvens munding, tæt ved Hallands grænse. ^[L]_[SEP]

178) Ifølge Sakse var det Eriks kapellan, der hjalp med til at drikke vagterne fulde. Erik sikkrede sig mod forfølgelse ved at bore huller i Magnus' skibe. ^[L]_[SEP]

179) Eriks dronning var Malfrede, enke efter kong Sigurd Jorsalfarer, som han havde ægtet omtrent samtidig med, at Magnus Sigurdssøn ægtede hans broderdatter Kristina. Denne sidste blev snart efter forskudt af Magnus, der mistænkte hende for at have stået sin farbroder bi. — Erik sejlede først til Låland, hvor han lod Nils' jarl Ubbe hænge, og derfra til Skåne. ^[L]_[SEP]

180) Asser var brodersøn af Erik Egedes dronning Bodil og tilhørte således en meget anselig slægt. Han var bisp i Lund fra 1089, og viedes 1103 til nordisk ærkebisp af den pavelige legat Alberik, efter at Erik Egede havde sat oprettelsen af et nordisk ærkesæde igennem. ^[L]_[SEP]

181) Jfr. Jer. 1, 18. Ezech. 2, 5. ^[L]_[SEP]

182) Jfr. Matth. 11, 7. I disse ord udtrykker vor forfatter sin misbilligelse af, at Asser i den afgørende kamp stillede sig på Eriks side. 183) Erik ventede nemlig Nils' og Magnus' angreb den følgende sommer. — Byernes forsvarsværker spiller overhovedet en vis rolle i Eriks kampe. ^[L]_[SEP]

184) Jylland og øerne. ^[L]_[SEP]

185) Ordet ”god”, er vist brugt både i moralsk og i social betydning (betegnende de ansete, højtstående mænd i riget, stormændene). ^[L]_[SEP]

186) Pinsedag var 1134 d. 3dje Juni, og Mandagen d. 4de stod slaget. ^[L]_[SEP]

187) Udskibningen foregik ved Fotevig, ved Skånes Sydvest-spids. Erik kom sprængende med sit rytteri fra Lund og overraskede hæren ved udskibningen, hvorfor hans folk kunde anrette et forfærdeligt nederlag på modstanderne. Magnus var blandt de få, der søgte at forsvare sig, kæmpede mandelig, men blev tilsidst fældet. ^[L]_[SEP]

188) Jfr. 2 Kor. 9, 7. ^[L]_[SEP]

189) Vi ved, at 2 kongættlinge faldt i slaget, nemlig Henrik Skadelår og Magnus, søn af Harald Kesje. ^[L]_[SEP]

190) Vestervig var endnu da bispesæde; få år efter flyttedes dette til Børglum, hvor et Præmonstratenser-kloster fandtes. ^[L]_[SEP]

191) Henrik havde været bisp i Vesterås. Han skal have været dansk af fødsel. — Også Arhusbispen Ulfkæl må være falden i slaget. Dette store antal bisper, der falder på Nils' og Magnus' side, er ret mærkværdigt. Det viser, hvor nøje bisperne var knyttede til kongemagten; ja, bisperne går endog i kamp for den, skønt det egentlig ikke var dem tilladt at bære våben. ^[L]_[SEP]

192) Han kaldes senere Adalbjørn, hvilket er navnets danske form. ^[L]_[SEP]

193) Eskil dræbtes i hellig Margretes kirke ved Viborg 20. Octbr. 1132: Se ovenfor, s. 31, note 1 ((note 170 her, red.)). ^[L]_[SEP]

194) Harald Kesje. ^[L]_[SEP]

195) Nils har altså gjort Harald til sin modkonge. ^[L]_[SEP]

196) Nils havde betænkeligheder ved at drage ind i Knud, hertugs gamle sæde; men disse blev overvundne, da der blev givet ham gisler, bl. a. selve Slesvigbisen. -- Men, da han var kommen indenfor, lukkedes byportene. og gildeklokken kaldte medlemmerne af det gilde (édslag) sammen, som Knud hertug havde været oldermand for; derpå dræbtes Nils med sit følge af de ophidsede borgere.

197) Harald undgik derfor at dræbes sammen med Nils. Ifølge Sakse lod han sig nu hylde på Urnehoved ting i Sønderjylland. ^[L]_[SEP]

198) Altså i Slesvig. ^[L]_[SEP]

199) Den senere så berømte ærkebisp, brodersøn af Asser. ^[L]_[SEP]

200) Peder Bodilsøns tidligere kapellan. Jfr. ovenfor s. 28. ^[L]_[SEP]

201) Han kaldes andensteds Sylvester; han flyttede bispestolen til Børglum.

202) Grunden til, at Adalbjørn her kaldes, troløs, er vel den, at hans tilslutning til Nils og Magnus har været mindre oprigtig mént. ^[L]_[SEP]

203) Adalbjørn døde først 1135. — Som det vil ses, er det paa denne tid stadig kongen, der indsætter bisperne.

204) Harald Kesje var gift med Ragnhild, datter af den norske konge Magnus Barfod.

205) Skibet i Tørrild herred, Vest for Vejle, i hvis nærhed lå en gammel kongsgård, Haraldskær. ^[L]_[SEP]

206) Dette skete altså i begyndelsen af 1135.

207) Navnet må vist være forvansket; hvilken ø der menes, er tvivlsomt (Sejerø?). ^[L]_[SEP]

208) Slavisk navn. Måske har én af Haralds talrige friller været af slavisk herkomst. ^[L]_[SEP]

209) En niende søn af Harald. ^[L]_[SEP]

210) Disse opholdt sig sandsynligvis i et andet hus dér på gården. Også ifølge andre kilder undslap Olaf ved list (i kvindeklæder).

211) Olaf kæmpede senere, med svensk hjælp, mod Erik Lam. ^[L]_[SEP]

212) 2 andre sønner af Harald Kesje; Erik Diakon må have tilhørt præstestanden. ^[L]_[SEP]

213) Hermed menes måske kastellet Kil ved Mysunde; nærmere ved Slesvig lå Jørgensborg. Ifølge Sakse var Bjørn (med tilnavnet Jernside) og Erik gåede over til Erik Emune; men denne mistænkte dem dog for at stå i

forbindelse med faderen, lod dem fængsle og sætte i den nævnte borg, samt endelig drukne. [SEP] 214) Slaget ved Fotevig 1134. [SEP] 215) Jfr. Horats' Epistler L.1, 76. — Olaf kæmpede senere med Erik Lam og dræbte bl. a. Roskildebispens Rike, men blev slagen gentagne gange og dræbt 1143.

Kilde 2: Uddrag af Sven Aggesøn: Kortfattet historie om Danmarks konger. Beretning fra omkring 1185.

Teksten er skrevet på latin og findes i **M.Cl.Gertz (Udg):** *Scriptores Minores Historiae Danicae medii Aevi I* (Kbhvn 1917-18) s 94-143 med kildeanalyse s 57-63.

Teksten er senest oversat af **M.Cl.Gertz:** *Sven Aggesøns historiske Skrifter*. Rosenkilde og Bagger 1967 (opr. 1917) s 74-82. Her er oversættelsen af **R. Th. Fenger**, trykt i København [SEP] 1842. Den findes også på www.heimskringla.no Oversættelsen følger ikke helt teksten i M.Cl.Gertz udgave og oversættelse, da den følger en anden afskrift og ikke den af Gertz nyrekonstruerede tekst.

Syvende Kapitel

(Om Ringsteds Hellig-Knud; om Kong Nielses sidste Aar og de følgende Konger — til Gjæstebudet i Roeskilde) Oversætterens overskrifter.

”.. [SEP] Da Niels regjerede i Danmark, var det, at Knud, Erik Eiegods Søn — lige udmærket ved sin Klogskab, Dygtighed og Retsindighed i enhver Henseende — var Hertug i Slesvig. Med udmærket Tapperhed tæmmede han de vilde rasende Vender og lagde dem under sit Herredømme. Men nu begyndte Misundelsen at opægges og komme i Kog ved hans glimrende Dyder, saa der fandtes dem, der stræbte at berede denne udmærkede Fyrste hans Undergang; thi en nylig opstaaet Magt er altid Kongerne mistænkelig, og Enhver, som har Magten, taaler nødig Nogen paa Siden af sig.

[SEP] Dette fik vi nu ogsaa her at see, idet Knuds Sødskendebarn Magnus, uden at ændse Blodsforvandskabet, indlod sig i en Sammensværgelse med Henrik Skadelaar, Ubbe, Hagen og nogle Andre; havde en Sammenkomst med dem i en Sal, som om det kunde være et venskabeligt Statsspørgsmaal det gjaldt, og fattede der den afskyelige Plan at myrde Knud. Han indbød til den Ende Knud at møde sig uden Vidner i Skoven tæt ved Haraldsted.

[SEP] Den uforsagte Christi Stridsmand, som ingen Brøde var sig bevidst, undslog sig ikke for at møde; men med Korsfanens hellige Tegn, uden at beskyttes af Skjold eller Hjelm, blot ledsaget af to Drabanter, oppebier han, det taalmodige Lam, de rasende Ulves Anfald. Snart indfandt Forræderne sig som Ulve i Faarepeltse: Pantser og Hjelme havde de skjult med Kappe og Hætte. De troløse Sammensvorne skynde sig nu at myrde hiin sande Israelit, deres egen Frænde, og gjorde paa den Maade Alt hvad de kunde gjøre, for at overantvorde Himmelen den Sjæl, som nys var indesluttet i Kjødets Fængsel. Hans Lig blev siden af fromme Christne ført til Ringsted, for at jordes, og her var det, der skete flere Mirakler, som viste hans Hellighed i det stærkeste og meest glimrende Lys.

[SEP] Denne store og afskyelige Forbrydelse opvakte en alvorlig Opstand i Danmark.

[SEP] Erik, som blev ansporet af Guddommens Finger, brændte af Begjærlighed efter at stride imod sin Farbroder, Kong Niels, og tage Bod for sin myrdede Broder; snart fik han og med Alles Samtykke Kongenavn. De leverede hinanden ofte Slag, men af Valpladsene ere dog disse, vi nu skal nævne, de berømteste.

[SEP] Det første Slag de holdt med hinanden, stod ved Nonnebjerg; her vandt Niels og fangede i samme Slag min Bedstefader Christjern, som han lod slutte i Jern og sende bort i Forvaring til et Kastel tæt ved Slesvig. Sidenhen blev

der leveret en Træfning tæt ved Onsild Bro; det var et hidsigt Slag, men Nielses Parti gik atter der af med Seiren, saa Erik og Hans Hær maatte vende Ryg, og nær var han selv ved at blive gjort til Fange, havde ikke Bjørn, af sin navnkundige Tapperhed kaldet Jernside, tilligemed min Fader Aage — havde de ikke gjort hvad de gjorde. Begge disse to Mænd stillede sig nemlig midt paa Broen, hvor de reiste en kraftig Modstand, og stod der saa ubevægelige som Støtter, skjøndt det regnede med Kastespyd ned over dem. De slog saa rask fra sig paa de stormende Fjender og forsvarede saa djervt Overgangen over Broen, at tilsidst de Dræbtes Lig kom til at danne en ny Bro, hvorpaa man tørskoet kunde komme over til begge Sider. Heller ikke vege de af Pletten, trots deres mange Saar, for Kongen havde faaet Tid til at redde sig og komme ombord. Flux ilede de efter ham og fulgte med over til Skaane.

^[1]_[SEP]Kong Niels havde nu vundet to Slag, og tænkte da for Alvor paa at faae sin Brodersøn og Fjende jaget ud af Land og Rige. Han samlede derfor en Flaade, satte efter ham over til Skaane og landede ved en Bugt, som almindelig kaldes Fodevig. Men den skaanske Almue, som aldrig pleier at svingte den Sag, den eengang har taget sig af, mødte ham da ogsaa med en Skare, de havde sanket fra hele Landet og faaet meget ordentligt rustet. Et Slag begyndte, hvori Skaaningerne fik Prinds Magnus — ham der var Ophavsmand til hiin Niddingsdaad — samt to Bisper tagne af Dage og befordrede til Helvede. Niels tabte Slaget; mistet havde han sin Søn og Arving,

og tyede nu paa et Skib til Slesvig, hvor han troløst blev myrdet af Borgerne, skjøndt de havde modtaget ham indenfor deres Mure. ^[1]_[SEP]Saasnart Erik Emun (∴ den Evig-mindede, Uforglemmelige) havde tilkjæmpet sig denne udmærkede Seir og faaet Riget med Fred: befriede han den Christjern, vi før nævnte, af hans Lænker. Men kort Tid efter begyndte han at fare frem med en uhørt Grusomhed mod sin egen Slægt. Saaledes lod han sin kjødelige Broder, Harald Kesia, der laae over paa sit Slot Jellinge, kalde ud til en Samtale ved Midnatstid. Han anede ikke det mindste Ondt, sprang strax ud af Sengen og ilede ganske ubevæbnet til sin Broder, Kongen; men blev ufortøvet annammet og halshugget af Drabanterne. Imidlertid var det dog kun ved en ny Uretfærdighed, Kongen søgte at gjøre det godt som skeet var; han fangede nemlig sin myrdede Broders Søn, Bjørn Jernside, og lod ham sænke ned paa Havsens Bund med en Møllesteen om Halsen; og ikke nok hermed, men ogsaa hans elleve Brødre, hvoraf Nogle vare voxne, Nogle endnu kun smaa, dem lod han allesammen myrde. Saa daarligt slægtede han sin Fader paa!

^[1]_[SEP]Men da han havde, fuldbyrdet denne store Misgjerning og paa den Maade udryddet Skuddene paa Kongestammen, blev han dog selv ramt af den Almægtiges retfærdige Dom; thi der var En der hed Ploug, almindelig kaldet Sorte-Ploug, som fældede Kongen med sin Landse paa Urnehoved Thing, hvor han stod i sine Krigsfolks Skare.

Kilde 3: Saxo (skrevet ca 1200 i Danmark) – Beretning.

Findes på latin og er nyoversat i **Karsten Friis-Jensen/Peter Zeeberg: Saxo Grammaticus: Gesta Danorum/Danmarkshistorien** Bd 2 Gad 2005 s 133-139 (både latin/dansk).

En tidligere god oversættelse af **Frederik Winkel Horn** (1898) er anvendt her, den findes også på www.heimskringla.no .

Slutningen af 13.bog:

”...Imidlertid besluttede Niels at blive sin Medbejler kvit ved List og bød Kong Magnus

i Norge Penge for at tage ham af Dage. Magnus, der var mere pengegrisk end nogen Stimand, blev nu fra Eriks Gjæstevæn forvandlet til hans Fjende, men skjulte sin

Svig under Venskabs Maske og lod ham paa det strængeste bevogte af sine Hirdmænd under Skin af, at det var af særlig Omhu for ham. Erik fik imidlertid af sin Broderdatter Dronningen Nys om, at der stak Svig bag Venligheden, og han lod da sine Venner paa Lolland vide, hvad Kongen pønsede paa, og bad dem om at hjælpe sig. Det var Lollikerne ikke sene til; de sejlede til Norge med et eneste Skib og sendte hemmelig Bud til Erik om, at de var komne. Da han vidste, at Nordmændenes største Fornøjelse er at drikke tæt, mente han, at han kunde narre sine Bevogtere ved at drikke dem fulde. Han gjorde derfor Gilde for dem og søgte ved flittig at drikke dem til at faa dem til at opgive deres Ædruelighed og drikke sig en Rus, og for yderligere at anspore deres Drikkelyst fik han dem til imellem Bægrene at spille Tærninger. Han spillede om Penge med nogle af dem, og selv naar han gjorde heldige Kast, lod han med Vilje, som han var helt dvask til Spillet, for at hans Medspillere ved stadig at vinde skulde lade sig lokke til ret at slaa Gjakken løs og blive ved at spille. Omsider lod han, som om han var træt af at vaage længer, og gik fra dem for at lægge sig, men han lod en Præst, der havde fulgt ham i hans Landflygtighed, blive tilbage som sin Stedfortræder ved Spillet. Præsten holdt sig ædru, og ved stadig at fylde Bægrene fik han Bugt med den Smule Ædruhed, der var tilbage hos dem, og da de var helt overvældede af Drik og Søvnighed, lagde han sig til at sove imellem dem. Imidlertid brød Erik Væggen i sit Sovekammer igjennem og naaede med sine Tjenere og sin Hustru hemmelig ned til Strandbredden, og da han fandt nogle Skibe liggende dernede, borede han Huller i dem under Vandgangen for saa meget sikrere at kunne slippe bort. Medens han var i Færd hermed, kom han i Tanker om, at han havde glemt sin lille Søn, som laa og sov oppe i Huset - saa glemsom kan man være, naar man har Hastværk, thi jo mere optagne vi Mennesker er af noget, des uagtsommere plejer vi at være med Hensyn til alt andet. Skjønt han nu ikke var i Tvivl om,

at der var Fare ved at tøve, kunde han dog ikke finde sig i skammelig at lade være at tage Vare paa sit eget Kjød og Blod og sendte derfor nogle op for at hente Drengen, idet han i sin store Kjærlighed til sin Søn ikke ænsede den Fare, der var forbunden med Forsinkelsen. Da de kom med ham, stævnede han til Havs. Da Dagen brød frem, bankede de. der var satte til at passe paa Erik, paa Døren og spurgte, om han endnu ikke havde sovet Rusen fra i Gaar ud, og da ingen svarede, undrede de sig over denne Tavshed og raabte gjentagne Gange det samme. Omsider blev de forskrækkede over, at der stadig intet Svar kom, brød Dørene op og fandt Kammeret tomt. Nu raabte de op om, at deres Gjæster snedig havde ført dem bag Lyset, og gik i deres Forfærdelse til Kongen og fortalte, hvad der var sket. Han skyndte sig strax ned til Strandbredden, lod Skibene sætte ud og bød sine Folk gribe Flygtningen, men da han saa saa', at Skibene var lække og blev fulde af Vand, lod han dem trække op igjen og gjøre i Stand. Da de atter var bleven sat ud, lod han Folkene baade bruge Aarerne og sætte Sejl til for at komme saa meget raskere af Sted, saa grisk var han efter den Pris, der var lovet ham for Eriks Hoved. Nu var Erik imidlertid naaet langt ud i rum Sø og havde faaet saa langt Forspring for sine Fjender, at de skulde have ondt ved at indhente ham. Da Magnus, efter at de havde sejlet længe, indsaa, at han ikke kunde naa sit Maal, lod han vende og sejlede tilbage. Men Erik sejlede til sit trofaste Lolland, hvor han lod Ubbe, som Niels havde sat til Høvidsmand over Smaaøerne, gribe og hænge og saaledes gav tydeligt Vidnesbyrd om, at han var kommen igjen. *Da han siden spurgte, at Kongen vilde holde Jul i Lund, drog han, før end han var kommen did, over til Skaane og bemægtigede sig alt, hvad der var skaffet til Veje til Kongens Gilde. Da Kongen fik det at vide, lod han ved offentlig Foranstaltning samle Levnedsmidler, opsatte sin Rejse og blev paa Sjælland. Sommeren efter samlede Niels foruden den skaanske Flaade hele den danske og sejlede til Fodevig, hvor han*

stillede sin Hær i Slagorden tæt ved Strandbredden, og saaledes blev han staaende en liden Stund, til Erik rykkede frem; men da han langt borte fra saa' Hestene hvirvle Støvet op med deres Hove ligesom en Sky, trak han sig lidt efter lidt tilbage til sine Skibe, og da han hørte Gnyet af de fremrykkende Ryttere, gav han sig paa Flugt. Da Erik indhentede hans Hær, var den allerede slagen, ikke i Kamp, men af Skæbnen, og uden selv at lide noget Mæn huggede han den ned og vandt en Sejr, som intet Blod kostede ham, thi Gud hævnede Frændemordet. Kun Magnus, som tillige med en liden Flok tapre Mænd undsaa sig ved at fly, gik løs paa Fjenden og søgte at drive ham tilbage, medens de andre vendte Ryg, thi da han skjønnede, at der kun var ringe Udsigt til at slippe bort, holdt han det for en Ære tappert at søge Døden og at gjøre sit Endeligt berømmeligere ved at falde i Kampen. Han foretrak Døden for Flugt for ikke at fordunkle sit gamle Ry for Tapperhed. Omsider, efter at han havde kæmpet drabelig og fældet en Mængde Fjender, faldt han oven paa den Dyng af Lig, han havde hobet op omkring sig, tillige med Bisp Peder af Roskilde, og som denne fulgte ham i Døden, saaledes kom de ogsaa i samme Grav. Niels tyede ned til sit Skib paa en Hest, som en Bonde bragte ham. Største Delen af de flygtende greb fat i Tofterne og klyngede sig til Skibene opsatte paa at komme om Bord i dem, saa nogle af dem var nær ved at synke under den umaadelige Vægt, og de, som var komne først, huggede da uden Hensyn til Stalbroderskabet med deres Sværd Hænderne af dem, der var komne senere og klyngede sig til Skibene, saa de var grummere mod deres egne, end de havde været imod Fjenderne. Det var i Sandhed et sørgeligt Syn at se dem klamre sig til Skibene, medens Fjenderne trængte dem fra den ene Side og deres Stalbrødre drev dem tilbage fra den anden. Her blev det ret aabenbart, hvor meget større Vægt enhver lægger paa sin egen Frelse end paa andres; de, som ikke skammer sig ved at sige, at deres Venners Liv er dem dyrebarere end deres

eget, gjør bedst i at tie stille med saadan urimelig og hyklerisk Snak. For Resten tror nu jeg, at denne Sejr kun i ringe Grad skyldtes menneskelige Kræfter, men at det var Gud, som hævnede den fromme Knuds Død. I ingen anden Krig er der blevet udgydt mere Bispeblod, thi Peder af Roskilde og den svenske Biskop Henrik og alle de jyske Bisper paa én nær skal være omkomne i det Slag.

I Begyndelsen af denne Fejde gav en af Eriks Krigsfolk ved Navn Magnus Saxesøn et udmærket Bevis paa sin Troskab. Da Niels nemlig havde paabudt, at hans Folk skulde holde Vagt alle Vegne paa Sjællands Kyst og paase, at ingen slap over til Erik, lod han sig af nogle Krigsfolk i et Reb fire ned ad Stevns Klint og gik ved Nattetid i en Baad over til Skaane, hvorved han gjorde Erik en stor Tjeneste.

Derefter forskjød Magnus af Norge sin Hustru og sendte hende tilbage til Erik under Paaskud af, at hun havde røbet hans Forehavende; han mente nemlig, at hun ikke havde fortjent bedre end at blive forskudt, eftersom hun havde baaret større Kjærlighed til sin Frænde end til sin Husbond. For at tilføje hende en Forhaanelse satte han den Ærbødighed, han skyldte det hellige Ægteskab, til Side og ansaa det ikke for nogen Sorg at skille sig ved sin Hustru. Niels slap bort til Jylland, for at Lykken endnu en Stund kunde drive Gjak med ham. I Betragtning af, at han nu var barnløs og derhos meget til Aars, udstedte han en Erklæring om, at Harald skulde arve Riget efter ham, ikke saa meget fordi det var ham om at gjøre at efterlade sig en Tronfølger, som fordi han vilde efterlade sin Medbejler en Fjende. Derpaa bad han Slesvigerne, som allerede længe havde været opbragte paa ham formedelst den Udaad, Magnus havde øvet, om at slutte Fred med ham, thi han var meget opsat paa atter at stemme dem forsonligt imod sig og tænkte, at de vilde ynkes over hans Alderdom og hans kranke Lykke. Han besluttede at begive sig ind i Byen for at tage Gisler af dem, og da han atter fik Betæneligheder ved at sætte sit Liv paa Spil

ved at give sig i Borgernes Vold uden at vide, om han kunde stole paa deres Troskab, tilskyndede en af de mest ansete Bymænd ved Navn Boje ham saa stærkt dertil, at han opgav sin Mistanke, og det kostede ham Livet. Da han drog ind ad Byporten, som de med Vilje aabnede paa vid Gab for ham, viste det sig nemlig, at Borgerne var lige saa forbitrede paa ham, som Gejstligheden var velstemt imod ham. Byfolkene var nemlig delt i to Partier, som var opsatte paa at behandle ham hvert paa sin Vis, thi medens Klerkerne gjorde Ære af ham ved at modtage ham i højtideligt Optog, tog Byens øvrige Indbyggere imod ham som en Fjende. Da han saa', at man gik imod ham i Gaderne for at tilføje ham Vold og Overlast, tyede han op paa Slottet, skjønt hans Venner raadede ham til at flygte ind i

Pederskirken; han vilde nemlig ikke, at Herrens Hus skulde besmittes af Strid og Blodsudgydelse, og foretrak derfor at søge Beskyttelse i Kongeborgen fremfor i Kirken; han vilde ogsaa dø roligere i sit Fædrenehus, sagde han. Det skortede heller ikke hans Krigsfolk paa Iver og Villighed til at forsvare hans Liv ved at ofre deres eget; længe holdt de ham uskadt ved tappert at byde deres egne Legemer frem og betænkte sig ikke paa at udsætte sig for de største Farer for at beskytte ham, men efter først at have udgydt hans Forsvareres Blod dræbte Slesvigerne omsider Kongen.

[L]
[SEP]

Kilde 4: Uddrag af Knytlinga Saga. Anonym forfatter omkring 1250. Beretning.

Forfatteren kan være Olaf Thodarson, en nevø til Snorre Sturlason, der omkring 1230 skrev Heimskringla og andre sagatekster. Teksten er blevet til på Island og forfatteren har sandsynligvis haft adgang til Saxos Danmarkshistorie og andre skrifter.

Teksten er senest oversat til dansk af Jens Peter Ægidius: *Knytlinge saga*. Gad 1977. I indledningen s 7-13 af Hans Bekker-Nielsen gennemgås kildeværdi og oprindelse. Det tilsvarende tekstuddrag findes s 117-133.

Tekstoversættelsen her stammer fra C.C. Rafns oversættelse fra 1829. Den findes også på

www.heimskringla.no

Slægter i Danmark

82. Efterat Kong Erik var dragen bort fra Danmark, antog Harald Kesia Regjeringen og Bestyrelsen af hele Danmarks Rige, eftersom Kong Erik havde bestemt det. Han var da allerede saa gammel, at han var fuldvoxen; han var vennet af sine Mænd, hvortil dog den Yndest, hvori hans Fader stod, bidrog det meste. Harald Kesia havde en Søn, som hed Bjørn, og blev kaldt med Tilnavn Jernside. Han var gift med Cathrine, en Datter af den svenske Konge Inge Stenkelsøn, deres Datter Christine var gift med den svenske Konge Erik den Hellige Edvardsøn, og deres Børn vare: den svenske Konge Knud og Dronning Margrete, som var gift med den norske Konge Sverre, og Cathrine, som var gift med Nicolaus Blaka; deres Datter igjen var Fru

Christine, som var gift med Hakon Jarl den Gamle i Norge, og deres Søn var Knud Jarl i Norge. Harald Kesia var gift med Ragnhild, en Datter af den norske Konge Magnus Barfod, deres sønner vare Magnus og Olaf, som længere hen vil blive omtalt, og Harald og Knud.

[L]
[SEP]

Om Kong Nikolaus

83. Nikolaus Svendsøn antog nu Regjeringen i Danmark efter sin Broder Kong Erik; da vare alle Kong Svends andre Sønner døde. Den samme Sommer sendte Pave Paschalis efter Kong Eriks Bøn og Forslag Pallium til Erkebiskop Øssur. Øssur var længe derefter Erkebiskop i Lund; han var en mægtig Høvding. Kong Nikolaus blev ogsaa en stor Høvding; han ægtede Margrete Ingesdotter, som forhen havde været gift med Kong

Magnus Barfod. Harald Kesia var en god Ven af sin Frænde Kong Nikolaus, og var længe ved Hoffet hos ham; stundom opholdt han sig i Roeskilde i Sjælland, og holdt der en stor Trop Folk, og han bestyrkede meget denne Stad. Kong Eriks anden søn Erik var ikke saa meget afholdt af Kong Nikolaus.

Knud Lavards Ophav

84. Kong Eriks søn Knud havde Hertugdømmet i Hedeby, som hans Fader Kong Erik havde givet ham; han var særdeles vennsæl og gavmild og over maade afholdt af Almuen, skjønt Kong Nikolaus og dennes søn Magnus havde større Magt, og han blev derfor kaldt Knud Lavard (21). Til at gjøre ham afholdt bidrog det mest, at han lod alle, som behøvede det, frit benytte hans Eiendomme; men de, som attraaede samme, holdt ikke Maade, tillige bleve hans Indtægter mindre, end Nødvendigheden krævede, hvorfor hans Midler meget gik op for ham. Kong Nikolaus og Knud Lavard stod ikke i saa god Forstaaelse, og saa vel Kongen som Hans søn Magnus misundte meget Knud den Vennesælhed, hvori han stod. Man kunde ogsaa ligefrem sige, at ethvert Menneske i Danmark vilde gjøre og lade alt, hvad Knud ønskede. Det var dog egentlig mest Magnus, som var kold imod ham. Nogle Aar efter Kong Eriks Endeligt døde Keiser Henrik i Saxland, og efter ham blev hans søn Henrik Keiser. Da Knud spurgte dette, at hans Morbroder Henrik var død, og dennes søn Henrik bleven Keiser, fik han Lyst til at besøge sin Frænde Keiseren, og drog da til ham med et anseeligt følge. Da Keiseren spurgte, at hans Frænde var i Vente, lod han berede et anseeligt Gilde for ham, og tog imod ham med megen Venlighed, da han kom. Knud forblev hos Keiseren en Tid, og Keiseren gav ham mange hæderlige Beviser paa sin Yndest.

Om Knud Lavard

85. Engang da Keiser Henrik og Knud Lavard talte sammen, sagde Hertugen til Keiseren: ”Herre!” sagde han, ”jeg er kommen i Besøg hos eder, for at søge et godt Raad af eder for

Slægtskabs Skyld; jeg venter mig Hæder af eder, og at I vil mere agte paa vort Slægtskab til hinanden end paa vore Forfædres Handeler; mit Rige er udsat for megen Fare, og det er mig dog særdeles om at gjøre at beholde min Værdighed; jeg ønsker ikke at opgive den Magt, som min Fader overdrog mig; og jeg vilde gjerne have et godt Raad af eder, hvorledes jeg med Hensyn dertil helst skal forholde mig.” Keiseren svarede: ”Jeg har spurgt eders Vennesælhed, og at I har hvert Menneskes Berømmelse, og det er høilig fornødent, at I bliver i Besiddelse af eders Rige og Værdighed. Nu er det,” vedblev Keiseren, „Brug hos os her i Saxland, ligesom vidt omkring andre Steder, at tillukke Landets Havne, og tage Told deraf, og ikke tillade nogen at lægge deres Skibe ind i Havnene, uden at de bestemte Afgifter erlægges. Det kan nu vel hændes, at dette vil synes haardt i Førstningen, naar Folk ikke ere vant dertil, men saa stor Anseelse har du vundet, at jeg venter at den ikke derved vil formindskes; thi det er Brug hos mægtige Mænd vidt omkring i Landene, at tillukke Havnene for Landet, hvorved store Indtægter vindes, og det er derhos til megen Betyggelse for Riget imod Ufred. Desuden skal jeg give dig nogle Penge, saa at du for den Sags Skyld skal kunne holde din Anseelse vedlige.” Hertugen takkede Keiseren for Raadet, og sagde at det lod sig let iværksætte i hans Land at tillukke Havnene, og at Landets Beskaffenhed var saadan, at det uden Vanskelighed vilde paa mange Steder kunne lade sig gjøre. Siden drog Hertugen hjem til sit Rige med anseelige Foræringer og mange kostelige Sager, som han havde modtaget af Keiseren.

Havnenes Spærring

86. Danmark var da meget udsat for Anfald af Hedninger, som hærjede der næsten hele Sommeren og plyndrede Kjøbmænd og Landets Beboere. Ikke længe efter at Knud Lavard var kommen hjem til sit Rige lod han bygge to Kasteller paa begge Sider af Vigen Sli, hvor der var smallest over Sundet, som løber ind til Hedeby; dernæst lod han der

sætte Bomme af træ med Jernlænker, saa at man kunde lukke Sundet til. Siden lagde han Besætning i Kastellerne til Bevogtning, der kun maatte tillade dem at lægge deres Skibe derind, som forud havde betalt den bestemte Afgift af hvert Skib. Hertugen opholdt sig for det meste i Hedeby, og han var da sikret mod enhver Ufred. Han bestyrkedes nu meget med Penge, uden at han derved tabte noget af den Yndest, hvori han var, saa at Keiserens Formodning gik i Opfyldelse.

Om Vidgaut

87. Der var til den Tid en hedensk Mand fra Samland, ved Navn Vidgaut. Han var Kjøbmand og var meget rig og vel begavet i mange Henseender. Han gjorde bestandig Handelsreiser til Østervegen. Da han en Sommer seilede østenfra til Kurland, traf det sig, at nogle Kurer laae der med Krigskibe, og lagde strax til ham og vilde dræbe ham; og eftersom han kun havde eet Skib, saae han sig ikke i Stand til at staae imod, og han heisede derfor Seil, og agtede at seile hjem til Samland. Kurerne seilede strax efter ham, og afskare ham fra Samland; han saae da kun to Vilkaar for sig, at vove paa, hvorledes deres Møde vilde falde ud, eller undseile i rum Sø, og begive sig til kristne Lande. Skjønt han ikke fandt noget af disse Vilkaar godt, tog han dog den Beslutning, at undseile derfra og til Danmark. Han havde spurgt om Knud Lavard, at alle, som kom til ham, bleve vel behandlede; og han ventede sig derfor god Modtagelse hos ham, ligesom saa mange andre havde faaet. Det blev da hans Beslutning at seile til Hedeby; han seilede nu til Sundet, og da han fandt det tillukket, raabte han til Vagten, som var i Kastellet, og sagde at han vilde lægge ind i Havnen. Skildvagten spurgte, hvo han var. ”Jeg hedder Vidgaut,” svarede han. ”Ikke har Knud Lavard budet,” sagde Skildvagten, ”at vi skulle lukke Havnene op for Folk, som vi ingen Kjendskab have til.” ”Luk du kun Havnen op, gode Mand!” svarede Vidgaut, ”thi jeg vil besøge Knud, og jeg skal ogsaa svare for dig, hvis Hertugen vil gjøre dig nogen Bebreidelse for

dette.” ”Det var vel talt,” sagde Skildvagten; og de lukkede nu Sundet op, og Vidgaut lagde sit Skib ind, og drog siden til Hertugen. Knud spurgte efter, hvo de vare. Vidgaut sagde, at de vare fra Samland. ”Jeg har hørt tale om dig,” svarede Knud, ”og det er sagt mig, at du er en Hedning.” ”Vist nok ere vi Hedninger,” sagde Vidgaut. ”Da ere der to Vilkaar for eder,” svarede Hertugen, ”at I antage Kristendommen og lade eder døbe, da skulle I alle være velkomne her, men I modsat Fald komme I til at vove paa, hvad der vil skee.” Vidgaut svarede: ”Er det ikke det retteste, Herre! at vi vælge os det bedre Vilkaar, om det maa tilstaaes os; jeg vil gjerne antage Troen, og siden modtage hæderlig Medfart af eder.” De bleve da døbt, og vare hos Knud Lavard om Vinteren og nøde god Behandling. Vidgaut var ofte hos Hertugen, som underholdt sig med ham, da han vidste meget at berette, eftersom han var en forstandig Mand og vidt bereist. Hertugen udspurgte ham meget om Østervegen, og han vidste mange Ting at fortælle derfra.

Knud Lavards Giftermaal

88. Øster ovre i Holmgaard var til den Tid Harald Konge, en søn af Kong Valdemar, som igjen var en søn af Jarisleif Valdemarsøn. Haralds Moder var Gyda, en Datter af den Engelske Konge Harald Gudinesøn. Harald var gift med Christine, en Datter af den svenske Konge Inge Stenkelsøn, og Søster til Dronning Margrete, som da var gift med den danske Konge Nikolaus. Haralds og Christines Døttre vare Malmfrid, som var gift med Kong Sigurd Jorsalefarer, og Ingeborg. Da nu Vidgaut havde været een Vinter hos Knud Lavard, og vundet hans Fortrolighed, bad Hertugen ham at drage i hans Ærende øster til Holmgaard, og beile for ham til Kong Haralds Datter Ingeborg. Hertil svarede Vidgaut: ”Herre!” sagde han, ”een Ting er der, som gjør det mueligt for mig at udføre eders Ærende, den nemlig at jeg ikke fattes Penge, men omendskjønt jeg i mange Henseender er uduelig til at udføre samme,

saa er jeg dog skyldig til at opfylde eders Villie i alt, hvad I vil bruge mig til." Hertugen takkede ham, og sagde at han havde henvendt sig med dette Anliggende til ham, fordi han fandt ham af alle, som vare i Hans Rige, bedst skikket dertil baade formedelst hans Forstand og hans Virksomhed. Der bleve nu gjorte Tilberedelser til Vidgauts Reise, og, førend han drog bort, talte han saaledes til Hertugen: "Herre!" sagde han, "I har i Vinter viist mig megen Gunst og Anseelse, men Lønningen vil blive mindre fra min Side, end det burde sig; I maa dog modtage af mig fyrretyve Særke Graaskind, og fem Timbre ere i hver Særk, og fyrretyve Skind i hvert Timber." Hertugen takkede ham for Gaven, og sagde at han ingensinde havde modtaget bedre Gave. Vidgaut seilede nu bort med sit følge, og fortsatte Reisen uafbrudt, til han kom øster over til Holmgaard til Kong Harald. Han skaffede sig ved Pengegaver Adgang til Kongen, som tog vel imod ham, thi Vidgaut var en berømt Mand, og dristig i sin Tale, og forstod mange Tungemaal. Han fremførte sit Ærende for Kongen, og androg Sagen med Klogskab, og sagde om Knud Lavard, at alle vare enige i at sige, at hans Lige ikke fandtes i Danmark eller vidt omkring i andre Lande: "Hans Æt er eder alle bekjendt," sagde han, "og dette Giftermaal er eder alle til stor Hæder." Kongen svarede: Megen Bistand yder du ham i dine Ord, og der vil snart blive en Ende paa denne Sag, om vi optage dit Forslag i dette." "Ja, Herre!" sagde han, "i ingen Henseende vil I finde det overdrevet, hvad jeg har sagt, thi det er et almindeligt Ord, at Knud Lavard langt overgaaer alle de Mænd, som nu leve i Danmark eller i de nordiske Lande." Kongen svarede da: "Eftersom vi vide, at du er en sanddru Mand, og du er os allene bekjendt fra gode Sider, og vi desuden ogsaa forud have hørt noget tale om Knud Lavard, da vil vi svare vel paa dette Andragende; men det forekommer os, at han kun har et lidet Rige at styre, skjønt han eier et Hertugdømme i Danmark." Vidgaut svarede: "Men derimod har han det, som er meget herligere." "Hvad er det," spurgte

Kongen. Vidgaut svarede: "Dyder skal han besidde fremfor de fleste andre Mennesker, og det er mere værdt end mange Penge eller et stort Rige." Kongen talte dernæst med sin Datter og med sine andre Raadgivere, og androg denne Sag for dem. Alle raadede til Giftermaalet, og med Ingeborgs Samtykke blev det da besluttet, at hun skulde giftes med Knud Lavard. Med saa forrettet Sag drog dernæst Vidgaut tilbage til Danmark til Hertug Knud, og berettede ham sit Ærendes Udfald. Hertug Knud takkede ham for hans Bistand, og gjorde nu Tilberedelser til sit Bryllup. Kong Harald sendte sin Datter Ingeborg østenfra Holmgaard paa den bestemte Tid med et smukt følge, og da hun kom til Danmark, tog Hertugen og hele Folket vel imod hende; og siden holdt han deres Bryllup med Megen Glæde og Pragt. De havde nogle Børn, som siden ville blive omtalte.

SEP

Om Magnus Nikolausson

89. Magnus Nikolausson voxte op ved sin Faders Hof, og han var af alle den største Mand i Danmark, og temmelig vennesæl, men dog var Knud Lavard af alle vennesællest og mest afholdt af Almuen, skjønt Kong Nikolaus og hans søn Magnus havde større Magt. Men netop dette forvoldte, at der var nogen Kulde imellem dem, i det baade Fader og søn begyndte at misunde ham hans Vennesælhed, og syntes at hans Venner vare altfor mange. Magnus Nikolausson ægtede Rikissa, en Datter af den vendiske Kong Burislaf; deres sønner vare Knud og Nikolaus. Magnus havde bestandig en stor Trop Folk om sig; han opholdt sig for det meste ved sin Fader Kong Nikolaus's Hof; men stundom var hver af dem paa sit Sted. Han var en stærk Mand og tidlig moden i alle Henseender, og blev kaldt Magnus den Stærke.

Om Knud Lavard

90. Knud Lavard drog anden Gang bort fra Landet, og begav sig atter til sin Frænde Keiser Henrik; og da Keiseren spurgte, at han var ivente, lod han berede et anseeligt Gilde

for ham, og modtog ham vel. Keiseren talte engang til Hertugen saaledes: ”Det glæder mig, Frænde!” sagde han, ”at alle sige dig een Lov, thi dig berømme alle, som have nogen Skjønsonhed, og have hørt dit Navn omtale, saa at intet Menneske er saa venuesæl som du.” Hertil svarede Hertugen: ”Saa gunstig har Lykken været mig,” sagde han, ”men I har fra Begyndelsen hjulpet mig med eders Raad og Understøttelse.” Da lod Hertugen frembære de Graavarer, som Vidgaut havde givet ham, og sagde til Keiseren: ”Disse Varer beder jeg at I vil modtage, Herre! skjønt der ikke vises eder saa stor Erkjendtlighed, som det burde sig.” Keiseren betragtede Gaven og takkede ham, og tilføiede: ”Modtaget har jeg vel større Gaver, men faa som jeg har syntes bedre om.” Hertugen opholdt sig en Tid hos Keiseren, som gjorde meget af ham og behandlede ham vel; og da Hertugen igjen beredte sig til Hjemreisen, gav Keiseren ham mange Kostbarheder, og sagde at han skulde ikke fattes Penge, saa længe de begge levede: ”og de Foræringer, som du bragte mig,” føiede han til, skal jeg desuden gjengjælde dig; du skal faae Klæder af mig, hvis Lige neppe ville findes i eders Land eller videre, og jeg venter, naar du beholder disse Klæder, at Lykken vil følge dig og Held dit Rige; og det vil jeg bede dig, Frænde!” vedblev han, ”at du ikke lader disse Klæder komme fra dig, thi hvis det skeer, da frygter jeg for, at der vil snart skee en Forandring i din Lykke.” Dette var Keiserens Hædersdragt, og disse Klæder vare ganste bordyrede med Guld og vare store Kostbarheder. Hertugen takkede ham for Gaverne og al den Hæder, som han havde beviist ham. Siden drog Hertugen hjem til sit Rige, og var bestandig anset for en meget ypperlig Mand. Kort efter døde Keiseren, og Folk sige, at Hædersdragten, som Keiseren havde givet sin Frænde Knud Lavard, besad den Egenskab, at de fleste, som havde ladet den komme fra sig, ikke levede længe derefter. Keiserdømmet antog dernæst Ljodgeir, en saxisk Hertug, han blev siden kaldt Lotarius.

Om Knud Lavard

91. Knud Lavard var, som før blev sagt, saa venuesæl, at alle de braveste Mænd i Danmark elskede ham ikke mindre end Kong Nikolaus eller dennes Søn Magnus; men dette vare, som vi ovenfor omtalte, disse af Misundelse saa ilde tilfredse med, at de for den Sags Skyld begyndte at at nære Had til Hertugen og mange af hans Venner. Da Knud Lavard mærkede dette, tænkte han paa Raad i denne Sag, og fandt sig aldeles fri for, i nogen Maade at have forurettet disse Frænder. Da nu Kong Nikolaus og hans Søn Magnus engang vare sønder i Jylland, begav Knud sig til dem med nogle Mænd, og da han kom, modtog de Hertugen vel. Knud sagde da: ”Det er mit Ærende hid, at jeg vil byde eder Frænder til Gilde; jeg ønsker at vi skulle omgaaes meget og med Venskab, som det sømmer os for Slægtskabs Skyld, og ikke lade Bagvaskere uden Aarsag tilintetgjøre vort Venskab.” De svarede, og sagde at de gjerne vilde det, og at der ingen Ting var dem imellem, at jo deres Venskab kunde holdes vel vedlige. Knud Lavard red derpaa hjem til Hedeby, og lod der gjøre Anrettelser til et Gilde for Kong Nikolaus og hans Søn Magnus. De kom paa den bestemte Tid, og der blev holdt et meget kosteligt Gilde; og da den Dag kom, da de igjen skulde ride bort, takkede Hertugen Kong Nikolaus for den Hæder, som de havde beviist ham ved at besøge ham, og forærede Kongen mange store Kostbarheder. Derpaa gik han til Magnus, og talte saaledes til ham: ”Min Frænde Magnus!” sagde han, ”her ere de Klæder, som min Frænde Keiser Henrik gav mig, disse Klæder vil jeg nu give eder, for at vort Slægtskab og Venskab skal være fuldkommen godt, og jeg giver de bedste Kostbarheder, som jeg eier, til dig, fordi det anstaaer dig vel at bære dem, og jeg under dig dem vel, thi du vil lønne mig godt for dem.” Magnus iførte sig strax Klæderne, og alle, som saae ham, sagde, at der ikke vilde findes smukkere eller anseeligere Mand end han, og sagde, som sandt var, at det fortjente at lønnes vel. Kong Nikolaus og hans søn Magnus takkede Hertugen for alle de

Hædersbeviisninger, han havde gjort dem ved dette Gilde, og for de store Foræringer som han havde givet dem; og førend de drog bort, bøde de ham hjem til sig om Vinteren til Julegilde; han tog med Tak imod Indbydelsen; derpaa skiltes Frænderne med den største Kjærlighed.

Knuds Fald

92. Denne Vinter skulde Kong Nikolaus holde Julegilde nord i Sjælland i Ringsted; og til dette Gilde kom Knud Lavard, eftersom det var bestemt, ledsaget af nogle Mænd, og han var hos Kong Nikolaus om Julen; der holdtes et anseeligt Gilde, paa hvilket Kong Nikolaus og hans Søn Magnus og deres Frænde Knud Lavard gave hinanden gjensidig mange Venskabs Beviser. Da nu den Dag kom, da Gildet skulde sluttes, sagde Hertugen, at han vilde berede sig til Bortreise; denne Dag blev der beværtet med størst Iver, og Hertugens Mænd vare meget drukne. Da sagde Magnus til Hertugen: ”Herre!” sagde han, ”skjønt der gives eder ringere Gaver end det burde sig, vil jeg dog mindes eders Foræringer; jeg vil give eder fyrretyve Riddere med deres fulde Udrustning;” det siges, at en Ridders Rustning koster otte Mark Guld. Hertugen takkede Magnus for Gaven, og sagde at den var baade god og anseelig. Dagen Forløb nu, og den Riddertrop, som Magnus vilde give Hertugen, kom ikke, fordi de ikke vare at søge alle paa eet Sted. Da sagde Hertugen: ”Nu ville vi ride forud, min Frænde Magnus! og saa vente paa Hæren, hvor I finder det bekvemt.” Magnus svarede: ”Lad os gjøre saa!” sagde han, ”og jeg skal ride paa Veien med eder, Frænde! og ikke skilles fra eder, førend mit Løfte til eder er opfyldt.” ”Ja, Herre!” sagde Hertugen, ”det vil alt saaledes opfyldes, som I har bestemt det, men bestandig maa jeg holde det for en Hæder for mig, at I vil følger mig.” Siden kyste Knud Lavard sin Frænde Kong Nikolaus, og andre som ham syntes. Derefter steg de paa deres Heste og rede bort; de rede igjennem en Skov, og kom til en aaben Plads i samme; da bad Magnus, at de skulde stige af Hestene og vente paa Ridderne, og sagde at

han haabede, de vilde kun behøve at bie i kort Tid. De gjorde nu saa, og Folkene steg af Hestene og satte sig ned paa Pladsen, og mange, som vare stegne af, faldt strax i Søvn, thi de havde drukket stærkt om Dagen. Knud Lavard sad paa en fældet Træstamme og hans Frænde Magnus ved Siden af ham, og Magnus havde en blaa Kappe paa. De saae da, at en Mand løb frem af Skoven, hvori de vare, og da han kom paa den aabne Plads, hvor de sade, krængede han den Kappe, som han var iført, af sig, og rev det ene Ærme af; han talte ikke til dem, men løb siden tilbage i Skoven. Hertugen spurgte Magnus: „Frænde!” sagde han, ”hvad troer du det er? det er som det kunde være noget Tegn.” ”Jeg veed ikke, Herre!” sagde Magnus, ”jeg tænker, at sligt har kun lidet at betyde, troer du vel, at der er noget meent dermed?” ”Det aner mig,” svarede Hertugen, „at det maa være et Tegn til nogle, som ere os nær, og der maa være kommen en Hær i Skoven, som agter sig imod os.” ”Det kan ikke være mueligt, Frænde!” sagde Magnus, ”thi du er saa vennsæl en Mand, at ingen vil gjøre dig Skade.” Da lagde Hertugen sin Haand paa Skulderen af Magnus, og spurgte: ”Hvi ledsager du mig paa Veien, Frænde!” sagde han, ”iført i Brynie?” ”Fordi jeg ikke er saa vennsæl som du er, Frænde!” svarede Magnus. I det samme som de talte dette sammen, løde Lurer i Skoven paa alle Kanter af dem, og dernæst trængte der Folk frem fra Skoven. Denne Hær var anført af en Mand, som hed Henrik den Halte, og var en Søn af Svend, og en Sønesøn af Kong Svend Ulfson og Næstsødskendebarn til Knud Lavard; men dette var Kong Nikolaus's og hans Søn Magnus's Anslag. Da Hertugen saae, at Hæren trængte frem af Skoven imod dem, og han mærkede at de kom med Ufred, sagde han: ”Hvad er det, min Frænde Magnus! raader du for denne store Hær?” Magnus fjernede sig fra ham, og sagde: ”Ei kommer det dig ved, hvo der raader for den, den skal blive dig tilfulde nok.” Han gav sig da i Trop med Henrik den Halte. ”Gud tilgive dig, Frænde!” sagde Hertugen, ”om noget er feilet

heri, og jeg vil tilgive dig.” Magnus og Henrik den Halte gjorde et haardt Anfald paa Knud Lavard, men Hertugen og hans Folk satte sig til Modværn; der blev en skarp Strid, som dog var meget ulige, thi der vare mange om een; og de vare heller ikke beredte, da de aldeles ikke den Dag nærede nogen Frygt for Ufred; dertil kom at mange af dem, som havde lagt sig til at sove, vare saa døddrukne, at de ikke vaagnede, førend Spydene stødte paa dem eller igjennem dem. Der faldt Knud Lavard, og de fleste sige at Henrik den Halte anfaldt ham og gav ham Banesaar; der faldt ogsaa den største Deel af Hertugens Folk, men han selv fik dog, førend han døde, Gud anbefalet sin Sjæl; men faa eller ingen faldt af Magnus's og Henriks Folk. Da denne Begivenhed spurgtes omkring i Danmark, sørgede hvert Menneske over Knud Lavard, og Nikolaus og hans søn Magnus bleve meget ilde anseete for denne Gjerning, saa at næsten intet Menneske i Danmark længer ønskede Godt over dem, og endogsaa de, som forud vare deres Venner, sagde, som sandt var, at dette var et uhørt Nidingsværk, og ingen brav Mand vilde fra den Tid tjene dem. Knud Lavard blev ført til Ringsted, og der jordet, og han er en virkelig Helgen, og gjør mange skønne og dyrebare Jærtegn. Hans Dødsdag er een Dag efter den trettende Dag af Julen (22); men nu holdes der Messedag for ham over hele Danmark om Sommeren Dagen efter Jon Baptistæ Messe, thi da bleve hans hellige Reliquier optagne af Jorden. Den Skov, hvori han faldt, hedder nu Lavardsskov. De Danske fortælle, at der bestandig paa den Plads, hvor den hellige Knud Lavard faldt, er en fager grøn Slette saavel Vinter som Sommer.

Om Knud Lavards Børn

93. Den hellige Knud Lavard og Ingeborg havde tre Døttre, Margrete, Christine og Cathrine; den sidstnævnte var gift i Østervegen; men Christine var gift med den norske Konge Magnus Blinde, Sigurd Jorsalefarers Søn. Margrete var gift med Stig Hvidlæder i Skaane; deres Børn vare

Nikolaus og Christine, som var gift med den svenske Konge Karl Sørkversøn; deres søn igjen var den svenske Konge Sørkver, han var gift med Ingegerd, en Datter af Jarlen Birger Brosa, deres søn var den svenske Konge Johan. Da den hellige Knud Lavard faldt, var hans Kone Ingeborg frugtsommelig; hun var den Vinter østerovre i Garderige hos sin Fader Kong Harald. Hun fødte et Drengbarn, som fik Navnet Valdemar, han blev født syv Dage efter sin Faders den hellige Knud Lavards Død; han var tidlig baade smuk og stor og udmærket i de fleste Ting; han voxte i sin Barndom opovre i Garderige hos sine mødrene Frænder, og blev snart almindelig afholdt

Om Erik

94. Kong Erik den Godes Søn Erik var ikke hjemme i Landet, da han spurgte sin Broder Knud Lavards Død. Men da han spurgte denne Tidende, samlede han alle de Folk til sig, som han kunde faae og som vilde følge ham; han drog derpaa til Danmark; og da han kom i Land, opfordrede han Folk til at følge sig, og da mange syntes at han havde meget at hævne paa Kong Nikolaus og dennes søn Magnus, fik han derfor god Bistand; hvortil han ogsaa nød godt af den Yndest, hvori hans Fader Kong Erik og hans Broder Knud Lavard havde staaet, og der samledes nu mange til Erik af saadanne Mænd, som før havde været hines Venner. Saasnart han nu fik sit Mandskab noget forøget, hærjede han vidt omkring i Danmark, gjorde store Anfald paa Kong Nikolaus's Rige, og tilføiede hans Mænd betydelige Nederlag; og der opkom derved stor Krigsurolighed i Landet. Kong Nikolaus satte Folk til Forsvar imod denne Hær; da vare de mægtigste Mænd i Kong Nikolaus's Rige: hans søn Magnus, Henrik den Halte, og Harald Kesia, den hellige Knud Lavards Broder, som var en kjær Ven af sin Frænde Kong Nikolaus og dennes søn Magnus, hvorfor mange vare ham paa Halsen, og bebreidede ham meget; han havde Anførselen i Sjælland, og opholdt sig for det meste i Roeskilde til Forsvar imod sin Broder

Eriks Anfald, og han havde en stor Trop Folk om sig, og befæstede meget denne Stad; han lod anlægge et stort og stærkt Kastel, og lagde deri meget Mandskab til Forsvar, naar han ikke var tilstede. Kong Nikolaus havde for det meste betydeligt Mandskab om sig, siden denne Ufred begyndte.

Om Kong Nikolaus og Magnus

95. Det findes skrevet i danske Historiebøger, at Kong Nikolaus og Erik have holdt nogle Træfninger, om hvis Udfald vi ingen Beretninger kjende. Men det skrives, at Erik Aaret efter sin Broders, den hellige Knud Lavards Død, holdt et Slag mod Kong Nikolaus paa Jalangershede, og dernæst holdt de eller deres Mænd et andet Slag i Fodvig i Skaane i Nærheden af Lund. To Aar efter den hellige Knud Lavards Fald kom Erik til Sjælland, og hærjede der vide, og indtog da sin Broder Harald Kesias Kastel i Roeskilde, og dræbte der meget Folk. Han lod hele Kastellet nedbryde, men Harald Kesia var den Gang ikke i Staden. Aaret derefter ødelagde Erik hele Staden Roeskilde, og da gik meget Folk i Sjælland ham til Haande og tilstode ham Lydighed. Derfra drog han med en stor Hær nord over til Skaane, og da underkastede hele Folket sig ham baade i Skaane og Halland, og tilstode ham Lydighed. I den Tid var Øssur Erkebiskop i Lund. Han tog vel og hæderlig imod Erik, og bestyrkede ham saa meget, som han formaaede, thi Erkebispnen havde været en stor Ven af hans Fader Kong Erik den Gode. Hertil kom, som før blev omtalt, at Kong Nikolaus og hans Søn Magnus havde ved Knud Lavards Drab paadraget sig stor Uvillie hos Almuen, og jo større Styrke Erik fik, des mere voxte Forbittrelsen imod Kong Nikolaus og Magnus, og mange tilbøde da Erik Lydighed og Tjeneste. Kong Nikolaus drog med en Flaade nord til Skaane, og havde meget Mandskab. I Hæren hos ham vare hans Søn Magnus, Henrik den Halte, Harald Kesia og mange andre Stormænd; der vare tillige sex Biskopper, af hvilke den ene var oppe fra Sverrig, den anden fra Sjælland og de fire

øvrigte fra Jylland, Biskop Peter af Roeskilde i Sjælland, Biskop Thorer af Ribe, Biskop Ketil af Vendel fra Hjørring.

Kongens og Erkebiskoppens Tale

96. Erik havde forud sammentrukket en betydelig Hær i Skaane, og rykkede med samme til Fodvig søndenfor Lund, Kong Nikolaus i Møde. Erkebiskop Øssur var i Hæren hos Erik, og ham fulgte alle hans store Frænder og meget andet Folk. Der vare hos Erik Skaaningerne og Hallandsfarerne og det Mandskab, som havde fulgt ham fra Sjælland og meget andet Folk; han havde saaledes en meget betydelig Hær, og der vare ogsaa mange Høvdinge. Det var i Pintsedagene, at hele Hæren kom sammen i Fodvig, og da opstillede de paa begge Sider deres Hær, og beredte sig til Slag. Med Erkebiskoppen fulgte en stor Mængde Præster. Da Hæren nu beredte sig til Slag, talte Erkebiskoppen saaledes: "Nu maae Præsterne gjøre Tilberedelser og skrifte Folket, thi man kan ikke vente andet, end at dette Møde vil lede til store Begivenheder, saa at mange ikke ville komme derfra med Livet, og derfor maa enhver tænke paa sin Salighed, da det ikke er vist, at han slipper herfra og kan siden bekjende sine Synder for nogen Præst. Nu er det min Skrifte, at jeg byder eder i Guds Navn at gaae mandigen frem og stride djærvt; tænker paa, som det er Tilfældet, at Gud ikke synes bedre om feige Mænd end raske Helte; enhver skal ogsaa døe engang." Derpaa talte Erik til sine Folk, og sagde saaledes: "Alle Folk her i Landet ere vidende om det Nidingsmord og den Skændselsgjerning, som Kong Nikolaus og hans søn Magnus have bedrevet, ved at dræbe min Broder Hertug Knud, og saaledes lønne min Fader Kong Erik de mange Velgjerninger, som han har beviist dem; vi maae vel tænke paa, hvem vi have at hævnne!" Han opmuntrede saaledes meget Hæren.

Magnus Nikolaussøns Fald

97. Derefter lode de paa begge Sider Lurerne gjalde; og da begyndte der en skarp Strid, og der forefaldt store Begivenheder, skjønt vi

ikke formaa nøiagtig at opregne alle de Stormænd, som der faldt i Slaget. Imidlertid faldt der paa Kong Nikolaus's Side sex Biskopper. Der var en Mand, ved Navn Sigurd den Stærke, som var Fostbroder til Kongens Søn Magnus den Stærke, og bar hans Banner. Denne Sigurd var bestandig der, hvor Angrebet var heftigst, og stred meget djærvt, saa at hans Forsvar var fortrinligt. Kong Nikolaus blev noget saaret i Slaget, dog ikke meget, førend han flyede, og ligesaa Harald Kesia, som strax lod Fylkingen opløse sig, saa snart han saae at Kongen flyede, og han begav sig da ogsaa paa Flugten. Derefter fortsatte Magnus og Henrik den Halte Slaget med det tilbageværende Mandskab. Magnus's Bannere bleve da stærkt angrebne, og Fylkingerne opløste sig overalt i Hæren. Magnus var iført en Ringebrynie, paa hvilken intet Vaaben bed, og han kæmpede meget tappert, og opmuntrede sine Folk til at staae vel imod og ikke tage Flugten. Men da Sigurd den Stærke saae, at det blev tyndere om Magnus's Banner, og at det ikke vilde gaae godt saaledes som Sagerne stode, kastede han Banneret, løftede Magnus op i sine Arme, vendte om, og vilde ud paa Skibene. Da Eriks Mænd bleve det vaer, droge de strax efter ham og fordreve de Flygtende, thi da begave alle Magnus's Mænd sig paa Flugten. Erik kom med sine Folk imellem Sigurd og Skibene, og denne nødtes da til at holde Stand. Der begyndte da Striden paa ny, og den endtes med at Magnus og Sigurd begge faldt, og største Delen af det Mandskab, som havde fulgt dem, men de som kunde

undslippe, flyede. I Fodvig faldt mange af Kong Nikolaus's og hans søn Magnus's Folk, der faldt Henrik den Halte og, som forhen blev sagt, mange andre Stormænd. Da vare fire Aar Forløbne fra Knud Lavards Død.

[SEP] Kong Nikolaus dræbes

98. Kong Nikolaus flyede, som før blev berettet, fra Slaget i Fodvig; han slap ud paa et Skib med nogle Mænd og drog sønder til Jylland; derpaa drog han til Hedeby, ledsaget af faa Folk. Da de rede til Staden, hørte de Luregang og tillige alskens Strengelæg og Klokkelyd. Da sagde Kong Nikolaus: "Her ville Folk tage vel og hæderlig imod os, da der baade ringes imod os, og spilles med Strengelæg, og her vil man ikke spare at vise os al den Gjæstmildhed, som der kan ydes." En Mand svarede Kongen: "Du har længe ikke været forstandig, og det viser sig ogsaa derved, at du troer her, hvor Knud Lavards bedste Venner ere, at møde en hæderlig Modtagelse, snarere frygter jeg at du vil møde andet her." De rede dog ind i Byen. Der vare da mange Folk forsamlede i Hedeby, og deriblandt mange, som havde været Knud Lavards Venner. Da de spurgte, at Kong Nikolaus vilde komme til Hedeby, bade de alle Mænd, som vare i Staden at yde dem Bistand. Der var da ogsaa en stor saxisk Hær. Og efterdi Kong Nikolaus var da høiligen forhadet af mange i Danmark, gjorde de strax Anfald paa ham, saasart han kom i Staden. Kong Nikolaus blev da greben, men man tillod ham dog at blive beredt af Præsterne, hvorefter han blev tagen af Dage. Da havde han været Konge i tredive Aar.

[SEP]

Tekst 5: Henrik Adrian: Fortolkninger af det danske middelaldersamfund fra 1900 til i dag
 Fortolkningen af middelaldersamfundet ændrer sig gennem tiden, og der er en sammenhæng med aktuelle problemer i samtiden, som kræver en ny forklaring og dermed ændres "historien". Her gennemgås kort de banebrydende historikere, der udfra nye synsvinkler har skabt nye fortolkninger af samfundet og begivenhederne i 1100- og 1200-tallet.

Oversigt

Den radikale historikertradition blev skabt af Kristian Erslev og hans efterfølgere: Arup,

Hal Koch og Aksel E. Christensen – den tog udgangspunkt i brugen af nye kritiske metoder i faget (kildekritik) og var præget af demokratiseringen og den kamp mod

nationalisme og militarisme, som udvikledes i begyndelsen af århundredet. De kritiske historikere var præget af en materialistisk historieopfattelse, hvor både kampen for det daglige brød og kampen for frigørelse spillede en stor rolle.

Det var brødrene Weibull fra Lund, der stillede de spændende spørgsmål om Saxo som kilde, som de følgende historikere måtte forholde sig til.

Krisen i 30erne gav støddet til, at C.A.Christensen nytolkede landbrugs-og dyrkningsfællesskabet, men først i 1970ernes nye ”kriseårti” kom der rigtigt gang i undersøgelserne.

Efter 1945 fik Danmarks deltagelse i det europæiske markedssamarbejde og EU’s dannelse historikerne til i langt højere grad at arbejde internationalt.

For det første kom mange nu ud i verden og fik ansættelse og erfaringer i andre lande med deres fag.

For det andet blev vidensmængden og kilderne man kunne arbejde med, nu så omfattende, at det krævede både specialisering og international faglig viden at arbejde som historiker. Derfor blev ”danske” og ”nordiske” forhold hele tiden sat i sammenhæng med andre samfunds vilkår – også historisk.

I 1960erne og 1970erne kom der diskussion af klasse- og kvindeforhold, diskussion af samfundsforhold og social ulighed og kort efter kom miljø-og forureningsforhold på dagsordenen. I 1990erne kom kulturforskelle og etnicitet til.

Det påvirkede historikerne. Denne korte gennemgang er rettet mod dig, så du kan se at middelalderhistorien hele tiden har været under forvandling – og at den fortsat vil være det.

1. Weibull’erne og deres efterfølgere: Erik Arup, Hal Koch og Aksel E. Christensen

I begyndelsen af 1900-tallet skrev brødrene **Lauritz og Curt Weibull**, to svenske historikere fra Lund om problemerne med at

bruge Saxo som kilde til begivenhederne. Saxos beretning havde netop som tendens, at den hyldede Absalon og Valdemars politik, og derfor var det et meget ensidigt billede den gav af begivenhederne også i den ældre del af historien.

Man måtte derfor nytolke Danmarkshistorien og holde sig til ”fakta” (Lauritz Weibull: *Kritiska Undersökningar i Nordens Historia omkring år 1000*. Lund 1911 og Curt Weibull: *Saxo: Kritiska undersökningar i Danmarks historie fra Sven Estridsøns död til Knut IV*. Lund 1915).

Weibull’ernes kritik blev taget alvorligt af de næste generationer af danske historikere. De arbejdede videre med kritikken af Saxo og udviklede i 20erne og 30erne lidt forskellige modeller for, hvad der skete i Danmark efter vikingetiden, men ingen stillede spørgsmål ved forestillingen om at ”landet med landsbyer og landsbyfællesskab”, som vi kender det fra midten af 1700-tallet før landboreformerne, havde bestået siden vikingetiden.

For **Erik Arup** var kirkens indførelse i Danmark med dens centraliserede forvaltning og ideologiske indhold den egentlige statsdannende faktor, der betød en væsentlig udvidelse af kongemagtens påvirkningsmuligheder og magtgrundlag (Erik Arup: *Danmarks Historie Bd 1*, 1926, genoptr.1961). Han lagde vægt på, at de frie bønder efterhånden mistede deres ejendomsret til jorden til den ny herremandsklasse (adelen), der opstod efter 1200. Han beskrev Danmark som en ”moderne stat” og tolkede datidens institutioner ind i et ”statsskema” med moderne begreber.

For **Hal Koch** var det kongemagten, der var den egentlige statsdannende faktor. Etablering af en stærk kongemagt sikrede dens dominans over kirken og udnyttelsen af den (Hal Koch: *Danmarks kirke i den begyndende højmiddelalder*, 1936. Senere i Politikens Danmarks Historie bd 3: *Kongemagt og Kirke 1060-1241*) fra 1961 lagde Hal Koch vægt på ”demokratiets tidlige opståen” i bondesamfundet og kongemagtens vækst.

Aksel E. Christensen søgte at vurdere de to opfattelser, og han påviste, at der var en samtidig vækst i kongemagtens og kirkens stilling i samfundet, og når de to institutioner samarbejdede, var det til fordel for statsdannelsen (Aksel E. Christensen: *Kongemagt og Aristokrati*. 1945). Aksel E. Christensen opfattede middelaldersamfundet med dets konflikter, som et samfund bestående af faste magtgrupper: kongemagt, kirkemagt og herremandsmagt, der stod overfor hinanden. Samtidig blev middelaldersamfundet fra omkring 1200 i høj grad præget af den feudale struktur, man kender fra Vesteuropa. Alle tre historikere byggede som nævnt på en ubevidst forestilling om, at "landet" med landsbyer og bønder fungerede på samme måde i vikingetiden, som man kender det fra slutningen af 1700-tallet. Det bestod af en række ligestillede bondegårde, der samarbejdede i landsbyfællesskabet, og hvor gårdmanden enten kunne være selvejer eller fæstebonde. De "frie bønder" optrådte så på tinget og afgjorde her deres stridigheder. Alle arbejdede med en forestilling om, at samfundsudviklingen gik fra "frie" bønder til fæstebønder, men at denne ændring i ejendomsretten ikke betød noget for landsbyens måde at fungere og producere på.

2. Den senmiddelalderlige krise og nye tolkninger af samfundsudviklingen

Først i 1970'erne kom der voldsom kritik af denne antagelse. En række historikere undersøgte da udviklingen i ejendoms- og dyrkningsstrukturen. Allerede i 1930'erne havde **C.A. Christensen** fundet ud af, at der var en senmiddelalderlig samfundskrise i årene omkring 1350-1400, hvor hans tese var, at dyrkningsstrukturen blev omlagt fra meget forskellige brugsstørrelser i landsbyerne (storgårdssystem) til landsbyer med lige store fæstegårde. Gennem en række specialundersøgelser i 1960'erne, 70'erne og 80'erne blev C.A. Christensens analyse udbygget og bekræftet.

Det var i begyndelsen især historikerne **Svend Gissel** (i *"Landgilde og Udsæd på Sjælland"*. 1968), **Erik Ulsig** (i *"Danske adelsgodser i middelalderen"*. 1968) og **Troels Dahlerup** (i *"Lavadelens krise i dansk senmiddelalder"* Historisk Tidsskrift 12 rk. IV, 1969 s 1-43), der med hver deres projekter beskrev udviklingen.

Et stort fællesnordisk "Ødegårdsprojekt" udvidede synsvinklen og diskussionen til mange nordiske forskere. Flere nye forklaringer kom nu til om ændringen af dyrkningsstrukturen. Vigtigst var påpegningen af pestens betydning, der fra 1348-51 skabte helt nye befolkningsbetingelser og ændrede samfundsforholdene, det skabte ødegårdskrise og manglende indtægter hos jordejerne. I denne sammenhæng fik man også en række arkæologiske undersøgelser af landsbysamfundets udvikling især på Fyn, der nuancerede forståelsen af udviklingen. Det var især **Erland Porsmose** og Erling Grønnegaard Poulsen (fremstillet i *"Middelalder o. 1000-1536"* i *"Dansk landbrugs historie"* 1, 1988), der stod herfor.

3. Europæisk påvirkning og nye faglige forståelser

Ved at det materielle grundlag for middelaldersamfundet (ejendomsforhold og dyrkningsstruktur) er blevet nytolket, har det også fået konsekvenser for tolkningen af de andre dele af det middelalderlige samfund. Forskere har derfor siden 1970'erne med udgangspunkt i mere velkendte europæiske sammenhænge skabt ny viden om de nordiske forhold.

Det drejer sig både om klasse- og kvindeforhold, men især om kirkens betydning og rolle og den frelse-lære og korstogsideoologi, som kirken fik udbredt allerede fra 1100-tallet.

Det har påvirket tolkningerne af familieforhold, leding og krig, kalkmalerier, herskerideoologi, klosterliv og handel og meget andet.

Niels Skyum-Nielsen og **Kai Hørby** søgte ud fra den samtidige debat om samfundets sociale forhold at udvikle nye sammenhænge – Skyum-Nielsen undersøgte særligt kvindernes forhold og de undertrykte befolkninggrubbers liv. Det var vanskeligt på grund af det manglende kildemateriale, men sikrede meget grundige analyser af hele kildematerialet (i ”*Kvinde og Slave.*” Munksgaard 1971 og de posthumt udkomne ”*Fruer og Vildmænd I. Dansk middelalderhistorie 1250-1340*” (1994) og ”*Fruer og Vildmænd II. Dansk middelalderhistorie 1340-1400*” (1997)).

- Kai Hørby skabte i *Dansk Socialhistorie Bd 2: Middelalderen*. Gyldendal 1980 en mere bred europæisk orienteret analyse med vægt på ændringerne i både produktionen og de samfundsmæssige institutioner.

To kvindelige historikere: **Nanna Damsholt** (med disputatsen ”*Kvindebilledet i dansk højmiddelalder*”, 1985) og **Inge Skovgaard-Petersen** (med disputatsen: ”*Da Tidernes Herre var nær. Studier i Saxos historiesyn.*” 1987) har begge repræsenteret en kvindeorienteret tolkning af middelaldersamfundet.

Carsten Bregengaard (i ”*Muren om Israels hus. Regnum og Sacerdotium i Danmark 1050-1170*”, 1982) antog direkte en europæisk synsvinkel og undersøgte især forholdet mellem kirken og kongemagten i 1100-tallet, og tolkede det ud fra den europæiske konflikt mellem pave og den tysk-romerske kejser (kirkemagt overfor kongemagt).

Han kunne derfor give nye forklaringer på konflikterne mellem kong Niels, kong Valdemar, roskildebispens Absalon og ærkebisperne Asser og Eskil.

Andre forskere har ligeledes i høj grad inddraget de vesteuropæiske sammenhænge som forståelse af forholdene i Norden. Måske var der ikke tale om en særlig dansk udvikling?

Det drejer sig fx om **Niels Lund**, der har arbejdet med kongemagten og ledingsflåden og dens udvikling bl.a. set i forhold til

udviklingen i England og i Frankeriget (Niels Lund: ”*Lid, leding og Landeværn*”, 1996).

Michael Gelting har flere gange skrevet banebrydende artikler om tolkningen af middelaldersamfundet, han har samlet sine opfattelser i ”*Danmark en del af Europa*” s 334-351 i Per Ingesman mfl.(red): ”*Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*”. Gad 1999.

Helge Paludan har i ”*Familia og Familie. To europæiske kulturelementers møde i højmiddelalderen*” (1995) forsøgt at finde grundlaget for kernefamiliens opståen i højmiddelalderens fæstebondesamfund. Han har taget sit udgangspunkt i historisk antropologi, hvor Jack Goody har lagt et grundlag for analysen med ”*The Development of the family and the marriage in Europe*” (Cambridge 1983). I artikler i ”Den jyske historiker” gav **Thyra Nors** allerede i 80erne beskrivelser af Saxo’s historier om forskellige samlivsformer (”*Saxos særheder*” s 19-36 i ”Den jyske historiker” nr 41,1987) og af kirkens krav og normer for ægteskab (”*Kampen om ægteskabet*” s 28-46 i ”Den jyske historiker” nr 42,1987). Hun har senere udviklet disse tanker på middelalderen i Norden (”*Ægteskab og politik i Saxos Gesta danorum*”, s 1-33 i Historisk Tidsskrift 98, 1998 og i ”*Slægtsstrategier hos den danske kongeslægt i det 12. århundrede, Svar til Helge Paludan.*” s 55-66 i Historie 2000).

Nils Hybel har med udgangspunkt i en omfattende analyse af de engelske tolkninger af den senmiddelalderlige krise og pesten udviklet en ny Danmarkshistorie-forklaring, der placerer Danmark i den europæiske sammenhæng (”*Danmark i Europa 750-1300.*” Museum Tusulanums forlag 2003). I 2002 fornyede svenskeren **Lars Hermanson** (i *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-tallets Danmark*. Göteborg 2000) diskussionen om Saxo. Han vovede på ny at anvende denne omfattende tekst som hovedkilde til sin analyse af 1100-tallets samfund.

Hans synsvinkel udgik fra, at der i middelalderens Norden ikke var tale om statsdannelser og magtlogikker, som vi kender det fra de moderne samfund efter 1500. Der var tale om, at grupper af ”venner, slægt og forbundne”, dannede alliancer, der på tværs af de lokale sammenhænge sikrede fred og kontrol med de ressourcer, som magthaverne – stormandsslægterne – var afhængige af. Jordrettigheder, krigere, handel, kontrol med markedspladser og byer var vigtigt i denne sammenhæng.

Kongen havde ikke et organiseret administrativt apparat til sin rådighed. Det var udelukkende de personlige relationer mellem de forskellige magtgrupper, der var afgørende. Der var på ingen måde tale om klasser eller organiserede interessegrupper eller en kongemagt, der ovenfra bestemte. Det gav en helt anden forståelse af samfundet og konflikterne. Og Saxo's tekst handler netop om, hvordan magthaverne (i Saxo's tid: Valdemar og Absalons klan) opretholder og konstruerer de personlige netværk, der fortsat kan sikre dem magten.

Hermanson hentede sin inspiration til analysen fra andre samfundsvidenskaber antropologi og kulturvidenskab og fra andre europæiske analyser af samfund, der byggede på magtudøvelse gennem socialt netværk uden større (statslige) organisationer. Han har arbejdet videre med sin analyse af 1100-tallets samfund (Hermanson: *Bärande band. Vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000-1200*. Lund 2009).

I sammenhæng hermed har **Brian Patrick McGuire** (i ”*Da himmelen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300*”. Alfa 2008) redegjort for de opfattelser og de tankeformer, kirkens ledere var præget af og havde anvendt i forbindelse med kristningen af Danmark.

Der er i hans fremstilling få tolkninger af de reelle historiske sammenhænge, men mange tekstanalyser af, hvad de forskellige middelalderlige forfattere har ment.

En projektgruppe om korstog og korstogsideologiens betydning med **Kurt Villads Jensen** har fået nye sammenhænge frem (Kurt Villads Jensen m.fl.: ”*Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*”. Høst & Søn. 2006).

Gruppen undersøgte, hvordan man kunne opfatte de nordiske lande som korsfarersamfund og den betydning det havde, hvis man medtænkte korsfarerbegrebet i analyserne af de mange krigeriske begivenheder i 1100-, 1200- og 1300-tallet. Det er siden blevet til en omfattende og læselig doktordisputats af Kurt Villads Jensen: *Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000-ca.1250*. Syddansk Universitetsforlag 2011.

I den seneste Danmarkshistorie af **Lars Hovbakke Sørensen**: *En europæisk Danmarkshistorie – fra oldtiden til i dag*. Gyldendal (2014) har forfatteren netop taget de europæiske og nordiske sammenhænge alvorligt, men selve forklaringer og tolkninger er mere traditionelle.

Tolkninger af 1134-begivenheden.

Disse tolkninger kan man bruge til at se tolkningernes afhængighed af deres samtid og til selv at få fantasi til at forstå 1134-begivenhederne.

Arbejd med middelalderhistorikernes tolkninger 1-10

- Vælg nogle tolkninger ud og undersøg, hvor de kan supplere eller modsige vidensstekstens forklaringer.
- Hvilke kilder bygger de på?
- Hvordan bruger de kilderne (1-4)? – som beretning eller levning?
- Hvilke argumenter/forklaringer hentes i og udenfor kilderne?
- Er deres tolkning præget af samtidens dagsordener?
- Sammenlign med videnssteksten.
- Diskuter en ny begrundet tolkning af 1134-begivenhederne

1. Erik Arup: Danmarks Historie Bd 1, 1926 (genoptr. 1961) (om kirken) s 199-221.

2. Hal Koch: *Kongemagt og Kirke 1060-1241.* Bd 3 i Politikens Danmarks Historie. **1963** s 155-180 (om kongemagten).

3. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave.* Munksgaard **1971** s 68-81 (udfra kvinde- og underklassesynsvinkel)

4. Ole Fenger: *"Kirker rejses alle vegne."* Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bind 4 (2.red.udgave **2002**) s 71-76, 108-112 (international orienteret syntese)

5. Lars Hermanson: *"Släkt, vänner och makt i det tidiga 1100-talets Danmark"* i Historisk Tidsskrift 98 **1998** s 241-275. (kort præsentation).
Afhandling: *"Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-tallets Danmark."* Göteborg **2000** – en kortere oversigt findes derudover i *"Makten, individen och kollektivet"* s 61-94 i Hanne Sanders m.fl. (red): *Ett Annat 1100-tal.* Makadam Förlag **2004.** (synsvinkel udfra horisontal netværksmagt).
En bredere fremstilling med udgangspunkt i "vennebegrebet" og overgang til et hierakisk herskersystem findes i *Bärande band. Vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000-1200.* Lund **2009.**

6. Nils Hybel: *Danmark i Europa 750-1300.* Museum Tusulanums forlag **2003** s 177-180 (synsvinkel udfra europæisk baggrund, ny dyrkningsstruktur, plyndrings- og tributøkonomi)

7. Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium. Storhed og fald.* Aschehoug **2005** s 53-57 (synsvinkel udfra korstog/imperium-opfattelse)

8. Brian Patrick McGuire: *Da himmelen kom nærmere. Fortællinger om Danmarks kristning 700-1300.* Alfa **2008** s.122-141 (udfra tekstnær forståelse af kirke, kultur og korstog, få forklaringer)

9. Erik Ulsig: *Tiden 1050-1150. Befolkningsvækst og opdeling* s 21-50 i *Danmark 900-1300. Kongemagt og samfund.* Aarhus Universitetsforlag **2011.** (Seneste oversigt fra Ulsig, med vægt på kongemagt og dyrkningsstruktur)

10. Lars Hovbakke Sørensen: *En europæisk Danmarkshistorie – fra oldtiden til i dag.* Gyldendal **2014.** (Er en bred Danmarkshistorie og behandler opgøret i 1130erne s 238-44)

Fortælling 15: Om Absalons slægt, venner og Saxo

Lars Hermanson er en svensk historiker, der arbejder med de politiske og samfundsmæssige forhold i det gamle middelaldersamfund. Det er hans fortjeneste, at vi i dag har en mere grundlæggende forståelse af den måde kongemagten fungerede på i perioden efter vikingetiden.

Han har i : **Lars Hermanson**: ”Släkt, vänner och makt i det tidiga 1100-talets Danmark” i Historisk Tidsskrift 98 1998 s 241-275 en kort præsentation af sine hovedteser, der gennemgås grundigt i afhandlingen: ”Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-tallets Danmark.” Göteborg 2000. – Kortere oversigter findes derudover i ”Makten, individen och kollektivet” s 61-94 i Hanne Sanders m.fl. (red): *Ett Annat 1100-tal*. Makadam Förlag 2004 og i ”Vänskap, brödraskap och maktsystem i Valdemarernas Danmark s 159-182 i Janus Møller Jensen (red): *Broderliste, Broderskab, Korstog. Bidrag til opklaringen af en gåde fra dansk højmiddelalder*. Syddansk Universitetsforlag 2006.

I Saxo's Danmarkshistorie er der flere fortællinger, der viser hvordan forholdene er i et samfund, der er styret af venskabs/broderskabs-alliancer mellem de ledende magtgrupper.

En dansk historiker **Michael Kræmer**: *Den hvide klan. Om Absalon og hans slægt og magtspillet og magtens mænd i Danmark i det 12. århundrede*. Forlaget Tancredi 1999, har givet en tilsvarende analyse af især Absalons store sociale elitenetværk.

Kilde 1: Saxo (skrevet ca 1200 i Danmark) – Beretning.

Findes på latin og er nyoversat i **Karsten Friis-Jensen/Peter Zeeberg**: *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum/Danmarkshistorien* Bd 2 Gad 2005 s 133-139 (både latin/dansk).

En tidligere god oversættelse af **Frederik Winkel Horn** (1898) denne oversættelse er anvendt her. Den findes også på www.heimskringla.no .

Læs beretningen og løs følgende opgaver:

Til 15.bog:

- 1) Hvad består utilfredsheden i Roskilde i?
- 2) Hvilke parter er der i konflikterne i byen?
- 3) Hvem løser konflikterne og på hvilken måde?
- 4) Hvad er beretningens tendens – hvem holder Saxo med?
- 5) Hvordan foregår bispevalget? Hvem støtter Absalons valg? Udøves der tvang ved præsternes valg af Absalon?
- 6) Hvad er beretningens tendens?

Til 16 bog:

- 1) Hvordan sikrer Knud sig kongemagten ved Valdemars død? Hvorfor først til Viborg og Urnehoved?
- 2) Hvilke parter er bag oprøret i Skåne? Beskriv de oprørere, der karakteriseres af Saxo, undersøg hvilke grupper der holder sammen mod Knud og Absalon.

3) Der optræder et kongsemne som leder af oprørerne- hvem er han i alliance/forbund med?

4) Er der eksempler på andre kongsemner, der gør modstand mod Valdemarerne i perioden frem til 1220?

5) Hvad er beretningens tendens – hvem holder Saxo med?

Fra 15. Bog (1158) - Absalons valg til Roskildebisp

I de samme Dage døde Biskop Asger i Roskilde, og Almuen og Gejstligheden kunde ikke blive enige om, hvem de skulde vælge i hans Sted. Samtidig var der ogsaa Splid imellem de Roskilde Borgere, og der blev slaaet mange ihjel paa begge Sider, og de fremmede, der havde bosat sig i Byen, blev dels dræbte, dels fordrevne. De indfødte nøjedes endda ikke med at gjøre det af med de fremmede, men forgreb sig ogsaa paa Kongens Møntmester og gik saa vidt i deres Raseri, at de ikke blot jævnedes hans Hus med

Jorden, men endogsaa ranede alt hans Gods. Kongen blev meget opbragt paa Byen for den Foragt, den havde vist hans kongelige Myndighed, og med en stor Skare Sjællændere rykkede han imod den for at ødelægge den. Byfolkene skikkede da Sendemænd ud til ham og bad ham om ikke at bruge de Vaaben, han burde anvende til Rigets Forsvar, imod Landsens egne Børn, og han skaanede da Byen, mod at den betalte en Pengebøde. Strax efter drog han mild og venlig ind i Byen og gik ind i Kannikegaarden ved Hellig Trefoldigheds Kirken for at give den Afgjørelse, Klerkerne maatte træffe i Henseende til Bispevalget, sin Stadfæstelse. Skjønt man skulde synes, at han med Rette maatte have noget at sige i den Kirke, hans Forfædre havde bygget og beriget, erklærede han, at han ikke vilde tiltage sig nogen Myndighed, der ikke tilkom ham, eller indføre nogen ny Skik, thi han vidste godt, at Kirkeloven bestemte, at Gejstligheden med Hensyn til sin særlige Valgret skulde være uafhængig af Kongemagten (1). At han var til Stede, skulde derfor ingenlunde være nogen Hindring for, at de frit kunde stemme paa, hvem de vilde. Klerkerne takkede ham mange Gange for den Fromhed og Retsindighed, han lagde for Dagen, hvorpaa de gik til Side for grundig at overveje Valget. De udtog da tre højt ansete Mænd, hvortil de som fjerde Mand føjede Absalon for hans store Tapperheds Skyld, og mellem disse fire skulde saa Valget træffes. Valdemar bød da, at de hemmelig skulde skrive deres Stemmer hver paa sit Blad i en og samme Bog, saaledes at hver af de fire fik sit Blad i den, thi han mente, at det var den ærligste Maade at stemme paa, at hver for sig stemte skriftlig, før end han mundtlig gav sin Mening til Kjende. Udfaldet blev, at alle enstemmig tilkjendte Absalon det kirkelige Højsæde (2).

Fra 16. Bog (1182) - Knud den Sjette og det andet skånske oprør

Da Ligfærden var til Ende og Kongen (3) stedet til Jorden med den største Ære, begav Knud sig efter sine Raadgiveres Tilskyndelse

hurtigst muligt over til Jylland for at faa sin kongelige Magt og Myndighed stadfæstet og tage sin Faders Krigsfolk i Ed. Kongenavnet havde han jo ikke nødig at søge, eftersom han forlængst var bleven salvet og kronet (4). Paa Viborg Ting tog Folk imod ham med al mulig Velvilje, paa Urnehoved Ting var der nogle, som hemmelig var ham fjendske, men dem fik han snart Bugt med, og de andre tog da ogsaa venlig imod ham, saa at han med Landsens Folks Samtykke blev anerkjendt som Arving til Riget.

Imidlertid begyndte Skaaningerne, glade over, at Valdemar var død, igjen at give deres Frækhed frie Tøjler og krævede Bøder af Stormændene for Nederlaget ved Dysieaabro (5), hvor saa mange havde mistet kjære Frænder og Venner. En Mand ved Navn Aage Tuesøn pustede med sin forgiftige Tale til Ilden og fik atter det dæmpede og næsten helt slukkede Oprør i Skaane til at bryde ud i lys Lue. For at forebygge denne Ulykke begav Absalon sig over til Skaane, hvor han paa Tinge talte frimodig til den ondsindede Almue, men uden at udrette noget, thi den forlod ham og begav sig hen til Hovedmændene for Oprøret, der holdt Ting et andet Sted og var saa overmodige og uforskammede, at de red omkring og stævnedes hele den skaanske Almue til at møde bevæbnet samme Steds igjen, naar Saatiden var omme, for at værges sin Frihed. Absalon fandt det derfor raadeligst at begive sig over til Sjælland igjen, og som Følge af, at han drog bort, tog Almuens Dumdristighed og Grumhed yderligere til. Den overfaldt Thords og Esberns (6) Gaarde, som den først plyndrede og derefter stak Ild paa, og i de følgende Dage gik adskillige andre af den skaanske Adels Gaarde ogsaa op i Luer. Hovedmændene for Oprøret lod nemlig Bønderne tilfredsstille deres Lyst til at ødelægge Stormændenes Gods for at gjøre dem saa meget dumdristigere og mere opsatte paa at gaa ivrig og gladelig til Værks ved Udsigten til det skjønne Bytte og den Løn, de kunde vente sig for deres Anstrængelser. Adskillige af Adelsmændene overgav derfor

af Frygt for, at der vilde blive øvet samme Vold og Overlast imod deres Gaarde som imod deres Standsfællers, alt, hvad de ejede og havde, i deres Venners Varetægt; en Del gik om Bord paa Skibe og stak i Søen, fordi de holdt for, at deres Liv og Velfærd var sikrere dér end paa deres Gaarde; en Del søgte Trøst og Hussvalelse hos Absalon. Da Knuds og Absalons Ryttere saa', at det gik dem lige saa ilde som deres Herrer, besluttede de at værge sig med Vaabenmagt imod den Vold og Overlast, der tilføjedes dem.

Hovedmændene for Opstanden, som under de sidste Optøjer havde faaet at mærke, at de ingen Vegne kom, naar de ikke havde en Anfører, indkaldte nu fra Sverige en Mand ved Navn Harald (7), der vel var af kongeligt Blod, men baade sløv og daarligt skaaren for Tungebaandet og i det hele taget ganske uskikket til at være Konge, eftersom Naturen eller Lykken i ingen Henseende havde skjænket ham noget Fortrin med Undtagelse af hans fornemme Herkomst, saa jeg skal lade være usagt, om Svenskerne havde størst Skam af at sende saadan en Mand eller Skaaningerne af at tage imod ham.

Stormændene blev imidlertid bestyrkede og forfærdede, da dette rygtedes, og efter som Rygterne om Fjendens Fremrykning lød forskjellig, skikkede de Bud til Absalon, snart med Opfordring til at komme over og hjælpe dem, snart med Paalæg om, at han skulde blive borte med hele sin Styrke, da Harald endnu ikke var falden ind i Landet. Da han omsider brød ind i Landet med de Krigsfolk, han havde faaet af Kong Knud af Sverige og Birger Jarl, strømmede Almuen ivrig til ved Rygtet om den nye Høvding, den havde faaet, og der samledes en utrolig Mængde Folk om ham. I Tillid til denne sin Stridsmagt truede han Lundeboerne, som lukkede deres Porte for ham, med at ødelægge Byen. Som Følge heraf skikkede adskillige af Stormændene Bud til hinanden, de samledes, og efter at have sat Mod i hinanden slog de Lejr ved Lommeaa, medens andre af Kongens Krigsfolk undlod at møde, idet de lod, som om de ikke vidste noget om, hvad der gik for

sig. De, der havde samlet sig, var imidlertid saa opsatte paa at komme til at slaas, at de uden at ænse nogen Fare og opfyldte af Foragt for Bønderne, uden Hensyn til, at de selv var saa faa, gav Hestene slappe Tøjler og uden ordentlig Anførsel sprængte ind paa Fjenderne, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde. Ved dette Angreb gjorde Fjenderne, de stormede løs paa, dem mindre Skade end Vinden, som de havde lige stik imod sig, thi den var saa stærk, at den i Farten rev Skjoldene fra dem, men Bønderne turde ikke engang holde Stand, da de kom farende imod dem, og Bondehæren, som var mere mandstærk end modig, blev saaledes slagen uden Blodsudgydelse, og det er ikke saa lige at afgjøre, om de havde mest Skam eller Skade deraf. For at komme hurtigere af Sted paa den Flugt, de greb til, førend de tænkte paa at slaa fra sig, skammede Bønderne sig nemlig ikke ved at kaste baade deres Skjolde og Vaaben, som de ikke trøstede sig til at gjøre Brug af. Efter at de dels var bleven dræbte, dels tagne til Fange, flyede Harald hjem til Sverige tillige med Aage, der havde faaet ham til at trage efter Kronen. Hvad Lundeboerne angaar, hjalp de ingen af Parterne, men afventede Krigens Udfald, for saa at holde med dem, der gik af med Sejren. Da de saa', hvem der havde haft Lykken med sig, begyndte de at haane de overvundne, som om det var dem, der havde vundet Sejren, og begjærlige efter Ros og Bytte greb de nu efter det, andre havde tilkæmpet sig ved deres Tapperhed.

Bønderne var imidlertid saa frække, at de ikke havde faaet nok af at paaføre Stormændene Krig to Gange; de stævnede atter til Ting og tog ikke i Betænkning at undsige dem for tredje Gang, idet det var deres Agt ved at udrydde hele Adelen at hævne sig for det sviende Saar, der var blevet tilføjet dem, og tilfredsstille den rasende Oprørslyst, de var besatte af, saa halsstarrig holdt de fast ved deres Forsæt, hvad enten det nu var Skam over det Nederlag, de havde lidt, eller Hævntørst, der drev dem. Hverken den Ærbødighed, de var disse udmærkede Mænd

skyldige, eller Mindet om de Nederlag, de havde lidt, kunde afholde dem fra at følge deres Lyst til at gjøre Oprør. Den Fare, der som Følge heraf truede alle de skaanske Stormænd, afværgede Absalon imidlertid ved skyndsomst at komme over med Sjællandsfarerne. Han begav sig nemlig med vajende Bannere til Stedet, hvor Tinget skulde holdes, og hindrede ikke blot Almuen i at sætte sit oprørske Forehavende i Værk, men satte ogsaa ved de redeligste og retskafneste Kjendelser de Love i Kraft igjen, som den med den største Ubillighed havde kuldkastet. Det hjalp ikke Harald, at han ikke var til Stede, Stormændene fældede alligevel Dom over ham, saa man kan sige, at han blev straffet to Gange af Skaaningerne, en Gang med Vaabenmagt og en Gang ved, at der gik Dom over ham, og det er vel ikke godt at afgjøre, hvilken af de to Straffe der var værst for ham. Almuen var saa langt fra at driste sig til at øve Fjendtligheder, at den nedlagde Vaabnene og lod, som om den slet ikke havde haft ondt i Sinde, blandede sig imellem Absalons Folk, som om den kun var kommen for at holde Ting i al Fredelighed, og gav ivrig sit Bifald til Kjende ved hver enkelt Kjendelse, han fældede, skjønt den var alt andet end glad derved. Saaledes gjorde dette Ting Ende paa det skrækkelige og langvarige Oprør, og Almuen har aldrig siden dristet sig til at prøve paa at sætte sig op imod Adelen. Imidlertid havde Knud som Følge af Tidenderne om Krigen i Skaane set sig nødsaget til at begive sig fra Jylland over til Fyn, og dér mødte han Esbern, som af sin Broder Absalon var bleven sendt over til ham for at meddele ham, at de kongelige havde sejret. Da Kongen uventet mødte ham, troede han, at han havde sørgeligt nyt at melde, blev urolig og turde knapt se paa ham, saa bange var han for, hvad han vilde faa at høre. Da imidlertid ikke blot Esberns glade Ansigt gav ham Haab om, at det stod bedre til, end han troede, men hans Ord yderligere bragte ham det glade Budskab, at hans Folk havde sejret, blev han saare fornøjet og drog over til

Skaane. Her gav han Frosteherred til Pris for Brand og Plyndring, og det vilde ogsaa være blevet ødelagt, hvis ikke Absalon, der havde stor Godhed for det, havde lagt sig imellem. Han fik sat igjennem, at de, der havde forbrudt sig imod Kongen ved at slutte sig til Harald, slap med Pengebøder, og det maa vel nok kaldes umaadelig mildt, at han i sin Godhed lod Folk, der havde gjort sig skyldige i den største Forbrydelse, slippe med at bøde for deres Brøde med en ringe Afgift. Dette gav ogsaa de andre Haab om at opnaa Tilgivelse, og ved Absalons kjærlige Forbøn lod Kongen sig formilde og gav saaledes et herligt Vidnesbyrd om sit Maadehold, idet han for en eneste Vens Bønners Skyld gav Afkald paa den Hævn, alle havde gjort sig fortjente til ved deres Brøde.

Noter (ved Henrik Adrian):

- 1) den middelalderlige strid mellem kejser og pavemagt går på kejserens (og kongens) ret til at udvælge bisper og ærkebisper, her opfylder Valdemar den Store kirkens ret til selv at udpege sine bisper, men kongen har stadig kontrol gennem sin stadsfæstelse af kannikernes valg. Man kan selv ifølge teksten diskutere om der er tale om et "frit" valg.
- 2) Absalon opfylder ikke på det pågældende tidspunkt kravene til at blive bisp – han er under 30 år gammel.
- 3) Valdemar den Store dør i maj 1182
- 4) Sønnen Knud (den Sjette) bliver konge –han er tidligere valgt og salvet som medkonge til Valdemar den Store ved mødet i Ringsted i 1170.
- 5) Da Absalon bliver ærkebisp i Lund og prøver at indføre tiende og sikre Skjalmslægten positioner i Skåne, udbryder der et skånsk oprør i 1180. Absalon må flygte fra Skåne. Oprøret nedkæmpes af Valdemars hær og de afgørende slag står ved Dysiebro og Getingebro, hvorefter bønder og ledere atter må underkaste sig.
- 6) Absalons bror Esbern (Snare) og Thord, kongens statholder i Lund var førende personer i Valdemars og senere Knuds magtelite.
- 7) Harald (Skreng) er søn af Oluf Haraldsen (død 1142 i et oprør i Skåne, hvor han er valgt til konge), han var søn af Harald Kesje (død 1135), som var søn af kongen Erik Ejegod. Harald er således et kongsemne, der truer Valdemarerne i 1170erne og 80erne. Se Lars Hermansson: *Släkt, vänner och makt*. Göteborg 2000, se videre om fortolkningen af Lars Hermansson i Fortælling 14.

Fortælling 16: Om Knudsgilder, korstog og handel i Østersøen

Den danske kong Valdemar den Store spillede en vigtig rolle i den korstogsbevægelse, som i løbet af 1100-tallet undertvang de slaviske områder på den nordtyske og polske kyst ud til Østersøen. Efter Rügens fald 1168 søgte Valdemar og hans efterfølgere Knud og senere Valdemar Sejrs at erobre og kontrollere hele det slaviske område fra Sønderjylland til Danzig-bugten.

Områderne blev kristnet samtidig med, at nogle af de lokale slaviske fyrster blev vasaller knyttet til den danske konge. Denne langsomme magtudvidelsesproces skete som del af den korstogsbevægelse, der udgik fra Sachsen og Rhinlandet, og hvor både Visby og Lübeck som handels- og ressourcebyer efterhånden fik en central rolle. I begyndelsen af 1200-tallet fortsatte kristningbevægelsen i de baltiske områder og i Finland.

Et dokument udstedt af kongen i 1170'erne understøtter Sct.Knudsgildet, der med gilder i flere danske købstæder og med samlingssted i Sct.Bendts kirke i Ringsted fungerede middelalderen igennem. Dokumentet handler om kontakten til Visby på Gotland.

Visby på Gotland spillede fra 1100-tallet en vigtig rolle i handelen på Østersøen og for fjernhandelen mellem øst, vest og nord. Byen lå centralt placeret for kristningen af hele den østlige del af Østersøen – Finland, de baltiske områder og Nordtyskland.

A. Indledning – de to Knud helgener

Der var i middelalderen to Knud-helgener – **Knud Konge og Knud Hertug.**

Knud Konge – også kaldet ”Knud den Hellige” blev dræbt i Albani kirke i Odense 1086. Han blev allerede i 1099 anerkendt af paven som helgen efter Erik Ejegods ønske. Hans knogler blev indsvøbt i silke gravsat på ny på højalteret 19 april 1100 af bispem i domkirken i Odense.

Knud Hertug – også kaldet ”Knud Lavard” – der betyder ”brødgiveren” (svarende til det engelske ”lord”) blev myrdet af Magnus Nielsson 1131 ved Haraldsted udenfor Ringsted.

Slægtsgrupperne bag Erik Emune, Knuds søn Valdemar (den Store) og hvideslægten, der var parter i borgerkrigene indtil 1157, støttede en helgengørelse af Knud. Han blev efter mordet begravet i Ringsted, hvor der i 1130'erne og 40'erne blev givet gaver til kirken og det nyoprettede kloster med benediktinermunke, så en Knud Hertug-kult kunne komme i gang.

I 1146 søgte ærkebisp Eskil at hindre Valdemar og Sven Eriksøn (Erik Emunes søn) i at flytte Knuds knogler op i et skrin på højalteret – det var ikke almindelige

lægmænds opgave at skabe helgener, erklærede Eskil, men hans modstand kan også forklares ved at han hørte til den konkurrerende slægtsgruppe: Thrugot-slægten.

Efter Valdemars sejr i borgerkrigene og erobringen af Rügen i forbindelse med de mange korstog mod vndernes område, kom den pavelige godkendelse 1170. Hvor man tidligere lokalt bestemte og udvalgte en helgen – det var biskoppens opgave, - blev det nu normalt at paven godkendte en helgen, og i 1200-tallet blev der efterhånden fastlagt en særlig procedure af pavens administration til godkendelse af helgener.

En stor kirkefest i Ringsteds nybyggede klosterkirke blev afholdt på Knud Lavards helgendag 25 juni 1170. Her placerede ærkebiskop Eskil så Knuds knogler på alteret. Knud Hertug blev en vigtig korstogshelgen i årene fremover. Hans kirker og andre findes mange steder i Østersøområdet, og der oprettedes Knudsgilder flere steder.

Der er flere tolkninger af Sct.Knudsgildets funktioner og opgaver, de diskuteres efter kilderne 1-2 i: *B. Sct. Knudsgildet – til handel og/eller korstog?*

Kilde 1: Valdemar den Stores brev til Gotlandsfarerne omkring 1177.

Dokument fra o.1177, Brevet fra 1177 findes nu kun som et par senere afskrifter efter en middelalderlig afskrift. Disse har ingen datering, men en anden kilde oplyser, at brevet var fra 1177. Det er med sikkerhed udstedt mellem Knud Lavards skrinlæggelse 1170 og Valdemar den Stores død 1182. Korstogshistorikeren Kurt Villads Jensen mener, at 1170 er det mest sandsynlige p.g.a. indvielsen og kirkefesten i Ringsted.

Læs dokumentet og løs følgende opgaver:

1. Inddel dokumentet i afsnit og opstil Valdemars argumentation for at deltage i Gotlandsfarerselskabet.
2. Hvor er det Gotlandsfarerne skal finansiere et hus?
3. Hvilke interesser kan kongen (og hans "venner") have i at samle Knudsgilderne og gøre Ringsted til mødested for gildernes brødre?
4. Hvorfor er Ringsted et "godt" sted at mødes og betale afgift til?
5. Hvilke opgaver skal gildet løse og hvordan skal gildebrødrene behandle hinanden?
6. Hvilken rolle spiller kongen?

7. Find Skt. Knudsgildets regler fra omkr. 1200 fra Flensborg og undersøg regler, der kan handle om korstog (krigeradfærd) og de regler, der kan handle om handel og socialt samvær.
- 8) Find argumenter for at Skt. Knudsgilderne både har været en korstogsorden og et købmandsgilde.

Uddrag af Knudsgildets skrå, Flensborg o.1200 findes i: Henrik Adrian og Mette Mortensen: *Fra slave til fæstebonde. Problemer i dansk middelalder*. Gad 1978 s 136-139.

Teksten er oversat og rettet til af Henrik Adrian. Dansk oversat tekst i: Danmarks Riges Breve, række 1, 3. bind, nr. 63, s 63-64, 1977. Latinsk originaltekst: Diplomatarium Danicum, række 1, 3. bind, nr. 63, s 93-95, 1977.

Oversat med kommentarer hos: Lars Hermanson: Bärande band. Vänskap, kärlek och brödraskap idet medeltida Nordeuropa, ca 1000-1200. Lund 2009 s 198-99. Kommentar i Kurt Villads Jensen: Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000-ca.1250. Syddansk Universitetsforlag 2011 s 371-76.

Valdemar, gennem Guds nåde de danskes konge, til alle, som færdes til Gotland, og som hører under hans kongelige majestæts ret, nåde og hilsen.

Det er skik og brug hos alle folk, men især hos de folk, som færdes i verdens forskellige egne for vindings skyld, at de forbedrer deres stilling ved love og skikke, fordi de der, hvor fremmed beskyttelse ikke yder dem værn, ikke vil give afkald på at få støtte og værn i egen styrke. Som følge heraf omfatter vi Eders broderskab [1a] og gildesammenslutning [1b] med megen gunst og nåde, en sammenslutning, som I til ære for martyren St. Knud[2] har stiftet efter en vis

beslutning og med en såre gavnlig fremsynethed, især da det på en højst frugtbringende måde vil være til gavn for Os som for vore efterkommere og for den kongelige ære. Men ligesom Gud, alles styresmand, har skabt forskellige lemmer under eet hoved og givet dem forskellige virkefelter, har han på samme måde efter forholdenes og tidernes forandring fastlagt, hvad folk har at gøre. Derfor skylder vi i faderlig kærlighed alle en ligelig afbalanceret ret, hvad enten det er de, der handler for at skaffe sig varer eller, de, der bryder jorden i deres ansigts sved, eller de, der stråler med ridderbælte[3]. Følgelig vil vi

være parthaver i Eders broderskab, som I nyligt har påbegyndt, og vi vil med vor fulde myndighed være delagtige i alt det, som Eders anerkendte samfund måtte give bifald til. Derfor beder og påbyder vi, at I ikke af nogen årsag eller som følge af protester eller strid med nogle modstandere giver op, men tværtimod stræber efter at fuldføre det, som I har påbegyndt, nemlig opførelsen af huset [4] og den højtidelige indvielse af gildet ved fastsat og belejlig tid. Og således som I, efter at have indhentet råd fra Otto, vor kapellan [5] og udsending, har lovet at være lydige såvel mod Gud som mod lovene, således skal I overholde det. Thi der står skrevet i evangeliet: Giv Gud, hvad Guds er, og kejseren, hvad kejserens er.[6] Derfor påbyder vi Eder alle, at de årlige gaver, som fremkommer i samme broderskab, hvad enten hos Eder på Gotland eller i alle stæder i vort rige, hvor St. Knuds gilde fejres, hvert år af tro mænd overføres til samme martyrs hvilested.[7] Indtrædelsessafgiften til samme gilde skal anvendes til opførelse af gildesbrødrenes hus, indtil det er fuldført. Men vi styrker ordlyden af dette nærværende brev med vor majestæts beskyttelse og stadfæstelse og stadfæster det ubrydeligt. Guds og vor evige fred være med dem, der overholder det, som oven for er sagt. Lev vel i Herren.

Noter (af Henrik Adrian)

[1] "fraternitatis et societatis connexio". Fraternitatis betyder "broderskab" - og "Societas" – fællesskab, gilde.

a) Broderskabs-begrebet er omdiskuteret, det afgrænser en gruppe af "venner" eller "brødre", der er ligemænd.

b) Gilder var typisk i middelalderen en betegnelse for en lang række sammenslutninger med religiøse og erhvervsmæssige eller blot religiøse funktioner. De havde egne vedtægter til regulering af samlivet, kaldet skråer, og ofte egne huse og altre i kirker mv.

[2] Knud Lavard (ca. 1096-1131) var søn af kong Erik Ejegod (ca. 1060-1103).

[3] Man opdeler normalt i middelalderen samfundet i de 1) *de bedende* (gejstligheden), 2) *de arbejdende* (bønderne), 3) *de forsvarende* (ridderne) – senere kommer *byernes købmænd og håndværkere* med som en fjerde stand. Her er gejstligheden udeladt, men alle de andre tre grupper er med. Byernes indbyggere er nævnt for første gang i Norden i denne kilde.

[3] Et hus, hvor gildets medlemmer kunne mødes og hvor der evt. var lagerplads til udenbys medlemmers varer. Der kan være tale om både et hus i Visby og i Ringsted. Denne slags huse blev senere i middelalderen kaldt kompagnihuse.

[4] Gejstlig, i dette tilfælde i kongens tjeneste. En kapellan er en præst uden sognekirke – tilknyttet et kapel eller et alter. Gejstligheden havde stort set monopol på boglig uddannelse på dette tidspunkt, hvorfor kongen var nødt til at have skrivekyndige gejstlige ansat. Kapellanen Otto er også nævnt i et dokument fra 1175 (D.D. 2rk 3. Bd nr 49).

[5] Bibelcitater, som mere eller mindre ordret kan findes i tre af de fire evangelier i Det nye Testamente.

[6] Benediktinerklosterkirken i Ringsted. Den i 1160'erne og senere totalt ombyggede kirke blev senere gravplads for også Valdemar den Store og fire af hans efterfølgere som konger.

Kilde 2: Segl fra Visby og landet Gotland i middelalderen

Der er bevaret en lang række dokumenter med segl fra Gotlands middelalder. Nogle er knyttet til øens og Visbys stilling og de mange købmandsgilder.

Seglaftryk/billeder findes i Tortzen: Gotland 1361. Gyldendal 1961 s 47-48. Beskrivelser også i Hugo Yrwing: Gotlands Medeltid. Visby 1978 s 218-19.

Undersøg seglene:

1. Hvilke symboler er der på de forskellige segl – hvornår har de været brugt?

2. Hvilke befolkningsgrupper/områder repræsenteres ved seglet?

3. Hvad fortæller seglene om Visby og Landet Gotlands forhold til hinanden og til Sverige?

A. Tyske gotlandsfarerers segl

Tregrenet lilje med skriften: *Sigillum thethonocorum Gutlandiam frequentantium* – de tyskeres segl, der besøger Gotland. Findes omtalt 1229, bevaret fra 1287. Selskabet (gildet) ophævet 1299 efter hansestædernes beslutning. Seglstemplet er bevaret på Gotlands Museum.

B. Landet Gotlands segl og den gotlandske Visby-menigheds segl

Gemse med fane med skriften: *Gutenses signo christus signaur in agno* (jeg betegner gotlændingene, christus betegnes af et lam) Kendt fra brev 26. oktober 1280 og flere fra 1400-tallet. Seglstemplet findes i Statens Historiska Museum i Stockholm.

C. De tyske borgere i Visby

Tregrenet lilje med skriften: *Sigillum theuthonicorum in Gotlandia manencium* (de på Gotland fastboende tyskeres segl). Kendt fra brev 26. oktober 1280, i brug endnu i brev 24 august 1341.

D. De gotlandske borgere i Visby

Gemse med fane, glorie og kalk og skriften: *Hoc Wisbycenses agno designo gutenses* (med dett lam betegner jeg gotlændingene i Visby). Gemsen (en alpin "bjergged") har lånt glorie og kalk fra "agnus dei" fremstillinger (kalkmaleri) som også forekommer på mønter. I 1300-tallets midte er gemsen udskiftet med et lam (som teksten angiver) i landet Gotlands segl.

E. Byen Visby

Byens segl er nu blevet en kombination af de to befolkningsgruppers segl: A og C – (gotlændingene) og B og D (de tyske købmænd). Skrift: *Sigillum civitatis Wisbycensis* (Staden Visbys segl). Omtalt 1347, kendt fra 1385.

I fortalen til **Visby Stadslov** fra o. 1350 står der:

"...Kong Magnus af Sverige, Norge og Skåne... bestemte for os at vi skulle have et segl af begge tungemål".

B. Skt. Knudsgildet – til handel og/eller korstog?

1. Tysk eller nordisk dominans i Østersøen?

Diskussionen om handelen i Østersøen går tilbage til 1800-tallets slutning, hvor tyske historikere efter Tysklands samling dyrkede en national forestilling om tysk dominans i Østersøen gennem Lübecks opståen, hansestædernes udvikling og kolonialiseringen af de slavisktalende områder i Østtyskland og Polen. Gotlands centrale rolle i hansekøbmændenes organisering af Østersøhandelen mellem Lübeck og Novgorod over Visby blev forklaret med den tyske kulturs og skibsteknologis overlegenhed. Både fra svensk og dansk side opstillede forskere (*Lauritz Weibull, Hugo N. Yrwing, Erik Lönnroth, K. Kumlien og Aksel E. Christensen*) med baggrund i kilderne andre forklaringer, der viste, at det oprindeligt var farmændene på Gotland og nordiske handelsmænd, der besejlede området og som dominerede. Samtidig påviste de de interesser, som de danske og svenske konger havde i sejladsen, og at der var tale om en nordisk organisering af de mange sejlruiter i Østersøen og af de forbindelser, der var både mod øst og vest. Fx at ”guterne” i 1100- og 1200-tallet havde faste kontakter i flere engelske havnebyer og i Flandern, og at der var mange kontakter til Rusland samtidig med at ”guterne” havde en kirke og en lagerbygning i Novgorod. *Lauritz Weibull* beskrev i en artikel fra 1946, hvordan ”Knutsbrødrene” var en del af den erobring af Østersøen som Valdemarerne gennemførte, og at handelen på Visby var en central del af kongens aktiviteter. Det blev fulgt op af *Aksel E. Christensen*, der i flere artikler beskrev udviklingen af handelsforholdene i Østersøen. Først og fremmest afviste han ”friser-teorien” om, at der i vikingetiden skulle have været friserdominans i bydannelse og handel i Østersøen

og Nordsøen. Dermed gjorde han op med den ”nationale tyske historieskrivning”.

Men han opfattede også de gotlandske farmandsbønder som kernen i den ældre middelalders Østersøhandel, og efter 1170 blev ”Knudsgildebrødrene” beskrevet som købmænd fra mange danske købsteder, der med centrum i Visby sikrede sig del i Østersøhandelen. På samme måde som købmænd fra Lübeck på lignende måde dannede en sammenslutning, der havde tilholdssted i Visby, men som først ind i 1200-tallet fik større betydning.

Det var især Valdemar den Stores erobring og pacificering af Rügen og dets bagland, der åbnede op for sikker sejlads på Travefloden, samtidig med at kontakten over land til Hamburg og Elben blev sikret for Lübeck. Det skabte en anden transithandelsvej mellem øst og vest end transitvejen over land ved Hedeby/Slesvig.

Valdemar Sejrs herredømme over Lübeck og Hamburg i begyndelsen af 1200-tallet fik begge byers handel til at vokse kraftigt, selvom Slesvig stadig opretholdt sin stilling som vigtig handels- og kongeby.

Knudsgilderne blev således sat i direkte sammenhæng med beskrivelsen af den ældre middelalders handelsruiter i Østersøen. En række historikere har siden anvendt denne tolkning (*Skyum-Nielsen, Aksel E. Christensen, Kai Hørby*).

2. Korstogstolkningen

Med korstogshistoriens ”genetablering” efter 1995 – begyndte både svenske og danske historikere igen at se Østersø-områdets historie med ”korstogsbriller”, og man fik nye indsigter og nye fortolkninger.

Både Valdemar den Store, Knud og Valdemar Sejr organiserede korstog og begyndte at kontrollere områder langs med Østersøen, som blev kristnet. Den danske konge samarbejdede med ærkebisp Anders Sunesen om at sikre sig tilhold i Estland langs søvejen til Novgorod med grundlæggelse af byen

Reval (Tallinn), ligesom de svenske konger søgte at underlægge sig og kristne det nuværende Finland.

En dansk forskergruppe med *Kurt Villads Jensen* i spidsen udgav i 2004 "*Danske korstog*", hvor korstogs synsvinklen blev genfremsat. Ligeledes har *Dick Harrison* (historieprofessor i Lund) beskrevet korstogsbevægelsen set ud fra et nordisk synspunkt med vægt på sammenhængene mellem den svenske, den danske og de nordtyske fyrsters indsats i hele Østersøområdet – det er sket i fremstillingen: "*Om Gud vill det!*" (2006).

Kurt Villads Jensen, der i sin disputats (fra 2012) om korstogsbevægelsen i Danmark og Portugal udbyggede synsvinklen, opfatter "Knudsbrødrene" som et korstogsbroderskab – en ridderorden, der på linje med de senere korsriddere (Johanitterne, Den tyske orden og Sværdridderne) blev skabt af Valdemar for at sikre den danske kongemagts ekspansion i de "hedenske områder".

Visby på Gotland er netop i denne periode central for korstogsriddernes praktiske logistik. Her kunne man på "kristen grund" samle ressourcer, producere våben, organisere transport og forberede angreb og senere sikre kontrol med de områder i de baltiske lande og i den finske bugt, som endnu ikke var kristnet. Og herfra var der den korteste afstand til de nyoprettede kristne støttepunkter som fx Riga (i Letland) og Reval (i Estland).

I den række af regler, der findes fra Skt.Knudsgilderne, lægger korstogshistorikerne vægt på de mange bestemmelser, der handler om brugen af vold og konflikter mellem knudsbrødrene. Det har således været en gruppe medlemmer, der har været vant til voldelige handlinger. På samme måde som reglerne i den samtidige Vederlov, der galdt for Valdemars og Knuds hirdmænd. Brødrene har haft som opgave både at være "beskyttere" som ridderne – og "handlende" som købmændene og har på den måde spillet en væsentlig rolle i korstogsbevægelsen, mener Kurt Villads Jensen.

3. Ny magtstruktur – fra "brødre/venne"-alliancer til kongemagt

Der er en dobbelthed i teksten om Knudsgilderne – der var tale om både "broderskab" og "gildesammenslutning". Det første viser hen til den horisontale sociale relation mellem "brødre og venner", som *Lars Hermanson* (i "*Bærende band*" 2009) har beskrevet i sin analyse af de sociale og politiske forhold i det ældre middelaldersamfund. For at sikre sig socialt var man nødt til at have aftaler og faste sociale regler for venskab og broderskab. Ved at inddrage en helgen i denne relation kunne man gøre den sociale relation mere sikker – ligesom edsafleggelse og giftermål kunne sikre og fastholde relationen.

Det andet – "gildesammenslutningen" er den konkrete organisation, hvor man med de gældende aftaler i gildeskråen bliver en del af et fællesskab. Også her er man ligestillet og sikrer hinanden. Både ved helgentilknytningen, men også ved tilknytning til kongen (der ovenikøbet gennem slægtsskab også er tilknyttet helgenen Sct. Knud) sikres fællesskabet yderligere. Der er i begge relationer tale om, at man gennem ed, gaver, beskyttelse og hjælp deltager i et gensidigt (og ligestillet) forhold. Men det er ikke nok for "kongemagten af Guds nåde". Her er der tale om en vertikal magtrelation. Det er "herren", der bestemmer. Og det er i det ældre middelaldersamfund vanskeligt at få de mange herskergrupper til at acceptere kongemagts legitimitet og krav. Ved at kongen træder ind i de "horisontale venne- og gildesammenslutninger" som ligestillet "broder" eller "medlem" – og ved at knytte "brødrene" til en "kongehelgen" som de to Knud-helgener, sikrer kongerne (Valdemar, Knud og Valdemar Sejr) sig muligheden for legitimitet, og at en vertikal magtopfattelse accepteres. Kongen er ikke ligestillet som "broder" eller "ven", men er netop ved sin guddommelige baggrund og stormændenes accept af at være underlagt St.Knud i besiddelse af overordnet magt.

Set i korstogsideologiens forestillingsverden så får kongen ved sin tilslutning til gildet (det at han bliver ”broder”) direkte kontrol eller opslutning fra gildebrødrene. Denne kontrol og tilslutning kan bruges politisk, hvad enten det er for at sikre Valdemarernes kongemagt, eller det er for at skabe grundlaget for en kortogshær.

Hermanson ser i 1100-tallet denne udvikling fra et mere anarkistisk system med horisontale ”venner og brødre-alliancer” til et samfund præget af en standsopdeling og en vertikal magtstruktur.

En vigtig mellemstation på vejen fra den horisontale magtstruktur til den vertikale magtstruktur er således den religiøse sammenhæng, der bruges til at fastholde de mange ven/broder-alliancer. Stiftelsen af klostre og altre – hvortil man knyttes som ”ven” til et kloster eller et alter og giver gaver hertil, sikrer netop stabilitet og sammenhæng. Når kongen eller betydende magthavere skaber det, sikrer de sig samtidig opslutning og støtte fra de andre gavegivere og ”venner” til de pågældende institutioner. Først hermed overgår samfundet til en mere moderne struktur, hvor staten – nu først som kongemagt - spiller en rolle som udøver af magt over samfundet og dets sociale grupper.

4. Gotlandsfarere, korstog og Visbys centrale rolle frem til 1300

En af de vigtigste handelsveje i vikingetiden og i den tidlige middelalder gennem Østersøen gik fra Slesvig/Hedeby langs de danske øer og forbi Skåne, Bornholm og Øland til Gotland. Her opstod i begyndelsen af 1100-tallet en handelsby Visby, der i løbet af 1200-tallet voksede til en af de største byer i Nordeuropa. Byen lå centralt for de videre rejser til de baltiske lande og til de russiske floder, hvor man fra det nærliggende Novgorod kunne rejse videre til Kiev og videre til Byzants (Konstantinobel).

I 1143 blev Lübeck grundlagt og her opstod en handelsby, der efter 1220 i høj grad erstattede Hedeby/Slesvig som transitby og som i midten af 1200-tallet blev

udgangspunkt for en række nye handelsruter i Østersøen, der rakte til Kalmar, Danzig, Riga, Reval (Tallin) og Visby.

Visby på Gotland lå centralt på den måde, at om foråret når floderne tøde op i Rusland og isen forsvandt fra den finske bugt, var det købmændene fra Gotland, der kom først til Novgorod og de andre handelspladser i det baltiske område. Derfor oprettede købmænd både fra de danske købsteder og fra Lübeck lagerbygninger og overvintringspladser i Visby. De tyske købmænd - ”Gotlandsfarerne” fra Lübeck byggede fx den store Sct.Mariakirke med ekstra etager over kirkens skib, hvor de kunne opbevare deres varer. Og den 8-kantede Helligåndskirke fra 1200-tallets begyndelse kan have været en dansk Knudskirke.

Det øgede byens betydning og sikrede omsætningen. Med korstogbevægelsens udvikling efter 1100 fik Gotland med Visby en vigtig placering som udgangspunkt for kristningen af det baltiske og finske område. Det gav også omsætning og nye institutioner i området, der både kunne støtte missionsvirksomheden og give logistisk støtte til de mange hærtog i området.

Oprindeligt var det ”farmandsbønderne” på Gotland, der dominerede transithandelen på Østersøen, og som havde kontakt både mod øst og syd (baltiske og slaviske område og Rusland) og også mod vest (Bergen, England og Nederlandene). Med handelens koncentration til de mange nyanlagte byer i området og med oprettelsen af Hanseforbundet og de mange købmændsgilder blev ”farmandsbønderne” udkonkurreret i 1200-tallets sidste halvdel.

Baggrunden var den anderledes organisering af fragt og sejlads. Hvor det stadig i 1200-tallets begyndelse var skibsejeren og hans folk – evt. med part i skibet, – der sejlede og handlede, blev der nu oprettet egentlige rederier, der fungerede som befragtere, og som ejede flere skibe. Ejerne fulgte ikke nødvendigvis skibet på dets rejse.

Lagerbygninger i forskellige havnebyer, agenter og samarbejde mellem redere fik

derfor stor betydning, og da den nye form for organisering også krævede mere kapital og et betalingssystem med vekslere og kredit, vanskeliggjorde det ”farmændenes” fortsatte individuelle handel. Hertil kom, at den nye skibstype ”koggen”, der var mere dybtgående og dermed kunne laste større mængder efterhånden kom til og erstattede de nordiske skibstyper, der ikke havde så stor last. Det stillede også nye krav til havneanlæg med kaj og moler. Det gav Visby en stor fordel på Gotland, for her var der fine kaj-anlæg tæt ved bymuren.

Korstogene i den østlige del af Østersøen (til det nuværende Finland, Estland, Letland, Litauen og det nordlige Polen) fra 1140erne og 150 år frem stillede store krav til købmændene, og her spillede Visby en central rolle som både et forsyningssted for udrustning af korsfarere og for udveksling af oplysninger om de aktuelle magt- og sejlforhold.

I midten af 1280erne blev Visby efter en borgerkrig helt udskilt fra det gotlandske farmandssamfund.

Der var i 1220erne opstået et fastboende tysk købmandssamfund i Visby knyttet til Mariakirken. Samtidig var der en lang række gotlandske købmænd som slog sig ned i Visby, og som her knyttedes til andre kirker. Begge parter dannede det ny bystyre.

Visby blev således efterhånden en selvstændig by med bymur og et uafhængigt bystyre. Nu var det både gotlandske, tyske, nordiske og russiske købmænd, der med egne stenhuse til lager og handel og med kirker knyttet til hver befolkningsgruppe, der styrede byen.

Det ændrede de politiske forhold for hele Gotland. Visby med sit eget bystyre og den selvstændige ”farmandsrepublik” Gotland kom efter borgerkrigen 1282 begge under den svenske konges myndighed, der på grund af borgerkrigen mellem de to parter fik styrket sin magt og sikrede sig Gotland som en fast del af det svenske kongerige.

Med den øgede kongelige kontrol blev det også vanskeligere for farmændene at sælge

våben og udstyr til de hedenske befolkninger i det baltiske område. Måske kan det forklare, at farmandsbøndernes kirkebyggeri gik i stå omkring 1300.

5. Knudsgilderne

Vi ved ikke meget om Skt. Knudsgildernes betydning videre frem, men flere gildeskråer (regler for gildemedlemmerne) er bevaret, og der har været ca. 30 købsteder med et Skt. Knudsgilde i det danske område udover gilder i Visby og Reval (Tallin) og hertil en række kirker med andre tilegnet de to Knudshelgener. I 1256 mødtes repræsentanterne for de mange gilder, men nu skete det på Skånemarkedet, og det er et argument for, at der var tale om købmændsgilder, der ikke var en direkte del af korstogsbevægelsen. Nogle af gilderne findes stadig – i dag som kulturelle foreninger eller sammenslutninger, der også dyrker deres middelalderlige baggrund.

Litteratur

Til samfundsforhold og handelshistorien i Østersøen:

Lauritz Weibull: *S:t Knut i Österled*. Scandia XVII 1946.

Kjell Kumlien: *Sverige och Hanseaterne. Studier i svensk politik och utrikeshandel*. Stockholm 1953

Erik Lönnroth: *Sverige s 97- 122 i ”Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden”*. Det nordiske historikermøde i Århus 7-9 august 1957. 2.udg. Århus 1972

Aksel E. Christensen: *Danmark s 55-96 i ”Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden”*. Det nordiske historikermøde i Århus 7-9 august 1957. 2.udg. Århus 1972

Aksel E. Christensen: *Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte Afhandlinger*. København 1976 især: ”*Birka uden frisere*” s 146-164 (opr.1966) og ”*Østersøen og Norden i ældre middelalder*” (opr. 1971) s 238-204.

Hugo Yrwing: *Gotlands Medeltid*. Visby 1978 afviser, at der var en dansk Knudskirke i Visby. Om segl s 218-19.

Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. København 1971

Bo W. Holmberg (red): *Sankt Knuts Gille 1256-2006. En bok för alle*. 2006 (uden trykkested), med en omfattende litteraturliste til ”gilder og Knudsbrødre”. Teksten dækker de fungerende Knudsgilder og historien bag.

Til korstogsbevægelsen i Nordeuropa:

Eric Christiansen: *The Northern Crusades*. Penguin books 1997 (opr.1980). Klassikeren om emnet.

Den Jyske Historiker nr. 89 juni 2000: *Krig, korstog og kolonisering*. (en række artikler fra korstogsprojektet under det humanistiske forskningsråd).

Jørgen H. Lind, Carsten Selch Jensen,

Kurt Villads Jensen og Ane Bysted: *Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*. Høst og Søn. 2004, 2. udg. 2006 (afsluttende fremstilling fra korstogsprojektet)

Dick Harrison: *Gud vill det! Nordiska korsfarare under Medeltiden*. Stockholm 2006

Janus Møller Jensen (red): *Broderliste, Broderskab, Korstog. Bidrag til opklaringen af en gåde fra dansk højmiddelalder*. Syddansk Universitetsforlag 2006.

Lars Hermanson: ”*Vänskap, brödraskap och maktsystem i Valdemarernas Danmark*” s 159-182 i Janus Møller Jensen (red): *Broderliste, Broderskab, Korstog. Bidrag til opklaringen af en gåde fra dansk højmiddelalder*. Syddansk Universitetsforlag 2006.

Lars Hermanson: *Bärande band. Vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000-1200*. Lund 2009

Kurt Villads Jensen: *Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000-ca.1250*. Syddansk Universitetsforlag 2011

Fortælling 17: Om kernefamilien og den ændrede dyrkningsstruktur

Den danske kernefamilie er ikke en moderne opfindelse, selvom vi tror det! Den er ”opfundet” i 1200- og 1300-tallet og blev til ad to forskellige veje.

- For det første stillede middelalderkirken krav om ændrede regler ved arv og ved giftermål. Det var med til at splitte slægtssamfundet og skabte nye sociale relationer.
- For det andet ændredes både dyrkningsformer og ejendomsforhold i de enkelte landsbyer.

A-B: Kernefamiliens opståen?

Introduktion

Ud fra Saxo og ældre kilder er det klart, at der har været mange forskellige samlivsformer i den ældre middelalder udover det autoriserede kristne ægteskab. De nordiske samfund var med storbønder, landboer, husmænd, landarbejdere og trælle et meget differentieret socialt opdelt samfund, hvor både slægt, social placering og kontakter betød meget for samlivsformerne.

Pavekirken pressede på for at begrænse samlivsformerne, og den opstillede idealer om kristent ægteskab og samliv, der med tiden blev norm i det senmiddelalderlige samfund. Det er især historikerne **Thyra Nors** og **Helge Paludan**, der tidligt rejste debat om kernefamiliens opståen og udviklingen af de middelalderlige samlivsformer.

I artikler i ”Den jyske historiker” gav **Thyra Nors** beskrivelser af Saxo’s historier om forskellige samlivsformer (”Saxos særheder” s 19-36 i ”Den jyske historiker” nr 41, 1987) og af kirkens krav og normer for ægteskab (”Kampen om ægteskabet” s 28-46 i ”Den jyske historiker” nr 42, 1987). Senere udgav **Helge Paludan** sin forklaring på kernefamiliens opståen og udvikling i fæstesamfundet i bogen *”Familia og Familie. To europæiske kulturelementers møde i højmiddelalderens Danmark”*. Århus Universitetsforlag 1995. Begge bygger på den engelske antropolog **Jack Goody**: *The development of the family and marriage in*

Europa, Cambridge 1983. Denne fremstilling analyserer den romersk-katolske kirkes kamp for faste ægteskabsregler, cølibat og krav om at leve i kristent ægteskab og reglernes samfundsmæssige konsekvenser i middelalderen. **Thyra Nors** har senere udviklet disse tanker på middelalderen i Norden (”Ægteskab og politik i Saxos *Gesta danorum*”, s 1-33 i *Historisk Tidsskrift* 98, 1998 og i ”Slægtsstrategier hos den danske kongeslægt i det 12. århundrede, Svar til *Helge Paludan*.” s 55-66 i *Historie* 2000). **Helge Paludan** ser udviklingen af kernefamilien i Danmark i sammenhæng med fæstegårdssystemets tilblivelse og udvikling og fastholder, at det er fra midten af 1200-tallet og i 1300-tallet, at ”kernefamilien” bliver til, og de gamle slægts- og klansammenhænge går i opløsning og erstattes af de mange kernefamilier, der hjælper hinanden gennem landsbyfællesskabet.

Spørgsmål:

- Undersøg hvilke samlivsformer der fandtes i det gamle slægtssamfund, og hvad det betyder at trælle (slaver), landarbejdere, gårdsæder, landboer var knyttet til hoved- eller brydegårdene?
- Hvorfor stiller kirken krav om, at man ikke må gifte sig indenfor det 4. led?
- Hvilken rolle spiller kravet om cølibat og at præster, munke og nonner ikke må være gift for kirkens godsbesiddelser?

A. Malet relief – på træ: Den hellige familie ca 1500 Rosted kirke

Genstand D11104 i rum 108

Nationalmuseet (HA)

Fandt oprindeligt i den nu nedlagte kirke i Rosted, Jylland.

Tolkning af relief i træ (Anne Pedersen, Nationalmuseet)

”Jomfru Marias mor Anna er her omgivet af hele sin store familie. Ifølge legenderne fra senmiddelalderen var Anna gift tre gange og

med hver mand fik hun en datter Maria. Joachims datter ægtede Josef og fødte Jesus. Kleofas’ datter ægtede Alfæus og fik fire sønner: Jacob den Yngre, Simon, Judas og Josef. Salomes datter ægtede Zabadæus og fødte Jacob den Ældre, og evangelisten Johannes. Scenen er gengivet som et borgerligt familiebillede med legende børn.”
(kilde: Henrik Adrian og Anne Pedersen: *Senmiddelalder-samfund og kirke*. Nationalmuseet 1998)

Spørgsmål til relieffet

- 1) Undersøg billedet – Hvem er i centrum? Hvad har personerne i hænderne? Hvilke symboler er der på personerne (på hat, farver, genstande) – kan du udpege de forskellige personer?
- 2) Hvad siger relieffet om hverdagslivet? Hvad laver børnene?
- 3) Er der tale om en kærnefamilie? Hvilken familiesammenhæng er der mellem de forskellige personer?

B. Regler om ægteskab og giftermål: Jyske lov. Vordingborg 1241 – original på middelalderdansk

Håndskriftet Codex Holmiensis 37 fra ca 1280 (afskrift fra original) nu i Det Kongelige Bibliotek, tidligere i Kungliga Biblioteket, Stockholm, - 2011 blev håndskriftet udvekslet med et håndskrift med Södermannalagen fra 1300-tallet, der blev afleveret til Sverige.

Introduktion:

Den internationale kirkeret fik i 1234 sin officielle lovebog, Liber Extra udstedt af pave Gregor IX (1227-41). Påvirket heraf udstedte kong Valdemar II (Sejr) i 1241 den første officielle lov i landet, gældende for Fyn og Jylland til Ejderen.

Loven blev mærkeligt nok ikke udstedt i Jylland. Den er givet af kongen på et møde i Vordingborg og med samtykke af hans sønner, landets bisper ”og alle de bedste mænd, der var i hans rige”.

Den har formentlig forinden været accepteret på landstinget i Viborg med tilslutning fra fynboerne.

En dygtig dansk gejstlig med viden om kanonisk retsopfattelse har skrevet fortalen, støttet på den ældre internationale samling Decretum Gratiani.

Fortalen betoner, at kongen giver loven, og at landet tager ved. Men det må forudsættes, at kongen kun kunne give love, som på forhånd var aftalt som acceptable.

Jyske lov har en klar disposition og er affattet med sikker sprogforståelse. Den er vistnok påvirket af skånsk ret, men er ellers tømret op på faste retstraditioner fra Jylland og Fyn.

Blodhævnen er som anden selvtægt trængt tilbage i forhold til de østdanske retsbøger. Til gengæld er straffene jævnlige blevet hårdere, så de kunne virke afskrækkende. Det var på linje med den strengere kriminalpolitik, som ledende gejstlige efterhånden blev talsmænd for.

I betragtning af det besvær, som det kostede pavedømmet at tilvejebringe en officiel lovebog, er det ikke nogen ringe bedrift for Valdemar Sejr, at have kunnet lægge navn til et sidestykke dertil, om end mindre systematisk og kun gældende i en del af Danmark.

Påvirkningen udgik også til udlandet. Jyske lovs fortale er efterlignet på svensk grund, i fortalen til Upplandslagen.

Kilde:

Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. København (Munksgaard) 1971, 320-322.

Ditlev Tamm: *Juraens 100 bedste historier – rettens kulturhistorie fra middelalderen til i dag*. (Gyldendal 2016) s 49-54.

Der er i **Wikipedia:** *Jyske lov* –

http://da.wikipedia.org/wiki/Jyske_Lov - en artikel, der redegør for både fundhistorien og for den seneste diskussion om lovens område (Jylland eller hele landet?).

Spørgsmål til lovtæksten:

1) Fortalen fortæller meget om samfundsopfattelsen og den danske kongemagt omkring 1240. Selvom teksten er præget af den kirkelige reformbevægelse fra Laterankonciliet 1215, er det muligt at undersøge hvordan teksten beskriver forholdet mellem konge og kirke, og hvilke befolkningsgrupper, der karakteriseres i teksten.

- *Undersøg om kirken (paven) og kongemagten er ligestillet, er under- eller overordnet placeret i forhold til hinanden?*
- *Undersøg hvilken rolle kongemagten og ”høvdingene” skal spille i samfundet for at sikre freden?*
- *Hvordan er kirken sikret i fortalen?*
- *Hvilke befolkningsgrupper skal loven især hjælpe og sikre?*
- *Hvem har udstedt loven og godkendt den?*

2) I Lateran-konciliets bestemmelse blev det vedtaget i 1215 –

- *At et kristent ægteskab krævede kvindens samtykke,*
- *At man ikke måtte gifte sig indenfor 4 led,*
- *At gejstlige, munke og nonner ikke måtte gifte sig*

- At hver kristen mindst en gang om året skulle gå til skrifte.

Dermed var det afgrænset, hvad det ville sige at leve i kristent ægteskab og de kirkelige myndigheder (sognepræsten, bispen) fik en afgørende betydning som institutionen, der fastlagde arveregler og familieforhold.

- *Undersøg i hvilket omfang paragraferne i Jyske lov følger de nye faste krav til kristent ægteskab og et kristent liv?*
- *Undersøg hvilke samlivsformer Jyske lov ellers tillader eller forholder sig til?*
- *Hvordan opfattes børns arveret?*

Jyske Lov - Fortale

Således begynder fortalen til Jyske Lov, som kong Valdemar gav, og Danerne vedtog.

Med lov skal land bygges, men ville enhver nøjes med sit eget og lade andre nyde samme ret, da behøvede man ikke nogen lov. Men ingen lov er jævngod at følge som sandheden, men hvor man er i tvivl om, hvad der er sandhed, der skal loven vise sandheden.

Var der ikke lov i landet, da havde den mest, som kunne tilegne sig mest. Derfor skal loven gøres efter alles tarv, at retsindige og fredsommelige og sagesløse kan nyde deres fred, og uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde.

Det er også rigtigt, dersom nogen ikke af frygt for Gud og kærlighed til retten kan lokkes til det gode, at frygten for øvrigheden og landets straffelov da kan hindre dem i at gøre ilde og straffe dem, hvis de gør det.

Loven skal være ærlig og retfærdig, tålelig, efter landets sædvane, passende og nyttig og tydelig, så at alle kan vide og forstå, hvad loven siger. Loven skal ikke gøres eller skrives til nogen mands særlige fordel, men efter alle deres tarv, som bor i landet. Heller ikke skal nogen mand dømmes mod den lov, som kongen giver, og landet vedtager; men efter den lov skal landet dømmes og styres. Den lov, som kongen giver, og landet vedtager, den kan han heller ikke ændre eller

ophæve uden landets vilje, medmindre han åbenbart handler mod Gud.

Det er kongens og landets høvdingers embede at overvåge domme og gøre ret og frelse dem, der tvinges med vold, såsom enker og værgeløse, børn, pilgrimme og udlændinge og fattige - dem overgår der tiest vold - og ikke lade slette mennesker, der ikke vil forbedre sig, leve i sit land; thi idet han straffer og dræber ugerningsmænd, da er han Guds tjener og landets vogter. Thi ligesom den hellige kirke styres af pave og biskop, således skal hvert land styres og værges af kongen eller hans embedsmænd. Derfor er også alle, der bor i hans land, skyldige at være ham hørige og lydige og underdanige, og til gengæld er han skyldig at give dem alle fred. Det skal alle verdslige høvdinger også vide, at med den magt, Gud gav dem i hænde i denne verden, overdrog han dem også at værges sin hellige kirke mod alle krav. Men bliver de glemsomme eller partiske og ikke værger, som ret er, da skal de på Dommens dag stå til ansvar, hvis kirkens frihed og landets fred mindskes ved deres skyld i deres tid.

Vide skal alle, der ser denne bog, at kong Valdemar, den anden søn af Valdemar, der var Sankt Knuds søn, da han havde været konge i ni og tredive vintre, og der var gået tusind og to hundrede og fyrretyve vintre, efter at Vor Herre var født, i den næstfølgende marts måned lod skrive denne bog og gav denne lov, som her står skrevet på dansk, i Vordingborg med samtykke af sine sønner, der var til stede, kong Erik, hertug Abel og junker Christoffer og Uffe, der da var ærkebiskop i Lund, og biskop Niels i Rodkilde, biskop Iver i Fyn, biskop Peder i Århus, biskop Gunner i Ribe, biskop Gunner i Viborg, biskop Jens i Vensyssel og biskop Jens i Hedeby og desuden med samtykke af alle de bedste mænd, der er i hans rige.

Uddrag af Første bog

Her begynder den første bog.

1. bog

§ 1. Hvilket barn der skal arve. Et barn skal tage arv, hvis det bliver døbt, og ellers

ikke. Bliver der strid om, hvem der lever længst, moderen eller barnet, eller om barnet er døbt eller ikke, da er man nærmere til at vidne barnet til kristendom og arv end til at vidne det fra. Med hensyn til faderen gælder det samme som med hensyn til moderen. Man skal føre bevis derfor med kønsnavn. kønsnavn er tolv mænd inden for tredje led og inden for syslet. Det er sagsøgeren, der skal udtage dem; men han skal dog ikke udtage modpartens åbenlyse uvenner. Tre kan den sagsøgte udskyde uden ed, og tre andre skal udtages i deres sted. Andre tre kan han udskyde med tolv mænds ed.

1. bog

§ 2. Hvad den skal sige, der døber

barnet.^[SEP]Man skal også vide, hvem der døbte barnet, og hvad han sagde, der døbte barnet, for et barn kan ikke kaldes døbt, medmindre det bliver døbt i Faderens, Sønnens og den Helligånds navn. For således skal den sige, der døber barnet: Jeg døber dig i Faderens, Sønnens og den Hellig-ånds navn. Men kvinde må aldrig døbe et barn, hvis der er en mand til stede. Heller ikke må barnet døbes i andet end vand...

1. bog

§ 21. Om slegfredbørn.^[SEP]Et slegfredbarn skal faderen føre til tinget og lyse på tinge, at det er hans barn, og tilskøde det, hvad han vil give det og så meget, som bliver tilskødet barnet, beholder det, og ikke mere. Men lyser han det i kuld og køn og ikke tilskøder det noget, da tager det halv lod i forhold til et ægtebarn. Men er der ingen ægtebørn, da tager slegfred-barnet, der blev tinglyst, arven efter faderen. Men får det nogen arv efter faderen, da arver det efter søskende lige med ægtebørn, medmindre faderen forud har kundgiort på tinge, at det skulde nøjes med det, faderen gav det i hænde, og ikke have mere og ikke arve efter søskende.

1. bog

§ 22. At alene faderen kan anerkende nogen som sit barn.^[SEP]Den, som faderen

anerkender som sit barn, kan ingen vrage - og ingen kan påtvinge en mand et barn, som han ikke selv har anerkendt - undtagen hans rette arving. Den mand, der efter alle lovens regler anerkender et sleg-fredbarn på tinge, skal være ansvarlig for det som for sit ægtebarn, hvilke krav der end stilles til det. Men har en mand et slegfredbarn, og lyser han det ikke på tinge, og det bliver dræbt, da skal de mødrene frænder tage hele boden, og de fædrene frænder og faderen får intet, og dør det en naturlig død, skal moderen - eller de mødrene frænder, hvis moderen er død - og ikke faderen arve det...

1. bog

§ 25. Om horebørn.^[SEP]Horebørn tager ikke arv efter deres fader, selv om han tinglyser og tilskøder dem alt det, han kan, medmindre han giver dem det i hænde, før han dør. Men har en mand slegfredbørn, og han senere ægter moderen, da er de børn alle ægtebørn, selv om de er født før. Træl og fledføring og klostermand kan ikke arve...

1. bog

§ 27. Hvor længe en mand kan have en slegfred hos sig.^[SEP]Hvis nogen har en slegfred i gårde hos sig i tre vintre og åbenlyst går til sengs med hende, og hun råder over lås og lukke og åbenlyst spiser og drikker med ham, da skal hun være hans ægtehustru og rette husfrue...

1. bog

§ 33. Hvorledes man skal gifte sig.^[SEP]Den, der vil tage sig en kone, skal anmode om hende hos hendes fader eller hendes søn, hvis han er fuldvoksen, eller hendes broder. Men findes der ingen af disse, da skal han modtage hende af den nærmeste slægtning, men det skal dog være med hendes samtykke og vilje. Men har kvinden ingen frænder, kan hun bede, hvem hun vil, om at give hende til ægte. Men har hun så nære frænder, at de er hendes rette værger, såsom fader, broder, søn, bedstefader, farbroder eller morbroder, og hun giver sig selv til ægte uden deres samtykke,

da skal de have rådighed over hendes ejendom, så længe hun lever. Men bliver hun

voldtaget, har hun ikke af den grund forspildt sit gods...

C-E. Dyrkningsstruktur – fra storgårde til fæstegårde

Introduktion: fra brydegårds- til fæstegårds-system

Fra vikingetiden og frem til ca 1300 skete der en yderligere opdyrkning af mange skov- og fælledområder. Nye landsbyer blev grundlagt, og man begyndte at anvende hjulploven, der især kunne sikre opdyrkning af de fede lerjorde. Det gav mulighed for både større kornproduktion og større befolkningsvækst. Det skabte øget koncentration af ressourcer hos de jordejende familier.

Men samtidig ændredes den måde produktionen var organiseret på. I vikingetiden og i den ældre middelalder var de fleste landsbyer domineret af en eller to store gårde (hovedgårde) med en bryde (forpagter tilknyttet jordejeren) eller en storbonde, der selv styrede gården og landsbyen.

Knyttet til disse storgårde var der en række mindre huse og små gårde, der var ejet og styret af storbonden eller bryden, og hvor der boede trælle, fæstere og landarbejdere. Det var på storgården, at de mange forskellige slags arbejdskraft – trælle, landarbejdere, håndværkere og landbofamilier arbejdede og var underordnet.

I perioden fra 1250-1400 blev landsbyerne langsomt forandret, de store gårde i landsbyerne forsvandt. Nu blev alle gårde i hver landsby næsten lige store i areal, og det var sjældent brugeren selv, der ejede gården og dens jord, - men en herremand, kirken eller kongen.

Magthaverne og ejerne var ”flyttet ud af landsbyen” til deres egne herregårde og fæstninger.

Der blev nu skabt et fæstegårdssystem, som fungerede helt frem til landboreformerne i 1700-tallets sidste halvdel. Nu var det

gårdmanden – fæstebonden og hans familie med sit tyende, der dyrkede jorden og leverede arbejdsydelser og produkter til jordejerne på deres hovedgårde. Hvor ved vi det fra?

Vi har en række oplysninger om især kirkens gods og den måde, det var organiseret på. Og især fra Sjælland har vi derudover oplysninger om den mægtige Skjalm-klans ejendomme i 1100- og 1200-tallet, og de gaver, som de giver til klostre og kirker. Fra både Lund Domkapitels Gavebog (1390erne), Ribe Oldemor (1290erne), fra Århus bispens Jordebog (1315) Roskildebispens Jordebog (1370) og fra Slesvig Domkapitel (1430erne) har vi oplysninger og opgørelser, der på forskellige måde kan sige noget om forholdene. Men der er store problemer med de angivelser, vi har om jordstørrelse (areal), jordværdi og afgrøders omfang og værdi. De enheder der anvendes: bol, plov, ørtug, mark sølv mv.– er upræcise for os i dag og deres størrelse eller værdi diskuteres stadig. Det må man tage højde for, når kilderne skal anvendes.

Den første levende og populærhistoriske fortælling om ændringerne af i dyrkningsstrukturen og sammenhængen med krisen i landbrugproduktionen omkring 1300-1400 er skrevet af historikeren **Erik Kjersgaard** i *Politikens Danmarkshistorie Bd 4*. København 1963 s 301-312. Den er god at læse som en begyndelse. Teksten findes også i Henrik Adrian og Mette Mortensen: *Fra slave til fæstebonde. Problemer i dansk middelalder*. Gad 1978 s 107-113.

Senere har **Kai Hørby** i *Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie Bd 5* (2. udg. 2002) beskrevet udviklingen s 199-210 og sat den i sammenhæng med pestens virkninger.

Specialiseret litteratur

Den mere specialiserede litteratur og diskussion kan findes i:

Aksel E. Christensen: *Problemer vedrørende adel og hovedgaarde i dansk senmiddelalder* s 235 i Aksel E.Christensen: Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte afhandlinger. København 1976.

C.A.Christensen: *Nedgangen i Landgilden i det 14.Århundrede.* Historisk Tidsskrift 10 Rk. Bd I s 446-65 (1931)

C.A.Christensen: *Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods 1352-1437.* Historisk Tidsskrift 11 Rk. Bd VI s 161-244 (1960)

C.A.Christensen: *Rapport til det nordiske historikermøde,* s 7-24 , Oslo 1965

C.A.Christensen: *Ændringer i landsbyens økonomiske og sociale struktur i det 14. og 15.årh.* Historisk Tidsskrift 12 Rk Bd I s 257-349 (1964)

Svend Gissel: *Landgilde og udsæd på Sjælland.* København 1968

Troels Dahlerup: *Lavadelens krise i dansk senmiddelalder.* Historisk Tidsskrift 12. Rk. Bd IV s 1-42. (1967)

Svend Gissel (red): *Hornsherred-undersøgelsen. Det nordiske ødegårdsprojekt.* Publ. Nr 2. København 1977

Erik Ulsig: *Danske adelsgodser i middelalderen.* 1968

Bol og by 2.rk 2: *Omkring den senmiddelalderlige krise.* Landbohistorisk selskab 1978.

Poul Rasmussen: *Mål og vægt.* København 1975 s 28-49 om middelalderlige mål

Erland Porsmose: *De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfællesskabets tid.* Odense Universitetsforlag 1987

Erland Porsmose og Erling Grønnegaard

Poulsen: *"Middelalder o.1000-1536"* i *"Dansk landbrugs historie"* Bd 1, 1988

Erik Ulsig: *Tiden 1050-1150.*

Befolkningsvækst og opdeling s 21-50 i

Danmark 900-1300. Kongemagt og samfund. Aarhus Universitetsforlag 2011.

Spørgsmål til tekster, tabeller og figurer

Udfra tekst (D-E), tabeller (1-4) og figurer (a-c) kan du undersøge:

- Hvad der adskiller dyrkningsstrukturen før og efter ca 1300-1400?
- Hvilken rolle ejerne spiller i landbrugssamfundet før og efter 1300-1400?
- Hvilke befolkningsgrupper findes i det danske samfund før og efter 1300-1400?
- Hvilken rolle spiller kongen, kirken og de store jordejere før og efter 1300-1400?
- Hvad fortæller de to historikere Erik Kjersgaard og Kai Hørby om udviklingen og hvilke eksempler bruger de?

C. Samfundsudviklingen og klasseforholdene i middelaldersamfundet 1050-1536.

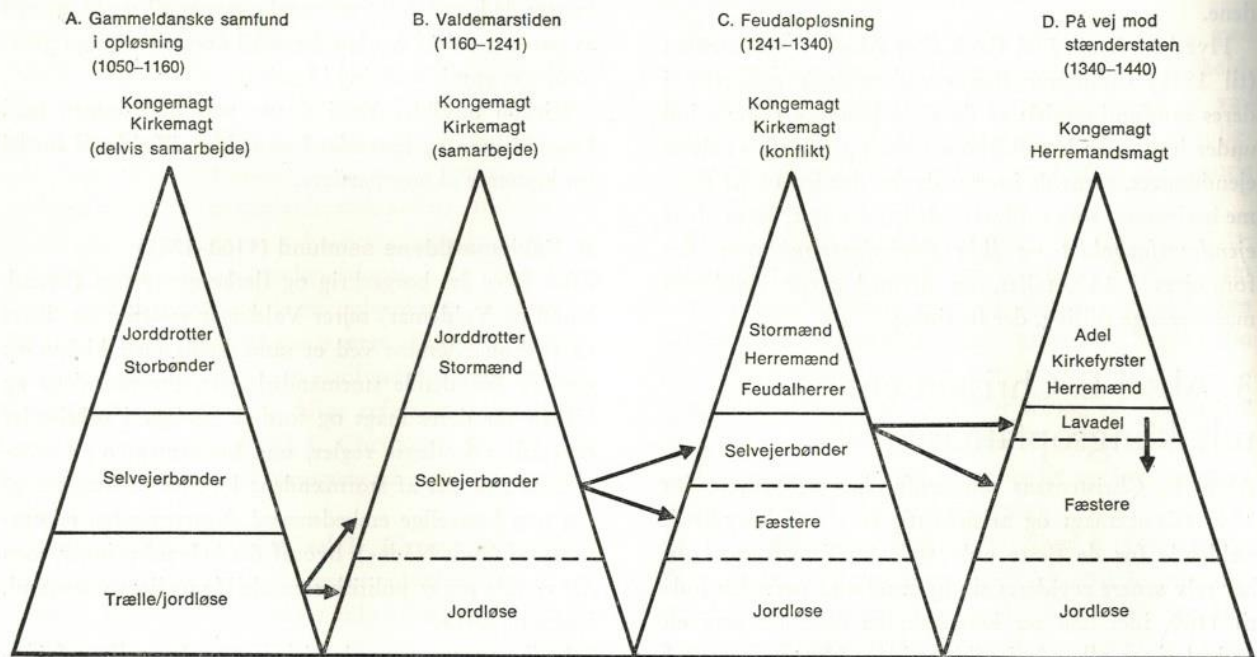
2 tolkninger

1. Aksel E. Christensen (1945) overfor 2.+3. 80er-historikerne: C.A.Christensen, Erik Ulsig, Svend Gissel, Troels Dahlerup.

(Kilde: Figurer taget fra Henrik Adrian og Mette Mortensen: *Fra slave til fæstebonde. Problemer i dansk middelalder.* Gad 1978 s 70, 73-74).

Figur 1
Samfundsstrukturens udvikling i middelalderens Danmark ca. 1050-1450.

(Opdeling efter Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945).

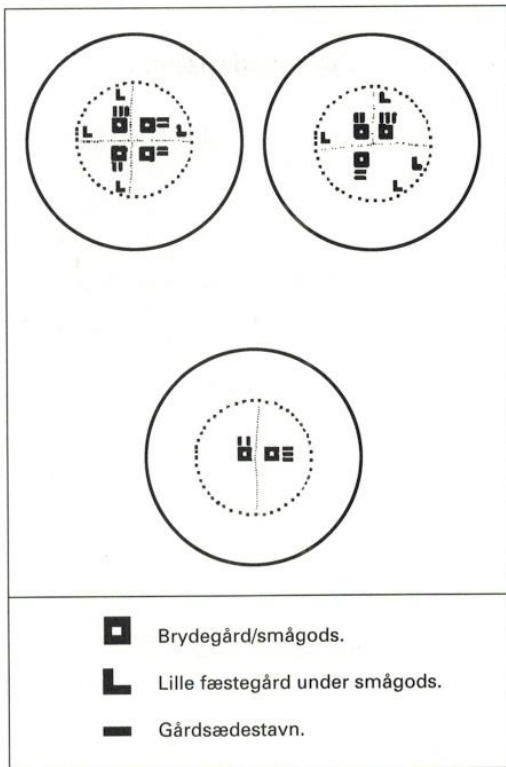

↑ Ældre middelalders samfund

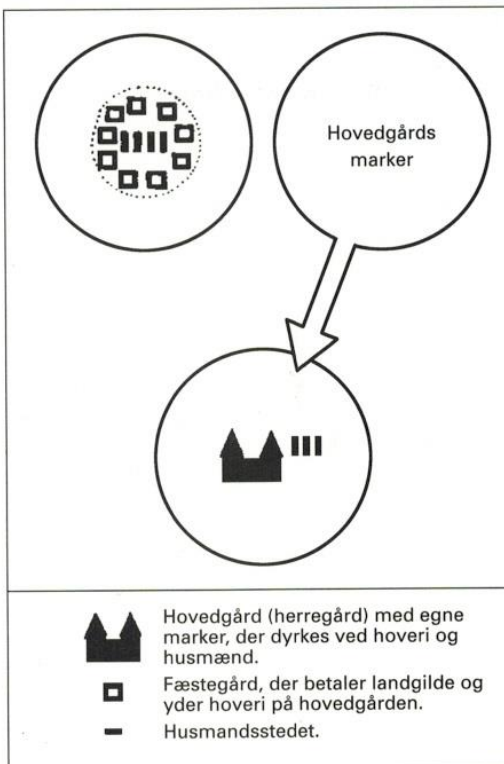
Middelalderens
samfundsstruktur

↓ Senmiddelalderens samfund

Middelalderens dyrkningsstruktur før ↑
 og efter ↓ fæstegårdssystemets opståen.
 Skematisk oversigt der viser tre
 landsbyers forhold.

D. Henrik Adrian: Dyrkningstrukturen på Sjælland 1370 og i 1600-tallet

Tekst hentet fra Henrik Adrian og Mette Mortensen: *Fra slave til fæstebonde. Problemer i dansk middelalder*. Gad 1978 s 94-97

Der er ikke megen statistik om dyrkningsforholdene i dansk middelalder. Først med gennemførelsen af en ensartet jordbeskatning i slutningen af 1600-tallet kan man sige, at vi statistisk har materiale til præcist og sikkert at faastslå de enkelte gårdtypers størrelser og produktionsmuligheder. Vi har imidlertid fra 1300-tallets sidste halvdel en række oplysninger fra Roskildebispens ejendomme på Sjælland. Selvom oplysningerne på flere måder er usikre, kan de imidlertid give et billede af størrelser og sammensætning af forskellige typer gårde. Det vi først og fremmest interesserer os for er størrelsen af de typiske brugsenheder før og efter kriseårene i 1300- og 1400-tallet. Materialet fra Roskildebispens ejendomme er fra 1370 og er således placeret – det formoder vi – i første del af kriseperioden.

Diskussionen om materialet, og hvad det kan bruges til, er meget teknisk og vanskelig tilgængeligt, men det er klart, at det er nødvendigt at forstå disse tekniske forhold, hvis man skal kunne vurdere materialet. Først vil selve talmaterialet blive lagt frem, derefter vil der være nogle overvejelser om usikkerheden af det fremlagte talmateriale og tilsidst vil forskellige tolkningsproblemer kort blive berørt.

1. Tal og kildebaggrund

C.A.Christensen har i Historisk Tidsskrift (12 Rk.Bd 1 s 257-348) nøje gennemgået de oplysninger man kan få ved at undersøge Roskildebispens Jordebog fra 1370. En optælling af de registrerede ejendomme i jordebogen landsby for landsby og sammenligning med oplysninger fra perioden 1450-1614 om de samme ejendomme giver resultatet i Tabel 1.

Tabel 1. Oversigtstal fra Roskildebispens Jordebog

<i>Situationen 1370</i>	<i>er efter 1450 blevet til</i>	<i>% af 1370</i>
2089 landbrugsenheder	1501 landbrugsenheder	71,8
Heraf a: 44 hovedgårde		
b: 75 brydegårde	a+b = 19 hovedgårde	
c: 196 landboggårde		
d: 1343 fæstegårde	c+d = 1436 fæstegårde	
e: 431 gårdsædestavne	e: 46 gårdsædegårde	

Det er kildemæssigt vanskeligt at finde hver enkelt ejendoms "historie" efter 1370. Derfor må man søge at skabe tal, der *ikke overdriver* udviklingen. Hvis vi derfor ser på tallene fra 1370 og sammenligner med senere oplysninger må vi inddrage den usikkerhed, der er om hvorvidt en ejendom i en bestemt landsby i 1370 er den samme eller evt. en større ejendom i perioden efter 1450. I Tabel

2 har C.A.Christensen prøvet at vise usikkerheden for de forskellige oplysninger. Da han regner med, at den typiske dyrkningsenhed går fra en blanding af små og store brug til et ensartet antal middelstore brug, søger han at tage de maksimale tal fra perioden efter 1450, idet det "formindsker" ændringerne i dyrkningsstrukturen.

Tabel 2. Brugsenheder inddelt efter kildeværdi (C.A.Christensen s 277-79)

	<i>1370 (Jordebogen)</i>	<i>1450-1614</i>	<i>Nyeste oplysninger i % af 1370-tallene</i>
Ialt	2089	1501	71,8%
Gruppe I – kendt fra 1370 og fra 1554 inden kirkegodset opløstes	530	360	67,9%
Gruppe II+III – kendt fra 1370 og fra perioden efter bispegodsets opløsning	1559	1141	73,2%
Gruppe II - materiale fra 74 landsbyer, hvor 1370-tallene alene indeholder bispens ejendomme, mens tallene fra nyeste tid indeholder alle ejendomme i de pågældende landsbyer	1062	649	61,3%

Han har inddelt sine oplysninger i 3 grupper: Gruppe I indeholder alle de ejendomme der er kendt fra 1370 og som kan registreres inden kirkegodset gik i opløsning efter reformationen. Disse tal er kildemæssigt de bedst belyst. Men der er problemer: kirks ejendomme voksede også efter 1370, og i lndbyer, hvor bispen i 1370 kun ejede en del af gårdene og senere kom til at eje alle gårdene, kan vi ikke konstatere dette i alle tilfælde. Dette betyder, at vi overdriver antallet af dyrkningsenheder for perioden efter 1450 i forhold til 1370, vi ”mister” således nedlagte gårde og undervurderer forandringerne.

Gruppe II er materiale fra 74 landsbyer, hvor vi kender bispens ejendomme fra 1370, mens tallene fra nyeste tid indeholder alle ejendomme i den pågældende landsby.. For

Odsherreds vedkommende har C.A.Christensen dog haft oplysninger om kongens ejendomme og disse er trukket ud af opgørelsen i de landsbyer, hvor de er kendt. Når vi sammenligner 1370-tal og tallene efter 1450, overdriver vi således også her tallene fra nyeste tid og undervurderer udviklingen. Gruppe III dækker resten af oplysningerne; her er der kun senere og derfor mere usikre oplysninger om antallet af brug.

Når man samler oplysningerne fra Tabel 1 og 2 er det klart at dyrkningsenhederne har ændret sig i perioden, en række større gårde (hovedgårde/brydegårde) er forsvundet og en række mindre gårde (landbogårde og gårdsædestavne) er ligeledes forsvundet. Den typiske dyrkningsenhed efter 1450 er fæstegården, men vi mangler oplysninger om dennes størrelse mv.

Tabel 3. Gårdstørrelser og jordværdi 1370 på dele af Roskildebispens jordegods og gårdstørrelser og jordværdi efter Matriklen 1682 på hele Sjælland (inkl. Møn).

Gårdstørrelse (værdi)	Antal gårde	Antal gårde	Antal gårde i %	Antal gårde i %	Jordværdi i %	Jordværdi i %
1370: Ørtug Jord						
1682: Tdr.Hartkorn	1370	1682	1370	1682	1370	1682
Over 50	26	71	1,6	0,4	16,5	6,0
20-50	82	160	5,1	1,0	18,4	4,1
12-20	260	917	16,2	5,7	25,0	11,5
8-12	86	3109	5,6	19,2	5,9	26,0
4-8	487	8365	30,3	51,8	20,8	43,8
2-4	615	2835	38,3	17,6	12,9	7,6
1-2	46	699	2,9	4,3	0,5	1,0
I alt antal/eller %	1605	16156	100	100	100	100
					13596	113921
Samlet jordværdi					ørtug	tdr.hartkorn

Det er vanskeligt at finde frem til størrelsen på de enkelte gårde. Oplysningerne i Roskildebispens Jordebog er i en række tilfælde opgjort i ørtug jord, et mål som ikke er nøjere fastslået. I en række forsøg på at finde frem til værdien af ørtugen konstaterede Sven Aakjær, at gennemsnitligt svarede 1 ørtug jord til 0,96 tdr.hartkorn, og denne bestemmelse bygger C.A.Christensen på. Vi kender værdiberegningerne af jorden på Sjælland fra opmålingerne i 1600-tallets slutning. Når vi skal søge at finde frem til størrelserne på de typiske dyrkningsenheder i perioden før 1450 og efter, må vi derfor lægge disse matrikel-opmålinger til grund for beregningerne. C.A.Christensen har taget opgivelserne fra Roskildebispens Jordebog 1370 og set på, hvordan gårdstørrelserne i 1370 fordeler sig ud fra ørtugvurderingen. Dernæst har han taget *hele materialet* fra matrikelopmålingerne på Sjælland + Møn og set hvilken fordeling, der er her. Vi kan så sammenligne sammensætningen af Roskildebispens ejendomme, - hvor vi kender ørtugvurderingen - med med hele Sjælland+Møns i slutningen af 1600-tallet.

Spørgsmål til tekst og tabeller

- Ud fra Tabel 1-3 skulle du nu kunne sige noget om dyrkningsstrukturens udvikling på Sjælland i den forløbne periode.
- Hvilke dyrkningsenheder er typiske for 1370-situationen og hvilke er typisk for 1682-situationen?
- Du skulle også kunne påvise en række fejlkilder i materialet, er det repræsentativt? Hvad betyder jordværdimålets usikkerhed for 1370-situationen og analysen?

2. Diskussion og kritik af materialet

De væsentligste kritikpunkter, der er rejst mod C.A.Christensens tolkning, kommer fra Svend Gissel. I sin omfattende analyse af forholdene på Sjælland og af landgildens udvikling op til slutningen af 1600-tallet kritiserer han jordværdimålets anvendelse. I de forskellige landsbyer er der meget, der tyder på, at man har anvendt forskellige mål for, hvad en ørtug er. Der kan både være tale om lokale forskelle og om forskelle, der er afhængig af, at der anvendes forskellige dyrkningsmetoder i perioden op til 1500. Hvis man benytter to-vangsbrug, ligger halvdelen af jorden brak hvert år – hvis man anvender trevangsbrug, er det 1/3, og hvis man anvender alsædebrug, er der ingen brakmarker.

I det øjeblik en landsby skifter dyrkningsform, skifter udbytte og jordværdi

samtidig, derfor er det vanskeligt at sige noget om ørtugens størrelse udfra en gennemsnits betragtning.

Dette får også Svend Gissel til at kritisere C.A.Christensens hypotese om en senmiddelalderlig krise med afgiftsfald i 1300-tallet. Det er klart, at med andre dyrkningsformer (fx overgang fra alsædebrug til trevangsbrug) så ændres udbyttet og dets sammensætning, og så er det ikke så mærkeligt, at udbyttet fx i korn falder. Lokale forskelle og ændringer i dyrkningformerne kan ligesåvel være en forklaring på udbyttenedgangen og indtægtsfaldet, som de kriseforklaringer andre historikere giver. Der

er snarere tale om en driftsomlægning, mener Svend Gissel.

Hertil kommer, at Svend Gissel kritiserer C.A.Christensen for at undervurdere antallet af husmænd i 1682.

Kilder og litteratur

C.A.Christensen: *Rapport til det nordiske historikermøde*, s 7-24 , Oslo 1965

C.A.Christensen: *Ændringer i landsbyens økonomiske og sociale struktur i det 14. og 15. årh.* Historisk Tidsskrift 12 Rk Bd I s 257-349 (1964)

Svend Gissel: *Landgilde og udsæd på Sjælland.* København 1968

Poul Rasmussen: *Mål og vægt.* København 1975 s 28-49 om middelalderlige mål

E. Henrik Adrian: Antallet af hovedgårde og sogne i senmiddelalderen

Tekst og tabel hentet fra Henrik Adrian og Mette Mortensen: *Fra slave til fæstebonde. Problemer i dansk middelalder*. Gad 1978 s 99-100.

Tabel 4: Antallet af hovedgårde og middelalderlige sogne 1400-1682

Kilde: Aksel E. Christensen: *Problemer vedrørende adel og hovedgaarde i dansk senmiddelalder* s 235 i Aksel E.Christensen: *Danmark, Norden og Østersøen*. Udvalgte afhandlinger. København 1976.

Område	Middelalderlige sogne i området	Hovedgårde i senmiddelalderen 1400-1513(30)	Hovedgårde Matriklen 1682
1. Sjælland	378	413 - 503	151
2. Fyns stift (incl.Lolland-Falster)	291	388 - 468	173
3. Nørrejylland	1068	900 - 1150	407
1-2. Øerne	669	801 - 971	324
1-3. Øerne og Nørrejylland	1737	1701 - 2121	731

Ud fra en opgørelse af antallet af hovedgårde i udvalgte dele af landet nåede Aksel E.Christensen i 1950 frem til, at der i årene før 1550 havde været mere end 1 hovedgård gennemsnitligt pr sogn, og at antallet frem til den tidlige enevælde (1680erne) var blevet reduceret til mindre end 1/3.

En mere udførlig oversigt, der dækker Øerne og Nørrejylland (fra 1960) og som kildemæssigt bygger på oplysningerne i Trap: Danmark og i brevmateriale (Danmarks Riges Breve/Diplomataricum Danicum) giver det resultat, som Tabel 4 viser.

De kildemæssige problemer fremgår ikke klart af Aksel E. Christensens oversigt, men samlet kan man sige, at oplysningerne fra o. 1400 er betydeligt mere usikre, og således er minimumstal i forhold til de senere oplysninger. Endvidere er nedlæggelserne af hovedgårde sket jævnt fordelt på 1400- og 1500-tallet. Det tyder også på, at tallene fra 1400-tallet er minimumstal.

Sammenholder man sogneantallet med antallet af hovedgårde, viser det sig, at senmiddelalderens sogn (der oftest bestod af flere landsbyer) næsten i alle tilfælde har haft mindst en hovedgård (dvs. skattefri gård).

Der findes yderligere kommentarer og eksempler i Aksel E.Christensens fremstilling, fx behandler han de lokale forskelle og de gejstliges ejendomsbesiddelsers betydning for den lokale hovedgårdsstruktur. Det er oftest lavadelsmænd og deres familier, der administrerer kirkegodset lokalt. Spørgsmålet om lavadelens stilling, der senere hos Troels Dahlerup får en grundigere behandling, får her sin første skitseagtige behandling, der er let at læse.

Spørgsmål til tabel 4

- Undersøg tabel 4 og diskutér i hvor høj grad fæstegårdssystemet er gennemført omkr. 1400?
- Undersøg hvornår "hovedgårdene" er forsvundet fra landsbyerne?

Litteratur:

Aksel E. Christensen: *Problemer vedrørende adel og hovedgaarde i dansk senmiddelalder* s 228-42 i *Danmark, Norden og Østersøen*. Udvalgte afhandlinger. København 1976.

Troels Dahlerup: *Lavadelens krise i dansk senmiddelalder*. Historisk Tidsskrift 12. Rk. Bd IV s 1-42. Er den klassiske fremstilling af lavadelens stilling i perioden.

En let læselig og lille opsamling findes i
*Troels Dahlerups anmeldelse af Erik Ulsigs
analyse af især de sjællandske adelsgodser i
Information 3 juni 1970. Den findes i Henrik*

*Adrian og Mette Mortensen: Fra slave til
fæstebonde. Problemer i dansk middelalder.
Gad 1978 s 105.*

Fortælling 18: Om Øm Klosters nedgang og udfordringer 1241-1267

Øm kloster var et cistercienserkloster oprettet 1172 i det jyske sø-højland mellem Mossø og Gudensø tæt ved Gudenåen under navnet "Cara Insula" ("Den kære ø").

Det er det eneste kloster i Danmark, hvorfra vi har bevaret den originale tekst og beskrivelse af klostrets oprettelse, udvikling og senere problemer i den såkaldte Øm Klosters Krønike, den er blevet skrevet i 1200-tallet.

Jens II, Oluf, Asgot og Jens III var abbeder i Øm Kloster 1246-1262, og deres historie er fortalt i det uddrag, der her er af krøniken.

OVERSIGT

A. Introduktion til Øm Kloster

B. To tolkninger af Ømklostrets situation 1241-1267

Kilde 1. Uddrag af Øm Klosters Krønike

A. Abbed Mikkels død 1246 og abbed Jens udfordringer 1246-1249

B. Abbed Olufs embedsperiode med stor skandale 1249-1256

C. Abbed Asgots embedsperiode og kirkens indvielse (1256-1260)

D. Jens III's abbedperiode 1260-62.

ARBEJDSSPØRGSMAÅL

1. Hvilke "ulykker" og gode ting oplever munkene i Øm Kloster i årene fra 1246 ifølge Krøniken – beskriv de enkelte begivenheder.

Begivenheder udenfor klostret: overfald-tyveri – af hvem og hvor – forklaringer?

Begivenheder i klostret: - skandaler – valg af abbeder - karakteristik af de enkelte abbeder – udvidelse af bygninger.

Hvilke grave er fundet under udgravningerne, passer de til Krønikens beskrivelse?

2. Klostrets ejendomme og ressourcer

Hvilke områder/landsbyer/gårde tilhører klostret?

Hvad er problemet med beliggenheden af klostrets ejendomme?

Hvordan fungerer systemet med "ladegårde" /grangiae?

Hvad er en lægbroder, og hvilke opgaver løser de? Se på Oluf Kviter og Abbed Asgot.

3. Hvad sker der med samfundet og klostret efter 1241 og hvordan skal udviklingen forklares?

Hvordan udvikler konflikterne mellem konge, hertug, ærkebisp og stormænd sig i perioden efter 1241? Afslut senest med Erik Klippings død 1286.

Anvend Danmarkshistorier (fx Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie Bd 5) til din analyse.

Hvilke begivenheder af landspolitisk karakter inddrager Ømkrøniken og hvilken vurdering er der i Krøniken af de forskellige aktører?

4. Hvad adskiller Skyum-Nielsens tolkning fra Brian Patrick McGuires?

Anvend evt. fremstillingen i "Øm klostres kamp" s 183-86 fra Kirkekampen i Danmark 1241-1290.

2. oplag. Munksgaard 1971 overfor "Sandhed og agtelse – Et gensyn med Øm Klosters Krønike" s 47-55 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciensrabbedis historie. Øm Kloster Museum 2003.

5. Hvilken tolkning har du selv af udviklingen i klostret? – opstil dine argumenter ud fra kilder og historikernes fortolkning.

A. Introduktion til Øm Kloster – Cara Insula

Øm Kloster – datterkloster af Vitskøl Kloster 1166-1560

Øm Kloster blev hjulpet i gang af cistercienseren abbed Henrik fra Vitskøl Kloster. Han var udvandret abbed fra Varnhem (i Västergötland, Sverige) og oprindelig munk i Clairvaux (Frankrig). Først oprettedes fra Vitskøl et kloster i Sminge (NØ for Silkeborg) i 1166, det blev senere flyttet til Veng (mellem Silkeborg og Århus) i et nedlagt benediktinerkloster og derefter til Kalvø i Skanderborg sø (1168), for til sidst at ende i Øm mellem Mossø og Gudensø 1172.

Klostret blev i hele denne periode støttet af abbederne i Vitskøl, af kongen, - Valdemar den Store-, og af Århusbisperne.

Klostret forblev nu mellem Mossø og Gudensø i resten af middelalderen og blev et stort og rigt "herrekloster", der især inden 1250 - og igen efter 1350 fik flere ejendomme, og derfor kunne udvide med bygninger og munke.

Mellem 1250 og 1350 var situationen for klostret krisefyldt, og der kom i denne periode ikke mange nye ejendomme til klostret.

Klostret blev endeligt nedlagt i 1560 af Frederik den Anden efter at klostret siden reformationen havde været opsamlingssted for de sidste munke i områdets andre klostre. Den næstsidste Øm-abbed Peder Sørensen, der var knyttet tæt til Christian den Tredje, havde bestyret klostrets ejendomme efter reformationen og blev senere i 1554 begravet i Gl.Ry kirke, hvor hans gravsten stadig findes.

Den sidste abbed Jens Simonsen havde i 1554 hjulpet Peder Sørensen med at oprette det "Inventarium", som kong Christian havde brug for, til at få en oversigt over klostrets ressourcer. Kun få år derefter fungerede Øm Kloster stadig som skole og som lokalt administrativt center for kongen og byen Ry, og i 1560 nedlagde Frederik den Anden klostret. Han fik den sidste abbed overflyttet til at blive sognepræst i Rosmos på Djursland.

Bygninger, kirkens materialer og mursten blev nu anvendt andre steder i nærheden, fx ved bygningsarbejder på Skanderborg Slot. Efter 1561 var der ikke meget tilbage af klostrets bygninger over jorden, og landsbyen Emborg "dækkede" derefter klostrets område.

Udgravning og frilæggelse fra 1896

I 1896 blev Øm Kloster "genfundet" i Emborg og er udgravet gennem flere perioder siden 1911, hvor Nationalmuseet for første gang gravede mere systematisk på stedet. Siden er store dele af landsbyen Emborg blevet frilagt og opkøbt. Klostrets areal ligger nu frit og tilgængeligt, selvom enkelte områder stadig er beboede.

Dets beliggenhed tæt ved Århus har gjort, at middelalderarkæologer fra Århus Universitet siden 1950'erne har haft området som lærested i udgravning, og derfor er klostret nu et af de bedst dokumenterede i Danmark. Men stadig mangler flere arealer i landsbyområdet at blive udgravet, fx mangler man stadig viden om den ældste klosterkirke i træ og dens beliggenhed, og dele af kirkegården med mange grave mangler stadig at blive udgravet.

Andre samtidige herreklostre

Et samtidigt oprettet augustinerkloster – **Æbelholt kloster** i Nordsjælland fra ca 1175, er også udgravet af Nationalmuseet (bygningerne i 1935-37 og mange skeletudgravninger i 1940-52).

Her findes således også mange arkæologiske rester fra både klostrets bygninger og fra kirkegården, og der er også mange breve og dokumenter bevaret.

Da grundlæggeren abbed Vilhelm hurtigt blev anerkendt som helgen, findes der herfra en helgenlegende om Vilhelm bevaret sammen med hans egen brevsamling.

Æbelholt Kloster blev også nedlagt og helt fjernet efter reformationen. Store dele af bygningsmaterialerne blev genbrugt af Frederik den Anden på Frederiksborg slot i Hillerød.

Esrom kloster (et cistercienserkloster fra 1150) i nærheden, der konkurrerede med

Æbelholt om jord og ejendomme, har også bevaret et stort brevmateriale, men ikke en egentlig klosterkrønike, og er ikke udgravet, selvom der står enkelte bygninger tilbage fra middelalderen.

Bedst bevaret af de gamle cistercienserklostre er selve kirkebygningerne: Løgumkloster kirke og Sorø klosterkirke, hvor man stadig kan opleve cisterciensernes smukke og simple kirkekonstruktioner.

Kilderne og ruinerne fra de mange klostre giver en god forståelse af den betydning de store godsrige klostre på landet fik i middelaldersamfundet.

Både Æbelholt og Øm giver med deres museumsudstillinger og de mange undersøgte skeletrester i dag et levende billede af klostrenes funktioner og munkenes muligheder.

Cistercienserne og augustinerne var, da klostrene blev grundlagt i 1100-tallet, tæt knyttet til kongemagten og de rigeste jordejere.

Øm Kloster fik en stor del af sine ejendomme af både kongen og biskop Sven fra Århus og hans efterfølgere, og klostret opkøbte selv ejendomme i området.

Æbelholt fik ejendomme af bisp Absalon fra Roskilde, begge fik også støtte og rettigheder af Valdemar den Store.

Den omfattende rigdom bag klostrenes grundlæggelse og udvikling gjorde også klostrene sårbare overfor ambitiøse magthavere. Hvor nogle klostre (som fx Sorø) kunne sikre sig beskyttelse og ejendom ved at være tilknyttet en magtfuld og ressourcestærk slægt (Skjalm-klanen med den senere ærkebisp Absalon i spidsen), måtte andre klostre netop gennem aftaler og et bredere netværk sikre sig mod overgreb.

Øm Kloster kom i 1250erne netop i konflikt med flere af landets magthavere, og det havde ikke mere den støtte fra Århusbispen, som

tidligere havde sikret klostret. Det er om det, historien her omhandler.

Litteratur om Øm Kloster og Æbelholt Kloster

Vilhelm Møller-Christensen: *Bogen om Æbelholt kloster*. København 1958.

C. M. Smidt: *Øm Kloster Cara Insula. Vejledning ved besøg i ruinerne*. **Kr. Isager:** *Redegørelse for skeletfundene*. 60 s. Historisk Samfund for Århus Stift 1962.

Brian Patrick McGuire: *Conflict and Continuity at Øm Abbey. A Cistercian Experience in Medieval Denmark*. København 1976.

Tage E. Christiansen: *To gejstlige typer fra Valdemarstiden*. s 167-81 i "Middelalder, metode og medier". Festskrift til Niels Skyum-Nielsen. Museum Tusulanums Forlag 1981, omhandler datering og placering af teksten om Bisp Gunnars levned i Øm-bogen.

Ole Fenger: "Munke og nonner; klostervæsen" s 171-189 i *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 4* (2002, opr 1989, genudgivet på nettet).

En oversigtsfremstilling af perioden omkring 1250, hvori Øm indgår er skrevet af **Kai Hørby:** "Kongeslægten" s 99-124 i *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie Bd 5* (2002, opr 1989, genudgivet på nettet).

Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciencerabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003. En række artikler om klostrets indretning, historie og afvikling.

Lars Bisgaard og Tore Nyberg (red): *Tidlige klostre i Norden før 1200*. Syddansk Universitetsforlag 2006. En række artikler bl.a. af Brian McGuire om benediktinerne og cistercienserklostrene i Norden. Giver gode oversigter til den ældre klosterhistorie og Øm klostres tilblivelse.

B. To tolkninger af Ømklostrets situation 1241-1267

To nyere historikere har givet omhyggelige fremstillinger og vurderinger af munkenes reaktioner på den nye politiske situation efter 1241. De har anvendt Øm Klosterkrønike på forskellig måde –

Niels Skyum-Nielsen tilhører den gruppe af danske historikere, der lagde vægt på en streng kildekritisk analyse af teksten, som forudsætning for at fortolke munkenes situation og motiver. Mens Brian Patrick McGuire repræsenterer en mentalitetshistorisk og europæisk orienteret fortolkning af munkesamfundet og munkenes forestillingsverden.

Niels Skyum-Nielsen

Niels Skyum-Nielsen var en kendt og skarp kildekritisk middelalderhistoriker. Han var professor ved Københavns Universitet fra 1965 indtil sin død i 1982. Han har i sin doktorafhandling fra 1963 om den politiske udvikling i forbindelse med kampen mellem ærkebisperne og kongemagten i sidste halvdel af 1200-tallet, beskrevet Øm Klosters situation som en brik i magtspillet mellem samfundets vigtigste magthavere: kongen, Abel-slægten og ærkebisperne – og hver deres følge af bisper og stormænd.

Han opfatter Øm-brødrene som egoistiske, forkælede (og naive) munke, der ikke forstår magtspillet, men som på mange forskellige måder prøver at sikre sig egne fordele og muligheder. Ømkrønikens tekst viser i sin tendens netop dette, mener han. Skyum-Nielsen omtaler, hvordan munkene i Øm prøver at undlade at betale de afgifter m.v., som er pålagt gårde og ejendom (tiende, sagefald og gæsteri), og hvordan de dækker over det ”åndelige forfald” i klostret efter de første pionerår. Se nærmere på analysen i ”Øm klostres kamp” s 183-86 i Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danmark 1241-1290*. 2. oplag. Munksgaard 1971.

Han kritiserede kort Brian Patrick McGuires opfattelser s 52-53 i sin ”*Fruer og vildmænd I*” (Akademisk Forlag 1994). Denne bog forelå i manuskript, da Skyum-Nielsen døde i 1982.

Brian Patrick McGuire

Brian Patrick McGuire har en anden baggrund. Han er født på Hawaii, har irsk-katolske forfædre og er uddannet på Berkeley i Californien og har doktorgrad fra Oxford University. Han er specialist i klosterhistorie og har arbejdet meget med cisterciensernes opfattelser og historie. Han var i mange år

professor i middelalderhistorie på RUC (til 2011).

En af hans første forskningopgaver i Danmark omhandlede netop Øm Kloster. Han gav en analyse af munkene og deres selvforståelse i ”*Conflict and Continuity at Øm Abbey. A Cistercian Experience in Medieval Denmark*”. (København 1976).

Her kritiserede han Niels Skyum-Nielsens opfattelse af munkenes fremstilling. McGuire har senere udtrykt sin fortolkning kortere og mere præcist og på dansk i ”*Sandhed og agtelse – Et gensyn med Øm Klosters Krønike*” s 47- 55 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cistercienserabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003.

Han ser i Ømkrøniken, at munkenes selvforståelse udfordres af det politiske kaos, der kommer til efter 1241, hvor magthaverne i Danmark bliver splittet i forskellige partier, og borgerkrig udbryder i perioder med kongedrab og fremmede, der plyndrer i landet.

Munkene placerer sig ofte (uklogt) på ”tabernes” side i disse konflikter, og klostret isoleres politisk. Men konflikterne beskrives netop i Ømkrøniken ud fra munkenes egen opfattelse, og de ser sig som ofre, der udplyndres på trods af deres gode vilje, åndelige status og religiøse indsats. Dette i modsætning til klostrets første periode, hvor magthaverne støtter og hjælper klostrets brødre.

Samtidig påpeger McGuire, at de afgifter og gæsteriet, som Århusbisperne kræver – i løbet af 1200-tallet og 1300-tallet skifter fra at være en række uformelle ”tjenester”, som ”venner og kristne” yder hinanden, til at være et fast sæt af rettigheder og regler, som efterhånden bliver tvungne og helt præcist fastlagt mellem institutionerne i det senmiddelalderlige samfund.

Cistercienserne

Cistercienserne som orden havde netop fra begyndelsen særlige rettigheder i forhold til bisperne. Bisperne havde ikke ret til at kontrollere og styre klostrene og deres abbeder. Det var ordenen selv, - og paven i sidste ende, der opretholdt disciplinen og sikrede, at klostrets leveregler blev overholdt. Det skete ved besøg af moderklostres abbeder og ved det fælles årlige møde mellem alle cistercienserklostres abbeder.

Men både paven og de fælles årlige møder, hvor ordenens abbeder mødte hinanden, var på så stor afstand af Danmark, at det var vanskeligt for cistercienserklostrene uden stærk lokal stormandsstøtte at forblive selvstyrende og samtidig sikre deres ejendomsret.

Det gik for alvor op for munkene i Øm Kloster, da den sidste "klostervenlige" Århusbisp Peter Elafsøn døde i 1246. Kildeuddraget her belyser netop denne overgang, hvor klostret bliver direkte part i de magtmæssige opgør efter 1241 mellem Abel-slægten, kongeslægten og de stærke ærkebisper Jacob Erlandsen og Jens Grand - og deres lokale bisp i Århus.

Skriftlige kilder til Øm Klosters historie

Tre fremstillinger er nedskrevet i Øm kloster af dets munke og giver direkte viden om klostrets tilblivelse, udvikling og munkenes selvopfattelse.

1. Den første tekst på latin er en typisk cistercienser-fremstilling "*Exordium Monasterii Carae Insulae*", hvor grundlæggerne af klostret karakteriseres og historien om klosterets grundlæggelse, vanskeligheder og klostrets tre flytninger og de første år (til 1207) beskrives, siden har nye munke videreført optegnelserne til frem i sidste halvdel af 1200-tallet, hvor fortællingen afbrydes 1267 midt i stridighederne med Århus-biskopperne om gæsteri mv.

2. Den anden tekst på latin er en særlig beretning "*Vita Gunneri*" om abbed Gunners

liv, der senere blev biskop i Viborg og som døde i 1251 som næsten 100-årig.

Begge tekster findes i samme originalhåndskrift, der er bevaret på Det Kongelige Bibliotek. Den sidste tekst om biskop Gunner er tilføjet i Øm-bogen omkring 1400 og er måske oprindeligt forfattet i Vitskøl Kloster i 1200-tallet.

Begge er udgivet af M.Cl.Gertz i *Scriptores Minores Historiæ Danicæ vol II*, p 153-278 (Gad 1922, genoptryk 1970), her er der s 154-57 et forord, der gennemgår skriverne, der har har skrevet de forskellige afsnit. Forordet omtaler manuskriptets ejere gennem tiden og behandler senere afskrifter.

Teksterne blev oversat til dansk af Jørgen Olrik (*Øm Klosters Krønike*) i 1912 og af Hans Olrik (*Viborgbispen Gunners levned*) i 1892.

Den første oversættelse er anvendt her i uddrag.

3. Den tredje tekst er det *inventarium* (registrering af bodele, redskaber og udstyr mv.) over Øm Kloster fra 1554, som den næstsidste abbed Peder Sørensen blev pålagt af Christian den Tredje at opstille. Her er der en omfattende liste over klostrets genstande og deres placering i bygningerne og en liste over 300 bøger og manuskripter, som klostret, munkene og abbeden var i besiddelse af. Hertil findes en udførlig liste og breve over klostrets ejendomme. Det er især perioden omkring reformationen og derefter, som *inventarium 1554* kan fortælle om. Men det siger også noget om Øm Klosters senmiddelalderlige tilstand.

Inventariet findes nu i Rigsarkivet og er oversat til nutidsdansk af Bo Gregersen i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciencerabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003 *Appendiks: Øm Klosters Inventarium af 1554* s 217-34. Se videre i Fortælling 27, kilde 37, hvor klostrets nedlæggelse omtales og diskuteres.

**Kilde 1: Uddrag af Øm Klosters Krønike - "Exordium Monasterii Carae Insulae"
("Begyndelsen for klostret den Kære Ø")**

Latin originaltekst, oversat af Jørgen Olrik 1912 og rettet til af Henrik Adrian efter den latinske tekst i Scriptores Minores Historiae Danicae vol II, p 196-202, 206-209. Stednavne- og nogle personnavne er gengivet som i originalteksten.

A. Abbed Mikkels død 1246 og abbed Jens udfordringer 1246-1249

...Den ellefte abbed var hr. Mikkell, hvis sjæl hvile i evig fred. Han var en overmåde forstandig mand, forsynlig i al sin færd, meget afholdt af kong Erik (1) og af andre fyrster og adelige i landet. Ikke alene var han snild som en slange overfor verdslig magts glans og slette menneskers ondskab, men han bevarede tillige duens enfold (2) overfor sine undergivne, og kærlighedens glød mod dem, der lød under ham. Han læmpede sig nemlig efter enhvers anlæg og var fuld af overbærenhed overfor de svage blandt brødrene. Han viste den største omhu for at føre de brødre, der forså sig, tilbage på frelsens vej. Han døjede megen besvær for brødrene i verdslige anliggender. Det var ham en større glæde, når den ham betroede hjord øgedes, end om nogen havde skænket ham en stor timelig gave. Selv var han fra yndlingeårene oplært i munkeordenens tugt og overmåde dygtig i verdslige foretagender. I hans værdigheds ellefte år, år 1246 efter at Herren blev kød, i den sjette time om fredagen, dagen før den hellige Marias fødselsdag (3), gik han bort lykkelig fra denne syndige verden for at herske sammen med Herren. Han forestod os, som sagt, i elleve år, to måneder og to uger. Ham tilfaldt da også den første grav i det nye forsamlingshus, som endnu ikke var opført, men grundstenen dertil var lagt (4). Hans jordefærd holdtes af hr. Gunner, bisp af Viborg, der, som ovenfor er nævnt, var klostrets syvende abbed (5).

Da nu abbed Mikkell var død i det år og på den dag efter at Herren blev kød, som ovenfor er nævnt, så blev i det samme år på den hellige Dionisius, dag nemlig 9. oktober, Jens II abbed (6); og han forestod klostret i to år og

en del af det tredje, nemlig indtil ottendedagen efter Peders og Pauls dag (7). Han døjede i sin embedstid megen modgang. Thi stor splid var på den tid brudt ud mellem kong Erik og hans broder hertug Abel. En følge heraf var, at vore heste på Ynes (7) bortførtes af de tyske. Og da hr. abbed Jens forfulgte dette udenlandske pak for at bringe hestene tilbage, blev han af disse omtalte røvere taget til fange og ramt af et alvorligt hug i venstre arm (8). Også meget andet ondt led han både fra hertug Abels og den kongelige hærs side, idet hver mand af de rige efter eget tykke med vold plyndrede klostrets gods. Ja, vor gård i Horsnes (9) lagde de fuldstændig øde ved ild. Og også dronningen, ved navn Jutta, der på den tid sad på Skanthorpborg (10), tog hver dag fra vor gård i Thyrning (11) med magt alt hvad hun ville. Ja, det gik så vidt, at hun truede broder Oluf Kviter, der var bestyrer af den nævnte ladegård, samt abbed Jens og tillige de andre brødre med, at hun ville volde dem mén på liv og lemmer, hvis de ikke overlod alt hvad vort var, til hendes forgodtbefindende. Og når vi efter sædvane kom kørende med vogn med vores korn fra Dyursæ (12) til klostret, så lagde denne dronning skjulte baghold mange steder undervejs, for, om lejlighed opstod, svigefuldt at stjæle dette korn fra os. – På samme tid lagde hertug Abel nonnernes gård ved navn Gamlæwisung (13) helt øde ved ild, kirken undtagen. Da abbed Jens og vi munke hørte det, frygtede vi at der kunne ske os det samme, og vi spærrede gennemskæringen Asgarth (14) med stammer og store pæle, og alt hvad der var hos os af fartøjer enten ødelagde vi, så de ikke kunne udbedres, eller sænkede dem i vandet, for at dronningens folk ikke skulle bruge dem mod vor vilje og føre vort gods fra klostret til Skanthorpborg; thi selv om vi ville have kæmpet mod dem,

havde vi ikke haft mod til det, vi helt værgeløse og ubevæbnede mænd. Desuden bragte vi vores klæder, med undtagelse af dem vi gik i til daglig, og vore fødemidler, hvoraf vi skulle leve i fremtiden, med undtagelse af den smule, hvorved vi kummerligt opretholdt livet, over i den ny kirkes tårn for at gemme det der af frygt for fjenden.

Lad mig nu sige noget om Sythring (15), som jeg ikke kan forbigå, da jeg for en stor del var med i forhandlingerne derom, skønt Gud ved, det ofte var mod min vilje på grund af det pinlige derved. Denne ø Sythring havde vi fra biskop Petrus Elafsun (16): en del deraf havde han overdraget klostret i sjælegave (17), en anden del havde vi erhvervet af ham for rede penge til dens fulde værd; den tredje del havde vi tilbyttet os fra Johannes Judæus fra Horningthorp (18); og således var hele øen på biskop Petrus Elafsunns tid vor, sikret os ved selve bispens segl og bekræftelse og overladt os med mange gode mænds breve og vidnesbyrd. Derfor sad vore brødre også der i over fem år før bispens død uden anklager, og fik alle indtægter derfra. – Så døde den nævnte bisp Petrus Elafss søn, god ihukommelse, og blev med tilbørlig hæder jordet hos os, hvor han havde valgt sit gravsted i den ny kirke, foran den hellige ubesmittede jomfru Marias alter.

Tre år gik nu hen med splid i kirken (19) om, hvem af kannikerne, der kunne anses for at være den ypperste; så først opnåede Petrus Vgætsun (20) bispestolen. Han var fra tidligere tid vor fjende og altid uven med brødrene af vort hus. Men vi sætter vor lid til Gud, at han skal vende hans sind til det bedre og endnu bringe ham til atter at elske os, så han i fremtiden fuldelig kan råde bod på, hvad han hidtil har forset sig imod os (21).

Lige fra sit bispedømmes første stund gav han sig da til at modarbejde os, og det første han skadede os med, var at forstyrre os i besiddelsen af Sythring og alt hvad vi ejede der. Tvunget af ham overlod vi til slut Sythring til Johannes Judæus fra

Horningthorp. Og for at der skulle være venskab og fast enighed mellem klostret og bispen, sluttede vi ydermere en overenskomst med ham, hvorved vi – bortset fra alle de udgifter vi havde haft for denne ø's skyld – fyldte 80 mark penninge i denne biskops pung (22), for at vi kunne have Horningthorp frit og ikke længere tynges af anklager fra bispen eller kannikerne angående Sythring. Dog fik vi siden ingen tak af ham så lidt som af hans undergivne, men kun byrder og alskens gæsteri.

For disse og andre tilsvarende grundenes skyld, som det er for vidtløftigt at opregne, gik det endelig således, at abbed Jens, denne gode mand, overvunden og dybt nedbøjet, som han var, af langvarig lidelse – thi han døjede daglig overmåde (23) – i det Herrens år 1249 med nød og næppe opnåede sin afsked, den han i lang tid mange gange havde anmodet om.

Noter ved Henrik Adrian:

1) Erik (Ploppenning), konge 1241-50, om hans politik og kampen med brødrene: Abel og Christoffer se Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. Munksgaard 1971 s 322-24.

2) *Matthæus 10,16*

3) 7. september

4) abbed Mikkels gravsted blev fundet i 1937 i kapitelsalen, der var under opførelse, da han blev begravet, se s 146 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciencerabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003 og s 28-29 i *Øm Kloster Cara Insula*. C. M. Smidt: *Vejledning ved besøg i ruinerne*. Kr. Isager: *Redegørelse for skeletfundene*. 60 s. Historisk Samfund for Århus Stift 1962.

5) Gunner var abbed i Øm 1216-1222 og dernæst bisp i Viborg 1222-1251

6) han var den anden abbed af dette navn

7) Ynes = Inæs, lå syd for Horsens fjord i Glud sogn, hvor en gård hed Jensgård.

8) under udgravning i 1916 fandt man en muret grav med en person, der var skadet i venstre arm og som havde fået en mønt fra Erik Klippings tid (1259-86) med i graven, se s 155 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciencerabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003 og s 30-33 i *Øm Kloster Cara Insula*. C. M. Smidt: *Vejledning ved besøg i ruinerne*. Kr. Isager: *Redegørelse for skeletfundene*. 60 s. Historisk Samfund for Århus Stift 1962.

9) klostrets ladegård i Horsens

- 10) Skanderborg – Jutta, gift med Erik Plovpenning
- 11) Ladegård i Tåning s.v. for Skanderborg styret af lægbroderen Oluf Kviter, lægbroderordningen og ladegårdssystemet (Grangiae) beskrives af James France: *Cistercienserne i Øm og lægbroderinstitutionen* s 57-70 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cisterciencerabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003.
- 12) Åen ved Djurs – Djursland (landet rundt om den nu udtørrede Kolindsundfjord)
- 13) nuværende Sønder Vissing på vestsiden af Gudenådalen sydvest for Mossø og Øm Kloster. Her var der oprettet et benediktinernonnekloster o. 1170 og lige i nærheden i Voer lå et benediktinermunkekloster.
- 14) Asgård – er den kanal munkene havde fået gravet mellem Mossø og Gudensø, der førte rindende vand fra Mossø forbi klostrets bygninger. Kanalen førte modstrøms til Mossø, hvorfra man gennem Tåning Å kunne sejle frem til Skanderborg sø.
- 15) Sødring – ø, der lå nord for Randers fjords udløb, er nu landfast. Skriveren af teksten er anonym og har selv deltaget i forhandlingerne.
- 16) Århusbispen Peder Elafsøn (død 1246). Han blev begravet i kirkens kor (søndre korsarm ved Mariaalteret) og hans grav blev fundet i 1917 og udgravet i 1941. Sammen med de tidligere Århusbisper støttede han klostret med gaver og ejendomme. Efter tre år blev bispestolen igen besat af Peder Ugotsøn i 1249.
- 17) gave, der skal sikre, at munkene i klostret beder for Bisp Peders frelse regelmæssigt.
- 18) Horndrup i Tåning sogn s.v. for Skanderborg.
- 19) Der menes domkirken i Århus, hvor kannikerne (og kongen med sin godkendelse) skal udvælge den næste biskop.
- 20) Peder Ugotsøn, Århusbisp fra 1249.
- 21) Teksten synes skrevet inden den endelige stadsfæstelse af bispevalget og viser munkenes håb om en fortsat god kontakt til Århus-bispen.
- 22) 1 mrk penning er 240 penninge, men beregnet i sølv er det kun 1/3 mark sølv, på grund af mønternes ringe sølvindhold.
- 23) der henvises klart til smerter og lidelser fra den ødelagte arm.

B. Abbed Olufs embedsperiode med stor skandale (1249-1256)

Da han fratrådte sattes på hans plads hr. abbed Oluf på den hellige Morten Biskops dag (= 11. November) i det samme år. Han forestod klostret i samfulde 6 år og 7 ½ måned. Han måtte også ligesom den forrige herre, døje megen modgang i sin embedstid. Herom vil jeg i få ord fortælle hvem der har lyst til at høre, hvad der er kommet mig for øre.

Efter han var blevet abbed, blev først hans kødelige broder ved navn Sven og hans søster ved navn Margareta begge på samme dag slået ihjel ved Horsnes (24), og abbedens egen naturlige søn, ligeledes med navnet Sven, hvem vi kaldte Pape (25) led en ynkelig død her hos os ved at drukne. Og alt dette var kun veernes begyndelse (26). Snart kom der trangere tider og værre uår, forskyldte ved manges synder, thi den ondes fjendes (27) had tændte en brand i slette mænds sind, og den splid, som for længst var opstået mellem hertugen og kongen af Danmark (28) blussede så højt op, at mænd, der havde fred med kongen, og til hvem han havde sat sin lid (29) i det timelige – om end ikke i det åndelige -, at disse mænd af grisk attrå efter det en brat undergang viede riget, æggede hertugen til at prøve grumt at dræbe sin høje broder kongen, der var tro mod hele riget, elsket af Gud og mennesker, og som aldrig ventede sig noget sådant af sin broder. Og fordi det jo er alle bekendt, hvornår han døde og hvilken død han fik, har jeg undladt at udmale ugeringen. Imidlertid kan den der med omhu vil kende den, gennemgå vore krøniker og ”tidebøger”, hvor han vil finde, hvad han søger (30).

Da kong Erik var død – han lever nu evigt, rig i Kristus – hæves på rigets trone Abel eller rettere Babel ved hertugernes og sine medskyldiges gunst. Han udøste straks sin harme over Guds kirker og hellige klostre. Derfor lagde han også mange byrder på vort kloster som på de andre kirker. Navnlige tog denne elendige brodermorder ikke i betænkning at udpine 300 mark penninge af abbed Oluf og os brødre, til gengæld for at vi lov at nyde den frihed for vore bryder og landboer (31), som hans forgængere og forfædre, fader og brødre, fromme danekonger, tidligere havde givet os af nåde uden betaling. Og også den førnævnte biskop Petrus Vghetsun nøjedes ikke med alt det onde, han havde voldt vores kloster, men pinte også med vold 190 mark penninge ud af os for de tre års gæsteri, som var til rest for den tid, bispestolen stod ledig (32).

Og senere kom han til os, og lod som om han ville holde eftersyn (33), men i virkeligheden, som det snart stod os klart, med øjensynlig svigefuld hensigt. Han blev nemlig hos os, så længe han lystede, og kastede et blik på alle vores bøger i skabet. Her imellem fik han øje på nogle bøger, som hans forgænger Petrus Elafs søn, god ihukommelse, for en stor del havde overdraget os i sjælegave, mens der var andre af dem, som vi mens han var levende, havde købt af ham for en retfærdig pris. Da han nu fik syn for denne gode mands dyder og gaver til os, og så skævt både til os og til den døde mand derfor, befalede han, at disse bøger skulle bringes over i bispens hus (34) og vises frem for ham og hans fæller. Først måtte han dog lægge sin hånd på højhellige helgenlevninger og sværge på evangeliebogen, at han straks, så snart de var gennemset, øjeblikkelig ville bringe dem tilbage til det fælles skab, hvor vi havde vore bøger. Man gjorde da, som han beordrede; men manden var uærlig og vidnede falsk (35). Han glemte nemlig Herren sin Gud og skaber (36), så vel som sin svorne ed, og fratog os med vold ud af klostret bøger til mere end 200 mark penninges værdi, så han opførte sig ikke som en bisp, men som en kirkerøver. For denne sags skyld, hvori det ikke faldt ham ind at vie os medynk, Gud give ham den gengæld han har fortjent.

Men om dette hus' vanry og hele ordenens skandale, som indtraf i denne abbeds dage, er det ikke min sag at udtale mig, da det er kendt nok af hele verden (37).

For sådanne årsagers skyld og på grund af de uretfærdige mænds ord, der var os for stærke (38), og mangfoldige ulykker, der fra dag til dag tårnede sig op over dette hus (39), søgte og fik den gode mand abbed Oluf sin afsked.

Noter ved Henrik Adrian:

24) Horsens

25) "Papa" – (græsk: fader) her "pave", et kælenavn for abbedens egen søn, der henviser til hans faders kirkelige tilknytning.

26) *Markus 13,8*

27) djævelen

28) hertug Abel (med tilknytning til Slesvig) havde konflikter med broderen kong Erik (Plovpenning), i 1250 blev kong Erik myrdet under et besøg hos broderen i Slesvig efter at Erik havde tvunget brødrene Abel og Christoffer til forlig. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. Munksgaard 1971 s 322-24.

29) *Davids salmer 41,10*

30) Kong Erik blev af kongefamilien under Erik Glipping forsøgt gjort til helgen, der findes en række årbogsoplysninger og en lang liste over undere ved hans grav. Der er kalkmalerier i Ringsted Sct. Bendtskirke, der viser drabet på Erik Plovpenning sat sammen med Sct.Knud-hertug. Årbøger med oplysninger og dødebøger med oplysninger om messetider i forbindelse med kong Eriks død har åbenbart dengang været tilgængelige i Øm Kloster. Helgengørelsen og helgenberetninger findes i: Hans Olrik (oversætter): *Danske Helgeners Levned Bd II* Rosenkilde og Bagger genoptr. 1968 s 374-403. Kalkmalerierne i Ringsted er behandlet af Søren Kaspersen: *Dynastipolitik s 84-87 i Tidlig gotik 1275-1375. Danske kalkmalerier bd 3*. Nationalmuseet 1989. Ømbogens forfatter er part i denne proces.

31) frihed er her skattefrihed. En bryde er bestyrer af et større gårdanlæg og har både indtægter fra avlen og har medejendomsret til løsøre mv. og har andel i produktionsoverskuddet, han er tilknyttet en "herre", her klostret. Bryderne var oprindeligt knyttet til de store ejendomsbesiddere, men med overgangen til fæstesystem i 1300- og 1400-tallet forsvandt de. En landbo er en fæstebonde, der ofte har et mindre jordlod og som kan være knyttet til brydens gård. Senere bliver fæstebønderne med de ligestillede gårde i landbyerne direkte underlagt deres "herre" – jordens ejer. Normalt er klostret skattepligtigt for gårde som munkene ikke selv driver og skal heraf betale tiende mv. Se Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danmark 1241-1290*. Munksgaard 1971 s 183-86.

32) 1246-49, inden bisp Peder Ugotsøn blev indsat.

33) bispem havde iflg. pavens privilegier til ordenen ikke ret til at holde visitats (eftersyn) på cistercienserklostre. Det har alene ordenen selv ved den abbed, der hører til klostrets moderkloster (for Øm er det abbeden i Vitskøl kloster).

34) bispem har sandsynligvis haft et hus eller en bolig på klostret, som han kunne benytte.

35) *Davids Salmer 37,12*

36) *5.Mosebog 32,18* og *1.Kongernes Bog 11,9*

37) Der har sandsynligvis været en skandale (alvorlig overtrædelse af klosterreglerne), som vi ikke kender til fra andre kilder, heller ikke fra ordenens fælles møder. Det kan iflg. Skyum-Nielsen (*Kirkekampen i Danmark 1241-1290*. Munksgaard 1971. s 183-84) være en forklaring på, at bispem Peder Ugotsøn har fået anledning til at gribe ind overfor klostret.

38) Det er uklart, hvem der henvises til.

39) *Davids Salmer 65,4*

C. Abbed Asgots embedsperiode og kirkens indvielse (1256-1260)

Efter ham blev hr Asgot, daværende kældermester i Vitskøl (40), hvor han var afholdt af alle, sat som abbed over Øm i det Herrens år 1255 på den hellige Medardus dag (= 8 juni). Da han havde siddet i (embedet) i halvandet år, indgav Gud ham, at han skulle flytte abbediet og brødrene over i den ny kirke. Dette værk er også allerede delvis fuldført for vore øjne ved den gode mands store arbejde og dygtige omsorg, og det skal fuldendes helt, så snart Gud vil (41). Først flyttedes brødrenes sovesal (42), og han indrettede i den en spisesal (43) til os, hvor maden serveres i fællesskab til alle brødre. I år 1257 efter at Herren blev kød, på allehelgens aften (= 31 oktober) ved aftensmesstid (= kl 18) gik vi så i optog, med kors, lys, og røgelseskar forrest i toget, som skik er, og bragte alle helgenlevningerne ud af den gamle kirke og førte dem med al sømmelig hæder over til den ny under munkenes frydeskrig og jubelråb (44). Nærværende var hr. L (45), ærkedegn i Århus, og mange andre ædelbårne mænd, som jeg ikke alle kan huske navn på. Hvor stor fromhed og velvilje mod sit kloster den herre abbed Asgot ejede, ses at indholdet af følgende brev:

Til alle Kristi troende, der ser dette brev, og særlig til mænd af cistercienserordenen, sender broder A(sgot), kaldet abbed til Øm, sin hilsen i alles frelser.

For at ej det, som øves i tiden skal gå af minde, plejer man at fæstne det ved skriftlige udsagn og gode mænds vidnesbyrd. Vide skal derfor nutid som eftertid, at vi i det Herrens år 1257, da vort kloster flyttedes fra den gamle til den ny kirke, på allehelgens dag, har overladt vor elskede sønner i Kristus og brødre, fællesskabet i Øm, en gård i Glappethwæt (46) og en anden gård i Haghæthwæt (47), som en lægbroder af vort hus ved navn Oluf Kviter havde købt for egne midler og tidligere med vor tilladelse tilskødet brødrene, med alt de nævnte gårdes tilbehør i

skove, jorder, huse og kvæg, hvoraf der til evigt minde om os og i sjælebod for den nævnte lægbroder årlig skal udredes et måltid for brødrene. Dog skal alle indtægter, som disse ejendomme kan give, bestyres af den, der til hver en tid er abbed, og ved hans forsorg i al evighed skal komme brødrenes bord til gode.. For at nu denne gave kan være fast betrygget, har vi ladet dette brev stadfæste med vort vedhængte segl. Men skulle nogen, kirkelig eller verdslig mand, det være sig abbed, kældermester, lægbroder eller munk, dumdristig mod sit vidende og vilje vove at bryde dette vort gavebrev, eller uden brødrelegets samtykke fradrage noget af indtægterne fra disse gårde eller udskille dem til anden brug end til brødrenes bord, da skal han være forbandet og ifalde Guds hævn på dommens dag og få sin lod med Datlan og Abiron, hvem jorden slugte levende (48). Givet i det Herrens år 1257, den 1.november på allehelgens dag.

Her kommer i manuskriptet et nyt ark (Fol.28), der indeholder en abbedliste med kommentarer til hver abbed fra abbed Asgot frem til 1320.

Fra abbedlisten om abbed Asgot:

...Om hr. Asgot, som kom fra Vitskøl (Vite scola) var den 14. abbed. Han var gavmild og munter i sine dage, og for sit blide sinds skyld, lagde han skjul på mangt og meget efter tid og lejlighed.... *(liste over abbeder fortsat)*

Derefter fortsætter fremstillingen på næste ark (Fol.29) med en anden skriver/forfatter.

(Fol.29) – teksten fortsat

...Da nu den nævnte biskop P(etrus) Ugotsøn så, at abbeden var en velvillig mand, løftede han så meget des hidsigere sit hovmods horn (49) imod ham, og kom mandstærk til abbediet for at kræve tre ugers gæsteri, så det syntes os alle uudholdeligt. Brødrene holdt derfor møde om dette, gik til ham og sagde at de ikke kunne bære så store udgifter. Han

svarede dem og sagde: ”Åh hvad, I nyder jo meget mere godt af os, end hvad i kan bruge *dertil*.” Da vi spurgte, hvori disse goder bestod, sagde han: ”Vort sagefald af jeres undergivne (*familia*), hvoraf I årlig har 40 mark penninges indtægt, samt den afgift der kaldes *giaf*, og hvoraf I hvert år har en indtægt af 14 mark havre; begge dele ejer I jo aldeles frit (50)”. Men det var falsk vidnesbyrd af ham, at vi nogensinde har haft så megen indtægt deraf; thi vi havde slet intet ud af sagefaldet, uden det alene, at vore bryder og landboer kunne sidde i fred for bispens fogeders plagerier. Og alt i alt, var vi i det højeste pligtige til at udrede 2 ½ mark havre af de ejendomme, vi havde erhvervet efter den almindelige kirkeforsamling i Lateranet (51). Men så meget er sikkert, at dette havde vi ejet frit fra den dag huset blev grundlagt og lige til denne dag. Og af ejendomme, der er erhvervede før dette almindelige kirkemøde (konciliet), kan vi aldrig være forpligtede til at udrede denne afgift.

Imidlertid fremturede den nævnte bisp af al kraft i afkræve og udpine af os den omtalte afgift og sagefaldet af vore undergivne, fordi han håbede, at han kunne få mere ud deraf end han havde. Til gengæld lovede han os, at vi altid skulle være fri for alt gæsteri. Hvor ofte vi for denne sags skyld, blev hjem søgt, hvor mange møder vi måtte holde, hvor mange penge vi gav ud i den anledning, inden vi blev bragt til at acceptere, er det ikke let at opregne. Til slut gav vi efter mange ædle folks råd vores ja, og indvilligede i en overenskomst på det vilkår, at han fik hvad han krævede, og vi for altid skulle være fri og frelst for alt biskoppeligt gæsteri (52). Efter denne pagt var sluttet sad vi i fred og ro i tre år, så længe han var i live. Senere blev han da hans forseelser mod hans ærkebisp krævede det, med rette sat i band af den samme ærkebisp (53), og således domfældt gik han alt kødets gang (54). – Det hændte imidlertid, at hr. Sven, der på den tid foretog Vitskøl, trådte fra, og så gik det således, at fællesskabet i Vitskøl samdrægtigt og

enstemmigt valgte vor herre abbed, Asgot, til deres fader og hyrde, skønt mod vores vilje. Han havde da været abbed i fem år på elleve dage nær. Han var den fjortende abbed i dette hus. Han blev abbed i Øm i det Herrens år 1255, den 8. juni, og i det femte år derefter, den 28. maj blev han abbed i Vitskøl.

Noter ved Henrik Adrian:

40) Vitskøls abbed (moderklosteret) havde visitationsret over Øm og indsættelsen af Asgot kan være forsøget på at genoprette ordenen i klosteret. Kældermesteren havde en vigtig position i klosteret, han organiserede lægbrødrenes arbejde og klostrets strømme af produkter og varer. Asgot har således haft en vigtig rolle at spille i Vitskøl, hvor han også vender tilbage som abbed i 1260.

41) kirkebygningens grundmure findes udgravet, men kirken fik aldrig den størrelse, der var planlagt som ved en typisk cistercienserkirke. Kun Sorø og Esrum fik et kirkerum af denne størrelse og de blev færdige senest o. 1200.

42) dormitoriet – brødrenes sovesal, ligger ovenpå selve bygningen, se Susanne Nisssen Gram: ”Øm Klosters udbygningsforløb, -boligindretning og -funktion” s 95-119 i Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen (red.): *Øm Kloster. Kapitler af et middelalderligt cistercienserabbedis historie*. Øm Kloster Museum 2003.

43) refektoriet, - der er brødrenes spisesal, der ligger under brødrenes sovesal sammen med kapitelsalen, se note 42.

44) *Davids Salmer 47,2*

45) L. er ikke skrevet med det hele navn, vi kender ikke ærkedegnens navn.

46) Glappetved – nu Glatved, Djursland

47) Hagetved – nu Hoed, Djursland

48) *4.Mosebog 16. Kapitel*

49) *Lukas 1,69*

50) *Sagefald* er indtægter, som klosteret har af bøder som klostrets *familia* (undergivne, -fæstere) er pligtige til at betale ved retsbrud. Brud på kirkeretten, fx ved ægteskabsovertrædelser tilfalder bispem.

Giaf – er ”biskopsgaven”, en afgift der oprindeligt var frivillig, men senere blev tvangsmæssig og erstattedes af bispens andel af tiendebetalingen. *En mark havre* var 480 skæpper. 1 skæppe svarede til ca 1,9 l.

51) Laterankonciliet i Rom 1215 indkaldt af pave Innocentius III, her blev der vedtaget en række vigtige beslutninger bl.a. om cisterciensernes afgiftsfritagelse af ejendom de havde erhvervet før 1215.

52) Vi kender ikke aftalens præcise indhold, den har næppe været dårlig for klosteret. Se Skyum-Nielsens vurdering i ”*Kirkekampen i Danmark 1241-1290*” s 183-86.

53) Øm-munkene støtter ærkebispens Jacob Erlandsen i kampen mod kongemagten, hvor Århusbispens derimod støtter kongen ved at være med til Erik Klippings kroning og bispens bliver bandlyst af ærkebispens, der tidligere har bandlyst kongen. Det stiller klostret vanskeligere i den kommende konflikt med den nye Århusbisp.

54) Bispens kommer som bandlyst direkte i helvedet. Det ligger bag Øm-krønikens kommentar.

D. Jens III's abbedperiode 1260-62

Hans eftermand i dette hus blev hr. Jens, den tredje af navnet med tilnavnet Dover (55). Han valgtes i det Herrens år 1260, den 26. juni. I hans tid var der stor ufred over hele Danmark, thi hver mand gjorde, hvad han lystede. Thi kong Erik, kong Kristoffers søn var endnu kun et lille drengbarn, der hverken forstod at styre sig selv eller andre, og således gik hine ord af profeten i opfyldelse for os, når han siger: ”Ve det land, hvis konge er et barn, osv.” (56). Men den, der holdt dette riges ror var dette barns moder (57), og hun lagde på sine rådere ord en sådan byrde på os med 1600 ryttere foruden de tilhørende løbere og fodfolk – rent bortset fra de klerke og riddere, der for deres kæremåls skyld søgte

hoffet. Fra den dag begyndte som følge heraf vor formue af verdsligt gods at aftage og svinde hen – På denne abbeds tid stod bispstolen ledig, hvorfor vi sad i fred for bispæanfald, med undtagelse af, at vi betalte *giæf* (58) af de ejendomme vi havde erhvervet efter kirkemødet i Lateranet, som ovenfor er nævnt. – Denne abbeds hu stod mere til at tjene Gud alene end til at føre sit liv i verdens larm. Derfor bad han ofte om sin afsked og opnåede den også tilsidst. Han trak sig tilbage i det Herrens år 1262, den 7. januar, det er dagen efter Herrens tilsyneladelsesdag.

Noter ved Henrik Adrian:

55) han var født i Dover ved Mossø, tæt ved Øm.

56) Prædikerens bog 10,16

57) Kristoffers enke Margrete (Sambiria)

58) bispegave – en afgift se note 50.

Konflikterne mellem den ny abbed Bo og den nye Århusbisp udvikler sig voldsomt, og er omhyggeligt beskrevet af munkene – teksten afsluttes, uden at vi får løsninger eller afslutning beskrevet.

Videnstekst: 3. Kongemagt, kirke og kernefamilie – 1000 - 1300 Middelalderens historie

1. Kristendommen og kirken – kristningen af Skandinavien
2. Slægt, venner, kongemagt og kirke – konflikter i 1100- og 1200-tallet
3. Slægt, kernefamilie og fæstebønder

Læs vidensteksten igennem – undersøg hvilke **temaer** teksten behandler?

- *undersøg*: overgangen fra Asa-tro til kristendom - hvad forandres? – hvorfor kristendom?
- *undersøg*: hvilken rolle spiller kongemagten for kirkens udvikling og dannelse af en kirkeorganisation (bispedømmer, sogne, ærkebisp)?
- *undersøg*: hvilken rolle spiller kongemagten og de ledende stormandsslægter og hvordan ændres samfundets udbytningsmekanismer fra vikingetid til højmiddelalder (o.1300) ?
- *undersøg*: hvilke befolkningsgrupper/klasser, der er i den tidlige middelalder og hvor de forskellige befolkningsgrupper er placeret ?
- *undersøg*: hvilke forandringer der sker i anvendelsen af teknologi, og hvilken betydning det har for samfundsudviklingen?
- *undersøg*: hvordan kirkens krav om cølibat, kristent ægteskab og forbud mod at gifte sig indenfor familien skaber grundlaget for kernefamilien og fæstebondesystemet?

1. Kristendommen og kirken

Kristningen af Skandinavien

Især fra Norge og Island, men også fra Sverige kender vi til voldsomme modsætninger i forbindelse med kristendommens indførelse. Der gik en lang periode fra ca. 750 frem til ca. 1100 inden hele det skandinaviske område kan kaldes kristnet i vesteuropæisk forstand.

Danmark og Norge var først i rækken af kristne kongedømmer. Sverige kom senere med lige efter 1100.

Island blev kristent år 1000 efter beslutning på Altinget og fik snart en biskop i Skalholt (1056) og senere i Holar (1106).

Grønlands to bygder fulgte Island, og der blev oprettet et bispedømme i Gardar i Østerbygden mod syd (1124).

Både Grønland og Island kom senere til at høre under ærkebispens i Trondhjem, da de to områder blev en del af det norske atlantehavsrige.

Det var stormandsslægterne og kongerne, der sikrede den ny religion og kirken.

Kongens by Lund – Sven Tveskægs gravplads?

Kongemagten i Danmark gav missionsbisperne jord og ejendom og byggede de første kirker. Det var helt klart kongemagten, der sikrede kirkens arbejde og den ny tro. Men forinden må man regne med, at der i Danmark var mange, der allerede var kristnede, eller som under deres rejser mod syd og vest var kommet i kontakt med kristendommen. Allerede i 800-tallet kom de første missionærer til Danmark og fra både Ribe og Hedeby er der rester af tidlig kristen aktivitet.

I Jelling byggede Harald Blåtand en stor trækirke måske med et gravkammer til Gorm, hvis begravelse så blev flyttet fra det gamle anlæg med de to store høje til kirken, og Jellingstenene blev placeret mellem højene. Men da hele anlægget er under nyfortolkning er Gorms placering stadig til diskussion. I Roskilde blev der under Harald Blåtand og Sven Tveskæg anlagt en by med kirke, kongsgård, møntsted og havn.

Også i Lund i Skåne kan vi præcist følge udviklingen. Her anlagde Sven o. 990 et helt nyt bycenter for Østdanmark med kirke, bisp, møntsted, værksteder, kongsgård og markedsplads (torv).

Byen blev helt nyanlagt i det åbne landskab på et bakke drag ikke så langt fra havet og med veje ud til områdets vigtigste havnepladser og bebyggelser.

Vi kender en del til de mennesker, der var de første indbyggere i Lund. Ud fra gravskik, fund og bebyggelse kan man se, at der er tale om tilflyttere fra både England og de sydlige Østersøegne, de sidste måske som trælle.

Kongen byggede omkring 995 en trækirke med navnet: Trinitatis/Salvator/Drotten.

Kirken er den største af de trækirker vi kender til fra denne periode i Danmark. Vi ved også, at den første biskop i Lund – Gotebald, kom fra England og forestod missionsarbejdet i Skåne og indviede kirken. Trækirken blev i årene lige før Svens død udvidet med et kor og her var placeret et større gravkammer – sandsynligvis Sven Tveskægs egen gravplads. Omkring 1020 byggede kong Knud efter engelsk skik en stenkirke på stedet opført med to store gravkamre under skibets østende og koret.

Kirken med de to gravkamre svarede i planløsning til katedralen Old Minster i Winchester, hvor Knud selv senere blev bisat efter sin død.

Måske flyttede Knud sin fars Sven Tveskægs kiste herover, da den nye stenkirke afløste den gamle trækirke. På samme måde som Harald måske flyttede sin far Gorm fra højen i det hedenske anlæg til den ny trækirke i Jelling. Lige så usikkert er det, hvor Harald Blåtand selv er begravet, selvom en sen kilde nævner at hans lig blev ført til Roskilde.

Kirkens organisation – bispedømmer og sogne

Man regner med, at stormandsslægternes ledere på samme måde byggede kirker ved deres storgårde, og på den måde viste deres troskab overfor kongemagten og samtidig fik del i den ny tro og i kirkens autoritet.

På Island og Grønland blev kirkerne bygget direkte i tilknytning til stormandsgårdene. I både Danmark og Norge blev kirkerne snart en del af kirkens normale organisation med sognekirker, der fik egen jord og ejendom i landsbyerne.

Overgangen til kristendommen skete langsomt og uden større konflikter i Danmark. Den gamle Asa-tro blev i løbet af vikingetiden påvirket af de kristne forestillinger, og de kilder vi i dag har, der fortæller om Thor, Odin, Freja og de nordiske guder og de myter, der er tilknyttet dem, kender vi næsten kun gennem senere fortællinger nedskrevet af islandske og norske munke i 1200- og 1300-tallet.

Men på runesten, på billedsten (især på Gotland) og på kunsthåndværk fra perioden kan vi se afbildninger af sagn, figurer og myter, som ikke altid kan fortolkes med den viden vi har derfra.

Når trosskiftet foregik fredeligt i Danmark skyldes det sandsynligvis både at de mange danske vikingebosættelser i England hurtigt blev kristnet og kontakterne blev fastholdt til hjemlandet, men også at presset sydfra og magtkoncentrationen omkring de tre vikingekonger: Harald, Sven og Knud sikrede opbakning bag kongemagten i en længere periode.

Der er tegn på at kristendommen gradvist tog over fra o. 800 i hele det danske område. Der er fundet grave fra 800-tallet, der ligger rigtigt kristeligt set: -øst-vest, og der er blandede rester af gravgods med både kristne symboler og torshamre fra årene op mod år 1000. Fra England kom der i 1000-tallet mindst tre missionsbisper til det danske område, som ellers var underlagt ærkebisperen i Hamburg-Bremen, der dog også selv sendte missionsbisper til Danmark.

Først under Sven Estridsen (konge 1047-1074) overgik hele området fra at være et missionsområde til at være et normalt kristent land.

Kirkens organisation bestod da af bispedømmer med domkirker i byerne: Slesvig, Viborg, Ribe, Odense, Roskilde og

Lund. Nørrejylland havde en biskop med en kirke (først Vestervig siden Børglum). Hertil kom de mange sognekirker bygget i træ, der nu lå overalt i landet og som var underlagt bispens tilsyn.

I Norge ses den samme udvikling. Efter flere opgør, hvor kristne og hedenske stormandsfamilier havde bekæmpet hinanden, udvikledes omkring 1030 en kongeligt støttet kirkeorganisation med biskopper i Trondhjem, Hamar, Oslo, Bergen, Stavanger – og også her spillede engelske bisper en stor rolle.

Kristningen af Sverige foregik over en længere periode. Missionsbisper fungerede her helt ind i 1100-tallet. Allerede i 800-tallet kom de første missionærer til Birka i Uppland.

Bisperne i Växjö (Småland), Skara (Västergötland) og Sigtuna (Uppland) fungerede allerede i begyndelsen af 1000-tallet.

Västergötland, Östergötland og det sydlige Uppland havde en stor kristen befolkning allerede i vikingetiden, det kan man se af de mange runesten, der blev rejst i denne periode. Men langt op i 1000-tallet var der stor modstand mod de kristne især i Uppland omkring Uppsala, hvor man endnu i 1080erne havde et fungerende kultsted for Asa-troen. Gotland blev tidligt kristent. Ifølge Gutasagaen (nedskrevet omkr. 1200) blev kristendommen almindelig anerkendt i 1000-tallets midte ved beslutning på Gutn-altinget nogenlunde samtidig med at Gotland knyttedes til Svea-riket.

Den danske kongemagts konsolidering under Erik Ejegod og broderen Niels og de gode kongelige kontakter til paven førte endelig til oprettelsen af et ærkebispedømme i Lund (1104), så uafhængigheden af Bremen-Hamburg og den tysk-romerske kejser blev sikret.

For en kort tid var ærkebispens i Lund den øverste gejstlige i Norden, men allerede i 1152 fik Norge sin egen kirkeprovins med Trondhjem som ærkebispesæde og i 1164 fik

den svenske kirkeprovins sit ærkebispesæde i Gamla Uppsala.

2. Slægt, venner, kongemagt og kirke – 1100-og 1200-tallets konflikter

Stormandsslægter og kongemagt

1100-tallets stormandsslægter havde en anden baggrund for deres magtudøvelse end stormandsslægterne i vikingetiden.

Skabelsen af en hird, indsamling af rigdomme ved plyndringer og vikingetog og ved slavehandel gav baggrunden for magtudøvelsen i det Nordsø-imperium, som fungerede indtil ca. 1040. Det var en plyndrings- og gaveøkonomi, der nu blev suppleret med ejendomsret og rådighed over jordens ressourcer.

Unge stormandssønner blev i vikingetiden og frem til ca. 1100 stadig opdraget i en krigertradition og var på vikingetog både i øst i Østersøen og ind i Rusland til Byzans og mod vest til England, Irland og Frankrig. Giftermål og gensidigt ophold sikrede kontakt og sammenhæng mellem fyrsterne i hele det store område.

Opfordringen til korstog fra paven i 1096 fik også konge- og stormandssønnerne i Norden til at deltage i de første korstog – vejene mod syd gik stadigvæk både østover ad de russiske floder til Byzans og vestover gennem Frankrig og Italien over Middelhavet til Jerusalem.

Men korstogene blev også en del af middelaldersamfundene i selve Skandinavien. Paven opfordrede tidligt de skandinaviske og nordtyske fyrster og riddere til at tage på korstog mod de hedenske slaver, baltere og finner langs med Østersøen, derved fortsatte stormandssønnernes opdragelse til krigere og det fastholdt vikingetidens krigerideal.

Både krigerkarrieren med kontakt til kongemagten eller deltagelse i korstog og den kirkelige embedsvej med bise- og abbedfunktioner lå nu åbne som mulighed for de unge stormandssønner.

Mange stormandssønner kom i 1100-tallet i kontakt med den tysk-romerske kejser og med

de steder i Tyskland, Frankrig og Italien, hvor 1100-tallets universiteter og lærdomscentre lå. Men kun langsomt ændredes samfundet og samfundsforholdene.

Kongemagten adskilte sig dog efter 1060 fra vikingetidens kongemagt på flere måder. Stormandsslægterne og kongeslægten havde nu store dele af landet som direkte ejendom. Der var få frie bønder med ejendom og stadig en hel del trælde. Det var stadig slægternes overhoveder, der forvaltede og bestemte over den jordejendom, som tilhørte den enkelte slægts- og familiegruppe.

Middelalderkongedømmet indebar at kongen havde særlige rettigheder – ”regaler”. De områder og ressourcer som ingen ejede tilhørte kongen. Det kunne være de vældige skovstrækninger og retten til vraggods og fiskeri og efterhånden også retten til skatter, bøder og afgifter.

Hvor vikingetidens konger havde en regional baggrund og samlede landets stormænd personligt omkring sig med deres hird og styrker og belønnede dem med plyndringstog og erobringer, oprettedes der efterhånden en fast kongelig gruppe af fogeder og embedsmænd, der styrede ledingsflåden og som indsamlede ledingsskat, når flåden ikke blev udskrevet til krig.

Dette beskatningssystem blev endeligt gennemført med landskabslovene fra begyndelsen af 1200-tallet og ledingen kender vi direkte fra vendertogene 1140-1190 og helt tilbage til oprøret mod Knud den Hellige i 1086.

Nogle historikere mener at selve ledingsflåden med skibe i hvert herred og med skattebetaling, når flåden ikke indkaldtes, stammer helt tilbage fra vikingetiden, men det er langt mere usikkert.

Vækst og bebyggelser

Efter år 1000 skete der også en indre kolonisering af landet. Teknologiske ændringer i forbindelse med landbruget og øget opdyrkning udvidede landbrugsproduktionen.

Skove blev fældet og landet opdyrket og mange landsbyer – ”udflytter-torper” blev anlagt.

Landsbyerne fik ofte navn efter den storbonde, der oprettede landsbyen. Vi kan genkende disse landsbyer i dag med navne, der ender på -rød, -strup, -rup – det kan fx være Asminderød, Pederstrup og Ballerup. Det var stormandsslægterne og kongen, der sikrede sig ejendomsretten til disse nye opdyrknings og dermed øgedes deres ressourcer.

I det frugtbare Østdanmark kunne man normalt anlægge landsbyer med 3-4 km's afstand mellem hinanden, så var transporten mellem mark og bebyggelse kortest mulig, og de arealer, der var længere væk end 1-2 km fra landsbyen, anvendtes så til græsning for svin, kvæg og heste i form af fælles overdrev mellem landsbyerne.

Mange landsbyer fik kirker og allerede i 1100-tallet, da den egentlige sogneopdeling var blevet gennemført, blev de fleste trækirker erstattet af stenkirker i romansk stil.

Hjulplov og trevangsbrug

Vigtigt for dyrkningen af de nyryddede arealer var det, at man tog hjulploven i brug. Den kunne især anvendes på de tunge lerjorde og ved at pløje markerne i lange strimler med render imellem de højryggede agre, fik man sikret en vis afvanding. Når man brugte hjulplov og begyndte at anlægge agre i vange, der skiftede mellem byg, rug og brak – blev det nødvendigt at bønderne i en landsby dyrkede jorden i fællesskab.

Derved opstod det såkaldte ”trevangsbrug”, hvor hjulploven og organiseringen krævede et fællesskab i landsbyen om selve dyrkningen og høsten af jorden. Det betød også, at landsbyerne blev ”bofaste” – alene ved rotation af afgrøder opretholdt man nu jordens frugtbarhed – ikke ved at flytte bygningerne og udnytte ”gamle affaldsdynger” til dyrkning som tidligere.

Købstæder og handel

Med en mere regulerende kongemagt støttet af stormandsfamilierne kom der også fredeligere og mere sikre forhold for de købmænd, der sejlede mellem de forskellige handelspladser.

Den ny kongemagt gav særlige handelsrettigheder til de mange købstæder, som især opstod efter 1150. Samtidig med den kongelige regulering fik kongemagten indtægter fra byernes købmænd og håndværkere og kunne på den måde øge sine magtressourcer.

I nogle sammenhænge delte kongen kontrollen med købstæderne med andre fx biskoppen eller en lokal stormand.

Mange af de nye købstæder blev befæstet og gav på den måde sikkerhed mod overfald og plyndringer udefra. Det gælder fx København, Nyborg, Kalundborg og Stege, der alle fik både en borg og en bymur eller vold til beskyttelse.

Møntsystem - fra værdimønt til monopolmønt

Allerede under Harald Blåtand blev der af kongen udstedt mønter med fast værdi, der kunne lette markedsøkonomien. De første prægede mønter var små og havde et kors stemplet på den ene side og kongen på den anden. Det viser både at Harald anvendte det kristne symbol korset, men også at markedsøkonomien var så udbredt, at kongen kunne udnytte det til at indføre en værdifast mønt ved køb og salg.

Senere fra slutningen af 1000-tallet og frem til 1300-tallet gav den kongelige kontrol med handel og omsætning på markedspladserne og på byernes torve mulighed for at kongemagten opretholdt et særligt møntsystem.

Hvert år ved midsommer byttede møntmestrene årets mønter til næste års mønter.

De gamle blev ugyldige, og når man byttede mønt, fik man fx kun 4 nye mønter for 5 gamle af samme værdi. Det vil sige, at enhver mønt i løbet af året mistede 20 % af sin pålydende værdi. Det var således den skat

kongen kunne få af et års omsætning, og som man måtte betale, hvis man selv havde haft mønten et helt år uden at bruge den.

I sammenhæng hermed oprettede kongen gennem sine fogeder en tvangsveksling af fremmede lødige møntsorter til kongens egne underlødige mønter.

Kongen tvang de fremmede købmænd til at bruge den indenlandske mønt, når de handlede i landet. Derved kunne møntmestrene spare på sølvmængden i mønterne og ved tvangsomvekslingen kunne kongen også få et overskud på valutahandel. Forudsætningen for at opretholde dette møntsystem var at byttehandelen i høj grad var blevet erstattet af torve- og markedshandel, hvor penge hjalp til med at gøre omsætningen lettere, og at den omfattede mange flere varer end tidligere. Brug af penge er således et tegn på en omfattende varehandel.

Mange af samfundets ydelser og produkter skulle udveksles gennem et marked og kongemagten skulle have kontrol med, at kun de lokale penge brugtes til omsætningen, for at systemet kunne fungere.

Fra omkring 1060 blev der i Danmark fremstillet mønter, der udskiftedes jævnligt, hvor metalværdien var lavere end den pålydende værdi, – såkaldt monopolmønt. Først hen i begyndelsen af 1300-tallet ændredes systemet igen og værdimønt begyndte atter at blive udbredt, mens monopolmønten og kontrollen med mønternes brug forsvandt.

For købmænd og stormænd, der handlede meget, gav systemet på den ene side fordele ved at mønten garanteredes som lovligt og tvungent betalingsmiddel – men på den anden side var der indbygget en beskatning på omsætningen ved hjælp af brugen af tvungne mønter.

I hverdagen – og for den lokale varehandel betød selve tvangen til at bruge kongens mønter ikke meget, men for fremmede købmænd, der blev tvunget til at veksle til en underlødigt tvangskurs betød det en ekstra skat på deres omsætning. Til gengæld slap de for

at betale andre ydelser for at få lov til at handle og kongens fogeder garanterede markedsfreden og sikrede ro på markedet (eller torvet) og hindrede tyveri mv. Det havde især betydning på de store markeder som Skånemarkedet og i de mange nye købstæder.

Slægt, venner og magt – stridigheder om magten i 1100-tallet

Man skal imidlertid ikke tro at samfundet var præget af fred uden vold. De forskellige grupper af lokale magthavere og deres slægter var i lange perioder i konflikt med hinanden om kongemagten og de ressourcer, som den rådede over.

Magtgrupperne var ofte regionalt baserede og de tilknyttede konger havde på samme måde særlig tilknytning til bestemte områder. De forskellige elitegrupper fik manøvreret deres sønner ind på bispesæderne og oprettede klostre, hvor de bestemte, hvem der skulle være abbed.

Det betød at alliancer og konflikter ofte kunne gå på tværs af hele det nordiske område, og at der var tale om direkte personlige aftaler og forbindelser.

Det kan man se i de mange tilfælde, hvor kongerne blev dræbt enten i kamp eller ved overfald.

I flere perioder i 1000- og 1100-tallet var der omfattende borgerkrige, hvor de forskellige grupper støttede forskellige kongsemner og især konflikterne mellem Sven Estridsens mange efterkommere fortsatte langt ind i 1100-tallet.

Der var mange magthavere, der udfordrede hinanden i et stadigt spil om magt. De store stormandsgrupper – som Skjalm- og Trund-kollektivet og Bodilssønnerne optrådte i flere forskellige grupperinger, hvor de forskellige kongsemner (repræsentanter for grene af både den svenske, norske og danske kongefamilie) søgte at få støtte til selv at få kongemagten og udfordrede den siddende konge og hans tilhængere.

Kong Niels og hans søn Magnus dannede fx sammen med Trund-slægten en stærk

alliance, der stod overfor hertug Knud Lavard i Slesvig, - en søn af Erik Ejegod. Han var vasal under den tyske kejser, da han samtidig var herre for obodritterne – et slavisk folk i Holsten. Knuds magtbase var knyttet til Slesvig, der omkring 1100 erstattede Hedeby, og han var i alliance med Asser Rigs slægt (Skjalm-slægten) på Sjælland.

Konflikten mellem de to grupper skabte modsætninger og borgerkrigs-lignende situationer i næsten 30 år fra Magnus Nielssøns drab på Knud Lavard i 1131 indtil Knuds søn Valdemar i 1157 endelig blev enehersker.

Rytterhær og fæstninger

Der skete også væsentlige militærteknologiske ændringer i 1000- og i 1100-årene

Mange stormandsfamilier byggede fæstninger, de såkaldte ”motte and baileys”, der bestod af et sten- eller trætårn på en høj i landskabet og et voldanlæg med nogle træpalisader på en banke foran tårnet oftest i nærheden af de landsbyer, som slægten ejede. Der blev kun bygget enkelte større stenfæstninger i løbet af 1100-tallet - eksempler er Bastruptårnet i Nordsjælland og Pedersborg ved Sorø, der begge hørte til Skjalm-slægten. Ellers var det især konge og bisp, der opførte de nye kompakte stenhuse som forsvar. De første vi kender til er fx Søborg i Nordsjælland, der tilhørte ærkebisp Eskil.

Vordingborg og Kalundborg fra sidste halvdel af 1100-tallet tilhørte henholdsvis kongen og Esbern Snare (Skjalmslægten) og blev opført i teglsten, der blev brændt i Danmark fra ca. 1180.

Hvor vikingeflåderne normalt fungerede med krigere, der kæmpede til fods og som havde en særlig skjoldborg-strategi (”svinestillingen”), der sikrede at de kunne gennembryde og modstå direkte angreb til fods, blev det nu muligt med de forbedrede ringbrynjer og lange lanser at kæmpe til hest og med større styrke og hastighed at nedkæmpe en stående hær.

Det kendes hos de styrker som Sven Tveskæg erobrede England med i begyndelsen af 1000-tallet og ses på Bayeux-tapetet, hvor Vilhelm Erobrerens krigere til hest er afbilledet overfor angelsaksernes krigere, der dannede ”skjoldborg” ved slaget ved Hastings 1066. På længere sigt fik udviklingen af rytteriet stor betydning for den måde konflikterne mellem stormandsslægterne og de mange kongsemner, der søgte at besidde kongemagten, blev udkæmpet på.

Fra Fodevig til Grathe Hede

Et af de afgørende opgør i fejderne i 1100-tallet, - slaget ved Fodevig i 1134 efter Knud Lavards død, - blev netop afgjort af en rytterhær med lanser. Den udryddede på det nærmeste hele kong Niels styrke, der var ved at gå i land ved Skåneøret, hvor den blev overrasket af hærføreren Erik Emunes beredne styrker. Niels’ søn Magnus, seks bisper og en lang række stormænd faldt i slaget på Niels side. Kong Niels undslap og flygtede, men blev kort efter myrdet af borgerne i Slesvig, der var knyttet til Knud Lavard og nu støttede sejrherren Erik Emune. Det betød en kraftig omvæltning i magtforholdene – i perioder var der nu op til 3 konger samtidigt i det danske område med hver sine stormandsalliancer og med kejseren som 3. part bag sig.

Knud Magnussøn var i en periode i 1150’erne i alliance med *Valdemar Knudsøn*, men Knud blev dræbt under et julegilde i Roskilde 1156 af kong *Svend* (søn af Erik Emune), og kort efter led Svend selv nederlag og døde i slaget på Grathe hede ved Viborg i kamp mod Valdemar.

Leding og ledingskat

Fra 1080erne kender vi til ledingsystemet, hvor kongen eller landstinget kunne indkalde en flåde, hvor hvert skib var lokalt baseret og udstyret af de frie ledingsbønder. Styresmændene havde pligt til at samle ledingsbønderne og sikre, at der var udstyr, proviant og folk, når flåden blev indkaldt. Noget tyder på at ledingsflåden var

organiseret både lokalt og regionalt. Skånelandene, Sjælland med øerne – og Jylland hver for sig.

Fra landskabslovene – der er nedskrevet i begyndelsen af 1200-tallet kan man se, at systemet var ved at overgå til et egentligt skattesystem.

Hvor man i begyndelsen fik bøder, der tilfaldt kongen, hvis man blev væk ved en indkaldelse – ændredes det efterhånden til at ledingsbønderne årligt betalte en ledingskat til kongen for helt at slippe for militærtjeneste.

Kun i særlige tilfælde kunne alle mænd alarmeres og kongen kunne da ”kalde alle mand af hus” til landets forsvar.

Baggrunden for ledingsvæsenets opløsning var bl.a. overgangen til større og mere lasttunge sejlskibe omkring 1200. Nu kunne skibene også have flere heste med, og dermed kunne en flåde medbringe en samlet rytterhær og det sikrede både mobilitet til vands og til lands. Den gamle ledingsordning levede ikke mere op til disse krav, og kongen måtte nu skaffe finansiering til transport på større skibe, men kunne stadig kræve at stormændene mødte frem beredne med deres rytteri og følge.

Valdemar, korstog og stormandsalliancer

I 1100-tallet blev det danske rige en korsfarerstat, der angreb de hedenske områder langs med Østersøen. I opløsningsperioder i midten af 1100-tallet var det venderne sydfra, der plyndrede og søgte at kolonisere de danske øer ud til Østersøen, og som her hentede slaver, der videresolgte.

Flere opfordringer fra paverne til de nordiske konger søgte at få dem til at drage på korstog mod de hedenske folkeslag ved Østersøen.

1146 drog de tre konger Knud, Svend og Valdemar derfor i fællesskab på korstog, men uden at det standsede vendernes plyndringstog på øerne og Sjælland, og uden at konflikterne mellem de tre konger og deres alliancepartnere blev løst. Venderne var under pres fra de nordtyske fyrster og kæmpede

både mod tvangskristningen og for at beholde deres selvstyre.

Først med Valdemar den Stores magtovertagelse i 1157 udvikledes de mange vendtog til egentlige korstog nu aftalt med andre fyrster i Nordtyskland.

Hver sommer og efterår i en længere periode søgte ledingsflåden fra Sjælland og Skåne at sikre kontrollen med områderne syd for de danske øer. Efter aftale med den saksiske hertug Henrik Løve lykkedes det endeligt at erobre Rügen i 1169 og ødelægge vendernes hedenske kultsted i Arkona.

Roskildebispen Absalon overtog arbejdet med at kristne øens indbyggere og øen kom til at høre direkte under Roskilde bispedømme. De vendiske fyrster på Rügen blev vasaller under Valdemar.

Valdemars magtklike

Den gruppe, der støttede Valdemars vej til kongemagten, var i høj grad præget af Skjalmslægten (Skjalms Hvides efterkommere og venner).

Valdemar selv var fostbroder til Absalon og Esbern Snare og var derfor knyttet til Skjalmslægten magtfulde stormænd.

Skjalmslægten havde nærmest monopol på jordejendom i Midt- og Nordsjælland omkring 1150, og de spillede en afgørende rolle som støtter for Valdemars kongemagt. Men Valdemar var selv som enekonge ikke uden modstandere.

Efterkommerne fra Sven Estridsøns mange sønner udfordrede til stadighed Valdemars kongemagt, men uden at det lykkedes for dem at vælte ham.

Ved ærkebisp Eskils fratræden i 1177 fik den sejrende magtgruppe endelig kontrollen med ærkebispesædet i Lund. Roskildebispen Absalon fra Skjalmslægten fik af paven ekstraordinært lov til at beholde

Roskildesædet samtidig med, at han overtog ærkebispesædet fra Trundslægtens Eskil.

Eskil havde forinden søgt at presse sin egen slægts kandidat domprovsten Asser igennem som ærkebisp, men det mislykkedes.

Et større skånsk oprør rettet mod Absalon 1179-81 viste, at der stadig var modstand af betydning mod de nye magthavere. Flere generationer frem var det derefter slægtninge til Absalon, der sad som biskoper i både Århus, Roskilde og Lund.

Fra at være mere regionalt baseret var den ny middelalderlige kongemagt nu blevet mere centraliseret og de tre riger: Danmark, Sverige og Norge blev nu fast afgrænset i forhold til hinanden med hver sin ærkebisp og hver sine kongeslægter, der i øvrigt var indgiftede med hinanden.

Frigørelsen fra den tyske kejser

Ved konflikterne mellem Knud Lavards efterkommere og Niels' og Magnus' slægtninge og venner fra 1131 til 1157, kunne også udenlandske fyrster spille en rolle i de danske opgør. Både fyrster i Nordtyskland og kongerne i Sverige og Norge blandede sig. En vigtig fyrste udefra var den tysk-romerske kejser, der i hele 1100-tallet opfattede den danske konge som sin vasal.

Først under Knud (1182-1202, Valdemar den Stores efterfølger) lykkedes det for den danske konge at undgå at være direkte underlagt kejseren.

Perioden 1157-1241 var således en periode præget af en stærk kongemagt, der støttede sig på en bestemt gruppe af herremandsfamilier, der var loyale overfor kongen.

Først under Valdemar Sejrs sidste regeringsperiode gav ekspansionen problemer og kongen kunne da ikke klare den opposition af fyrster, der fulgte med erobringerne i det nordtyske og slaviske område.

Valdemar Sejrs Østersøimperium

Både under Knud (1182-1202) og efterfølgeren Valdemar Sejr (1202-41) fortsatte ekspansionen ind i Østersøen.

Gennem Knudsgilderne – en købmandssammenslutning med basis i de mange nye købstæder og med hovedkirke i Ringsted, støttede kongemagten fra o. 1170 handelsforbindelserne fra de danske

købstæder gennem Østersøen over Visby til Novgorod.

Både på nord- og sydsiden af den Finske Bugt søgte Knud og Valdemar Sejr at sikre sig kontrol med både land og handelspladser. Områderne tilhørte de ”hedenske folkeslag” som korstog blev rettet imod, og som derfor sikrede korstogsdeltagerne ”frelse”. Det var områder, som også den svenske konge søgte at erobre.

I løbet af 1200-tallet første årtier lykkedes det for Valdemar Sejr og ærkebispens i Lund at sikre sig kontrollen med et større landområde med byen Reval (nu Tallinn) i det nuværende Estland. Hele den sydlige Østersøkyst fra Slesvig næsten frem til det senere Danzig, kom også under Valdemar Sejrs kontrol og han overtog i flere år på den tyske kejsers vegne kontrollen med den nye handelsby Lübeck.

Korsfarerideologien og kontakterne ude i Europa skabte nye politiske forbindelser til andre korsfarerriger. Valdemar Sejr blev i sit andet ægteskab gift med Berengaria – en portugisisk korsfarerprinsesse, hvis slægt var knyttet til både Flandern og Portugal.

Valdemars Østersøimperium faldt delvist sammen efter 1220. En gruppe nordtyske fyrster, der var imod Valdemars dominerende indflydelse overfaldt og fangede Valdemar og hans søn på Lyø i 1223. Selvom de to blev løskøbt og paven greb ind med bandlysning, lykkedes det ikke for Valdemar at fastholde kontrollen med områderne syd for Østersøen. Et militært nederlag ved Bornhøved i Holsten 1227 standsede ekspansionen og ophævede Valdemars magt i hele området bortset fra Rügen. Men Estland forblev tilknyttet den danske kongemagt til midten af 1300-tallet. Nord for den finske bugt lykkedes det samtidig for den svenske konge at kristne og underlægge sig store områder i det, der senere blev til Finland.

Konflikterne i 1200-tallet – kirke, kongemagt og herremænd

Efter Valdemar Sejrs død 1241 kom der atter en periode af borgerkrig og sammenstød

mellem forskellige dele af kongeslægten og de tilknyttede herremænd.

Ridderne og væbnerne – eller adelen - blev efterhånden en selvstændig befolkningsgruppe med særlige rettigheder og privilegier. De fik efter 1282 en særlig samfundsplacering ved at de gennem en håndfæstning, der blev pålagt kongen, fik del i beslutningerne om rigets politik.

En forsamling af stormænd og kirkelige ledere mødtes derefter jævnligt til rigsmøder eller ”Danehof”, hvor man uafhængigt af landstingene forhandlede om aftaler og den politik, som kongen skulle følge.

Kong Erik Klippings besegling af den første håndfæstning gav således adelen ret til at deltage i de politiske beslutningsprocesser og begrænse skatteudskrivningen, og den sikrede årlig indkaldelse af ”Danehof”. Samtidig kunne kongen ikke mere fængsle de adelige uden lov og dom.

Hvor 1100-tallets konflikter var præget af de mange skiftende slægtsalliancer og vennegrupper, var der i 1200-tallet kommet nye grupper af magthavere med ressourcer til. Især ærkebispens af Lund og Roskildebispens (men også de andre kirkelige ledere) spillede en væsentlig rolle i de opgør, der var mellem de forskellige stormandsgrupper og kongerne i perioden.

Kort efter aftalen om håndfæstning blev Erik Klipping (som den sidste danske konge) myrdet i 1286 og langvarige konflikter med de påståede mordere (”de fredløse” omkring grev Jacob af Nørrejylland og den forhenværende marsk Stig Andersen) brød ud. De ”fredløse” allierede sig med den norske konge, og ærkebispens af Lund støttede dem i perioder. Først ind i begyndelsen af 1300-tallet blev der fred mellem parterne. Mange af de fredløse var da døde, konflikterne med Norge blev bilagt, og der kom en pavelig afgørelse med Jens Grand ærkebispens af Lund, der blev flyttet til Riga og som kort efter selv døde.

Eriks søn Erik Menved (1286-1319) søgte at få tilslutning til en mere ekspansiv politik i Nordtyskland, der i begyndelsen lykkedes.

To gange i 1200-tallet kom det således til voldsomme modsætninger mellem ærkebisperne og kongemagten, hvor ærkebisperne Jacob Erlandssøn og Jens Grand blev fængslet og måtte flygte. På lang sigt var det kongemagten, der trak det længste strå. Paven og den tyske kejser var ofte interesseret i at have den danske konge som allieret og selvom konflikterne kunne fortsætte i årevis, blev de bilagt uden at kongerne af den grund mistede magten.

3. Slægt, kernefamilie og fæstebønder

Myten om kernefamilien og den udvidede familien

"Far, mor og børn" i en familie er stadig i dag det danske samfunds sociale grundlag. Børnene opdrages af deres forældre og det er i denne tætte familiesammenhæng, at vores sociale opfattelser og færdigheder tilegnes. Det er en historisk myte, at kernefamilien først blev skabt i perioden med industrialisering og urbanisering. Folk tror umiddelbart, at man i "gamle dage", da folk boede på landet, havde en anden slags familie - "en udvidet familie", kunne man kalde det. Børn, børnebørn, forældre og bedsteforældre boede sammen på samme gård og var afhængige af hinanden, har man påstået. Kernefamilien kom så først til, da folk flyttede til byen under industrialiseringen og de små lejligheder kun kunne rumme far, mor og børn, og bedsteforældrene boede andetsteds.

Men det passer ikke. "De gode gamle dage på landet" byggede også på kernefamilien, og rødderne til den moderne kernefamilie skal ikke søges under industrialiseringen, men i senmiddelalderens bondesamfund!

Den katolske kirkes udvidede incestforbud

Det var den kristne kirke i middelalderen, der skabte den moderne kernefamilie. Hvordan det?

Alle samfund har regler og normer med forbud for seksuel omgang med slægtninge og nærtstående (incestforbud). Omfanget af

forbuddet er imidlertid forskelligt fra samfund til samfund.

Kravet om kristent ægteskab, der forbød beslægtede at gifte sig og kravet om seksuel afholdenhed (cølibat) for præster var i senmiddelalderen en vigtig del af de forestillinger, som blev forkyndt af kirken. Allerede i 700-årene begyndte kirken i Vesteuropa at kræve, at kristne ikke giftede sig eller havde seksuel omgang med slægtninge indtil det syvende led, det vil sige bl.a. med fætre og kusiner.

Dette krav fik for den vesteuropæiske kultur afgørende virkninger på folks og familiernes adfærd.

Konsekvenserne af et incestforbud indtil syvende led kan holdes op mod den praksis, der var og delvis stadigvæk er i muslimske lande øst og syd for Middelhavet. Her var incestforbuddet begrænset svarende til det vi har i dag i Danmark. Her er det alene ulovligt at have seksuel omgang med søskende, forældre og bedsteforældre. Dette begrænsede incestforbud betyder, at fx kusiners og fætters giftermål med hinanden er tilladt, og i et bondesamfund kan det fortsat sikre at familien og dens jordejendom og ressourcer bliver holdt sammen generation efter generation.

Resultatet blev indgiftede familier og kontinuitet i ejendomsbesiddelsen. Kun hvor familien fik særlige fordele af det, giftedes døtre bort udenfor den nære familie og derved skabtes en helt ny slægtsalliance.

Den bortgiftede datter fik sin "brudegave" og sin arv med over i en anden familie og familien mistede dermed værdier, der så til gengæld skulle opvejes ved den ny slægtsalliance og de nye muligheder den gav.

Indgiftede familier holder sammen på jordbesiddelsen

I Tyskland, England, Nordfrankrig og Skandinavien var det for de ledende slægter afgørende, at den jord de herskede over, fortsat kunne forblive indenfor slægtens rammer. Jord, ressourcer, mennesker og politisk magt var tæt forbundne.

Det var karakteristisk, at man i Nordeuropa i den tidlige middelalder havde både mandlig og kvindelig arveret, og at slægtsansvaret både omfattede de slægtninge, der var af ens mødre og fædre familie. Hvor "familien" i dag skifter med hver person, der jo knyttes til både den mødre og fædre familie, var der i den tidlige middelalder og i det gamle nordiske bondesamfund tale om, at familien i praksis var en meget mere fast størrelse. Det skyldtes, at man fastholdt et system, hvor "slægten" - familiebandene - var knyttet til den samme gruppe af mennesker blandt andet ved, at man giftede sig og fik børn med nærtstående fx fætre og kusiner.

Familien eller "slægten" havde fælles forpligtelser i samfundet til at støtte hinanden, til at have fælles jordejendom og slægtninge var ansvarlige i forhold til hinanden i tilfælde af retsafgørelser ved drab og bøder.

Der var også en lang række sociale krav til slægtens medlemmer i tilfælde af slægtsfejder, gengældelseshandlinger og æresdrab. Det var med til at sikre samfundets fred.

Kirkens krav om, at et ægteskab kun var kristent og dermed gyldigt, hvis de to parter ikke var i familie med hinanden indtil det syvende led, ville med den daværende arvtradition og opfattelsen af kvindernes arveret betyde, at en slægts jordbesiddelse gennem blot få giftermål ville blive splittet helt op og slægtssammenholdet ville blive opløst.

Den gamle nordiske og den nye europæiske samfundsovfattelse

Den samfundsovfattelse, der lå bag slægtskabsinstitutionen havde et andet udgangspunkt end den tradition kirken bevidst prøvede at indføre.

"Jord" var i den nordiske sammenhæng grundlæggende en ressource som menneskene havde til låns i deres levetid og som netop tilhørte slægten - forfædre og de kommende. Slægten og jorden var knyttet til hinanden. Jorden var en ressource, som man

ikke individuelt bestemte over. Jorden kom så at sige før mennesket.

For kirken var jorden et redskab til produktion og ydelser. I den kirkelige samfundsovfattelse bestod samfundet af tre adskilte grupper: *de bedende*, *de forsvarende* og *de arbejdende*.

Tre grupper med hver sine funktioner indstiftet af Gud og i et fast underordnet forhold til hinanden.

- "*De bedende*" - munkene, nonnerne, præsterne og de øvrige gejstlige var i kraft af deres direkte underordning under Gud repræsentanter for den åndelige indsigt og i kraft af deres indvielse til kirken og deres cølibat undergivet kirken.
- "*De forsvarende*" - kongerne, fyrsterne og deres underordnede riddere og mænd havde som opgave at beskytte menneskeheden og sikre fred og retfærdighed.
- "*De arbejdende*" var beskyttet og undergivet kirken eller en anden herre, de arbejdede med jorden og sikrede menneskeheden liv på jorden.

Der var både trælle og fæstere under storgården, husmænd og selvejerbønder i den enkelte landsby. Men de ydelser og tjenester man gav hinanden hørte til indenfor slægtens rammer. Den fattige bonde og den rige stormand kunne tilhøre samme slægt og var knyttet sammen gennem slægtsinstitutionen med fælles vidneansvar på tinget og slægtskabet til sikring af fælles sikkerhed og overlevelse.

Fjernelsen af muligheden for at "gifte sig" indenfor slægten med kusiner og fætre må have svækket og truet slægtskabsinstitutionen alvorligt.

Med udbredelsen af det "kristne ægteskab" i 1200-årene forsvandt ligeledes muligheden for skilsmisse. Andre samlivsformer blev ulovlige, og det blev nu meget vanskeligere at afgrænse hvem "slægten" var.

I hele Europa var slægten ikke bare de mandlige efterfølgere eller forgængere. En persons slægt var både de kvindelige og mandlige slægtninge. Og med kravet om ikke at være i familie indtil det syvende (eller fjerde) led blev "slægten" en meget usikker størrelse på den måde, at hver person så at sige havde sin egen individuelle slægt, der så

ikke kunne optræde på tinget eller i den daglige sammenhæng som en fast og stærk samfundsinstitution.

På samme måde forsvandt trællene og de "ufri" som samfundsgruppe. Ophøret af plyndringstog og korstog i naboområderne fra slutningen af 1200-tallet fjernede muligheden for slavetilførsler udefra og kirken opfordrede til frigivelse af trællene.

I Danmark forsvandt trællene omkring 1200, i Sverige skete det lidt senere. Det betød at der i Nordeuropa efter 1300 slet ikke fandtes slaveri, og at slavehandel ikke forekom mere. Det var meget forskelligt fra forholdene i Sydeuropa og omkring Middelhavet.

Krav om kristent ægteskab og cølibat – var i hele perioden en vigtig del af kirkens jordsamlingsstrategi.

For den ekspanderende kirke var det et vigtigt krav at udvide incestforbuddet. Kirken søgte med kravet netop at splitte indgiftede familier og ophæve slægtens stærke sociale kontrol med individerne. Kirken ønskede at de velhavende jordejere opførte sig individuelt og handlede udenom slægtens interesse ved død og giftermål. Så kirken frit kunne modtage gaver og øge sin egen jordejendom. En trussel mod kirken kunne præsters og de gejstliges egne giftermål også være. At opnå embeder i kirken blev en vigtig del af slægternes egne strategier for at sikre sig jordbesiddelse. Cølibatskravet - det vil sige kravet om at præster og gejstlige skulle være seksuelt afholdende og ikke måtte gifte sig - blev derfor en meget vigtig del af kirkens politik for at sikre præsterne uafhængighed af familie- og slægtshensyn.

Kravene er svære at opfylde i praksis

Kirken havde svært ved at tvinge sin politik igennem direkte. Lokalt blev der skabt mange kompromisser mellem kirke og fyrstemagt og de jordejende slægter. Men gennem nogle århundreders pres lykkedes det for kirken at gennemføre både cølibat for sine egne præster og et udvidet incestforbud for alle i samfundet, der ville leve i et gyldigt og kristent ægteskab.

I Danmark gennemførtes i løbet af 1100-årene kravet om cølibat overfor sognepræsterne samtidig med, at et andet kernepunkt, tiendebetaling, slog endeligt igennem.

Kirkens opfattelse af det "kristne ægteskab" var derimod endnu ikke slået igennem i lovgivningen.

Udviklingen i Danmark i 1200-årene - landskabslovene som kompromis

I 1215 vedtog pavekirken på et kirkemøde i Laterankirken i Rom, at incestforbuddet kun skulle gælde indtil fjerde led, men det betød fortsat at fætre og kusiner stadig ikke kunne gifte sig lovligt.

Samtidig skærpedes reglerne om ægteskabs indgåelse. Begge parter skulle give deres samtykke. Ægteskabet skulle være frivilligt også fra kvindens side. Disse bestemmelser blev nu kirkens politik i hele Vesteuropa og dermed også i Norden.

Det er karakteristisk at landskabslovene fra begyndelsen af 1200-årene i Norden blev udformet, så de gik på kompromis med disse strenge krav. Men i løbet af det næste århundrede blev de til gældende ret, og slægtens besiddelsesret til jord gik helt i opløsning ligesom slægten som retsligt værn med ansvar for andre slægtninge ophørte med at fungere.

Familien blev derfor til en "kernefamilie" og jordspørgsmålet ved giftermål løstes nu alene ved strategiske giftermål mellem de jordejende familier. Det gjorde det langt vanskeligere at bevare slægtens kontrol med jordbesiddelsen.

"Frillebørn" og "børn født udenfor ægteskab" forekom nu ikke mere indenfor det etablerede samfunds rammer, og de mistede helt deres arveret.

Hvis man går tilbage til Saxo, der skrev sin lange beretning om "Danernes Bedrifter" omkring 1200, er det klart, at der i datidens samfund var eller havde været en lang række forskellige samlivsformer og et langt bredere slægtsansvar blandt de store jordejerslægter. I Jyske lov fra 1241 var samliv tilladt udenom det kirkelige ægteskab. Når en mand havde

boet sammen med sin "slegfred" i tre år, blev forholdet anset for at være et retsgyldigt ægteskab. På samme måde kunne et "slegfredsbarn" eller et "horebarn" arve, hvis faderen overholdt reglerne om at give arven til barnet inden sin egen død.

Kanoniske retsregler og kirkens domsfunktion

I Frankrig, England og i Middelhavslandene gennemførte den romersk-katolske kirke kravet om kristent ægteskab og cølibat for de gejstlige før 1100.

Både ægteskabs- og cølibatreglerne gav anledning til, at kirken måtte udfærdige et omfattende sæt af retsregler, som kirken selv administrerede udenom det lokale retssystem – herreds- og landstingene.

Kirken kunne ved at udelade de troende fra sakramenterne ("bandlyse" dem) og holde dem udenfor kirken gennem social tvang til en vis grad selv gennemtvunge de kirkelige regler og afgørelser.

Kirken i Vesteuropa tiltog sig således domsmyndigheden i forbindelse med ægteskabsregler og arveregler og derved også i mange andre aftaleforhold, hvor kirken med sin sociale tvang kunne optræde som dommer eller mægler.

De kirkelige eller "kanoniske retsregler" byggede på gamle romerske retsopfattelser og blev en vigtig del af den undervisning som gejstlige måtte igennem, når de uddannede sig til ledende poster i kirken.

Hvor man i retsafgørelserne på tinget nåede frem til en afgørelse gennem vidners ed og magtfulde personers pression – var kirkens retsregler og krav om retfærdighed præget af en forestilling om, at vidner og beviser kunne vurderes objektivt af en dommer, og at der var tale om en proces, hvor man fastslog eller nærmede sig sandheden formidlet af dommeren og hans afgørelse.

Slægtens modstand

Konflikterne mellem slægtsinstitutionen og kirkens ægteskabsfortolkning kom også til udtryk ved en lang række sager i 1100- og

1200-årene om ejendomme, som kirken havde overtaget som gave eller andre rettigheder kirken havde modtaget ved indstiftelse af årtider og messer.

Slægtninge til giveren nægtede simpelthen at acceptere, at de "gaver" som kirken havde modtaget, var til evig ejendom. Slægten havde efter den nordiske opfattelse retten til jorden og den kunne hverken sælges eller gives bort, men alene brugsretten kunne for en periode afgives til andre.

I perioden op til ca. 1300 havde slægtens medlemmer efter landskabslovene stadig rettigheder i forbindelse med afhændelse af jord til en part udenfor slægten. Salg af jord skulle godkendes af slægtninge, der havde forkøbsret. Jordegaver til kirken blev i landskabslovene begrænset til "en hovedlod" af arvejorden, og ved gaver på selve dødslejet eller under sygdom begrænsedes en gave yderligere til "en halv hovedlod". På samme måde var det stadig sådan, at et ægteskab krævede resten af slægtens accept, det vil sige at landskabslovene tilsidesatte kirkens klare samtykkebestemmelser.

Slægtskabsinstitutionen går i opløsning

Kirken overtog efterhånden megen ejendom og mange rettigheder knyttet hertil gennem gave og tildeling og dermed blev stormandsslægternes råderum tilsvarende begrænset.

Når slægtssystemet i den grad kom under pres skyldtes det dog ikke alene kirkens politik.

Den vækst der skete i produktion, opdyrkning og befolkning i løbet af 11- og 1200-tallet skabte også krise for slægtssystemet.

Befolkningsvækst skabte en yderligere opdeling af brugene med større sociale forskelle til følge. De mægtige jordejere fik nu selv interesse i at ophæve slægtsinstitutionen og dermed selv sikre sig yderligere magt og fordele ved at gøre mindre betydende slægtninge direkte afhængige af sig som undergivne, fæstere og landboer.

Omkring 1300 kan man se at dette rent faktisk var ved at ske. Der blev nu på rigsmøderne under kong Erik Menved (1286-1319) udstedt

forordninger, der krævede at slægtsværnet helt ophørte. Man måtte ikke "under nogen omstændigheder påtage sig forsvaret for nogen undtagen de hører til hans undergivne ("familia") eller bor på hans jord ..."

(Rigsforordningen 1304 § 5, citeret efter Helge Paludan: Familia og familie, Århus 1995, s 21-22).

I årene forud havde kongen skænket mange af de bøder han som part i tingsafgørelserne havde fået del i til den dømtes husbond. Det vil sige at den europæiske traditions herretjener-forhold nu i praksis havde afløst slægtskabsinstitutionen, som det der fastlagde samfundsordenen.

Hvor kongen i landskabslovene i en række tilfælde erstattede eller supplerede slægten, som den instans der sikrede at bøder blev inddrevet, var det nu endt med, at det var de herrer, der havde undergivne i deres værn, der overtog kongens og slægtens regulerende funktion.

Omkring 1300 kan man derfor regne med at alle mennesker i samfundet kunne placeres ind i et nyt underordningsforhold udenom slægten, hvad enten det var til kirken, til en anden herre (jordejer) eller til kongen. Den europæiske samfundsopfattelse var nu blevet dominerende.

Den nye magtfulde kirke

Langsomt men sikkert var det gamle nordiske slægtskabssystem gået i opløsning. Gennem århundreder havde dette system gennem landstingene støttet af kongemagten og dens regionale høvdinge- og slægtsalliancer i perioder sikret samfundets fred.

Samtidig var kirken for alvor blevet en ny fredsstifter ved siden af de gamle samfundsinstitutioner: kongen og tinget. Styrket med jordressourcer og med magt over sine mange undergivne var kirken nu en institution, der nåede alle samfundsgrupper.

I den tidlige middelalder var kirken meget tæt knyttet til de store jordejende slægter og var i høj grad underlagt deres krav. Kirkebygninger og præsteskab var direkte forbundet med kongefamiliens og slægternes overhoveder og deres storgårde.

Det ophørte ind i 1200- og 1300-tallet. Nu begyndte kirken med ærkebisperne og bisperne i spidsen at spille en selvstændig rolle i kampen om magt.

Fæstebønder og kernefamilie

Hvordan opstod "kernefamilien", da slægtens rolle som samfundsmæssig institution forsvandt for den jordejende overklasse? For det første blev giftermål nu en individuel sag, hvor kun to forældrepar og eventuelle søskende var involveret. Da arvereglerne i Norden i den tidlige middelalder gav arverettigheder til kvinder, så blev arvedeling og brudegave nu et problem for de jordejende familier.

I andre vesteuropæiske samfund fx England og Nordfrankrig medførte dette, at kvinders arveret helt forsvandt og at man ofte gav særlige rettigheder til den førstefødte søn, så selve hovedgården kunne fungere videre uden at blive opdelt.

I Danmark opretholdt man imidlertid stadig både kvindelig arveret og arvedeling, øjensynlig uden at det fik konsekvenser i form af opdeling af brugene.

Det skyldes at ejerskab og dyrkningsmåde nu blev helt adskilt. Jordejerne var ikke mere tilstede i selve landsbyen, hvor det alene var *fæstebønderne* og deres familier, der dyrkede jorden og betalte afgifter til ejerne.

Der skete således en ændring i landbrugets dyrkningsstruktur fra landsbyer med storgårde og tilknyttede små gårde og huse, - til landsbyer med lige store fæstegårde.

Overgangen foregik langsomt fra ca. 1250 til 1400 og skete samtidig med de store samfundsændringer, som pesten i årene efter 1347 satte i gang og som betegnes som "den senmiddelalderlige krise".

Familiebilleder

Det skifte, der kom i Danmark i 1300- og 1400-årene i ejendoms- og dyrkningsstrukturen, var således med til at sikre at produktion og overskud stadig kunne forvaltes funktionelt og med fordel for jordejerne, hvem de så end måtte være.

Samtidig var der opstået en ny dominerende social enhed i det danske samfund: *fæstebondefamilien*. Den omfattede far, mor og børn og det tyende, der var plads til på den pågældende gård. "Familien" med far, mor og børn i alle sociale lag blev nu en fast "institution" for alle i hele

samfundet. Billeder af familien kunne ses på kirkernes vægge og på altertavlernes billeder. Det var kombinationen af pestens virkninger, krav om "kristent ægteskab", kirkens incestforbud og ligestillingen af fæstebønderne i landsbyen efter pesten, der sikrede kernefamiliens succes i middelalderen og måske derfor også i nutidens Danmark.